

idrak

Prof. Dr. Hüseyin PEKER Özel Sayısı

Yıl: 2025

Cilt: 5 Sayı: 2

Prof. Dr. Hüseyin Peker'in Anısına...

Özel sayı editörü / Special issue editor

Prof. Dr. Muammer CENGİL (Hitit Üni.)

Editör yardımcıları / Assistant editors

Doç. Dr. Mehmet ALTUNTAŞ (Giresun Üni.)

Doç. Dr. Rabia Zahide DAMAR (Giresun Üni.)

Dr. Öğr. Üyesi Rasim BAYRAKTAR (Giresun Üni.)

Dr. Öğr. Üyesi Samet KARAHÜSEYİN (Ordu Üni.)

Dr. Öğr. Üyesi İlhan TETİK (Giresun Üni.)

Yayın kurulu / Editorial board

Prof. Dr. Muharrem AKOĞLU (Başkan) (Giresun Üni.)

Prof. Dr. Eyüp NEFES (Giresun Üni.)

Prof. Dr. Recep ÖNAL (Giresun Üni.)

Prof. Dr. Muhammet Mustafa ÇAKMAKLIOĞLU (Ankara Üni.)

Prof. Dr. Cenani KUVANCI (Ordu Üni.)

Prof. Dr. Macid YILMAZ (Hitit Üni.)

Prof. Dr. Rifat TÜRKEK (Dumlupınar Üni.)

Prof. Dr. Talip AYAR (Ankara Hacı Bayram Veli Üni.)

Prof. Dr. Mustafa ULU (Erciyes Üni.)

Doç. Dr. Mustafa BAKIRCI (Giresun Üni.)

Doç. Dr. Hasan DOĞAN (Gümüşhane Üni.)

Dr. Öğr. Üyesi Yetkin KARAOĞLU (Ordu Üni.)

Dr. Öğr. Üyesi Seyfeddin KARA (Groningen Üni.)

Danışma kurulu / Advisory board

Prof. Dr. Abdurrahman HAÇKALI (Rize Tayyip Erdoğan Üni.)

Prof. Dr. Sönmez KUTLU (Ankara Üni.)

Prof. Dr. Ahmet İshak DEMİR (Rize Tayyip Erdoğan Üni.)

Prof. Dr. Eyyup ECEVİT (Erciyes Üni.)

Prof. Dr. Hasan Yücel BAŞDEMİR (Ankara Üni.)

Prof. Dr. Mehmet Kasım ÖZGEN (Erciyes Üni.)

Prof. Dr. Beyhan KESİK (Giresun Üni.)

Prof. Dr. Hakkı BÜYÜKBAŞ (Erciyes Üni.)

Prof. Dr. Yafa SHANNEIK (Lund Üni.)

Prof. Dr. Oliver SCHARBRODTH (Lund Üni.)

Prof. Dr. Mustafa ŞANAL (Giresun Üni.)

Prof. Dr. Ömer AYDIN (Ordu Üni.)

Prof. Dr. Mehmet ÖCAL (Erciyes Üni.)

Prof. Dr. Salih KESGİN (Samsun Üni.)

Prof. Dr. Ali AVCU (Ankara Sosyal Bilimler Üni.)

Prof. Dr. Hanifi ŞAHİN (Atatürk Üni.)

Prof. Dr. Ömer ASLAN (Cumhuriyet Üni.)

Prof. Dr. Harun YILDIZ (Ondokuz Mayıs Üni.)

Prof. Dr. Süleyman AKYÜREK (Erciyes Üni.)

Doç. Dr. Turgut AKYÜZ (Gümüşhane Üni.)

Doç. Dr. Can DEVECİ (Erciyes Üni.)

Doç. Dr. Mustafa TUNÇER (Giresun Üni.)

Dr. Öğr. Üyesi Cafer YILDIZ (Giresun Üni.)

Dr. Bauyrzhan BOTAKARAYEV (Mısır İslam Kültür Üni.)

Dr. Bauyrzhan SAIFUNOV (Ahmet Yesevi Üni.)

Alan editörleri / Field editors

Doç. Dr. Erol SUNGUR (Recep Tayyip Erdoğan Üni.)
 Dr. Öğr. Üyesi Yusuf YURT (Giresun Üni.)
 Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin ÇOLAK (Giresun Üni.)
 Dr. Öğr. Üyesi Duran ESKİ (Giresun Üni.)
 Dr. Öğr. Üyesi Tuğba VELİOĞLU (Giresun Üni.)
 Dr. Öğr. Üyesi Halil İbrahim ÖZASMA (Giresun Üni.)
 Dr. Öğr. Üyesi Hamza ÜZÜM (Giresun Üni.)
 Dr. Öğr. Üyesi Betül TARAKÇI (Giresun Üni.)
 Dr. Öğr. Üyesi Sema Nur UZUN (Artvin Çoruh Üni.)
 Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Selim HARPUTLU (Giresun Üni.)
 Dr. Öğr. Üyesi Habib Celaeddin KARTAL (Giresun Üni.)
 Dr. Öğr. Üyesi Oğuzhan ATEŞ (Giresun Üni.)
 Dr. Öğr. Üyesi Kani AYVAZ (Giresun Üni.)

İngilizce dil editörleri / English language editors

Prof. Dr. Hasan BAKTİR (Erciyes Üni.)
 Dr. Öğr. Üyesi Fatih YAVUZ (Mudanya Üni.)

Türkçe dil editörleri / Turkish language editor

Dr. Samet GÖKÇELİ (T.C. Milli Eğitim Bakanlığı)
 Tahacan KARAHÜSEYİN (Maarif Vakfı)

Yazın editörleri / Proofreaders

Arş. Gör. Abdulhamit SOĞUKPINAR (Giresun Üni.)
 Arş. Gör. Ali PINAR (Giresun Üni.)
 Arş. Gör. Büşra YURTALAN (Giresun Üni.)
 Arş. Gör. Gülay SONKUR (Giresun Üni.)

Önkontrol ve Redaksiyon / Precontrol and redaction

Dr. Öğr. Üyesi Ayşe Nur ASLAN (Giresun Üni.)
 Dr. Öğr. Üyesi Mustafa TOPŞİR (Giresun Üni.)
 Dr. Öğr. Üyesi Salih KALKAN (Necmettin Erbakan Üni.)
 Arş. Gör. Elif YAVUZYLMAZ (Giresun Üni.)

Mizanpaj - Yardımcı teknik editör / Layout - Assistant technical editor

İbrahim BOZKAYA (Giresun Üni.)

Sekreteryä / Secretary

Arş. Gör. Ali BUTUR (Giresun Üni.)

Sosyal medya ve Tanıtım / Social media and Promotion

Muhammed Berad ÇULHA (Ankara Yıldırım Beyazıt Üni.)

İletişim / Communication

www.idrak.com.tr

: idrak@giresun.edu.tr

idrak, Giresun Üniversitesi İlahiyat Fakültesi tarafından altı ayda bir yayımlanan, ulusal ve uluslararası alan indekslerinde taranan hakemli bir dergidir.

idrak'te yayımlanan yazıların bilimsel ve hukuki sorumluluğu yazarlarına aittir. idrak, içeriğine anında açık erişim sağlamaktadır.

e-ISSN: 2791-6693 DOI: 10.62297

Giresun - 2025

Uluslararası ve Ulusal indeksler / International and National indexes

1)		MLA (Modern Language Association Database)	15.06.2024
2)		DOAJ (Directory of Open Access Journals)	27.05.2025
3)		ULRICHSWEB (Ulrich's Periodical Directory)	15.06.2024
4)		İdealonline	15.12.2022
5)		Asos İndeks	15.06.2021
6)		Acarindex	15.06.2021

İçindekiler / Contents

Editörden

vii

Makaleler / Articles

Araştırma Makalesi/Research Article

- 1-31 | *Annelik Fonksiyonu ve Dindarlık İlişkisi Üzerine Nicel Bir Araştırma*
A Quantitative Study of The Relationship Between Maternal Functioning and Religiosity
Sebiha YILDIZ & Ali Rıza AYDIN

Araştırma Makalesi/Research Article

- 32-53 | *Geçici Koruma Statüsündeki Suriyelilerin Travma ve Psikosomatik Yaşantı Deneyimleri Üzerine Bir Araştırma*
A Study on Trauma and Psychosomatic Experiences of Syrians under Temporary Protection Status
M. Doğan KARACOŞKUN & Yusuf Ahmet KAYA

Araştırma Makalesi/Research Article

- 54-78 | *Sıla-i Rahim ile Dinî İnanç İlişkisinin Psikolojik Değişkenler Açısından İncelenmesi*
An Examination of the Relationship Between Sıla Al-Rahim and Religious Belief Form a Psychological Perspective
Yılmaz ÇELİK

Araştırma Makalesi/Research Article

- 79-93 | *Gazzâlî'nin Kendini Gerçekleştirme Sürecinde Yaşadığı Bilinç Farklılıkları (el-Münkız Mine'd-Dalâl Merkezli Bir İnceleme)*
The Differences in Consciousness Experienced by Ghazali in the Process of Self-Realization (A Study Centered on al-Munqiz Minad-Dalal)
Yeliz Akkaya TÜRKOL

Derleme/Compilation

- 94-106 | *Christian Zwingmann'da Din Psikolojisi*
Psychology Of Religion in Christian Zwingmann
Halil APAYDIN

Derleme/Compilation

- 107-127 | *Yeni Çağ Hareketi: Modern Bir İnanç Formunun Din Psikolojisi Açısından Analizi*
New Age Movement: An Analysis of a Modern Form of Belief from the Perspective of Psychology of Religion
Cüneyd AYDIN

EDİTÖRDEN

Saygıdeğer Okurlar,

Elinizdeki bu özel sayı, Türk akademisinin saygın isimlerinden Prof. Dr. Hüseyin Peker hocamızın aziz hatırasına ithafen onun öğrencileri tarafından kaleme alınmıştır. Din psikolojisi alanında ülkemizin öncü isimlerinden biri olan Prof. Dr. Peker, akademik titizliği, araştırma derinliği ve insani duruşuyla yalnızca bir bilim insanı değil, aynı zamanda bir ilham kaynağı olmuştur.

Hocamız, din psikolojisinin Türkiye’de kurumsallaşmasına öncülük etmiş; yaptığı özgün çalışmalar, yetiştirdiği öğrenciler ve katkı sunduğu bilimsel toplantılarla bu alana kalıcı izler bırakmıştır. Onun çalışmaları, din psikolojisi alanına duyulan ilgiyi arttırmış, din ve insan ilişkisini anlamaya yönelik çok yönlü bakış açısının gelişmesine katkı sağlamıştır.

Onu tanıyanlar için Prof. Dr. Hüseyin Peker, sadece ders anlatan bir hoca değil; düşünen, sorgulayan, araştıran ve en önemlisi anlamaya çalışan bir rehberdi. Bu özel sayı, onun ilham veren akademik ve insani duruşunu hatırlatmayı, aynı zamanda din psikolojisi alanında çalışan yeni kuşaklara bir yol haritası sunmayı amaçlamaktadır.

Bu özel sayıda yer alan makaleler, Prof. Dr. Hüseyin Peker hocamızın danışmanlığında yapılmış olan lisansüstü tezlerden ve ilgi duyduğu konu başlıkları çerçevesinde şekillenmiş; din psikolojisinin çeşitli çalışma alanlarından güncel araştırmalarla zenginleşmiştir. Her bir yazı, aynı zamanda hocamızın akademik mirasına duyulan saygının da bir ifadesi olarak kaleme alınmıştır.

Kendisiyle çalışmış olmanın onurunu yaşamış meslektaşları ve öğrencileri olarak, bu özel sayının, Prof. Dr. Hüseyin Peker’in adını bilimsel bellekte yaşatacak bir başvuru kaynağı niteliğinde olmasını diliyoruz.

Bu anı sayısına katkı sunan tüm değerli yazarlarımıza, yayım sürecinde emek veren İdrak dergisi editör kuruluna ve hasseten böyle bu sayının ortaya çıkmasına vesile olan Giresun Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dekanlığına teşekkür eder; hocamızın bilimsel mirasının, bu satırlarda ve gelecekte yapılacak çalışmalarda yaşamaya devam edeceğine olan inancımızı ifade ederim.

Prof. Dr. Hüseyin Peker’in aziz hatırası önünde saygı, minnet ve rahmetle eğiliyoruz.

15/06/2025

Özel Sayı Editörü Prof. Dr. Muammer Cengil
Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Annellik Fonksiyonu ve Dindarlık İlişkisi Üzerine Nicel Bir Araştırma

A Quantitative Study of The Relationship Between Maternal Functioning and Religiosity

Öz

Bu araştırmada, bir kadından anne olarak beklenen görevlerin ve sorumlulukların neler olduğu sorusundan hareketle annelik kavramı, anlaşılabilir ve ölçülebilir bir çerçevede incelenmek üzere "annelik fonksiyonu" kavramıyla ilişkilendirilmiştir. Annenin bebek bakımına, öz bakımına, anne-bebek bağlanmasına, psikolojik durumuna, sosyal desteğe, ev işlerine ve annelik rolü uyumuna işaret eden annelik fonksiyonu ile dindarlık arasında bir ilişki bulunup bulunmadığı araştırılmıştır. Aynı zamanda, sosyodemografik değişkenlerin annelik fonksiyonu ve dindarlık üzerinde etkili olup olmadığı sorusuna da yanıt aranmaktadır. Bu bağlamda, annelik fonksiyonu ve dindarlık ilişkisi, özellikle İslamiyet perspektifi ile irdelenerek, Kur'an ve hadislerde annelik kavramının konumu ve değeri üzerinde durulmuştur. Annelik fonksiyonu kavramı da İslamiyet bağlamında ayetler ve hadisler ışığında incelenmiştir. Araştırmanın çalışma grubunu, Türkiye'nin farklı bölgelerinden seçilmiş 0-2 yaş arası bebeğe sahip 272 anne oluşturmaktadır. Belirlenen hipotezleri test etmek amacıyla Kişisel Bilgi Formu, Barkin Annelik Fonksiyonu Ölçeği (BIMF) ve İçsel Dini Motivasyon Ölçeğinden meydana gelen anket formu kullanılmıştır. Analiz sonuçları, annelik fonksiyonu ile dindarlık arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki olduğunu göstermiştir. Ayrıca, annenin yaşı yükseldikçe annelik fonksiyonu ve dindarlık düzeylerinin azaldığına dair negatif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra, ekonomik koşulları elverişli olan annelerin annelik fonksiyonu puanları, ihtiyaçlarını karşılamakta zorlanan annelere göre daha yüksek çıkmıştır. Araştırmanın verileri annelik süreçlerinde özellikle annelik fonksiyonu üzerinde dini motivasyonun ve sosyodemografik unsurların etkili olduğunu göstermesi bakımından önem taşımaktadır. Sonuçlar, annelik sürecinin sadece fiziksel ve duygusal boyutlarını değil, aynı zamanda manevi ve toplumsal unsurları da içerdiğini ortaya koymaktadır. Bu araştırmanın, birey ve toplum hayatındaki yeri ve önemi tartışmasız kabul edilen annelik üzerine sonraki çalışmalara kapı aralayacağı düşünülebilir.

Anahtar Kelimeler: Din Psikolojisi, Dindarlık, Dini Motivasyon, Annelik, Annelik Fonksiyonu.

Abstract

In this study, the concept of motherhood was linked to the concept of 'maternal functioning' based on the question of what are the duties and responsibilities expected of a woman as a mother, in order to be analysed in an understandable and measurable framework. It was investigated whether there was a relationship between maternal functioning, which refers to the mother's adaptation to infant care, self-care, mother-infant attachment, psychological state, social support, housework and motherhood role, and religiosity. At the same time, it will be examined whether socio-demographic variables have an effect on maternal functioning and religiosity. In this context, the relationship between maternal functioning and religiosity is examined particularly from the perspective of Islam, and the position and value of the concept of motherhood in the Qur'an and Hadith are highlighted. The concept of motherhood is also analysed in the light of verses and hadiths in the context of Islam. The study group of the research consists of 272 mothers with babies aged 0-2 years selected from different regions of Turkey. A questionnaire consisting of a personal information form, the Barkin Maternal Functioning Scale (BIMF) and the Intrinsic Religious Motivation Scale was used to test the hypotheses. The results of the analyses showed that there was a significant positive relationship between maternal functioning and religiosity. In addition, a negative correlation was found that the higher the mother's age, the lower the levels of maternal functioning and religiosity. In addition, the maternal functioning scores of mothers with favourable economic conditions were higher than those of mothers who had difficulty meeting their needs. The data from the study are important because they show that religious motivation and socio-demographic factors are effective in the motherhood process, especially in maternal functioning. The results show that the motherhood process includes not only physical and emotional dimensions, but also spiritual and social elements. It can be assumed that this study will open the door to further studies on motherhood, whose place and importance in the life of the individual and society is accepted as undisputed.

Keywords: Psychology of Religion, Religiosity, Religious Motivation, Motherhood, Maternal Functioning.

Sebiha YILDIZ*

Ali Rıza AYDIN^b

^a Dr. Arş. Gör./Dr. Res. Asst., Ondokuz Mayıs Üniversitesi, sebiha.zembilci@omu.edu.tr

^b Prof. Dr./Prof., Ondokuz Mayıs Üniversitesi, araydin@omu.edu.tr

* Sorumlu Yazar/Corresponding Author

* Bu makale, sorumlu yazarın 2022 yılında, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü'nde tamamladığı "Doğum Sonrası Dönemde Annelik Fonksiyonu ile Dindarlık ve Psikolojik İyi Oluş İlişkisi" başlıklı Doktora tezinden üretilmiştir.

** This article is derived from the doctoral dissertation titled "The Relationship Between Maternal Functioning and Religiosity and Psychological Well-Being in the Postnatal Period", completed by the corresponding author in 2022 at the Graduate School of Graduate Education, Ondokuz Mayıs University.

Kıyaset:

Cilt/Volume: 5

Sayı/Issue: 2 (Özel Sayı)

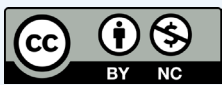
Sayfa/Page: 1-31

Geliş Tarihi/Received: 15 Mart 2025

Kabul Tarihi/Accepted: 26 Mayıs 2025

Yayın Tarihi/Publication Date: 15 Haziran 2025

Atıf/Cite as: Yıldız, Sebiha-Aydın, Ali Rıza. "Annelik Fonksiyonu ve Dindarlık İlişkisi Üzerine Nicel Bir Araştırma". *İdrak Dini Araştırmalar Dergisi* 5/2 (Haziran 2025), 1-31.

Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaların CC BY-NC 4.0 Lisansı altında yayımlanmaktadır. İkonlar Font Awesome'a aittir.

The authors own the copyright of their work published in the journal and their work is published under the CC BY-NC 4.0 License. Icons by Font Awesome.

Giriş

Annelik nedir? Sorusu tarih boyunca insanlığın cevap aradığı sorulardan biridir. Kadını doğurganlık özelliği ile erkekten ayıran annelik hem kutsallaştırılan hem değersizleştirilen bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Ailenin ve toplumun çekirdeğini oluşturan annelik içinde bulunduğu zaman ve topluma göre değişen anlamıyla birlikte sosyolojik, psikolojik açıdan değerlendirilmiş, toplumsal cinsiyet ve feminist teori bağlamında incelenmiştir. Farklı bakış açılarıyla anneliğin ne olduğu, evrenselliği, içgüdüsellliği, kadınlık noktasından konumu, değişen yönleri üzerinde çokça durulmuştur. Bu araştırmada üzerine çokça konuşulan annelik ile anne olan bir kadından istenilen ve beklenen nedir? Bir annenin görev ve sorumlulukları nelerdir? Sorularına cevap aranmaktadır. Yapılan taramalar neticesinde “annelik fonksiyonu” kavramının tüm bu sorulara cevap verebilecek nitelikte olduğu görülmüştür. Annelik, annelik fonksiyonu bağlamında incelenecektir. Bir kadının annelik fonksiyonu ile dindarlığı arasında bir ilişki var mıdır? Dindarlığı yüksek olan annelerin annelik fonksiyonları da yüksek olur mu? Annelerin/annenin dindarlığı düşükse annelik fonksiyonu da düşük müdür? Sosyo-demografik değişkenler bu ilişkiyi etkiler mi? soruları üzerinden annelik fonksiyonu ve dindarlık ilişkisi incelenecektir.

Fonksiyonel durum, her vücut bölgesinin yapısına, doğasına ve durumuna uygun olarak çalışması, aktivite göstermesidir.¹ Buna göre annenin fonksiyonel durumu, doğum sonrası sürece uyumu ile ilişkilidir.² Fonksiyonel durum, genel sağlık hâlinin bir tamamlayıcısı ya da bireyin sosyal, ruhsal ve fiziksel iyilik hâli olarak kabul edilmektedir.

Doğum sonu fonksiyonel durum ilk olarak Fawcett ve Tulman tarafından çalışılmıştır. Doğum sonrası fonksiyonel durum bebek bakımını, öz bakımı, ev işlerini, sosyal ilişkileri, mesleki faaliyetleri içerisinde bulunduran çok boyutlu bir kavramdır.³ Doğum sonrası fonksiyonel durumu ölçmek için yeni bir ölçek geliştiren Barkin, “annelik fonksiyonu” kavramını kullanmıştır.⁴ Annelik fonksiyonunu “annenin bebek bakımına, öz bakımına, anne bebek bağlanmasına, annenin psikolojik durumuna, sosyal desteğe, ev işlerine ve annelik rolüne uyumu” olarak ele almıştır. Annelik fonksiyonu, doğum sonrası anneye ilgili üç önemli noktaya odaklanmaktadır. Bu üç nokta annenin fonksiyonel olarak yeterliliğini göstermektedir. Buna göre ilk olarak anne kendisine bakabilmeli ve kendi öz bakımını yerine getirebilmelidir. İkinci olarak bebek bakım işlerini, ev işlerini ve mesleki işlerini aksatmadan gerçekleştirmelidir. Üçüncü olarak toplumsal ve sosyal yönünü ihmal etmemelidir.⁵

Barkin'den önce annelik fonksiyonu sadece görev odaklı bir yaklaşımla ele alınmıştır. Kadının yeni rolüne uyumu ve annelikten memnuniyeti değerlendirilmemiş, sadece fiziksel iyileşmesine odaklanılmıştır.⁶ Barkin'in Annelik Fonksiyonu Ölçeği ise annelik sonrası

¹ Tsae-Jyy Wang, “Concept Analysis of Functional Status”, *Int J Nurs Stud.* 41/4 (2004), 458.; Ayşe Nur Ataş – Nebahat Özerdoğan, “Doğum Sonu Dönemde Fonksiyonel Durum ve Yorgunluk”, *Haliç Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi* (2021), 48.

² Ataş – Özerdoğan, “Doğum Sonu Dönemde Fonksiyonel Durum ve Yorgunluk”, 48.

³ Jacqueline Fawcett vd., “Development of The Inventory of Functional Status After Childbirth”, *J Nurse Midwifery* 33/6 (1988), 252-260.

⁴ Jennifer L. Barkin.vd., “Assessment of Functioning in New Mothers”, *Journal of Women's Health* 19/8 (2010), 1493-1499.

⁵ Ataş – Özerdoğan, “Doğum Sonu Dönemde Fonksiyonel Durum ve Yorgunluk”, 49.

⁶ Mercer Ramona T. “The Process of Maternal Role Attainment Over The First Year”, *Nursing Research* 34/4 (1985), 198-203.; Ramona T. Mercer-Sandra L. Ferketich. “Predictors of Family Functioning Eight Months Following Birth.”, *Nursing Research* 39/2 (1990), 76-83.; Carol McVeigh-Wendy Chaboyer. “Reliability and Validity of The

işlevselliği ölçmektedir. Barkin'in ölçeği, Fawcett'in ölçeğinden farklı olarak annenin kişisel memnuniyetini de ölçmektedir. Barkin, odak grup tartışmaları sırasında 31 yeni annenin bakış açılarıyla ölçeği oluşturmuştur.⁷ Ölçekte sosyal destek algısının da ölçüldüğü, bu algının içinde eş desteğinin ise dâhil edilmediği bilinmektedir. Çünkü medeni durumları fark etmeksizin tüm kadınları kapsayan bir ölçeğin tasarlanması planlanmıştır. Ölçekle sosyal desteğin varlığı ve yeterliliğinin ölçülmesi hedeflenmektedir.⁸

Barkin Annelik Fonksiyonu Ölçeğinin amacı, annenin işlevsel durumunun yeterince ölçülebiliyor olmasını sağlamaktır. Çünkü annelikle ilgili doğum sonrası depresyon durumu bile çok yoğun çalışırken annelik fonksiyonu üzerinde gerektiği kadar önemle durulmamaktadır. Annelik fonksiyonu kavramı ile annelik fonksiyonunun ne olduğuna ve nasıl ölçüleceğine dair çalışmalar yapılmıştır. Bebeğin gelişimi üzerinde annenin fonksiyonel durumunun yetersizliğinin vereceği zarar, doğum sonrası depresyonun zararlarından daha doğrudan ve uzun vadeli etkilidir. Depresyon durumunu yaşamayan fakat annelikte zorlanan kadınlar için de yardımcı olması cihetinden annelik fonksiyonunun değerlendirilmesi önemlidir.⁹

Annelik fonksiyonunun optimal seviyede kabul edilmesi için doğum sonrası dönemde annenin fiziksel olarak sağlıklı olması, kendine ve bebeğine iyi şekilde bakabiliyor olması, bebeğiyle kaliteli ve nitelikli zaman geçirebiliyor olması, ev ve iş sorumluluklarını yerine getirebiliyor olması, mevcut sorumlulukları ile yeni annelik sorumlulukları arasında dengeyi kurabiliyor olması ve yeterli sosyal destek alabiliyor olması gerekmektedir.¹⁰ Yapılan çalışmalarda doğumdan altı hafta sonra annenin fiziksel olarak işlevselliğini kazandığı vurgulanmaktadır. Ancak annenin hem bebeğe hem de kendine bakabilmesi; sosyal ve mesleki faaliyetlerde bulunurken annelik rolünü de içselleştirebilmesi için bütüncül iyileşmenin gerçekleşmesi gerekmektedir. Önceki doğumların sayısı, sosyal destek, doğum şekli, anne ve bebek komplikasyonları ve yorgunluk gibi faktörler doğum sonrası deneyimi etkileyebilmektedir.¹¹

Din ve inanç sistemlerinin çokluğuyla birlikte dindarlık kavramı için dinin bireysel olarak yaşanan hâli olduğunu söylemek mümkündür. Bu yüzden tek bir çeşit dindarlıktan bahsedilememektedir. Tabi olduğu dini yaşayan insan sayısınca dindarlık çeşitlerinden bahsedilebilir. Bireyin duyguları, düşünceleri, davranışları, korkuları, kaygıları, ümitleri, kişilik özellikleri vb. dindarlığı üzerinde etkili olmaktadır.¹² Bunların yanında bireyin içinde bulunduğu kültür, siyasi, coğrafi yaşam alanı, etnik kökeni dindarlığını şekillendirmektedir. Bu yüzden her ne kadar bireysel yaşanan hâli olarak değerlendirilse de birey ve toplum hayatına etkileri açısından dindarlık kültürel bir olgudur.

Psikologlar, dindarlığı farklı boyutlarıyla ele almışlardır. Allport ve Ross dindarlık tiplerini, boyutlarını içsel (ya da iç güdümlü) ve dışsal (ya da dış güdümlü) olarak ikiye

Inventory of Functional Status After Childbirth When Used in An Australian Population.", *Nursing & Health Sciences* 4/3 (2002), 107-112.

⁷ Jennifer L. Barkin vd., "Development of The Barkin Index of Maternal Functioning", *Journal of Women's Health* 19/12 (2010), 2240.

⁸ Barkin vd., "Development of The Barkin Index of Maternal Functioning", 2245.

⁹ Barkin vd., "Assessment of Functioning in New Mothers", 1493-1494.

¹⁰ Barkin vd., "Assessment of Functioning in New Mothers", 1494.

¹¹ Fatemeh Karami Chamgurdani vd., "The Effect of Counseling with A Skills Training Approach on Maternal Functioning: A Randomized Controlled Clinical Trial" *BMC Women's Health* 20 (2020), 2.

¹² Hasan Kayıklık, *Din Psikolojisi: Bireysel Dindarlık Üzerine* (Adana: Karahan Kitabevi, 2011), 91.

ayırmıştır.¹³ Dışsal yönelime sahip bireyler dine araçsal olarak yaklaşırken dini kendi amaçları doğrultusunda kullanmaya eğilimlidirler. İçsel yönelime sahip bireyler ise dinin kendisiyle motive olmakta, dinî ilke ve pratikleri içselleştirmektedirler.¹⁴ Glock ve Stark ise dindarlığı beş boyuta ayırmıştır.¹⁵ Bunlar: inanç, ibadet, tecrübe, bilgi ve etki boyutu. Her din, inanç boyutunda, taraftarlarının benimsemesini ve kabul etmesini beklediği inanç ilkelerine sahiptir. İbadet boyutunda bireylerden, inandıkları dinin ibadet ve uygulamalarını yerine getirmeleri ve dinin emir ile yasaklarına uygun şekilde hareket etmeleri beklenir. Duygu (tecrübe) boyutunda ise dindar birey, inanmayı seçtiği kutsal varlıkla arasında sezgiler, duygular ve algılar aracılığıyla subjektif bir bağ kurar.¹⁶ Bilgi boyutuna gelindiğinde, inanan kişinin dinin inanç, ibadet ve geleneklerine dair asgari düzeyde bilgi sahibi olması gerekmektedir. Bilgi ve inanç boyutları birbirine bağlıdır; çünkü bir şeyi bilmek, onu kabul etmenin ön şartıdır.¹⁷ Etki boyutu ise diğer tüm boyutların bir sentezi olarak görülebilir ve dinin bireyin yaşamına nüfuz ettiği alanı ifade eder.¹⁸

Bu araştırmada dindarlık Allport ve Ross'un iç güdümlü ve dış güdümlü dindarlığı bağlamında, Glock ve Stark'ın duygu ve etki boyutlarında ele alınmaktadır. Annelerin iç dünyasında yaşadıkları dindarlık üzerine yoğunlaşmıştır. İbadetlere herhangi bir vurgu yapılmaksızın şekilden uzak kadının anneliği bağlamında duygu boyutunda yaşadığı ve anlamlandırdığı dindarlık üzerinde durulmaktadır. Psikolojik yaklaşımlar, psikanalitik teori ve nesne ilişkileri kuramının da benzer yaklaşımlarla bireyin tanrı tasavvurlarını değerlendirmesi, bilgi ve ibadet boyutundan ziyade duygu ve etki boyutuyla bireyin öznelliğinde ele alması çalışmadaki dindarlık yaklaşımının seçiminde etkili olmuştur.

Kristeva modern dindarlığı annelikle bütünleştirmekte ve kutsal algısının başımızın üzerinden ziyade rahimlerde olduğunu vurgulamaktadır. Ona göre annelik dinî duygulardan geriye kalanlarla doludur.¹⁹ Annelik ve dindarlığın bu yakın ilişkisini incelemek annelik fonksiyonu ve dindarlık ilişkisini anlamayı kolaylaştırmaktadır. Annelik fonksiyonu ve dindarlık ilişkisine dair alan yazında veri olmaması sebebiyle annelik bağlamından bakmak gerekmektedir. Annelik ve dindarlık ilişkisi iki kuramdan faydalanılarak incelenmektedir. İlk olarak "yapısal kuramlar", kadın ve erkek dindarlığını kişilik özelliklerine ve rollere göre ele almaktadır. Bu özellik ve rollere göre kadının en önemli özelliği anneliğidir. Anne daha çok çocuk ve aile odaklı bir yaşam sürmektedir. Bu özelliklerin de anneyi daha çok dinî davranışlara yönlendirdiği bilinmektedir. Araştırmalar neticesinde doğumdan sonra annelerin dinî katılımının yoğunlaştığı, dinin daha çok içsel olarak yaşandığı ve manevi yöneliminin arttığı bulgulanmıştır.²⁰ Bir diğer kuram olan "toplumsal cinsiyet rollerine göre sosyalleşme" kuramında ise kadın, çocukların yetiştirilmesinde birincil sorumlu olarak görülmektedir. Bu sorumluluğu fazlasıyla üstlenen anne dini yaşamayı da fazlasıyla

¹³ Gordon W Allport-J. Michael Ross, "Personal Religious Orientation and Prejudice", *Journal Of Personality and Social Psychology* 5/4 (1967), 432.

¹⁴ Ali Köse-Ali Ayten, *Din Psikolojisi* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2014), 115; Hüseyin Certel, *Din Psikolojisi* (Ankara: Berikan Yayınları, 2016), 192.

¹⁵ Ayrıca bkz. Rodney Stark-Charles Y. Glock, *American Piety: The Nature of Religious Commitment* (California: Univ of California Press, 1970).

¹⁶ Hayati Hökelekli, *Din Psikolojisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013), 74.

¹⁷ Yahya Turan, *Kişilik ve Dindarlık* (İstanbul: Ensar Yayınları, 2017), 118.

¹⁸ Köse – Ayten, *Din Psikolojisi*, 114.

¹⁹ Julia Kristeva, "Motherhood Today", *Colloque Gypsy V* (Erişim 13 Mart 2025).

²⁰ Asım Yapıcı, *Toplumsal Cinsiyet, Din ve Kadın* (İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2016), 139.

içselleştirmekte ve çocukların dinî sosyalleşmelerini de sağlayabilmek için daha yoğun bir dindarlık yaşamaktadır.²¹

Kadın erkeğe göre fitri olarak daha zayıf, nahif bir yaratılıştadır. Kendisini korumaya ihtiyaç duymaktadır. Bu da onu aşkın bir güce, yüce bir varlığa inanmaya sevk edebilmektedir. Böylelikle kadın dindarlığa daha çok meyletmektedir. Özellikle annelerde çok daha yoğun yaşanan sevgi ve merhamet duygularının varlığıyla da annelerde dindarlık yoğun bir şekilde yaşanmaktadır. Annelerin yaratılıştan kaynaklı bu özellikleri dinin doğasına uygundur.²² Annelerde bulunan yoğun sevgi ve merhamet duyguları, annelik içgüdüğü ile birleşince annenin çocuklarını koruma, onları en güzel şekilde yetiştirme ve onların güvenliğini sağlama arzusu anneyi kendi kutsalı ile yakınlaştırmakta ve onunla daha yakın ilişkiler kurmasına sebep olmaktadır. Bu yüzden annelikte dindarlığın artacağı öngörülmektedir.

Annelik ve dindarlık ilişkisi değişen sosyoekonomik şartlar bağlamında yeniden yorumlanmalıdır. Buna göre eskiden kadın evde bulunma süresiyle ve sosyoekonomik şartları gereği çocuklarıyla daha çok zaman geçirip çocuklarına iyi örnek olma amacıyla daha dindar bir hayat sürmekte idi.²³ Böylelikle annelik dindarlığın yoğun olarak yaşandığı bir dönem olarak görülmüyordu. Günümüz şartlarında ise kadının anne olarak çalışma hayatında daha yoğun bir şekilde bulunması, evde geçirilen sürenin azalması ve sosyoekonomik şartların da değişmesi annelikte yaşanan dindarlığı etkilemektedir. Son dönemde yapılmış çalışmaların verileri bu noktada annelik dindarlık ilişkisine ışık tutacaktır.

Ergin'in çalışması annelik ve dindarlık ilişkisi bağlamında önemli veriler sunmaktadır. Buna göre annelik ekseninde iki farklı dindarlık tipinin ortaya çıktığı görülmektedir: Çocuk merkezli dindarlık algısı ve anne merkezli dindarlık algısı.²⁴ Çocuk merkezli dindarlık algısına sahip annelerin, çocuklarının dindar olabilmesi için annelerin dindar olması gerektiğini düşündükleri bildirilmiştir. Bu algıya sahip anneler; fedakâr ve sorumluluk sahibi olma, çocuğu yetiştirebilmek için eğitimli olma, çocuğunun fiziksel ve ruhsal ihtiyaçlarını ve dinini öğrenmesini sağlayabilecek kabiliyette olma gibi ortak özelliklere sahiptir. Çocuk merkezli dindarlık anlayışına sahip anneler tüm bu özelliklerinden dolayı dini de büyük bir çaba göstererek yaşamaktadırlar. Çünkü kendileri düzgün yaşayarak çocuklarının hayatına da dini aktarmayı hedef koymuşlardır. Bu yüzden bu grup annelerin hayatında din merkezi bir konumdadır. Bunlarda dış görünüme dayalı bir çabadan ziyade içsel olarak yaşanan bir dindarlık söz konusudur. Bu yüzden de Ergin'in çalışmasındaki çocuk merkezli dindarlık algısına sahip annelerin iç güdümlü bir dindarlık yaşadıkları kanaatine ulaşılmıştır.

Anne merkezli dindarlık algısına sahip annelerde dindar olmak birincil sırada bir öneme sahip değildir. Bu gruptaki anneler, çocukların yetiştirilmesi ve dinin çocuklara öğretilmesini ve kendi dindarlıklarını annelikle ilişkilendirmemektedir. Onlara göre dindarlık anneliğe farklı bir bakış açısı, yeni bir pencere olabilir. Bu gruptaki anneler, dindarlıktan annelik sevgisi ve farkındalığı bakımından etkilenmektedir. Bunlar dindarlığı ibadetlerle ilişkilendirmektedirler. Çocuklarını yetiştirmeyi de annelikleri bağlamında değil

²¹ Yapıcı, *Toplumsal Cinsiyet, Din ve Kadın*, 139.

²² Nevzat Tarhan, *Kadın Psikolojisi* (İstanbul: Nesil Yayınları, 2016), 335.

²³ Hayati Hökelekli, *Psikolojiye Giriş* (Bursa: Emin Yayınları, 2008), 94.

²⁴ Rümeyza Ergin, *Çalışan Kadınlarda Annelik ve Dindarlık Algısı* (Ankara: Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022), 109-112.

onlara gösterdikleri sevgi ve çabayı bir nevi ibadet olarak algılamakta ve “Cennet annelerin ayakları altındadır” hadisine istinaden annelik vazifesini yani bir ibadeti yerine getirmiş olmaktan dolayı cennetle ödüllendirileceklerini düşünmektedirler.²⁵ Dolayısıyla bu gruptaki annelerin annelik algıları dindarlıklarından etkilenmektedir fakat dindarlıkları anneliklerini etkilememektedir. Diğer grup annelerin aksine bu gruptaki annelerin özünde dindarlıkları değil annelikleri vardır. Ergin’e göre bu noktada içsel bir dindarlıktan ziyâde dışsala yakın bir dindarlık algısından bahsedilmektedir.²⁶

Kuran-ı Kerim’de kadının öncelikli olarak doğurganlığından bahsedilmekte Fâtır suresi 11. ayet-i kerimede *“Allah sizi (önce) topraktan, sonra bir damla sıvıdan (meniden) yarattı. Sonra sizi çiftler kıldı. O’nun bilgisi olmadan hiçbir dişi ne gebe kalır ne de doğurur.”* Buyrulmaktadır.²⁷ Dolayısıyla kadının anneliğinden bahsedildiği aşikârdır.

Kuran-ı Kerim’de doğurganlığının yanında hamilelik, doğum ve sonrası süreç ve emzirme ile ilgili ayetlerin olduğu ve bu ayetlerde bu süreçte yaşanan zorluklardan bahsedildiği bilinmektedir. Bu zorluklar neticesinde çocuğunu yetiştiren anne için mükâfatların olacağına değinilmektedir. Lokman suresi 14. ayet-i kerimede *“Biz insana anne babasıyla ilgili öğütler verdik. Annesi, güçten kuvvetten düşerek onu karnında taşımıştır; çocuğun sütten kesilmesi iki yıl içinde olur...”* buyrulmaktadır.²⁸ Ahkâf suresi 15. ayet-i kerimede, *“İnsana, anne ve babasına iyi davranmasını emrettik. Annesi onu zahmete katlanarak taşıdı ve zorluk çekerek doğurdu. Karnında taşıması ve sütten kesmesinin süresi otuz aydır...”* buyrulmaktadır.²⁹ Söz konusu ayetlerde geçen hamilelik, doğum ve emzirme süreçleri annelik fonksiyonu ölçeğinin alt maddelerinden bebek bakımı, anne-bebek etkileşimi ve anneliğe uyum alt maddelerini ilgilendirmektedir. Annenin bebeğine bakım vermesi, onu beslemesi, ihtiyaçlarını gidermesi, bebeğiyle bunun için bağ kurması ve anneliği içselleştirerek uyum göstermesi annenin ayetlerde geçen işlevleriyle örtüşmektedir.

Bir annenin bebeğinin ihtiyaçlarını gidermesi annenin önemli bir sorumluluğudur. Bebeğin bakım ve ihtiyaçlarının tam ve zamanında karşılanması ve annenin bunu istekli ve hevesli bir şekilde yerine getirmesi annelik fonksiyonu açısından annenin yeterli olduğunu göstermektedir. Annelik fonksiyonunu yerine getirebilmenin önemli koşullarından biri olan bebeğin bakımının sağlanmasından, bebeğin beslenmesinden, Kuran-ı Kerim’de de anneden beklenen, annenin gönüllülük esasıyla yaptığı bir sorumluluk olarak bahsedilmektedir. Bu da Kuran-ı Kerim’de sözü edilen annelik anlayışı ile annelik fonksiyonunun benzeştiğini göstermektedir.

İslam’da hamilelik, doğum, emzirme ve çocuk yetiştirme gibi anneliği ilgilendiren zorluklar anneler için Allah’ın rızasını kazanma vesilesi olarak görülmektedir. “Cennet annelerin ayakları altındadır” hadis-i şerifinin bir yorumu olarak annelik vazifesini hakkıyla yerine getiren annelerin mükâfatlandırılacağı rivayet edilmiştir.³⁰ Annelik vazifesini hakkıyla yerine getirmenin annelik fonksiyonunu yüksek düzeyde yerine getirmek anlamına

²⁵ Ebû Abdurrahman Ahmed b. Ali b. Şuayb Nesâî, *Kitâbu Sünen-i Kübra*, (Beyrût: Dâru’l-kütübü’l-ilmiyye, I-VI, 1991), “Cihâd”, 12.

²⁶ Ergin, *Çalışan Kadınlarda Annelik ve Dindarlık Algısı*, 109-112.

²⁷ *Diyanet* (Erişim 14 Mart 2025), Fâtır Suresi 35/11

²⁸ *Kuran Yolu* (Erişim 14 Mart 2025), Lokman Suresi 31/14

²⁹ *Kuran Yolu* (Erişim 14 Mart 2025), Ahkâf Suresi 66/15.

³⁰ Aliah Schleifer, *Motherhood in Islam* (Epub: Islamic Texts Society, 1986), 88.

geldiği düşünülürse, annelik fonksiyonunu yerine getiren annelerin bu mükâfatı kazanacağını söylemek İslam geleneği açısından doğrudur.

Kuran-ı Kerim’de Hz. Meryem ve Hz. Asiye örnek gösterilerek kadınlık ve anneliğin değerinden, bu süreçte annenin çekmiş olduğu zahmetlerden bahsedilmektedir.³¹ Her ikisinin de büyük sorumluluklar alarak anne vasfıyla fedakârlıklar yaptıkları bilinmektedir. Bu yüzden ayetlerde anneye iyilik yapılması emredilmektedir. Kuran-ı Kerim’de anneye verilen değer, annenin çekmiş olduğu zorluklardan, taşıdığı sorumluluktan ve yaptığı fedakârlıklardan geldiği bunun da annelik fonksiyonu ile örtüştüğü düşünülmektedir.

Annelik fonksiyonu özellikle bebeğin doğumu ile ilk iki yılında ölçülmektedir. İnsan hayatında bebeklik döneminin hayatın ileriki safhalarını etkilediği bilinmektedir. Annelik fonksiyonlarını optimal seviyede kullanan bir annenin, tüm ihtiyaçları karşılanmış, maddi manevi eksiklikleri giderilmiş bir evlat yetiştireceği öngörülebilir. Böyle bir evladın da hadis-i şerifte geçen hayırlı bir evlat olarak yetişmesi muhtemeldir. “İnsanoğlu öldüğü zaman, bütün amellerinin sevabı da sona erer. Şu üç şey bundan müstesnadır: Sadaka-i câriye, istifade edilen ilim, kendisine dua eden hayırlı evlat.”³² Annelik fonksiyonlarını yüksek seviyede gerçekleştirmiş bir anne söz konusu hayırlı evladın yetişmesine vesile olarak dualara nail olmuştur denilebilir.

Annelik fonksiyonu çalışmada anneliğin daha somut verilerle ölçülebilir hâli olarak düşünülmüştür. Annelik şeklinde çok genel hâliyle anlayamaya çalıştığımız kavram annelik fonksiyonu bağlamında daha anlaşılır biçimde ele alınmaktadır. Buna göre bir annenin bebeğine verdiği bakım, kendi kişisel bakımı, annenin psikolojik sağlığı, anne-bebek arasındaki bağlanma, annenin sahip olduğu veya olamadığı sosyal destek algısı ve annelikten sonraki sürece ve yaşamına uyumu annenin işlevleri olarak ele alınmakta ve annelik fonksiyonu şeklinde adlandırılmaktadır. Tüm bu alt boyutlar ve dindarlık ilişkisi annelik ve dindarlık ilişkisi bağlamında da alana yeni veriler sunmaktadır.

Araştırma bağlamında bir kadın anne olunca ne olur? Anneden beklenen nedir? Annelik denilen kavramın içine neler girer? İşlevsel olarak bir kadının annelikle ilgili sorumlulukları neleri kapsar? Sorularından yola çıkılarak annelik kavramı “annelik fonksiyonu” bağlamında incelenmektedir. İlgili literatürdeki boşluğa ve disiplinler arası çalışmalara katkı sağlamak amacıyla annelik fonksiyonu dindarlıkla ilişkisi bağlamında ele alınmıştır. Araştırmanın temel ve alt hipotezleri şu şekildedir:

H1: Annelik fonksiyonu ile dindarlık arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki vardır.

H2: Annelik fonksiyonu ile annenin yaşı arasında negatif yönlü anlamlı bir ilişki vardır.

H3: Annelik fonksiyonu ile annenin eğitim durumu arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki vardır.

³¹ Al-i İmran, 3/45; Nisa, 4/156; Meryem, 19/18-28; Kasas, 28/9

³² Ebû Abdurrahman Ahmed b. Ali b. Şuayb Nesâî, *Kitâbu Sünen-i Kübra*, (Beyrût: Dâru’l-kütübî’l-ilmiyye, I-VI, 1991), “Cihâd”, 12.

³² Ergin, *Çalışan Kadınlarda Annelik ve Dindarlık Algısı*, 109-112.

³² *Diyanet* (Erişim 14 Mart 2025), Fâtır Suresi 35/11

³² *Kuran Yolu* (Erişim 14 Mart 2025), Lokman Suresi 31/14

³² *Kuran Yolu* (Erişim 14 Mart 2025), Ahkâf Suresi 66/15.

³² Aliah Schleifer, *Motherhood in Islam* (Epub: Islamic Texts Society, 1986), 88.

H4: Annelik fonksiyonu ile annenin ekonomik durumu arasında anlamlı bir ilişki vardır. İhtiyaçlarını fazlasıyla karşılayabilen annelerin annelik fonksiyonu puanları ihtiyaçlarını karşılamakta zorlanan annelerin annelik fonksiyonu puanından daha yüksektir.

H5: Dindarlık ile annenin yaşı arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki vardır.

H6: Dindarlık ile annenin eğitim durumu arasında negatif yönlü anlamlı bir ilişki vardır.

H7: Dindarlık ile annenin ekonomik durumu arasında negatif yönlü anlamlı bir ilişki vardır.

1. Yöntem

Doğum sonrası dönemde annelik fonksiyonu ile dindarlık ilişkisini ele alan araştırmada tarama modeli kullanılmıştır. Çalışma iki değişken arasındaki ilişkiyi araştırdığı için “ilişkisel tarama” modelinde bir araştırmadır. Ayrıca belirli bir zaman dilimiyle kısıtlı olduğu için de “kesitsel tarama” türündedir.

1.1. Evren ve Örneklem

Doğum sonrası dönemde annelik fonksiyonu ile dindarlık ilişkisini inceleyen bu çalışmanın evreni Türkiye’de 0-2 yaş arası bebeğe sahip olan annelerdir. Türkiye İstatistik Kurumunun verilerinden araştırma verilerinin toplandığı 2022 ve 2023 yıllarına ait doğum istatistiklerine bakılarak evrenin büyüklüğü hakkında tahminde bulunulabilir. Buna göre 2022 yılında gerçekleşen doğum sayısı 958.408³³, 2023 yılında gerçekleşen doğum sayısı ise 1.039.712’dir.³⁴ İki yılın toplamında 1.998.120 doğum gerçekleşmiştir. Tahmini olarak araştırmanın evreni 1.998.120 anneden oluşmaktadır.

Araştırma verileri Google Formlar üzerinden doldurulan anketlerden elde edilmiştir. Araştırma Türkiye genelinde farklı gelir durumu, yaş ve eğitim düzeyine sahip 0-2 yaş arası bebeği olan 302 anne ile Kasım 2022-Ocak 2024 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Eksik ve uygun olmayan anket formlarının çıkarılmasıyla araştırmanın örneklemini 272 anneden oluşmuştur.

Bu çalışmada örneklem sayısını tespit etmek için örnekleme formülü kullanılmıştır. Aşağıdaki örnekleme formülü ile örneklem hacmi (n) hesaplanmıştır³⁵:

$$n = \frac{z^2 p(1-p)}{d^2} \quad (1)$$

Eşitlik 1’ de z hata payı üzerinden elde edilen kritik değeri, p oransal değeri, d ise duyarlılık değerini göstermektedir. Araştırmada oransal bir ön bilgi olmadığı için $p=0.5$ alınmış; hesaplamalarda %5 hata payı ve %7.5 duyarlılık değerleri kullanılmıştır. Buna göre, eşitlik 1’de %5 hata payı için tablo değeri $z=1.96$, %7.5 duyarlılık için $d=0.075$ değeri kullanıldığında örneklem hacmi şu şekilde hesaplanır:

$$n = \frac{1.96^2 0.50^2}{0.075^2} \cong 171 \quad (2)$$

³³ Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), *Doğum İstatistikleri*, 15 Mayıs 2024.

³⁴ Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), *Doğum İstatistikleri*, 15 Mayıs 2023.

³⁵ William Gemmell Cochran, *Sampling Techniques* (John Wiley and Sonns, 1977).

Örneklem hesaplamalarına göre, araştırmada olması gereken örneklem hacmi en az $n=171$ 'dir. Araştırma verilerine ait örneklem hacmi, bu sonuç doğrultusunda 171'in üzerinde ($n=272$) olduğu için son derece yeterlidir.

1.2. Veri Toplama Araçları

Annelik fonksiyonu ve dindarlık ilişkisini ölçmek üzere ilk bölümünde sosyodemografik bilgileri içeren sorulardan oluşan kişisel bilgi formu, daha sonra Barkin Annelik Fonksiyonu Ölçeği ve İçsel Dini Motivasyon Ölçeği olan bir anket formu hazırlanmıştır.

1.2.1. Kişisel Bilgi Formu

Kişisel bilgi formunda katılımcıların yaşlarına, eğitim durumlarına ve ekonomik durumlarına ilişkin sorular bulunmaktadır.

1.2.2. Barkin Annelik Fonksiyonu Ölçeği

Barkin Annelik Fonksiyonu Ölçeği (BIMF), 2009 yılında, üç odak grup görüşmesi, bir uzman paneli ve literatür taraması neticesinde J.L. Barkin ve arkadaşları tarafından geliştirilmiştir. Ölçekte yedi alt boyut ve yirmi madde vardır. Ölçeğin alt boyutları, öz bakım, bebeğin bakımı, anne-bebek etkileşimi (maternal bağlanma), annenin psikolojik iyilik hâli, sosyal destek, yönetim ve anneliğe uyumdan oluşmaktadır. Yanıtlar 0'dan 6'ya kadar numaralandırılmıştır. 0 "tamamen katılmıyorum" ve 6 "tamamen katılıyorum" şeklinde ifade edilmiştir. Ölçekten alınabilecek en düşük puan 0 en yüksek puan ise 120'dir. Ölçekten alınan puanlar arttıkça fonksiyonel durum da artmaktadır.

Geliştirme aşamasında ölçeğin faktör analizi yapılmamıştır. Ölçeğin Cronbach alfa katsayısı 0.87'dir. Bu ölçek doğum sonrası ilk bir yılda annelik fonksiyonunu ölçmeyi hedeflemektedir. Bunun için yeni doğum yapmış anneler ile on sekiz aylık bebeği olan anneleri ve arasındakileri kapsamaktadır.³⁶

Barkin Annelik Fonksiyonu Ölçeğinin Türkçe formunun geçerlilik ve güvenilirlik çalışması Ruveyde Aydın tarafından 2016 yılında yapılmıştır. Türkçeye uyarlanan ölçekte faktör analizi yapılmayan maddelerden bazılarının birden fazla fonksiyonel durum altında bulunmasından psikometrik analiz sonucunda ölçek yedi alt boyuttan beş alt boyuta indirilmiştir. Ölçeğin güvenilirlik katsayısı Cronbach alfa 0.73'tür. Ölçeğin "öz bakım alt boyutu"nun 0.66, "anne psikolojisi alt boyutu"nun 0.71, "bebek bakımı alt boyutu"nun 0.62, "sosyal destek alt boyutu"nun 0.69, "anneliğe uyum alt boyutu"nun 0.50 olduğu hesaplanmıştır.³⁷

Türkçeye uyarlaması yapılan Barkin Annelik Fonksiyonu Ölçeği toplam on altı sorudan oluşan 7'li likert tipi bir ölçektir. Ölçeğin yanıtları 0'dan 6'ya kadar numaralandırılmıştır. 0 "tamamen katılmıyorum", 1 "katılmıyorum", 2 "biraz katılmıyorum", 3 "kararsızım", 4 "biraz katılıyorum", 5 "katılıyorum", 6 "tamamen katılıyorum" şeklinde ifade edilmektedir. Ölçeğin puanlamasında alınabilecek en düşük puan 0, en yüksek puan ise 96'dır. Barkin'in on sekiz

³⁶ Barkin vd., "Development of The Barkin Index of Maternal Functioning", 2243-2245.; Fatemeh Karami Chamgurdani vd., "The Effect of Counseling with A Skills Training Approach on Maternal Functioning: A Randomized Controlled Clinical Trial" *BMC Women's Health* 20 (2020), 4.

³⁷ Rüveyde Aydın vd., "Attempts To Strengthen Maternal Functioning In The Postpartum Period: A Literature Review", *Journal of Human Sciences*.13/3, 5751-5759.

aya kadar kullanımını tavsiye ettiği ölçeğin Türkçe uyarlamasında iki yaşa kadar kullanımı tavsiye edilmektedir.³⁸

1.2.3. İçsel Dini Motivasyon Ölçeği

1972'de Dean Hoge tarafından geliştirilen ölçek, Faruk Karaca tarafından 2001 yılında Türkçeye uyarlanmıştır. İçsel Dini Motivasyon Ölçeğinin Cronbach alfa güvenilirlik katsayısı 0.84, yarıya bölme tekniği ile hesaplanan güvenilirlik katsayısı 0.76, test tekrar test güvenilirlik katsayısı 0.90 olarak hesaplanmıştır. Ölçek 10 madde ve tek boyuttan oluşmaktadır. "Dindarlık olgusunun içsel boyutunu ölçmek amaçlı geliştirilen ölçek dinî davranışların/pratiklerin sıklığını değil, dindarlığı derinlemesine ele alan bir içeriğe sahiptir".³⁹ 10 maddelik ölçeğin 7 maddesi olumlu cümle yapısında, 3 tanesi de olumsuz cümle kalıbındadır. 5'li likert tipi kullanılan ölçekte "0" Kesinlikle Katılmıyorum, "1" Katılmıyorum, "2" Kararsızım, "3" Katılıyorum ve "4" Kesinlikle Katılıyorum şeklinde bir puanlama yapılmıştır. İçsel Dini Motivasyon Ölçeğinden alınabilecek en düşük puan 0 en yüksek puan ise 40'tır.

1.3. Verilerin Toplanması ve İstatistiksel Analizi

Annelik fonksiyonu ile dindarlık ilişkisinin ele alındığı çalışmada TÜİK'ten alınan verilere göre araştırmanın evrenini tahminî olarak 0-2 yaş aralığında bebeği olan 1.998.120 anne oluşturmaktadır. Net sayı bilinmediği için evrenden örneklem sayısını tespit etmek amacıyla örnekleme formülü kullanılmıştır. Veriler 272 anneden oluşan bir örneklem grubundan toplanmıştır. Çalışmanın anket formu internet üzerinden 2022 Kasım ile 2024 Ocak tarihleri arasında uygulanmıştır. Anket formu Türkiye'de yaşayan 0-2 yaş arası bebeği olan 302 anne tarafından doldurulmuş, eksik ve hatalı formların elenmesiyle 272 adet geçerli form değerlendirilmeye alınmıştır.

Anket verileri IBM SPSS 27 programı ile değerlendirilmiştir. Barkin Annelik Fonksiyonu Ölçek puanları ve İçsel Dini Motivasyon Ölçeği puanının normal dağılıma uygunluğu Kolmogorov-Smirnov testi ile incelenmiştir. Annelerin demografik özelliklerine göre Barkin Annelik Fonksiyonu Ölçeği puanları ve İçsel Dini Motivasyon Ölçeği puanlarının normal dağılıma uygunluğu Kolmogorov-Smirnov ($n > 50$) (Lilliefors, 1967) ve Shapiro-Wilk ($n < 50$) testleri ile incelenmiştir.⁴⁰ Cronbach Alfa güvenilirlik analizi ile ölçeklerin güvenilirliği değerlendirilmiştir. Normal dağılmayan ölçek puanları arasındaki ilişki ve yaşlar arasındaki ilişki Spearman's rho korelasyon katsayısı ile incelenmiştir. Kategorik demografik özelliklere göre normal dağılmayan ölçek puanlarının karşılaştırılmasında Kruskal Wallis H testi kullanılmıştır. Çoklu karşılaştırmalar Bonferroni düzeltmeli Dunn testi ile incelenmiştir. Analiz sonuçları nicel veriler için ortalama, standart sapma (Ortalama $\pm$ SS), ortanca, minimum ve maksimum (Ortanca (Min- Maks)) şeklinde, kategorik veriler için ise frekans (n) ve yüzde olarak sunulmuştur. Tüm hesaplamalarda ve yorumlamalarda istatistik anlamlılık düzeyi " $p < 0.05$ " olarak dikkate alınmıştır.

³⁸ Rüveyde Aydın, *Barkin Annelik Fonksiyonu Ölçeğinin Uyarlanması ve Psikometrik Özelliklerinin İncelenmesi* (Antalya: Akdeniz Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016), 67.

³⁹ Şahin vd., "Dindarlık ve Biliş: İçsel Dini Motivasyon ile Eleştirel Düşünme ve İkili Düşünme Arasındaki İlişkiler", *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 27/1 (2023), 288.

⁴⁰ Samuel Sanford Shapiro-Martin B. Wilk. "An Analysis of Variance Test For Normality (Complete Samples)." *Biometrika* 52/3-4 (1965), 591-611.

2. Bulgular ve Yorumlar

Araştırmanın konusu, annelik fonksiyonu ile dindarlık ilişkisiyle ilgilidir. Annelik fonksiyonu, anne ve bebeğin fiziksel, bilişsel, sosyal ve psikolojik yönden bakımının karşılanması, annenin sosyal destek ve uyum sürecinin tamamlanması şeklinde işleyen annelik işlevselliğidir. Araştırmanın temelinde “doğumdan sonra, özellikle doğumu takip eden ilk iki yıl içerisinde, annelik fonksiyonu üzerinde dindarlığın rolü nedir?” sorusuna cevap aranmaktadır.

2.1. Ölçeklerle İlgili Bulgular

Araştırmada kullanılan ölçeklere ait tanımlayıcı istatistikler ve ölçek maddelerinin iç tutarlık katsayılarını gösteren Cronbach Alfa güvenilirlik değerleri aşağıdaki şekildedir:

Tablo 1’de annelerin Barkin Annelik Fonksiyonu ölçek puanlarına ait tanımlayıcı istatistikler ve güvenilirlik katsayıları sunulmuştur. Barkin Annelik Fonksiyonu Ölçeği alt boyut puanlarına ait ortalamalar sırasıyla öz bakım boyutunun 7.9, anne psikolojisi boyutunun 9.27, bebek bakımı boyutunun 20.38, sosyal destek boyutunun 11.89 ve anneliğe uyum boyutunun ise 19.84 olarak elde edilmiştir. Barkin Annelik Fonksiyonu toplam puanı ortalama değeri ise 69.26 olarak bulgulanmıştır. Örneklem grubunun ortalamasının üzerinde bir puana sahip olduğu görülmektedir.

Barkin Annelik Fonksiyonu Ölçeği genel Cronbach Alfa değeri 0.820 ile güvenilir elde edilmiştir. Barkin Annelik Fonksiyonu Ölçeği alt boyutlarının güvenilirlik katsayılarının ise 0.601-0.754 Alfa katsayıları ile öz bakım, anne psikolojisi, bebek bakımı, sosyal destek ve anneliğe uyum boyutlarının güvenilir olduğu görülmektedir.

Tablo 1: Barkin Annelik Fonksiyonu Ölçeği Tanımlayıcı İstatistikler ve Güvenirlik Katsayıları

Boyutlar	Ortalama $\pm$ SS	Ortanca (Min.- Maks.)	Cronbach Alfa
Öz Bakım	7.9 $\pm$ 4.43	8 (0- 18)	0.754
Anne Psikolojisi	9.27 $\pm$ 2.09	10 (1- 12)	0.601
Bebek Bakımı	20.38 $\pm$ 2.65	21 (11- 24)	0.672
Sosyal Destek	11.89 $\pm$ 4.24	13 (0- 18)	0.685
Anneliğe Uyum	19.84 $\pm$ 3.3	20 (1- 24)	0.617
Barkin Annelik Fonksiyonu Toplam	69.26 $\pm$ 11.78	70 (29- 96)	0.820

Tablo 2’de İçsel Dini Motivasyon Ölçeği puanı ortalama değeri 28.24 olarak hesaplanmıştır. Örneklem gurubu ortalamasının üstünde bir dindarlık ortalamasına sahiptir. İçsel Dini Motivasyon Ölçeğine ait Cronbach Alfa katsayısı 0.905 ile yüksek güvenilirlikte elde edilmiştir.

Tablo 2: İçsel Dini Motivasyon Ölçeği Tanımlayıcı İstatistikler ve Güvenirlik Katsayıları

	Ortalama $\pm$ SS	Ortanca (Min.- Maks.)	Cronbach Alfa
İçsel Dini Motivasyon	28.24 $\pm$ 8.11	30 (0- 40)	0.905

2.1.1. Örneklem Demografik Özellikleri

Örneklem grubunu ait demografik özellikler Tablo 3’ te gösterilmiştir.

Tablo 3: Örneklemin Sosyodemografik Özellikleri

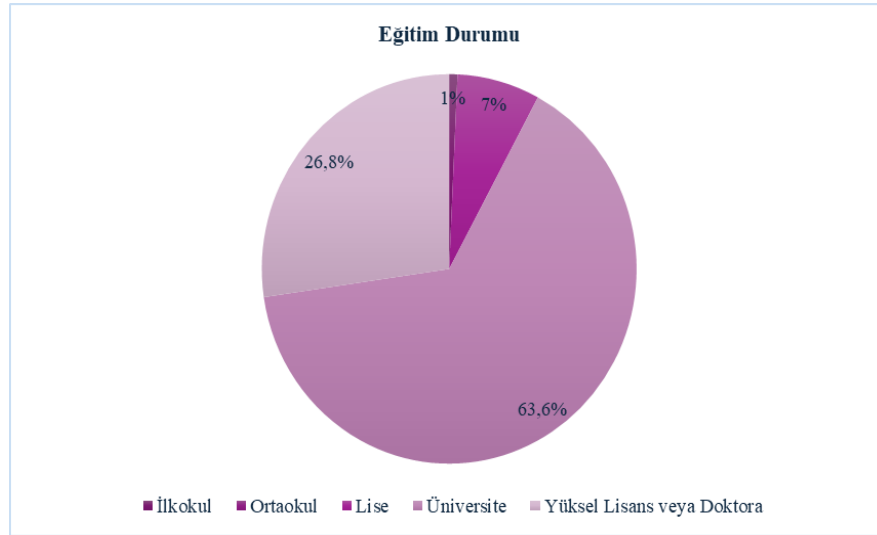
Değişken	n =272
Annenin Yaşı	31.68 ± 4.5
0-2 Yaş Bebeğin Yaşı (ay)	12.94 ± 7.63
Eğitim Durumu	
İlkokul	2 (0.7)
Lise	19 (7)
Ortaokul	5 (1.8)
Üniversite	173 (63.6)
Yüksek Lisans/ Doktora	73 (26.8)
Ekonomik Durum	
İhtiyaçlarımı karşılamakta zorlanıyorum.	25 (9.2)
İhtiyaçlarımı karşılayabiliyorum.	176 (64.7)
İhtiyaçlarımı fazlasıyla karşılayabiliyorum	71 (26.1)

Katılımcı annelerin yaşları 21-44 arasında değişmektedir. Araştırma grubunun yaş ortalaması 31'dir.

Annelerin 0-2 yaş aralığındaki bebeklerinin yaş ortalaması ise 12 aydır. Yaş aralığına göre ise bebeklerin 78'i (%28.7) 13-18 aylık, 76'sı (%27.9) 0-6 aylık, 46'sı (%16.9) 7-12 aylık, ve 42'si (%26.5) 19-24 aylık dönemdedir.

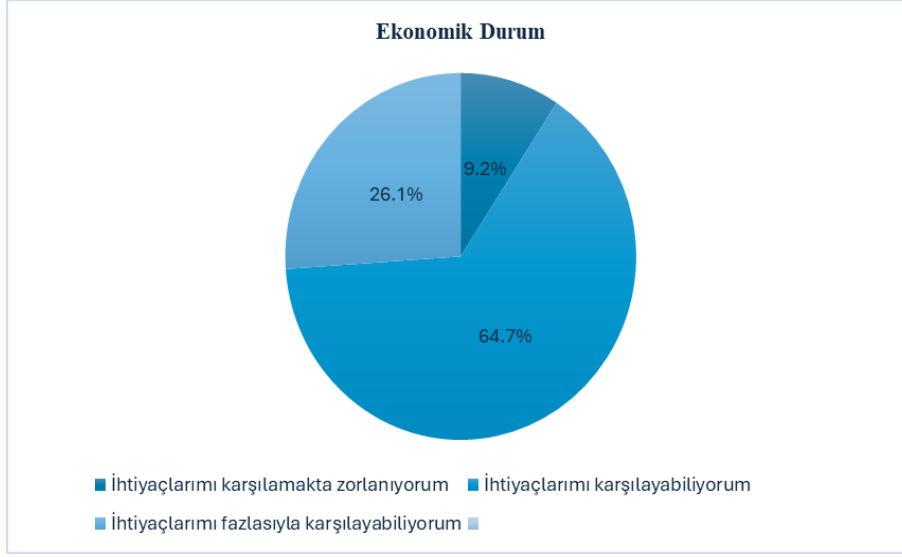
Katılımcı annelerin eğitim durumlarına göre 2 kişi (%0.7) ilkokul, 5 kişi (%1.8) ortaokul, 19 kişi (%7) lise, 173 kişi (%63.6) üniversite, 73 kişi (%26.8) ise yüksek lisans veya doktora programlarından mezundur. (Şekil 1)

Şekil 1: Katılımcı Annelerin Eğitim Durumlarına Göre Dağılımları

Annelerin ekonomik durumlarına göre dağılımlarına bakıldığında katılımcılardan 25 kişi (%9.2) ihtiyaçlarını karşılamakta zorlandığını belirtmiştir. Katılımcılardan 176 anne (%64.7) ihtiyaçlarını karşılayabildiğini ifade etmiştir. 71 anne (%26.1) ise ihtiyaçlarını fazlasıyla karşılayabildiğini söylemiştir. (Şekil 2)

Şekil 2: Katılımcı Annelerin Ekonomik Durumlarına Göre Dağılımları

3. Annelik Fonksiyonu ve Dindarlık: Genel Profil

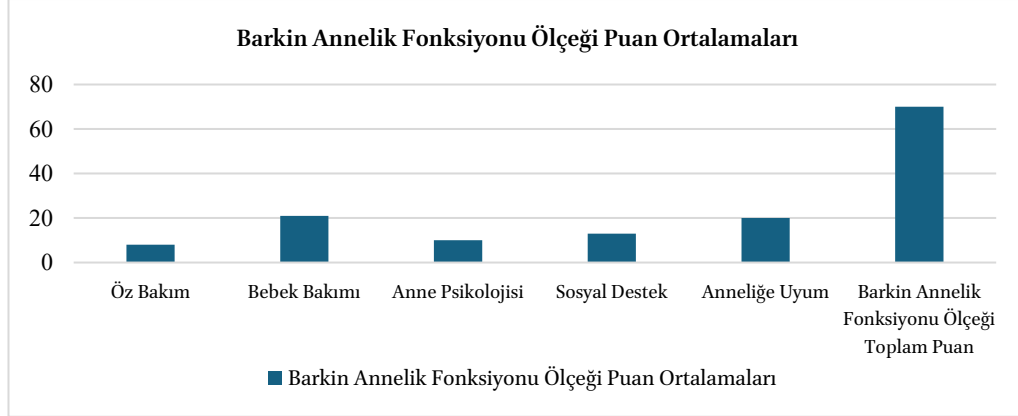
3.1. Annelik Fonksiyonu

Annelik fonksiyonu, bir kadının anne olarak hangi işlev ve görevleri yaptığını ölçmeye yarayan bir ölçektir. Kadının anne olması hem kendini hem de çocuklarını etkileyen bir süreçtir. Bir kadının anne olarak hem kendisine hem çocuklarına hem de çevresine karşı algı, görev, sorumluluk ve işlevleri hem değişmekte hem de çeşitlenmektedir. Annelik fonksiyonu ölçeği bu çeşitlenmeyi farklı açılardan ele alarak ölçmeyi sağlayabilmektedir. Annenin sadece bebeğe yönelik işlevlerini ölçmekle kalmayıp aynı zamanda annenin bireysel ve toplumsal yönüne dair işlevlerini de ölçmeyi hedeflemektedir.

Annelik fonksiyonu ölçeğinin alt boyutlarıyla annenin kendi öz bakımı, bebeğin tüm ihtiyaçlarının giderilmesi, bakımının yapılması, annenin kendi psikolojik durumu, annenin sosyal çevreyle etkileşimi, sosyal destek algısı ve anneliğe uyum gösterme durumu ölçülmektedir. Bunun için ölçek, öz bakım, anne psikolojisi, bebek bakımı, sosyal destek ve anneliğe uyum şeklinde 5 alt boyut ve 16 madde olarak planlanmıştır. Araştırmada her madde için 0-6 arasında puan verilmektedir.

Araştırmada annelik fonksiyonu bu beş alt boyut ile ele alınmaktadır. Araştırmaya katılan annelerin bu boyutlardan aldıkları puanlar aşağıda verilmiştir. Buna göre annelerin aldıkları ortalamalar bakımından “bebek bakımı” (M= 21) ilk sırada gelmektedir. Sonra sırasıyla “anneliğe uyum” (M=20), “sosyal destek” (M=13), “anne psikolojisi” (M=10) ve “öz bakım” (M=8) gelmektedir (Şekil 3).

Şekil 3: Barkin Annelik Fonksiyonu Ölçeği Puan Ortalamaları

Annelik fonksiyonu ölçeğinin alt boyutlarından “bebek bakımı” alt boyutundan annelerin en yüksek puanı aldığı görülmektedir. Annelik denilince ilk akla gelen konu annenin bebeğiyle ilgilenmesi olmaktadır. Araştırma sonuçlarında da bu sonuç benzer şekilde bulgulanmıştır. Annelik fonksiyonunu inceleyen diğer çalışmaların çoğunluğunda benzer şekilde annelerin en yüksek puanı aldıkları alt boyut “bebek bakımı” olmuştur.⁴¹ Araştırmada alt boyutlarda alınan en düşük puan ise “öz bakım” boyutunda olmuştur. En düşük puanın alındığı boyut diğer çalışmalarda çeşitlilik göstermektedir.⁴²

Alt boyutlarda alınan puanlar incelendiğinde genel olarak bebekle ilgili alt boyutlardan daha yüksek puanların alındığı, annenin kendine dair boyutlarda ise puanların daha düşük olduğu görülmektedir. Bebek bakımı ve anneliğe uyum alt boyutlarındaki puanlar daha yüksektir. Bu iki boyutun da direkt olarak bebeğe yönelik olduğu söylenebilir. Bir kadın anne olunca ondan ilk ve öncelikli beklenen bebeğine yeterli ve sağlıklı bir bakım sağlamasıdır. Bunun için bebeğin karnını doyurması, altını değiştirmesi, mevsim şartlarına uygun olarak bebeğini giydirebilmesi vb. maddi ihtiyaçlarını karşılaması beklenirken sevgi, şefkat ve merhamet duygularından da bebeği mahrum bırakmaması istenmektedir. Bebek bakımı alt boyutu söz konusu unsurlardaki işlevselliği ölçerken anneliğe uyum alt boyutu da bahsi geçen bakımları sağlarken annenin sürece ne kadar adapte olduğunu, yeni bir anne olarak

⁴¹ Emine Kılıç Doğan – Büşra Cesur, “The Relationship Between Postpartum Anxiety And Maternal Function İn Mothers”, *Cumhuriyet Medical Journal*. 45/4 (2023), 36-47.; Tuğba Enise Benli vd., “Impact of Delivery Mode and Maternal Postpartum Functional State on Breastfeeding Self-Sufficiency”, *J Clin Med Kaz* 6/60 (2020), 73-8.; Mojgan Mirghafourvand - Marzieh Bagherinia, “Relationship Between Maternal Self-Efficacy and Functional Status Four Months After Delivery in Iranian Primiparous Women”, *Journal of Psychosomatic Obstetrics & Gynecology* 39/4 (2018), 321-328.; Mojgan Mirghafourvand vd., “Physical Activity During Pregnancy And Its Relationship with The Functional Status of Primiparous Women Six Weeks After Childbirth: A Cohort Study”, *J. Clin. Diagn. Res.* 12 (2018), 12-16.

⁴² Aylin Kurt vd., “Being Mother of A Child With Food Allergy: Stress, Resilience And Maternal Function”, *Selçuk Sağlık Dergisi* 4/2 (2023), 221-234.; Doğan vd., “The Relationship Between Postpartum Anxiety And Maternal Function İn Mothers”; Benli vd., “Impact of Delivery Mode and Maternal Postpartum Functional State on Breastfeeding Self-Sufficiency”; Sevda Gholizadeh Shamasbi vd., “The Relationship Between Maternal Functioning and Mental Health After Childbirth in Iranian Women”, *International Journal of Environmental Research and Public Health* 17/5 (2020), 1558.; Shiva Havizari vd., “The Relationship of Childbirth Experience With Maternal Functioning and Mental Health of Iranian Women: A Cross-Sectional Study”, *Research Square* (Erişim 14 Mart 2025); Mojgan Mirghafourvand vd., “Physical Activity During Pregnancy And Its Relationship with The Functional Status of Primiparous Women Six Weeks After Childbirth: A Cohort Study”, 13-14.

bebek bakımına dair işlevleri ne kadar benimseyebildiğini, yeni yüklenen işlevlerle eski işlev ve sorumluluklarını ne kadar koordineli idare edebildiğini ölçmektedir.

Anneye yönelik alt boyutlardan “öz bakım”, “anne psikolojisi” ve “sosyal destek” alt boyutları bebeğe yönelik diğer iki alt boyuttan çok daha düşük çıkmıştır. Buna sebep olarak annenin bebeği için kendinden bile vazgeçecek kadar bebeğine odaklanması gösterilebilir. İşlevsel olarak çok önemli olmasına rağmen anneler tarafından anneye yönelik alt boyutların ikincil öneme sahip olduğu bulgulanmıştır. Bebeğe yönelik alt boyutlardaki puanların daha yüksek çıkmasının geleneksel dönemden farklı olarak modern dönem annelerinden beklenen bir sonuç olduğu düşünülmektedir. Çünkü modern dönemde anneler hamilelikleri itibarıyla tüm ilgi ve özenlerini bebeklerine kaydırmaktadırlar. Modern dönem annelik modellerinde de anneden beklenen davranış tamamen bebeğine yönelmesidir⁴³. Geleneksel dönemde ise anneden tek ve ilk beklenen şey bebeğine odaklanması değildir. Annenin annelikten önce kadın olarak sorumlulukları da aynı önem sırasıyla devam etmelidir. Modern dönemde kadının sorumlulukları artarak devam etse de anne olan kadından ilk ve öncelikli beklenen bebeğiyle ilgilenmesidir.

Barkin Annelik Fonksiyonu genel ortalaması ise $M=70$ olarak bulgulanmıştır. Ölçekten alınabilen en düşük puan 29, en yüksek puan ise 96’dır. 70 puan ortalaması ile örneklem grubundaki anneler, annelik fonksiyonunda ortalamanın üstünde yüksek puana sahiptirler. Barkin ve arkadaşlarının çalışmasında annelik fonksiyonu toplam puan ortalaması 81.4 ± 17.1 ⁴⁴, Karataş ve Apay’ın çalışmasında 71.20 ± 10.48 olarak bulunmuştur.⁴⁵ Barkin’in ölçeğin orijinal versiyonu olan 120 puanlık hesaplama ile toplam puanı oluşturduğu göz önüne alınırsa araştırmada benzer sonuçlar elde edildiği söylenebilir.

3.2. Dindarlık

Araştırmada İçsel Dini Motivasyon Ölçeği kullanılarak dindarlık ölçülmektedir. Ölçek tek bir boyut ve on maddeden oluşmaktadır. Dindarlığı derinlemesine ölçmektedir. O yüzden ibadet sıklığı vb. sorular bulunmamaktadır. Ölçeği, Allport ve Ross’un iç güdümlü dindarlık ve dış güdümlü dindarlık türleriyle ve Glock ve Starck’ın dindarlığın beş boyutundan duygu ve etki boyutlarıyla ele almanın daha doğru olduğu söylenebilir.

Dindarlık ölçeklerinde kadınların dindarlıklarının bilgi, inanç ve ibadet boyutlarından ziyade duygu ve etki boyutlarıyla ilişkili oldukları görülmüştür.⁴⁶ Kadınlığın yanında annelik gibi duygusal ağırlığı olan bir işlevin olması dindarlığın daha duygusal olarak yaşanacağını düşündürmektedir.

İçsel Dini Motivasyon Ölçeğinin on maddesinden 7’si olumlu, 3’ü olumsuzdur. Ölçekten alınabilecek en düşük puan 0 iken en yüksek puan 40’tır. Buna göre araştırmaya katılanların içsel dini motivasyon puan ortalamaları $M=30$ olarak bulgulanmıştır. Ölçekten alınan en düşük puan 0, en yüksek puan ise 40’tır. Araştırma grubunun ortalaması, ölçekten

⁴³ Meral Timurturkan, “Özel Sektörde Çalışan Yönetici Kadınların Annelik Anlatıları: Deneyimler, Beklentiler ve Annelik İdeolojileri”, *İnsan ve Toplum* 10/1 (2020), 6.

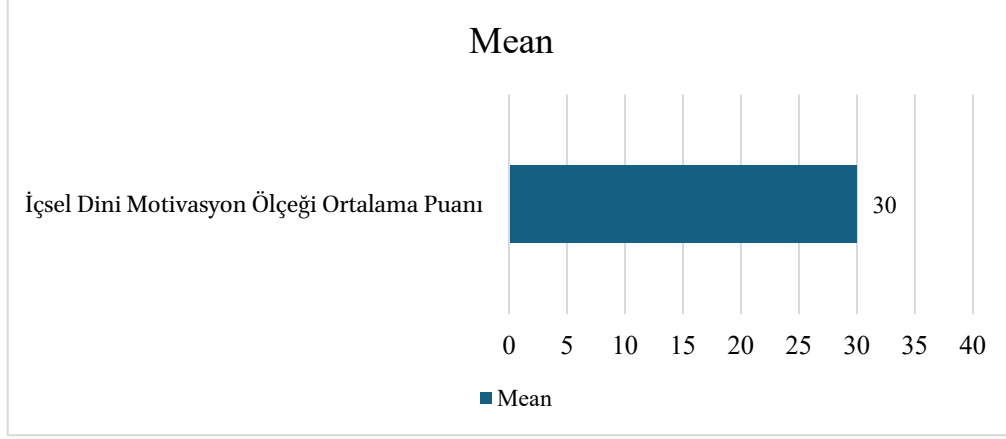
⁴⁴ Barkin vd., “Development of The Barkin Index of Maternal Functioning”, 2244.

⁴⁵ Pınar Karataş-Serap Ejder Apay, “Lohusaların Doğum Şekline Göre Doğum Sonu Fonksiyonel Durumlarının Karşılaştırılması”, *Sakarya Tıp Dergisi* 11/4 (2021), 781-793.

⁴⁶ Fatma Gül Cihrinlioğlu-Üzeyir Ok, “Kadınlar Mı Yoksa Erkekler Mi Daha Dindar?” *Zeitschrift für die Welt der Türken, Journal of World of Turks* 3/1 (2011), 121-141.

alınan en yüksek puan açısından değerlendirilecek olursa grubun dindarlık düzeyinin ortalamasının üstünde yüksek düzeyde olduğu söylenebilmektedir.

Şekil 4: İçsel Dini Motivasyon Ölçeği Ortalama Puanı

4. Annelik Fonksiyonu, Dindarlık ve Sosyodemografik Değişkenler

4.1. Annelik Fonksiyonu ve Annenin Yaşı

Annenin yaşı ve annelik fonksiyonu korelasyon analizi ile incelenmiştir. Buna göre annelik fonksiyonu ölçeğinin alt boyutları ile annenin yaşı arasındaki ilişki şu şekildedir: Annenin yaşı ile öz bakım puanı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır ($p=0.223$). Annenin yaşı ile anne psikolojisi puanı arasında istatistiksel olarak anlamlı negatif yönlü bir ilişki bulunmuştur ($r=-0.165$, $p=0.007$). Annenin yaşı ile bebek bakımı puanı arasında istatistiksel olarak anlamlı negatif yönlü bir ilişki bulunmaktadır ($r=-0.179$, $p=0.003$). Annenin yaşı ile sosyal destek puanı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmamıştır ($p=0.331$). Annenin yaşı ile anneliğe uyum puanı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmamıştır ($p=0.060$). Annenin yaşı ile Barkin Annelik Fonksiyonu toplam puanı arasında istatistiksel olarak anlamlı negatif yönlü bir ilişki elde edilmiştir ($r=-0.154$, $p=0.011$). (Tablo 4)

Tablo 4: Yaşa Göre Annelik Fonksiyonu

Boyutlar	Yaş	
	r	p
Öz Bakım	-0.074	0.223
Anne Psikolojisi	-0.165	0.007
Bebek Bakımı	-0.179	0.003
Sosyal Destek	-0.059	0.331
Anneliğe Uyum	-0.114	0.060
Barkin Annelik Fonksiyonu Toplam	-0.154	0.011

r: Spearman korelasyon katsayısı

Annenin yaşı arttıkça annelik fonksiyonundan alınan puan azalmaktadır. Buna göre işlevsellik bağlamında alt boyutlarda annelerin daha genç yaşlarda psikolojik sağlıklarını daha iyi korudukları söylenebilir. Bebek bakımına dair de benzer sonuçlar çıkmıştır. Annenin yaşı arttıkça bebek bakımı boyutundan aldığı puanlar azalmıştır. Bu da yaşı genç annelerin bebek bakımını daha iyi üstlenebildikleri, daha yaşlı annelerin ise bebek bakımında daha az yetkin oldukları şeklinde yorumlanabilir.

Annenin yaşı arttıkça Barkin Annelik Fonksiyonundan alınan toplam puan azalmaktadır. Alt boyutlarda olduğu gibi yaşı daha genç annelerin annelik fonksiyonlarının daha yüksek olduğu bulunmuştur. Annenin yaşıyla orantılı olarak annenin tecrübe ve bilgisinin artacağı düşünülebilir. Benzer şekilde Ejder Apay ve Pasinlioğlu da çalışmalarında annenin yaşı arttıkça annelik fonksiyonu puanının azaldığını belirtmektedir.⁴⁷ Onlara göre bu durumun sebebi, yaş arttıkça insan vücudunun yaşlanması ve organların her geçen gün aktif çalışmasının azalmasıdır. Barkin ve arkadaşlarının çalışmasında da annelik fonksiyonu ve yaş arasında ters orantılı bulgulara rastlanmıştır.⁴⁸

Araştırmanın verilerinden farklı olarak Şanlı ve Öncel çalışmalarında yaş arttıkça annelik fonksiyonunun arttığını bulgulamışlardır.⁴⁹ Sebep olarak da yaş ilerledikçe annelerin daha tecrübeli olmalarını ve kendilerini sorumlu hissetmelerini göstermişlerdir. Fathi ve arkadaşları ise 25-35 yaş arası annelerin daha genç olanlara göre doğum sonu dönemde daha yüksek fonksiyonel duruma sahip olduğunu belirlemişlerdir.⁵⁰ Durumun açıklamasını ise yeni ve genç annelerin enerjisi ve istekliliğiyle ilişkilendirmişlerdir. Yaşı daha genç olan annelerin işlevselliğini genç olmanın verdiği enerji ve hareketlilikle doğru orantılı bir şekilde arttırmış olabilecekleri, yaşı ilerleyen annelerin ise yaşı getirdiği bir enerji ve hareket kısıtlamasıyla işlevsellik düzeylerini azaltmış olabilecekleri varsayımında bulunulabilir. Bununla birlikte, eşit eylemler söz konusu olsa bile bu eylemlerin yeterliğinin farklı yorumlanması da söz konusu olabilir. Yani genç annelerin yeterlik hissinin yüksek olmasından, yaş ilerledikçe kaygı düzeyinin ve yetersizlik hissinin artmasından ötürü yaşlı annelerin daha olumsuz cevaplar verdiği düşünülebilir. Bu noktada yerel koşullar ve geleneksel aktarımların ayrıca öncesinde çocuk sahibi olup olmamanın da önemli bir rolü olmalıdır.

4.2. Annelik Fonksiyonu ve Annenin Eğitim Durumu

Annelik fonksiyonu ile eğitim ilişkisinin ele alındığı bu başlıkta “Annelik fonksiyonu ile annenin eğitim durumu arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki vardır.” şeklindeki H4 hipotezi değerlendirilmektedir. Eğitim durumuna ait değerlendirme yapılırken ilkökul düzeyinde olan annelerin sayısı yetersiz olduğu için analize dâhil edilmemiştir.

Tablo 6’de annelerin eğitim durumlarına göre Barkin Annelik Fonksiyonu Ölçek puanları arasındaki farklılıklar incelenmiştir. Bu sonuçlar doğrultusunda annelerin eğitim durumlarına göre Barkin Annelik Fonksiyonu Ölçeği öz bakım, anne psikolojisi, sosyal destek, anneliğe uyum alt boyutları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır ($p>0.050$). Annelerin eğitim durumlarına göre Barkin Annelik Fonksiyonu toplam puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır ($p=0.384$). Annelerin eğitim durumlarına göre bebek bakımı puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmakta olup ($p=0.003$), bu farklılık lise ile ortaokul ve yüksek lisans/doktora eğitimi olan anneler arasında gözlemlenmiştir. Lise eğitimi olan annelerin

⁴⁷ Serap Ejder Apay-Türkan Pasinlioğlu, “Kesitsel Bir Çalışma: Kadınların Doğum Sonrası Fonksiyonel Durumlarının İncelenmesi”, *Hemşirelikte Araştırma Geliştirme Dergisi* 1 (2009), 24-28.

⁴⁸ Jennifer L. Barkin vd., “Correlates of postpartum maternal functioning in a low-income obstetric population.”, *Journal of the American Psychiatric Nurses Association*. 23/2 (2017), 149-158.

⁴⁹ Yasemin Şanlı-Selma Öncel, “Kadınların Doğum Sonrası Fonksiyonel Durumları ve Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi”, *Türk J Society Obstet Gynecol* 2 (2014), 108.

⁵⁰ Fahimeh Fathi vd., “Maternal Self-Efficacy, Postpartum Depression, and Their Relationship With Functional Status In Iranian Mothers”, *Women Health* 58/2 (2018), 188-203.

bebek bakım puanı, ortaokul ve yüksek lisans/doktora eğitimi olan annelere göre daha yüksek elde edilmiştir (Tablo 6).

Tablo 6: Annelik Fonksiyonu ve Eğitim İlişkisi

Boyutlar	Lise	Ortaokul	Üniversite	Yüksek Lisans/ Doktora	Test ist.	p ^{kw}
Öz Bakım	11 (3- 16)	9 (4- 12)	8 (0- 18)	7 (0- 18)	3.909	0.271
Anne Psikolojisi	10 (6- 12)	9 (6- 12)	10 (1- 12)	9 (5- 12)	4.493	0.213
Bebek Bakımı	22 (14- 24) ^b	18 (16- 22) ^a	21 (11- 24) ^{ab}	20 (11- 24) ^a	13.989	0.003
Sosyal Destek	11 (1- 18)	13 (3- 15)	13 (2- 18)	13 (0- 18)	0.943	0.815
Anneliğe Uyum	20 (12- 24)	19 (13- 23)	20 (1- 24)	21 (8- 24)	0.682	0.877
Barkin Annelik Fonksiyonu Toplam	72 (51- 88)	65 (52- 81)	71 (29- 94)	68 (39- 96)	3.053	0.384

kw: Kruskall Wallis H testi, a-b: Aynı harfe sahip eğitim durumları arasında fark yoktur (Bonferroni düzeltilmeli Dunn testi), ortanca (minimum – maksimum)

Elde edilen bulgular, eğitim düzeyinin annelik işlevselliği üzerinde beklenen ilişkiyi göstermediğini ortaya koymaktadır. Eğitim düzeyi ile annelik işlevselliği arasındaki öngörülen korelasyonun bulunmaması, dijitalleşme, sosyal medya ve yapay zekâ gibi unsurların etkisine işaret etmektedir. Dijitalleşme süreciyle birlikte annelerin bilgi ve deneyime erişimi son derece kolay, zahmetsiz ve düşük maliyetli hâle gelmiştir. Bu bağlamda, eğitim seviyesinin yükselmesi gerekmez, yalnızca bir telefon, tablet veya bilgisayar aracılığıyla internete bağlanabilen her anne, işlevselliğini artıracak nitelikte birçok bilgi ve deneyime ulaşabilmektedir. Sosyal medyanın olumsuz yönleri bulunsu da anneliğin gerektirdiği becerileri edinme ve bebeğin ihtiyaçlarına en iyi şekilde yanıt verme arzusundaki anneler için sosyal medya, doğru ve bilinçli bir kullanım ile annelik işlevselliğini destekleyen işlevsel bir araç konumuna dönüşebilmektedir.

Vapur ve Oruç'un çalışmalarında benzer bulgulara ulaşılmıştır. Vapur, annelerin eğitim durumları ile annelik uyumu arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit etmemiş; yalnızca aritmetik ortalamalara bakıldığında ise ilkököl mezunu annelerin, ortaokul, lise ve üniversite mezunu annelere kıyasla daha yüksek annelik uyumu düzeyine sahip olduklarını rapor etmiştir.⁵¹ Oruç da annelik fonksiyonu ve eğitim düzeyi arasında anlamlı bir farklılaşma olmadığını belirtmiştir.⁵² Benzer şekilde, Kılıç, Yılmaz ile Gürkan ve Ekşi de annelik fonksiyonu ile annenin eğitim durumu arasında bir ilişki saptamamıştır.⁵³

Tulman ve arkadaşları, IFSAC ölçeğini kullanarak annelik fonksiyonu ile eğitim düzeyi arasındaki ilişkiyi incelediklerinde, eğitim seviyesi yüksek annelerin annelik fonksiyonu toplam puanlarının, düşük eğitim düzeyine sahip annelere göre daha düşük olduğunu

⁵¹ Mualla Vapur, *Anneliğe Uyum ve Dindarlık İlişkisi* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018), 46.

⁵² Mine Oruç, *Doğum Sonu Dönemde Kadınların Annelik Fonksiyonu ile Maternal Bağlanma İlişkisinin İncelenmesi* (Antalya: Akdeniz Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018), 36.

⁵³ Emine Kılıç, *Annelerde Postpartum Anksiyete ve Annelik Fonksiyonu Arasındaki İlişki* (Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022), 44.; Büşra Yılmaz, *Primiparların Annelik Fonksiyonlarının Emzirme Öz-Yeterlilik ve Maternal Bağlanmalarına Etkisi* (Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020), 45; Özlem Can Gürkan – Zubeyde Ekşi, "Effects Of Antenatal Education Program On Postpartum Functional Status and Depression", *Clinical and Experimental Health Sciences* 7/4 (2017), 133-138.

ortaya koymuştur.⁵⁴ BIMF'i kullanan Ejder Apay ve Pasinlioğlu ise eğitim seviyesi arttıkça annelik fonksiyonu puanlarının azaldığını, bu sonucun muhtemel nedeninin de artan eğitim düzeyiyle birlikte konfor beklentisinin yükselmesi olabileceğini öne sürmüştür.⁵⁵ Fathi ve arkadaşları yüksek eğitim seviyesinin yüksek annelik fonksiyonuyla ilişkilendirilebileceğini bildirmiştir.⁵⁶ Ayrıca, Şanlı ve Öncel, ilkökul mezunu kadınların altıncı haftada bebek bakımı sorumluluklarında, üniversite ve üzeri eğitim düzeyine sahip kadınların ise üçüncü ve altıncı aylarda öz bakım faaliyetlerinde diğer gruplara göre daha yüksek fonksiyonel düzeye ulaştıklarını ifade etmiştir.⁵⁷

4.3. Annelik Fonksiyonu ve Ekonomik Durum

Analiz sonuçlarında annelerin ekonomik durumlarına göre Barkin Annelik Fonksiyonu Ölçeği öz bakım, anne psikolojisi ve bebek bakımı alt boyutları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır ($p>0.050$). Annelerin ekonomik durumlarına göre sosyal destek puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmuş olup ($p=0.007$) bu farklılık, ihtiyaçlarını karşılamakta zorlananlar ile ihtiyaçlarını fazlasıyla karşılayabilen anneler arasında görülmektedir. İhtiyaçlarını fazlasıyla karşılayabilen annelerin sosyal destek puanı, ihtiyaçlarını karşılamakta zorlanan annelere göre daha yüksek elde edilmiştir. Annelerin ekonomik durumlarına göre anneliğe uyum puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmuş olup ($p=0.030$), bu farklılık ihtiyaçlarını karşılamakta zorlananlar ile ihtiyaçlarını fazlasıyla karşılayabilen anneler arasında gözlemlenmiştir. İhtiyaçlarını fazlasıyla karşılayabilen annelerin anneliğe uyum puanı, ihtiyaçlarını karşılamakta zorlanan annelere göre daha yüksek elde edilmiştir. Annelerin ekonomik durumlarına göre Barkin annelik fonksiyonu toplam puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmaktadır ($p=0.010$). Bu farklılık ihtiyaçlarını karşılamakta zorlananlar ile ihtiyaçlarını fazlasıyla karşılayabilen anneler arasında gözlemlenmiştir. İhtiyaçlarını fazlasıyla karşılayabilen annelerin Barkin annelik fonksiyonu toplam puanı, ihtiyaçlarını karşılamakta zorlanan annelere göre daha yüksek elde edilmiştir (Tablo 8).

Tablo 8: Annelik Fonksiyonu ve Ekonomik Durum İlişkisi

Boyutlar	İhtiyaçlarını karşılamakta zorlanıyorum	İhtiyaçlarını karşılayabiliyorum	İhtiyaçlarını fazlasıyla karşılayabiliyorum	Test ist.	p^{kw}
Öz Bakım	7 (0-16)	8 (0-18)	9 (0-18)	4.930	0.085
Anne Psikolojisi	9 (5-12)	10 (1-12)	10 (2-12)	4.468	0.107
Bebek Bakımı	22 (16-24)	20 (11-24)	21 (11-24)	2.216	0.330
Sosyal Destek	11 (1-17) ^b	13 (0-18) ^{ab}	15 (1-18) ^a	9.787	0.007
Anneliğe Uyum	19 (10-24) ^b	20 (8-24) ^{ab}	21 (1-24) ^a	7.008	0.030

⁵⁴ Jacqueline Fawcett vd., "Development of The Inventory of Functional Status After Childbirth", 253.

⁵⁵ Serap Ejder Apay – Türkan Pasinlioğlu, "Kesitsel Bir Çalışma: Kadınların Doğum Sonrası Fonksiyonel Durumlarının İncelenmesi", 24-28.

⁵⁶ Fahimeh Fathi vd., "Maternal Self-Efficacy, Postpartum Depression, and Their Relationship With Functional Status In Iranian Mothers", 188-203.

⁵⁷ Şanlı-Öncel, "Kadınların Doğum Sonrası Fonksiyonel Durumları ve Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi", 105-114.

Barkin Annelik Fonksiyonu	65 (38- 89) ^b	70 (35- 94) ^{ab}	74 (29- 96) ^a	9.145	0.010
---------------------------	--------------------------	---------------------------	--------------------------	-------	-------

kw: Kruskall Wallis H testi, a-b: Aynı harfe sahip eğitim durumları arasında fark yoktur (Bonferroni düzeltmeli Dunn testi), ortanca (minimum – maksimum)

Analiz sonuçlarına göre “Annelik fonksiyonu ile annelerin ekonomik durumu arasında anlamlı bir ilişki vardır. İhtiyaçlarını fazlasıyla karşılayabilen annelerin annelik fonksiyonu toplam puanları ihtiyaçlarını karşılamakta zorlanan annelerin annelik fonksiyonu toplam puanından daha yüksektir.” şeklindeki H7 Hipotezi doğrulanmıştır. Literatürdeki diğer çalışmalarda da benzer sonuçların çıktığı bilinmektedir.⁵⁸ Ekonomik durum yükseldikçe annelik fonksiyonu da yükselmektedir. Özkan ve Sevil çalışmalarında bu durumu annenin ekonomik durumunun iyi olmasının bebeğin maddi ihtiyaçlarını daha rahat karşılamasına ve ailesine daha fazla zaman ayırabilmesine olanak vermesiyle ilişkilendirmektedirler.⁵⁹

4.4. Dindarlık ve Annenin Yaşı

“Araştırma grubunda yer alan annelerin yaşları ile dindarlık düzeyleri arasında bir ilişki var mıdır?” sorusuna cevap aramak üzere korelasyon analiziyle incelenen annenin yaşı ve dindarlık düzeyi arasındaki ilişki “annenin yaşı ile içsel dini motivasyon (dindarlık) puanı arasında istatistiksel olarak anlamlı negatif yönlü bir ilişki elde edilmiştir” ($r=-0.248$, $p<0.001$) şeklinde sonuçlanmıştır (Tablo 5).

Tablo 5: Yaş ve Dindarlık İlişkisi

	Yaş	
	r	p
İçsel Dini Motivasyon	-0.248	<0.001

r: Spearman korelasyon katsayısı

Literatürdeki genel kanı ve örnek bulgulardan hareketle yaş arttıkça dindarlık düzeyinin de artmış olabileceği düşünülebilir.⁶⁰ Fakat bulguların aksine annenin yaşı arttıkça dindarlık düzeyi azalmaktadır. Çalışmanın bulguları ile daha önce yapılmış çalışmalardan elde edilen veriler arasında uyumsuzluk olduğu görülmektedir. On beş yirmi yıl öncesinin verileri ile güncel veriler farklılaşmaktadır. Çünkü zaman geçtikçe nesiller ve

⁵⁸ Sukhee Ahn-JoAnne M. Youngblut. "Predictors of Women's Postpartum Health Status in The First 3 Months After Childbirth.", *Asian Nursing Research* 1/2 (2007), 136-146.; Sevgi Özkan-Ümran Sevil. "Doğum Sonrası Fonksiyonel Durum Envanterinin Geçerlilik Güvenilirlik Çalışması", *TSK Koruyucu Hekimlik Bülteni* (2007), 204; Fahimeh Fathi vd., "Maternal Self-Efficacy, Postpartum Depression, and Their Relationship With Functional Status In Iranian Mothers", 197; Emine Kılıç, *Annelerde Postpartum Anksiyete ve Annelik Fonksiyonu Arasındaki İlişki*.

⁵⁹ Sevgi Özkan-Ümran Sevil. "Doğum Sonrası Fonksiyonel Durum Envanterinin Geçerlilik Güvenilirlik Çalışması".

⁶⁰ Veyssel Uysal, "Dini Hayat ve Şahsi Özellikler (Bir Alan Araştırması)", *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi* 2 (1995), 165-180.; Ünver Günay-Celaeddin Çelik, *Dindarlığın Sosyo-Psikolojisi* (Adana: Karahan Kitabevi, 2006), 334.; Mualla Yıldız, "Dindarlığın Tanımı ve Boyutları Üzerine Psikolojik Bir Çalışma", *Tabula Rasa* 1/1 (2001), 19-42.; Ali Ulvi Mehmedoğlu, *Kişilik ve Din* (İstanbul: Dem Yayınları, 2004).; Fatma Yoğurtçu, *Yetişkinlerde Dindarlık ve Ruh Sağlığı* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009).; Ali Ayten, *Empati ve Din* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2010).; Zafer Cihirlioğlu vd., *Dindarlık, Ruh Sağlığı ve Modernite* (Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2013).; Muhammed Kızılgöçer, *Yalnızlık Umutsuzluk ve Dindarlık Üzerine Psiko-Sosyal Bir Çalışma* (Ankara: Gece Kitaplığı, 2015).; Hatice Tura, *Dindarlık, Affetme ve Psikolojik İyi Oluş İlişkisi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019).; Zübeyir Nişancı-Ümmügölsüm Aysan, "Türkiye'de Sosyodemografik ve Sosyokültürel Göstergelere Göre Dindarlık Seviyeleri", *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi* 39/2 (2019), 303-328.

kuşaklar değişmektedir. Geçmiş yıllardan farklı olarak birey ve toplumun dini anlama ve yaşama tarzları da değişmektedir. Bu değişim de söz konusu sonuçları etkilemektedir. Modernite, çalışma hayatı, meşguliyetler, dinin hayatta merkezî konumunu kaybetmesi gibi etkenlerin de sonuçların değişiklik göstermesinde etkili olduğu düşünülebilir.

4.5. Dindarlık ve Annenin Eğitim Durumu

Tablo 7’de annelerin eğitim durumlarına göre İçsel Dini Motivasyon puanları arasındaki farklılıklar incelenmiştir. Annelerin eğitim durumlarına göre İçsel Dini Motivasyon puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır ($p=0.051$) (Tablo 7).

Tablo 7: Dindarlık Düzeyi ve Eğitim Durumu İlişkisi

Boyut	Lise	Ortaokul	Üniversite	Yüksek Lisans/ Doktora	Test ist.	p^{kw}
İçsel Dini Motivasyon	32 (21- 40)	29 (26- 32)	30 (0- 40)	27 (0- 40)	8.156	0.051

kw: Kruskal Wallis H testi, ortanca (minimum – maksimum)

Bu araştırmada annelerden oluşan örneklem grubunda, dindarlığın annelikle ilişkilendirilerek yanıtlara yansıtacağı öngörülmüştür. Annelerin, tıpkı annelikte olduğu gibi, dindarlığı da duygusal boyutuyla ele alarak yanıt vermiş olabilecekleri düşünülmektedir. Dindarlığı ölçmek amacıyla seçilen İçsel Dini Motivasyon Ölçeği, bu yaklaşımı destekler nitelikte olup dindarlığı ibadet ve bilgi boyutlarından ziyade, içsel ve dışsal motivasyonlar çerçevesinde derinlemesine ölçmeyi amaçlamaktadır. Bu nedenle, araştırma sürecinde dindarlık ve eğitim arasında negatif yönlü bir ilişki olacağı hipotezi benimsenmiştir.

Öte yandan, anneliğe uyum ve dindarlık ilişkisini ele alan farklı bir araştırmada, annelerin eğitim düzeyi ile dindarlıkları arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Buna göre, üniversite ve üzeri eğitim düzeyine sahip annelerin, ortaokul mezunlarına kıyasla daha yüksek dindarlık düzeyine sahip oldukları belirlenmiştir.⁶¹ Bu bulgunun, dindarlığın bilgi boyutunu da içeren sorular nedeniyle, eğitim seviyesi yükseldikçe dindarlığın da artabileceği şeklinde bir ilişkiyi yansıtmaya olasılığı bulunmaktadır. Söz konusu çalışmanın aksine, “eğitim seviyesi arttıkça dindarlık düzeyinin azalacağı” yönündeki beklenti ise literatürdeki bazı araştırmalarla (Taplamacıoğlu, 1962; Günay, 1999; Köktaş, 1993) desteklenmektedir.⁶² Bununla birlikte, literatürde dindarlık ile eğitim seviyesi arasında hiçbir ilişki bulamayan, pozitif yönlü bir ilişki olduğunu öne süren veya negatif yönlü bir ilişki olduğunu belirten çeşitli çalışmalar da mevcuttur.⁶³ Ayrıca, Akdoğan, Mehmedoğlu, Karaşahin, Yapıcı ve Vural

⁶¹ Vapur, *Anneliğe Uyum ve Dindarlık İlişkisi*, 50.

⁶² Mehmet Taplamacıoğlu, “Yaşlara Göre Dini Yaşayışın Şiddet ve Kesafeti Üzerinde Bir Anket”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/1-4 (1962), 141-152; Ayrıca bkz. Ünver Günay, *Erzurum ve Çevre Köylerinde Dini Hayat* (İstanbul: Erzurum Kitaplığı, 1999); M. Emin Köktaş, *Türkiye’de Dinî Hayat* (İstanbul: İşaret Yayınları, 1993).

⁶³ Mustafa Koç, “Demografik Özellikler ile Dindarlık Arasındaki İlişki Yetişkinler Üzerine Ampirik Bir Araştırma”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19/2 (2010), 217-248; Behlül Tokur, *Stres-Dindarlık İlişkisi Üzerine Bir Araştırma* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2011), 163.; Gülüşan Göcen, *Şükür ve Psikolojik İyi Olma Arasındaki İlişki Üzerine Bir Alan Araştırması* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2012), 166; Erkan Kavas, “Dini Tutum-Stresle Başa Çıkma İlişkisi”, *Dumlupınar*

tarafından gerçekleştirilen çalışmalar, mevcut araştırmayı destekler biçimde, dindarlık ve eğitim seviyesi arasında anlamlı bir ilişki saptamamıştır.⁶⁴

Kurt'un da işaret ettiği üzere, dindarlık ve eğitim seviyesi arasındaki ilişki karmaşık bir örüntü sergilediğinden, bu konuda genellemelerde bulunmaktan kaçınılması daha sağlıklı görünmektedir.⁶⁵ Zira alınan eğitimin niteliği ve içeriği, yaşam biçiminin dinî veya seküler boyutu gibi çeşitli etkenler, eğitim seviyesi ve dindarlık arasındaki ilişkiyi şekillendirebilmektedir. Ayrıca, söz konusu literatür taramasının ardından değişen eğitim sistemi, uzayan zorunlu eğitim süreleri, farklı kuşaklar ve bunların sosyal ile bireysel yaşamdaki etkileri, teknolojik ve dijital gelişmeler ile yapay zekâ odaklı uygulamalar da bu ilişkinin yönünü ve biçimini yeniden belirleyebilecek unsurlar olarak değerlendirilebilir.

4.6. Dindarlık ve Ekonomik Durum

Tablo 9'da annelerin ekonomik durumlarına göre içsel dini motivasyon puanları arasındaki farklılıklar incelenmiştir. Annelerin ekonomik durumlarına göre içsel dinî motivasyon puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır ($p=0.830$). (Tablo 9).

Tablo 9: Dindarlık Düzeyi ve Ekonomik Durum İlişkisi

Boyutlar	İhtiyaçlarımı karşılamakta zorlanıyorum.	İhtiyaçlarımı karşılayabiliyorum.	İhtiyaçlarımı fazlasıyla karşılayabiliyorum	Test ist.	pp ^{kw}
İçsel Dini Motivasyon	30 (16- 40)	30 (0- 40)	30 (0- 40)	0.372	0.830

kw: Kruskal Wallis H testi, ortanca (minimum – maksimum)

Dindarlık ve ekonomik durum ilişkisini ele alan çalışmalardan Uysal, Şengül, Göcen ve Balcı Arvas da araştırma sonuçları ile benzer şekilde herhangi bir ilişki bulgulamamıştır.⁶⁶ Köktaş, Günay, Akdoğan, Yapıcı ve Ayten ise farklı olarak gelir düzeyi arttıkça dindarlık düzeyinde bir azalma bulmuştur.⁶⁷ Anneliğe uyum ve dindarlık ilişkisini araştıran Vapur'un çalışmasında annenin ekonomik durumu ile dindarlık düzeyi arasında anlamlı bir ilişki

Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 37 (2013), 152-153.; Fatma Balcı Arvas, "Öznel İyi-Oлма Hali ile Dini İnançlar Arasındaki İlişki Üzerine Bir İnceleme", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 26/2 (2017), 165-201; Hatice Tura, *Dindarlık, Affetme ve Psikolojik İyi Oluş İlişkisi*, 78.

⁶⁴ Ayrıca bkz. Ali Akdoğan, *Geleneksel Toplumdan Modern Topluma Geçişte Dini Hayat* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2002); Mehmedoğlu, *Kişilik ve Din*; Hakkı Karaşahin, *Dinî Hayat, Gördes Örneği* (Ankara: Birleşik Yayınları, 2007); Asım Yapıcı, *Ruh Sağlığı ve Din, Psiko-Sosyal Uyum ve Dindarlık* (Adana: Karahan Kitabevi, 2007); Muhammet Enes Vural, *Yetişkinlerde Alçakgönüllülük, Dindarlık ve Psikolojik İyi Oluş İlişkisi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016).

⁶⁵ Abdurrahman Kurt, "Dindarlığı Etkileyen Faktörler", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18/2 (2009), 21.

⁶⁶ Ayrıca bkz. Veyssel Uysal, *Geleneksellik-Çağdaşlık Bağlamında Türkiye'de Dindarlık ve Kadın* (İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, 2006); Fatma Şengül, *Dindarlık ve Ruh Sağlığı ilişkisi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007); Gülüşan Göcen, *Şükür Pozitif Psikolojiden Din Psikolojisine Köprü* (İstanbul: Dem Yayınları, 2014).; Fatma Balcı Arvas, "Öznel İyi-Oлма Hali ile Dini İnançlar Arasındaki İlişki Üzerine Bir İnceleme".

⁶⁷ M. Emin Köktaş, *Türkiye'de Dinî Hayat*; Ünver Günay, *Erzurum ve Çevre Köylerinde Dini Hayat*.; Ali Akdoğan, *Geleneksel Toplumdan Modern Topluma Geçişte Dini Hayat*; Asım Yapıcı, *Ruh Sağlığı ve Din, Psiko-Sosyal Uyum ve Dindarlık*.; Ali Ayten, "Affedicilik ve Din: Affetme Eğilimi ve Dindarlıkla İlişkisi Üzerine Ampirik Bir Araştırma", *M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 37/2 (2009), 111-128.

bulunmuştur.⁶⁸ Annenin gelir düzeyi arttıkça dindarlık puanları da artmaktadır. Kimter de çalışmasında aynı sonuçlara ulaşmıştır.⁶⁹

5. Annelik Fonksiyonu ve Dindarlık İlişkisi

Analiz sonuçlarına göre Barkin Annelik Fonksiyonu Ölçeği toplam puanı ile İçsel Dini Motivasyon Ölçeği puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı pozitif yönlü bir ilişki bulunmuştur ($r=0.260$, $p<0.001$). Ölçeğin alt boyutlarından anne psikolojisi ($r=0.213$, $p<0.001$), bebek bakımı ($r=0.195$, $p=0.001$), sosyal destek ($r=0.200$, $p=0.001$) ve anneliğe uyum alt boyutlarıyla ($r=0.214$, $p<0.001$) dindarlık puanları arasında anlamlı bir ilişki bulgulanmıştır. Annelik yeterliliği ve anneliğe uyumu ölçen Vapur'un çalışmasında da benzer şekilde annelik yeterliliği ve anneliğe uyum ile dindarlık arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur.⁷⁰

Annelik fonksiyonunun artması dindarlık puanının da arttığını göstermektedir. İslamiyet açısından hem Kuran-ı Kerim'de hem hadislerde annelikle ilgili anneliğin zorluklarının yanında mükâfatlarından ve anneliğin kıymetinden bahsedilmektedir. Söz konusu zorlukların varlığı yanında anneliğin kıymet ve mükâfatının fazla oluşu annelik işlevselliğini artırmada etkili olabilecek bir motivasyondur. Bunun için annelik fonksiyonu puanı yüksek olan annelerin dindarlık puanları yüksek denilebilir. Ayrıca annelik fonksiyonundan yeterince yüksek olan bir annenin hem kendi ihtiyaçları hem de bebeğinin ihtiyaçları fazlasıyla karşılanmış demektir. Kendini her yönden yetkin ve yetebilmiş hisseden bir anne içinde bulunduğu duruma bir şükür olarak dine yönelmiş olabilir. Bu da dindarlık puanlarının yüksek çıkmasının sebeplerinden biri olarak görülebilir. Annelik fonksiyonu puanı yüksek olan bir anne muhtemelen her şeyi düzenli ve zamanında yapabilmiş bir anne olacağından dinini yaşamak için de daha geniş vakit aralıklarına sahip olabileceği düşünülmektedir. Bunun da dindarlık puanlarını yükseltebileceği varsayılabilir.

İnsana verilen beden, mal, sağlık ve evlat İslamiyet'te kula verilen bir nimet olarak görülmektedir. Özellikle evlat, Allah'tan bir emanet olarak kabul edildiği için bu emanete sahip çıkmak, onun bakımını sağlamak, onu korumak, yetiştirmek anne babalar için önemli bir vazifedir. Allah'ın emanetini en iyi şekilde koruma görevi annenin işlevselliğini etkileyebilecek hatta arttırabilecek bir konumdur. Bu yüzden annelik fonksiyonu artarken dindarlık düzeyi de emanet algısıyla artabilir.

Sonuç ve Öneriler

Annelik kavramı insanın varoluşundan bu yana üzerine konuşulan bir kavram olagelmıştır. Bir kadından annelik adı altında istenilenin ve beklenilenin ne olduğu farklı perspektiflerden incelenmiştir. Annelik kavramının çok geniş ve farklı perspektiflerden ele alınması kavramın ölçülebilirliğini de zorlaştırmaktadır. Bu yüzden annelik kavramının daha ölçülebilir ve anlaşılabilir bir formatta ele alınması gerekli görülmüştür. Bir kadının anne olarak görev ve sorumlulukları, işlevleri nelerdir? Sorusundan yola çıkılarak annelik, annelik fonksiyonu kavramı ile sınırlandırılmıştır.

"Annelik fonksiyonu" annenin bebek bakımına, kendi öz bakımına, anne bebek bağlanmasına, annenin psikolojik durumuna, sosyal desteğe, ev işlerine ve annelik rolüne

⁶⁸ Vapur, *Anneliğe Uyum ve Dindarlık İlişkisi*, 52.

⁶⁹ Nurten Kimter, *Benlik Saygısı ve Din*. (Ankara: Akademisyen Yayınları, 2018), 177.

⁷⁰ Vapur, *Anneliğe Uyum ve Dindarlık İlişkisi*, 64-65.

uyumu” olarak tanımlanmaktadır. Jennifer Barkin tarafından 2010 yılında geliştirilen Barkin Annelik Fonksiyonu Ölçeği üzerinden annelik fonksiyonunun ne olduğu ve önceki ölçeklerden farklılıkları açıklanmıştır.

Annelik fonksiyonu ve dindarlık arasında nasıl bir ilişki vardır? Sosyodemografik değişkenler annelik fonksiyonu ve dindarlık değişkenleri üzerinde etkili midir? sorularına cevap aranan çalışmada annelik fonksiyonu ve dindarlık ilişkisi çevrim içi katılımı, anket tekniği kullanılarak elde edilen bulgularla 0-2 yaş aralığında bebeğe sahip 272 anneden oluşan araştırma grubu üzerinde incelenmiştir. Anket formu, kişisel bilgi formu, Barkin Annelik Fonksiyonu Ölçeği ve İçsel Dini Motivasyon Ölçeğinden oluşmaktadır.

Araştırmanın problemleri ve hipotezleri neticesinde elde edilen sonuçlara göre;

H1: “Annelik fonksiyonu ile dindarlık arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki vardır.” şeklindeki hipotez doğrulanmıştır.

H2: “Annelik fonksiyonu ile annenin yaşı arasında negatif yönlü anlamlı bir ilişki vardır.” şeklindeki hipotez doğrulanmıştır.

H3: “Annelik fonksiyonu ile annenin eğitim durumu arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki vardır.” şeklindeki hipotez doğrulanmamıştır. Annelik fonksiyonu ve annenin eğitim durumu arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

H4: “Annelik fonksiyonu ile annenin ekonomik durumu arasında anlamlı bir ilişki vardır. İhtiyaçlarını fazlasıyla karşılayabilen annelerin annelik fonksiyonu puanları ihtiyaçlarını karşılamakta zorlanan annelerin annelik fonksiyonu puanından daha yüksektir.” şeklindeki hipotez doğrulanmıştır.

H5: “Dindarlık ile annenin yaşı arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki vardır.” şeklindeki hipotez doğrulanmamıştır. Hipotezin tam tersine annenin yaşı arttıkça dindarlık düzeyi azalmaktadır.

H6: “Dindarlık ile annenin eğitim durumu arasında negatif yönlü anlamlı bir ilişki vardır.” şeklindeki hipotez doğrulanmamıştır. Dindarlık ile annenin eğitim durumu arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

H7: “Dindarlık ile annenin ekonomik durumu arasında negatif yönlü anlamlı bir ilişki vardır.” şeklindeki hipotez doğrulanmamıştır. Dindarlık ile annenin ekonomik durumu arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

Sonuç olarak annelik fonksiyonu ile dindarlık arasında anlamlı bir ilişki bulgulanmıştır. Annelik fonksiyonu arttıkça bireylerin dindarlık düzeyleri artmaktadır. Ayrıca sosyodemografik değişkenlerin de sonuçları etkilediği görülmüştür. Özellikle annenin yaşı ve eğitim durumu değişkenleri geleneksel dönemlerden farklı veriler sunmuştur. Bunun postmodern sonrası dönemin getirdiği farklılıklardan kaynaklandığı tahmin edilmektedir. Yeni nesillerin ortaya çıkması, eğitim sisteminin değişmesi, eğitim yöntemlerinin değişmesi, dijitalleşme, yapay zekâ ve transhümanizm gibi etkiler söz konusu sonuçları etkilemiştir. Annelik fonksiyonu ve dindarlık ilişkisini ele alan ilk çalışma olması hasebiyle geçmiş ve şimdiki dönemi kıyaslayacak veri bulunmamaktadır. Annelik hem birey hem aile ve toplum için vazgeçilmez bir kavram olarak önemini korumaya devam edecektir. Bunun için anneliğin ölçülebilir formatta kıyaslamalı hâlde araştırılması birey ve toplum için faydalı olacaktır. Bu araştırma, kullanılan veri toplama araçları ve örneklem ile sınırlıdır.

Bu araştırmanın bulguları doğrultusunda, ileride gerçekleştirilecek çalışmalara ışık tutması amacıyla aşağıdaki öneriler sunulmaktadır:

-Mevcut çalışmada şehir veya bölge sınırlaması yapılmaksızın örneklem belirlenmiştir. Gelecekteki araştırmalar, Türkiye’de bölgesel sınırlar çerçevesinde karşılaştırma imkânı sağlayacak biçimde daha büyük ve temsili örneklemeler kullanarak daha kapsamlı sonuçlara ulaşmayı hedefleyebilir.

-Bu araştırmada anket tekniği kullanılmış, veriler çevrimiçi yollarla toplanmıştır. Çevrimiçi anketlere katılan bazı annelerin, “arkadaşımla dertleşmek gibi iyi geldi” şeklinde geri bildirimde bulunması, derinlemesine görüşmelerin hem anneler açısından fayda sağlayabileceğini hem de araştırma alanına daha ayrıntılı veri kazandırabileceğini göstermektedir. Bu nedenle, gelecekteki araştırmalarda derinlemesine veya yarı yapılandırılmış görüşme yöntemleri tercih edilebilir.

-Annelik fonksiyonuna veya anneliğe dair başka veri toplama araçları, hamilelik dönemini de kapsayacak biçimde genişletilebilir. Bu yaklaşımla, annelik konusu kesitsel ya da boylamsal olarak ele alınarak daha bütüncül bir bakış açısı elde edilebilir.

-Araştırma kapsamındaki anneler ve bebekleri, farklı yaş aralıklarında dindarlık, maneviyat veya dinsizlik ve inançsızlık konularında da incelenebilir. Bu tür araştırmalar, annelik sürecinin dinî veya seküler yönlerinin nasıl şekillendiğini daha derinlemesine anlamayı mümkün kılabilir.

-Annenin, çocuğun din ve inanç algısı üzerindeki etkisini ortaya koymak amacıyla uzun dönemli ve zamana yayılan araştırmalar yürütülebilir. Böylelikle, yeterli veri sağlanması durumunda anne-bebek ilişkisinin din ve inanç boyutuna yönelik bir model tasarımı da geliştirilmesi mümkün hâle gelebilir.

Hakem/Peer-review: Çift Taraflı Kör/Double Blind.

Teşekkür/Acknowledgements:

-

Beyanname/Declarations:

1. Özgünlük Beyanı/Statement of Originality:

Bu çalışma “Doğum Sonrası Dönemde Annelik Fonksiyonu ile Dindarlık ve Psikolojik İyi Oluş İlişkisi” başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

2. Yazar Katkıları/Author Contributions:

Fikir/Concept: SY-ARA; **Kavramsallaştırma/Conceptualization:** SY; **Literatür Taraması/Literature Search:** SY; **Veri Toplama/Data Collection:** SY; **Veri İşleme/Data Processing:** SY; **Analiz/Analysis:** SY-ARA; **Yazma – orijinal taslak/Writing – original draft:** XX; **Yazma – inceleme ve düzenleme/Writing – review & editing:** ARA.

3. Etik Kurul İzni/ Ethics approval:

Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimleri Etik Kurulu Başkanlığı’nın 28.05.2021 tarih ve 2021-507 sayılı kararına göre bu çalışmada kullanılacak olan ölçek ve veri kaynak

taramasının ilgili kişilere uygulanmasında Sosyal ve Beşerî Etik Kuralları ve İlkeleri çerçevesinde herhangi bir sakınca yoktur.

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

4. Finansman-Destek/Funding-Support:

Bu çalışma herhangi bir finansman ya da destek almamıştır.

5. Çıkar Çatışması Beyanı/Competing interests:

Yazarlar, herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan etmektedirler.

KAYNAKÇA

- Ahn, Sukhee-Youngblut, JoAnne M. "Predictors of Women's Postpartum Health Status in The First 3 Months After Childbirth". *Asian Nursing Research* 1/2 (2007), 136-146.
- Akdoğan, Ali. *Geleneksel Toplumdan Modern Topluma Geçişte Dini Hayat*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2002.
- Allport, Gordon W - Ross, J. Michael. "Personal Religious Orientation and Prejudice". *Journal of Personality and Social Psychology* 5/4 (1967).
- Ataş, Ayşe Nur-Özerdoğan, Nebahat. "Doğum Sonu Dönemde Fonksiyonel Durum ve Yorgunluk". *Haliç Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi* (2021), 47-54.
- Aydın, Rüveyde vd. "Attempts To Strengthen Maternal Functioning in The Postpartum Period: A Literature Review". *Journal of Human Sciences* 13/3 (2017), 5751-5759.
- Aydın, Rüveyde. *Barkin Annelik Fonksiyonu Ölçeğinin Uyarlanması ve Psikometrik Özelliklerinin İncelenmesi*. Antalya: Akdeniz Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016.
- Ayten, Ali. "Affedicilik ve Din: Affetme Eğilimi ve Dindarlıkla İlişkisi Üzerine Ampirik Bir Araştırma". *M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 37/2 (2009), 111-128.
- Ayten, Ali. *Empati ve Din*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2010.
- Balcı, Fatma Arvas. "Öznel İyi-Oлма Hali ile Dini İnançlar Arasındaki İlişki Üzerine Bir İnceleme". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 26/2 (2017), 165-201.
- Barkin, Jennifer L. vd. "Assessment of Functioning in New Mothers". *Journal of Women's Health* 19/8 (2010), 1493-1499.
- Barkin, Jennifer L. vd. "Development of The Barkin Index of Maternal Functioning". *Journal of Women's Health* 19/12 (2010), 2239-2246.
- Barkin, Jennifer L. vd. "Correlates of postpartum maternal functioning in a low-income obstetric population". *Journal of the American Psychiatric Nurses Association* 23/2 (2017), 149-158.
- Benli, Tuğba Enise vd. "Impact of Delivery Mode and Maternal Postpartum Functional State on Breastfeeding Self-Sufficiency". *J Clin Med Kaz*. 6/60 (2020), 73-78. <https://doi.org/10.23950/jcmk/9266>
- Certel, Hüseyin. *Din Psikolojisi*. Ankara: Berikan Yayınları, 2016.
- Chamgurdani, Fatemeh Karami vd. "The Effect of Counseling with A Skills Training Approach on Maternal Functioning: A Randomized Controlled Clinical Trial". *BMC Women's Health* 20/51 (2020).
- Chamgurdani, Fatemeh Karami vd. "The Effect of Counseling with A Skills Training Approach on Maternal Functioning: A Randomized Controlled Clinical Trial". *BMC Women's Health* 20 (2020), 4.
- Cirhinlioğlu, Fatma Gül -Ok, Üzeyir. "Kadınlar Mı Yoksa Erkekler Mi Daha Dindar?". *Zeitschrift für die Welt der Türken Journal of World of Turks* 3/1 (2011), 121-141.
- Cirhinlioğlu, Zafer vd. *Dindarlık, Ruh Sağlığı ve Modernite*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2013.
- Cochran, William Gemmell. *Sampling Techniques*. John Wiley& Sons, 1977.

- Diyanet*. Erişim 14 Mart 2025. <https://kuran-ikerim.org/>
- Ebû Abdurrahman Ahmed b. Ali b. Şuayb Nesâî, *Kitâbu Sünen-i Kübra*, (Beyrût: Dâru'l-kütübü'l-ilmîyye, I-VI, 1991), "Cihâd", 12.
- Ejder Apay, Serap –Pasinlioğlu, Türkan. "Kesitsel Bir Çalışma: Kadınların Doğum Sonrası Fonksiyonel Durumlarının İncelenmesi". *Hemşirelikte Araştırma Geliştirme Dergisi* 1 (2009), 24-28.
- Ergin, Rümeyza. *Çalışan Kadınlarda Annelik ve Dindarlık Algısı*. Ankara: Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022.
- Fathi, Fahimeh vd. "Maternal Self-Efficacy, Postpartum Depression, and Their Relationship With Functional Status In Iranian Mothers". *Women Health* 58/2 (2018), 188-203.
- Fawcett, Jacqueline vd. "Development of The Inventory of Functional Status After Childbirth". *J Nurse Midwifery* 33/6 (1988), 252-260.
- Göcen, Gülüşan. *Şükür Pozitif Psikolojiden Din Psikolojisine Köprü*. İstanbul: Dem Yayınları, 2014.
- Göcen, Gülüşan. *Şükür ve Psikolojik İyi Olma Arasındaki İlişki Üzerine Bir Alan Araştırması*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2012.
- Günay, Ünver-Çelik, Celalettin. *Dindarlığın Sosyo-Psikolojisi*. Adana: Karahan Kitabevi, 2006.
- Günay, Ünver. *Erzurum ve Çevre Köylerinde Dini Hayat*. İstanbul: Erzurum Kitaplığı, 1999.
- Gürkan, Özlem Can-Ekşi, Zubeyde. "Effects Of Antenatal Education Program On Postpartum Functional Status and Depression". *Clinical and Experimental Health Sciences* 7/4 (2017), 133-138.
- Havizari, Shiva vd. "The Relationship of Childbirth Experience With Maternal Functioning and Mental Health of Iranian Women: A Cross-Sectional Study". *Research Square*. <https://doi.org/10.21203/rs.2.16953/v1>
- Hökelekli, Hayati. *Din Psikolojisi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013.
- Hökelekli, Hayati. *Psikolojiye Giriş*. Bursa: Emin Yayınları, 2008.
- Karavaşin, Hakkı. *Dinî Hayat, Gördes Örneği*. Ankara: Birleşik Yayınları, 2007.
- Karataş, Pınar –Ejder Apay, Serap. "Lohusaların Doğum Şekline Göre Doğum Sonu Fonksiyonel Durumlarının Karşılaştırılması". *Sakarya Tıp Dergisi* 11/4 (2021), 781-793.
- Kavas, Erkan. "Dini Tutum-Stresle Başa Çıkma İlişkisi". *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 37 (2013).
- Kayıklık, Hasan. *Din Psikolojisi: Bireysel Dindarlık Üzerine*. Adana: Karahan Kitabevi, 2011.
- Kılıç, Emine Doğan –Cesur, Büşra. "The Relationship Between Postpartum Anxiety And Maternal Function In Mothers". *Cumhuriyet Medical Journal*. 45/4 (2023), 36-47.
- Kılıç, Emine. *Annelerde Postpartum Anksiyete ve Annelik Fonksiyonu Arasındaki İlişki*. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022.
- Kızılgeçit, Muhammed. *Yalnızlık Umutsuzluk ve Dindarlık Üzerine Psiko-Sosyal Bir Çalışma*. Ankara: Gece Kitaplığı, 2015.
- Kimter, Nurten. *Benlik Saygısı ve Din*. Ankara: Akademisyen Yayınları, 2018.

- Koç, Mustafa. "Demografik Özellikler ile Dindarlık Arasındaki İlişki Yetişkinler Üzerine Ampirik Bir Araştırma". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19/2 (2010), 217-248.
- Köktaş, M. Emin. *Türkiye'de Dinî Hayat*. İstanbul: İşaret Yayınları, 1993.
- Köse, Ali –Ayten, Ali. *Din Psikolojisi*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2014.
- Kristeva, Julia. "Motherhood Today". *Colloque Gypsy V* (Erişim 13 Mart 2025).
- Kuran Yolu* Erişim 14 Mart 2025. <https://www.islamveihsan.com/>
- Kuran Yolu* Erişim 14 Mart 2025. <https://www.kuranmeali.com/index.php>
- Kurt, Abdurrahman. "Dindarlığı Etkileyen Faktörler". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18/2 (2009), 1-26.
- Kurt, Aylin vd. "Being Mother of A Child With Food Allergy: Stress, Resilience And Maternal Function". *Selçuk Sağlık Dergisi* 4/2 (2023), 221 – 234.
- McVeigh, Carol – Chaboyer, Wendy. "Reliability and Validity of The Inventory of Functional Status After Childbirth When Used in An Australian Population". *Nursing & Health Sciences* 4/3 (2002), 107-112.
- Mehmedoğlu, Ali Ulvi. *Kişilik ve Din*. İstanbul: Dem Yayınları, 2004.
- Mercer, Ramona T. – Ferketich, Sandra L. "Predictors of Family Functioning Eight Months Following Birth". *Nursing Research* 39/2 (1990), 76-83.
- Mercer, Ramona T. "The Process of Maternal Role Attainment Over The First Year". *Nursing Research* 34/4 (1985), 198-203. (Erişim 14 Mart 2025).
- Mirghafourvand, Mojgan - Bagherinia, Marzieh. "Relationship Between Maternal Self-Efficacy and Functional Status Four Months After Delivery in Iranian Primiparous Women". *Journal of Psychosomatic Obstetrics & Gynecology* 39/4 (2018), 321-328.
- Mirghafourvand, Mojgan vd. "Physical Activity During Pregnancy And Its Relationship with The Functional Status of Primiparous Women Six Weeks After Childbirth: A Cohort Study". *J. Clin. Diagn. Res.* 12 (2018), 12–16.
- Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Ali b. Şuayb, Kitâbu sünen-i kübra, Dâru'lkütübi'l-ilmîyye, Beyrût, I-VI, 1991.
- Nişancı, Zübeyir –Aysan, Ümmügülsüm. "Türkiye'de Sosyodemografik ve Sosyokültürel Göstergelere Göre Dindarlık Seviyeleri". *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi* 39/2 (2019), 303-328.
- Oruç, Mine. *Doğum Sonu Dönemde Kadınların Annelik Fonksiyonu ile Maternal Bağlanma İlişkisinin İncelenmesi*. Antalya: Akdeniz Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Özkan, Sevgi – Sevil, Ümran, Ümran. "Doğum Sonrası Fonksiyonel Durum Envanterinin Geçerlilik Güvenilirlik Çalışması". *TSK Korumucu Hekimlik Bülteni* (2007).
- Schleifer, Aliah. *Motherhood in Islam*. Epub: Islamic Texts Society, 1986.
- Shamasbi, Sevdâ Gholizadeh vd. "The Relationship Between Maternal Functioning and Mental Health After Childbirth in Iranian Women". *International Journal of Environmental Research and Public Health* 17/5 (2020), 1558. <https://doi.org/10.3390/ijerph17051558>

- Shapiro, Samuel Sanford-Wilk, Martin B. "An Analysis of Variance Test For Normality (Complete Samples)". *Biometrika* 52/3-4 (1965), 591-611.
- Stark, Rodney-Glock, Charles Y. *American Piety: The Nature of Religious Commitment*. California: Univ of California Press, 1970.
- Şahin, Meryem vd. "Dindarlık ve Biliş: İçsel Dini Motivasyon ile Eleştirel Düşünme ve İkili Düşünme Arasındaki İlişkiler". *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 27/1 (2023).
- Şanlı, Yasemin-Öncel, Selma. "Kadınların Doğum Sonrası Fonksiyonel Durumları ve Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi". *Turk J Society Obstet Gynecol* 2 (2014), 105-114.
- Şengül, Fatma. *Dindarlık ve Ruh Sağlığı ilişkisi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007.
- Taplamacıoğlu, Mehmet. "Yaşlara Göre Dini Yaşayışın Şiddet ve Kesafeti Üzerinde Bir Anket". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/1-4 (1962), 141-152.
- Tarhan, Nevzat. *Kadın Psikolojisi*. İstanbul: Nesil Yayınları, 2016.
- Timurturk, Meral. "Özel Sektörde Çalışan Yönetici Kadınların Annelik Anlatıları: Deneyimler, Beklentiler ve Annelik İdeolojileri". *İnsan ve Toplum* 10/1 (2020), 107-143.
- Tokur, Behlül. *Stres-Dindarlık İlişkisi Üzerine Bir Araştırma*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2011.
- Tura, Hatice. *Dindarlık, Affetme ve Psikolojik İyi Oluş İlişkisi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Turan, Yahya. *Kişilik ve Dindarlık*. İstanbul: Ensar Yayınları, 2017.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), *Doğum İstatistikleri*, 15 Mayıs 2024.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), *Doğum İstatistikleri*, 15 Mayıs 2023.
- Uysal, Veysel. "Dini Hayat ve Şahsi Özellikler (Bir Alan Araştırması)". *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi* 2 (1995), 165-180.
- Uysal, Veysel. *Geleneksellik-Çağdaşlık Bağlamında Türkiye'de Dindarlık ve Kadın*. İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, 2006.
- Vapur, Mualla. *Anneliğe Uyum ve Dindarlık İlişkisi*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Vural, Muhammet Enes. *Yetişkinlerde Alçakgönüllülük, Dindarlık ve Psikolojik İyi Oluş İlişkisi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016.
- Wang, Tsae-Jyy. "Concept Analysis of Functional Status". *Int J Nurs Stud*. 41/4 (2004), 457-462. <https://doi.org/10.1016/j.ijnurstu.2003.09.004>
- Yapıcı, Asım. *Ruh Sağlığı ve Din, Psiko-Sosyal Uyum ve Dindarlık*. Adana: Karahan Kitabevi, 2007.
- Yapıcı, Asım. *Toplumsal Cinsiyet, Din ve Kadın*. İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2016.
- Yıldız, Mualla. "Dindarlığın Tanımı ve Boyutları Üzerine Psikolojik Bir Çalışma". *Tabula Rasa* 1/1 (2001), 19-42.
- Yılmaz, Büşra. *Primiparların Annelik Fonksiyonlarının Emzirme Öz-Yeterlilik ve Maternal Bağlanmalarına Etkisi*. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.

Yoğurtçu, Fatma. *Yetişkinlerde Dindarlık ve Ruh Sağlığı*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009.

M. Doğan KARACOŞKUN^a

Yusuf Ahmet KAYA^{b*}

^a Prof. Dr./Prof., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, mustafa.karacoskun@hbv.edu.tr

^b Serbest Araştırmacı,
yusufahmettkaya@gmail.com

* Sorumlu Yazar/Corresponding Author

* Bu makale, sorumlu yazarın 2022 yılında, Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde tamamladığı "Geçici koruma statüsündeki Suriyelilerin travma ve psikosomatik yaşantı deneyimleri (Kilis ili örneği)" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

** This article is derived from the master's thesis titled "Trauma and Psychosomatic Experiences of Syrians Under Temporary Protection Status (Kilis Province Example)", which was completed by the corresponding author in 2022 at the Graduate School of Social Sciences, Kilis 7 Aralık University.

Künye:

Cilt/Volume: 5

Sayı/Issue: 2 (Özel Sayı)

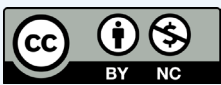
Sayfa/Page: 32-53

Geliş Tarihi/Received: 14 Mart 2025

Kabul Tarihi/Accepted: 11 Mayıs 2025

Yayın Tarihi/Publication Date: 15 Haziran 2025

Atıf/Cite as: Karacoşkun, M.Doğan-Kaya, Yusuf Ahmet. "Geçici Koruma Statüsündeki Suriyelilerin Travma ve Psikosomatik Yaşantı Deneyimleri Üzerine Bir Araştırma". *İdrak Dini Araştırmalar Dergisi* 5/2 (Haziran 2025), 32-53.

Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 Lisansı altında yayımlanmaktadır. İkonlar Font Awesome'a aittir.

The authors own the copyright of their work published in the journal and their work is published under the CC BY-NC 4.0 License. Icons by Font Awesome.

Geçici Koruma Statüsündeki Suriyelilerin Travma ve Psikosomatik Yaşantı Deneyimleri Üzerine Bir Araştırma*

A Study on Trauma and Psychosomatic Experiences of Syrians under Temporary Protection Status **

Öz

Topluluk modalitesinde; ekonomik, politik ve kültürel alanda yaşanan sosyal bağlamdaki değişimler, topluluğun ilişkilerinde, davranış kalıplarında ve sosyal yapılarında birtakım dönüşümlere neden olur. Bu sosyal dönüşüm, topluluktaki bireylerin ruhsal, bedensel ve sosyal olarak yapısal değişimlerle karşı karşıya kalmasına neden olur. Bu yapısal değişimler, uygun dönüşüm ihtiyacını karşılayamadığında sosyal zorlantıya dönüşerek bilişsel, duyuşsal, devinışsel deneyim zorluklarıyla bireyi ilişkisel, zamansal ve duygusal temelde zor bir deneyime çeker. Bu zorluk hâli, topluluktaki bireylerin yaşam memnuniyetini özne yoğunlukta belirli düzeyde düşmesine ve böylece de dönüştürilemeyen, çözümlenemeyen zorlancının stresörler vasıtasıyla büyüyüp genişlemesine, travmatik somatik bulgular ile somutlaştırılmasına neden olur. Bu çalışmada savaş nedeniyle Türkiye'ye zorunlu olarak göç eden Suriyelilerin, travma ve psikosomatik yaşantı deneyimleri incelenmektedir. Bu deneyimlerin birey üzerindeki etkilerinin incelenmesinin hedeflendiği çalışmada, travma sonrası stres bozukluğu (TSSB) ve bu bozukluğun özgül komorbiditesi olan psikosomatizasyon deneyimlerinin bireylerin günlük yaşamlarına yansımalarının analiz edilmesi amaçlanmıştır. Araştırma, nitel araştırma yöntemlerinden fenomenolojik yaklaşıma dayanmaktadır. Araştırmanın çalışma grubu, Kilis ilinde geçici koruma statüsünde ikamet etmekte olan 16 Suriyeliden oluşmaktadır. Çalışmanın verileri yarı yapılandırılmış görüşmeler aracılığıyla toplanmış olup ilişkisel, zamansal ve duygusal yaşantı deneyimleri başlıkları altında ele alınmıştır. Araştırma, geçici koruma statüsündeki Suriyelilerin ilişkisel, zamansal ve duygusal yaşantı deneyimlerinin, travma ve psikosomatik belirtilerin ortaya çıkışında belirleyici olduğunu göstermektedir. Araştırmada uzun süreli stresin ve travma altında yaşamının katılımcıların büyük çoğunluğunda travmatik ve psikosomatik belirtilere neden olduğu görülmüştür. Katılımcıların yaşadığı travmatik olaylar, genellikle bedensel ağrı ve yakınmalar olarak gözlemlenirken; psikosomatik belirtilerin travma sonrası stres bozukluğunun kültüre dayanan yaygın bir sonucu olduğunu göstermiştir. Bununla birlikte, katılımcıların toplumsal yapıdan izole görüntü verdikleri ve dışlanmış hissettikleri gözlemlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Psikoloji, Ortadoğu ve Göç, Travma, Psikosomatizasyon, Geçici Koruma Statüsündeki Suriyeliler.

Abstract

In the modality of community, social transformations in economic, political, and cultural domains reshape relationships, behavioral patterns, and social structures. These transformations bring about structural shifts that affect individuals on psychological, physical, and social levels. When such changes fail to provide adequate support for adaptation, they function as social stressors. Consequently, individuals may experience relational, temporal, and emotional challenges due to cognitive, affective, and behavioral difficulties. This state of adversity leads to a decrease in subjective well-being and life satisfaction, while also intensifying unresolved stress, often manifesting through traumatic somatic symptoms. This study explores the trauma and psychosomatic experiences of Syrians who were forcibly displaced to Turkey due to war. Specifically, it investigates how post-traumatic stress disorder (PTSD) and its comorbidity, psychosomatization, affect the everyday lives of displaced individuals. Utilizing a phenomenological approach within qualitative research methodology, the study includes 16 Syrians living under temporary protection in Kilis. Data were gathered through semi-structured interviews and analyzed around themes of relational, temporal, and emotional life experiences. The findings indicate that disruptions in these three domains significantly contribute to the emergence and persistence of trauma and psychosomatic symptoms. Many participants reported chronic physical pain and bodily complaints linked to traumatic experiences, suggesting that psychosomatic symptoms are not only widespread but also culturally embedded manifestations of PTSD. Additionally, participants expressed a deep sense of social isolation and exclusion from the broader social environment, further exacerbating their psychological and physical distress.

Keywords: Psychology, Middle East and Migration, Trauma, Psychosomatization, Syrians under Temporary Protection Status.

Giriş

Göç, bireylerin ve toplulukların yaşam koşullarını köklü bir şekilde değiştiren karmaşık bir süreçtir. Göç olgusu, bireylerin ekonomik, sosyal ve kültürel şartlarda değişim yaşamasına yol açar.¹ Sosyal bilimler; göçü sadece bir hareket olarak değil, aynı zamanda bireylerin ve toplulukların dönüşümüne neden olan sosyal bir gerçeklik olarak ele alır. Sosyoloji, antropoloji, hukuk ve ekonomi gibi disiplinlerin yanı sıra sağlık çalışmaları ve kalkınma çalışmaları da göçün çok yönlü etkilerini anlamak için önemli katkılarda bulunur.²

Topluları ve bireyleri derinden etkileyen ve çok boyutlu olan göçün sosyal, kültürel, ekonomik vb. etkileri kadar psikolojik etkileri de önem taşımaktadır. Özellikle savaş ve afet gibi travmatik olaylar, bireylerin psikolojik sağlıklarını derinden etkileyebilmektedir. Nitekim savaş temelli insani kriz ve zorunlu göç deneyimi, travmatik maruziyet meydana getirerek depresyon, anksiyete ve psikosomatik bozukluğa yol açan etkileyici olaylardır.³ Bu tür olaylara maruz kalan kişiler, çoğunlukla baş ağrısı, iştahsızlık, yorgunluk ve uyku sorunları gibi psikosomatik semptomlar yaşamaktadırlar.⁴ Bu durum, yaşam doyumunu baskı altına alarak bireylerin gündelik yaşamlarını olumsuz yönde etkilemektedir.⁵ Benzer şekilde travma sonrası stres bozukluğu (TSSB), depresyon ve anksiyete gibi ruhsal sağlık sorunları da bireylerin yaşam kalitesini ciddi şekilde etkileyebilir. Nitekim göç süreci, bir dizi değişim ve kayıp içeren dinamik bir süreç olmakla birlikte bireylerin, göç olgusundan kaynaklı strese bağlı olarak çeşitli ruhsal ve bedensel belirtiler gösterdikleri bilinmektedir.⁶ Aynı zamanda göç, psikolojik olarak göç öncesi, göç esnası ve göç sonrası olmak üzere her aşamasında bireylerin sağlığını etkileyebilmektedir.⁷

Göç, etkilediği topluluklar üzerinde yaşamı farklı yönleriyle kısıtlayarak insanların yaşamlarında zorluklar açığa çıkarmakta ve bu durumun süresi uzun olduğunda yarattığı stresli yaşam deneyimleri, bireylerin ruh sağlığını tehdit eder hâle gelmektedir. Özellikle uzun süreli stresli yaşam veya farklı bir deyişle kronik stres bireylerde hastalığa neden olarak psikosomatik semptomları açığa çıkarabilir.⁸ Bu etki ise göç eden insanların bazı kırılganlıklar geliştirmesine neden olur. Dış dünyada gelişen olumsuz uyarınların tehdidi ve sürekli baskısı altındaki bir yaşama işaret eden kırılganlıklar, paylaşılmayıp sağaltıma

¹ Silke Meyer - Ströhle Claudius, "Introduction: Theorizing Remittances, Social Positioning and the Making of Migrant Subjectivity", *Remittances as Social Practices and Agents of Change* (Switzerland: Palgrave Macmillan, Cham, 2023), 1-25.

² Peter Scholten vd., "An Introduction to Migration Studies: The Rise and Coming of Age of a Research Field", *Introduction to Migration Studies: An Interactive Guide to the Literatures on Migration and Diversity*, ed. Peter Scholten (Cham: Springer International Publishing, 2022), 3-24.

³ Jacob Bentley vd., "Post-Migration Stress as a Moderator Between Traumatic Exposure and Self-Reported Mental Health Symptoms in a Sample of Somali Refugees", *Journal of Loss & Trauma - J LOSS TRAUMA* 17 (01 Eylül 2012), 452-469.

⁴ Kassahun Habtamu vd., "Prevalence and associated factors of common mental disorders among Ethiopian migrant returnees from the Middle East and South Africa", *BMC Psychiatry* 17/1 (19 Nisan 2017), 144.

⁵ Angela Nickerson vd., "Comorbidity of Posttraumatic Stress Disorder and Depression in Tortured, Treatment-Seeking Refugees", *Journal of Traumatic Stress* 30/4 (2017), 409-415.

⁶ Riyadh Al-Baldawi, "Migration-related stress and psychosomatic consequences", *International Congress Series* 1241 (01 Eylül 2002), 271-278.

⁷ Hikraei Jamil vd., "Pre- and post-displacement stressors and time of migration as related to self-rated health among Iraqi immigrants and refugees in Southeast Michigan", *Medicine, conflict, and survival* 26/3 (2010), 207-222.

⁸ Esen Dinçel, "Stresin Psikofizyolojisi ve Strese Bağlı Bedensel Hastalıklar", *Türk Psikoloji Bülteni* 10/34-35 (2004), 56-84.

kavuşmadıkça köktenleşir. İyice kök salan bu olumsuz uyaranlar karşısında insanın günlük işlevselliği bozulur, rutini aksar, organizması ruhsal ve bedensel olarak gözlemlenebilir tepkiler ortaya koyabilir. Buna göre zorunlu olarak göç eden bireylerin travmatik ve psikosomatik durumlarının araştırılması onlara yönelik geliştirilecek olan psikolojik müdahalelerin etkin kullanımına dair önemli veriler sunarak katkıda bulunabilir.⁹ Nitekim küreselleşme ile hızlanan göç hareketleri, bireylerin yaşamsal güvenliğini tehdit eden yapısal değişimlere neden olabilir.¹⁰ Bu değişimlerin bireylerin sosyal bağlarını, toplumsal uyumlarını ve genel yaşam doyumlarını etkilediği gözlemlenmiştir. Göç sonrası bireylerin karşılaştığı yapısal eşitsizlikler, ötekileştirilme ve yeterince uyum sağlayamama gibi sorunlara yol açabilir, bu da göç eden bireylerin toplumsal uyum süreçlerinde ek zorluklar yaşamasına neden olabilir.¹¹

Genel olarak göçmenlere yönelik gerçekleştirilen bazı çalışmalar incelendiğinde onların deneyimlemiş oldukları psikolojik sorunlar daha anlaşılır olacaktır. Bu bağlamda savaş mağduru göçmenler üzerine yapılan 29 çalışmanın verilerinin sistematik olarak incelendiği bir çalışmada depresyon (%2,3-80 aralığında), TSSB (%4,4-86 aralığında) ve tanımlanmamış anksiyete bozukluğu (%20,3-88 aralığında) yaygınlık oranlarında çalışmalar arasında önemli bir heterojenliğin olduğu ancak buna rağmen yaygınlık tahminlerinin %20 ve üzerinde olduğu tespit edilmiştir.¹² Bu oranların %20 ve üzerinde olması savaş mağduru göçmenlerde ruh sağlığı sorunlarının yaygın olduğuna işaret etmektedir. Iraklı mültecilerin deneyimleri üzerine gerçekleştirilen bir başka çalışma, yakınlar için duyulan kaygının giderek artması sonucunda travmanın bedeni etki altında bırakarak psikosomatik semptomların görünmesine neden olduğunu ortaya koymaktadır.¹³ Türkiye'de yapılan ve kamplarda yaşayan Suriyeli mültecilerden 352 katılımcıyla gerçekleştirilen, TSSB'nin yaygınlığı ve belirleyicileri üzerine yürütülen bir araştırmada ise travmaya özellikle de farklı travmatik olaylara maruz kalmış katılımcıların psikosomatik semptomlar gösterdiği tespit edilmiştir.¹⁴

Bu çerçevede özellikle 2011 yılında Suriye'de başlayan iç karışıklıkların neden olduğu ve etkilerinin devam ettiği insani krizin göçmenler üzerindeki travmatik ve psikosomatik etkilerini araştırmak önemli görülmektedir. Bu çalışma, savaş gibi insan yapımı krizlerin göç sürecine etkilerini psikolojik bir bakış açısıyla ele almayı hedeflemekte böylelikle de göçmenlerin deneyimleri üzerinden travmatik ve psikosomatik semptomlara odaklanmaktadır. Buna göre çalışmanın temel problemi şu şekilde ifade edilebilir:

TSSB ve TSSB'nin özgül komorbiditesi olan psikosomatizasyon deneyimlerinin göçmenlerin günlük yaşamlarına yansımaları nasıldır?

⁹ Frederick J Stoddard Jr, "Outcomes of Traumatic Exposure", *Disaster and Trauma, An Issue of Child and Adolescent Psychiatric Clinics of North America* 23/2 (2014), 243-256.

¹⁰ Ayrıca bk. Antoine Pécoud, *Migration and Human Rights. The United Nations Convention on Migrant Workers' Rights*, 2009.

¹¹ Willem Schinkel, "Against 'immigrant integration': for an end to neocolonial knowledge production", *Comparative Migration Studies* 6/1 (25 Eylül 2018), 2-17.

¹² Marija Bogic vd., "Long-Term Mental Health of War-Refugees: A Systematic Literature Review", *BMC International Health and Human Rights* 15/29 (28 Ekim 2015), 2-41.

¹³ Angela Nickerson vd., "Comorbidity of Posttraumatic Stress Disorder and Depression in Tortured, Treatment-Seeking Refugees", *Journal of Traumatic Stress* 30/4 (Ağustos 2017), 409-415.

¹⁴ Gokay Alpak vd., "Post-Traumatic Stress Disorder among Syrian Refugees in Turkey: A Cross-Sectional Study", *International Journal of Psychiatry in Clinical Practice* 19/1 (Mart 2015), 45-50.

Bu temel probleme ilişkin olarak çalışma, göçmenlerin psiko-sosyal uyumuna dair bir farkındalık yaratacağı gibi göç politikalarının kapsamlı ve güvenli bir anlayışla gelişmesini teşvik etmektedir. TSSB'nin toplumsal ve bireysel düzeydeki etkilerini anlamak TSSB'ye yönelik başa çıkma stratejileri geliştirme açısından önem taşımaktadır.

1. Araştırmanın Yöntemi

1.1 Araştırma Modeli

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden fenomenolojik yaklaşım (olgubilim) kullanılmıştır. Birkaç kişinin bir fenomen veya kavramla ilgili yaşanmış deneyimlerinin ortak anlamına odaklanan fenomenolojik yaklaşım, insanların fenomenleri nasıl algıladıklarına, nasıl betimlediklerine, nasıl anımsadıklarına ve nasıl anlamlandırdıklarına odaklanmaktadır.¹⁵ Farklı bir ifadeyle fenomenolojik yaklaşım, katılımcıların kişisel ve sosyal dünyalarını nasıl anlamlandırdıklarını belirlemek ve belirli bir konudaki deneyimlerini detaylandırmak için kullanılmaktadır.¹⁶ Bu yaklaşımın kullanılmasındaki amaç, savaş nedeniyle zorunlu olarak göç etmek durumunda kalan Suriyeli göçmenlerin travmatik ve psikosomatik yaşantı deneyimlerini derinlemesine incelemektir. Buna göre göçmenlerin savaş gibi bir fenomen nedeniyle göç etmelerinin etkileri onların deneyimleri üzerinden incelenecektir.

1.2 Çalışma Grubu

Bu araştırmanın çalışma grubu, Suriye'den Türkiye'ye göç etmek zorunda kalan geçici koruma statüsündeki Suriyeli bireylerden oluşmaktadır. Araştırmanın örnekleme, amaçlı örnekleme yöntemlerinden kritik durum örneklemesiyle belirlenmiştir. Kritik durum örnekleme, amaca yönelik örnekleri seçmek için başka bir stratejinin yani kritik vakaları aramaya yönelik strateji geliştirmenin temel yaklaşım olduğu örnekleme türüdür.¹⁷ Buna göre araştırmanın örnekleme, geçici koruma statüsünde Kilis ilinde ikamet etmekte olan 10 kadın ve 6 erkek olmak üzere toplam 16 Suriyeli yetişkinden oluşmaktadır. Katılımcıların yaş gruplarına bakıldığında 18-25 yaş aralığında 5, 26-40 yaş aralığında 4, 41-55 yaş aralığında 3 ve 55 yaş üstü olan 4 katılımcı bulunmaktadır. Katılımcıların eğitim durumları incelendiğinde ise eğitim görmemiş 5, ilköğretim mezunu 4, ortaokul mezunu 5 ve lise mezunu 2 katılımcının olduğu görülmektedir.

1.3 Verilerin Toplanması ve Analizi

Bu çalışmanın verileri, nitel araştırmalarda yaygın olarak kullanılan veri toplama tekniklerinden görüşme ve gözlem aracılığıyla toplanmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme formları aracılığıyla toplanan veriler ilk olarak ses kaydına alınmış ardından ise transkript edilerek metin hâline dönüştürülmüştür. Görüşmeler öncesinde katılımcılara araştırma hakkında açık ve anlaşılır şekilde bilgilendirme yapılmıştır. Böylelikle katılımcıların travmatik deneyimlerini hatırlatacak durumlardan kaçınmak amaçlanmıştır. Elde edilen veriler ise içerik analiz yöntemlerinden tematik analize tabi tutulmuştur. Tematik analiz, kapsayıcı olarak betimsel analizi de derinlemesine sağlamasıyla birlikte elde edilen veriler, daha önceden belirlenen ana temalara, ana temalara bağlı olarak alt temalara ve alt

¹⁵ Ayrıca bk. John W. Creswell - Cheryl N. Poth, *Qualitative Inquiry and Research Design: Choosing Among Five Approaches*, 2017.

¹⁶ Jonathan A. Smith - Mike Osborn, "Interpretative phenomenological analysis", *Qualitative psychology: A practical guide to research methods* (Thousand Oaks, CA, US: Sage Publications, Inc, 2003), 51-80.

¹⁷ Michael Quinn Patton, "Qualitative Designs and Data Collection", *Qualitative Evaluation and Research Methods*, 3 C, 2 (Sage Publications, Inc, 2002), 207-339.

temalarında katılımcı geri bildirimleriyle ortaya çıkan kodlamalara dönüştürüldüğü bir analiz sürecine göre özetlenir ve yorumlanır. Katılımcıların görüşlerini çarpıcı bir biçimde yansıtmak amacıyla doğrudan alıntılara yer verilir.¹⁸ Buna göre çalışmada elde edilen verilerin düzenlenmiş ve yorumlanmış bir biçimde sunulması amaçlanmıştır. Görüşmeler neticesinde elde edilen veriler ise varoluşçu psikoloji bakış açısından yararlanılarak türetilen üç ana tema (ilişkisel, zamansal, duygusal) altında incelenmiştir. Oluşturulan bu ana temalara göre veriler işlenmiş, bulgular tanımlanmış ve yoruma tabi tutulmuştur.

Tema	Alt Tema	Kodlama
İlişkisel Yaşantı Deneyimi	- İlişkisel kopuş - Sosyal izolasyon	- Toplumdan dışlanma - Yakın ilişkilerde gerilim - Kendi içine çekilme
Zamansal Yaşantı Deneyimi	- Zamanın parçalanması/ayrışması - Gelecekte kopuş	- Zaman durması - Anılara sıkışma - Geleceği görememe - Şimdiki zamanda kopukluk
Duygusal Yaşantı Deneyimi	- Kontrol kaybı hissi - İçsel çöküntü	- Yoğun kaygı - Anlam boşluğu - Öfke patlamaları - Uykusuzlukla gelen çaresizlik

Verilerin analizinde tematik bağlamda ve betimsel odaklı, fenomenolojik yaklaşımın doğasına uygun şekilde tematik analiz yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntem ile elde edilen veriler ana tema, alt tema ve içeriklerine göre kodlanmış; benzer anlamlar taşıyan kodlar birleştirilerek üst temsilde temalara bağlı olarak bulgular geliştirilmiştir. Temalar, katılımcıların deneyimlerinin ortak yönlerini yansıtacak şekilde yorumlanmıştır.

Sözü edilen tematik analiz süreci bağlamında görüşmelerde sıklıkla tekrar eden ve katılımcıların ilişkisel, zamansal ve duygusal yaşantı deneyimleri bağlamında ifade ettikleri ortak deneyimlere odaklanılmıştır. Bu kapsamda, ilişkisel yaşantı deneyimleri bağlamında, katılımcıların sosyal bağları üzerinden yaşadıkları ortak deneyimlere odaklanan temalar belirlenmiştir. Tematik analiz sürecinde ilişkisel yaşantı deneyimi temelinde, "toplumdan dışlanma", "yakın ilişkilerde gerilim", "kendi içine çekilme" ve "güvensizlik duygusu" gibi kodlar öne çıkmıştır. Bu kodlar, "ilişkisel kopuş" ve "sosyal izolasyon" olmak üzere ilişkisel yaşantı deneyimleri bağlamında tematik iki ana tema altında gruplandırılmıştır. Zamansal yaşantı deneyimine ilişkin tematik analiz kapsamında ise katılımcıların travma öncesi, anı ve sonrası zaman algılarındaki kopukluk deneyimledikleri üzerinden analiz edilmiştir. Bu bağlamda "zaman durması", "anılara sıkışma", "geleceği görememe" ve "şimdiki zamanda kopukluk" gibi kodlara katılımcıların geri bildirimlerden kesişimsel olarak zamansal yaşantı deneyimi bağlamında ulaşılmıştır. Bu kodlar "zamanın parçalanması/ayrışması" ve "gelecekte kopuş" temaları altında toplanmıştır. Son olarak, duygusal yaşantı deneyimi

¹⁸ Ali Yıldırım - Hasan Şimşek, "Betimsel Analiz", *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, 1 (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2011), 224-227.

tematik analizinde “yoğun kaygı”, “anlam boşluğu”, “öfke patlamaları”, “uykusuzlukla gelen çaresizlik” gibi ifadeler dikkat çekici olarak temel alınmıştır. Bu kodlar duygusal yaşantı deneyimi bağlamında tematik olarak “kontrol kaybı hissi” ve “içsel çöküntü” başlıkları altında birleştirilmiştir.

2. Bulgular ve Yorumlar

Bu araştırma, Suriye’den Türkiye’ye göç ederek Kilis’te yaşamaya başlayan ve geçici koruma statüsüne sahip Suriyeli yetişkin bireylerin travma ve psikosomatik yaşantı deneyimlerini incelemeyi amaçlamıştır. Bu amaç özelinde bulgular, katılımcılarla yapılan yarı yapılandırılmış görüşmelerin fenomenolojik çözümleme modelinin temel bakış açısı bağlamında içerik analizi yöntemlerinden tematik analiz kullanılarak betimsel bağlam yoluyla elde edilmiştir. Elde edilen bulgular, ilişkisel yaşantı deneyimleri, zamansal yaşantı deneyimleri ve duygusal yaşantı deneyimleri bağlamında üç başlık altında ele alınmıştır.

2.1 İlişkisel Yaşantı Deneyimleri

Bireylerin yaşantı deneyimleri, ilişki yapıları çerçevesinde kaydedilir ve bu yapılar, gelecekte kurulacak ilişkisel deneyimlerde algı ve davranışlarını etkileyen temel unsurlar olarak işlev görür. Bu durum, özellikle bireyi ve ait olduğu toplumu etkileyen travmatik bir olayda belirginleşir. Ancak sosyal psikoloji alanında bu zihinsel yapıları nasıl tanımlamak ve ölçmek gerektiği konusunda ortak bir görüş birliği bulunmamaktadır. Çeşitli kavramlar ve senaryolar, şemalar, prototipler, değerlendirmeler ve zihinsel modeller bu bağlamda kullanılmaktadır.¹⁹ Bu araştırmada, ilişkisel yaşantı deneyimleriyle oluşan bu yapılar, travma gibi ruhsal bütünlüğe yönelik örseleyici bir tehdit oluşturan kritik yaşantı deneyimleri çerçevesinde incelenmiştir.

Bu araştırmaya benzer şekilde yürütülen, ilişkisel yaşantı deneyimi bağlamında örseleyici olay geçiren göçmenlerde hastalık ve tedavi beklentileri üzerine gerçekleştirilen bir araştırmada katılımcıların travmanın ne olduğuna dair verdikleri yanıtlar, bu araştırmaya katılan bireylerin yanıtlarıyla benzerlik göstermekteydi. Buna göre bahsi geçen araştırmada, ilişkisel yaşantının bir ifadesi olan sosyokültürel bir yozlaşmayı ifade eden; “*Sorunum insanlık dışı koşullarda geçen uzun yılların sonucudur; herhangi bir tedaviyle kolayca iyileştirilemeyecektir*” iken, olanlardan kendi yaptığı eylemleri sorumlu tutarak nihayetinde kendini suçlayıcı bir temelde, “*Sorunumun kendi yaşam tarzımla ilgili olduğunu düşünüyorum ve çektiğim acı bununla tutarlı*” gibi öznel algıyı ifade eden bulgulara ulaşılmıştır.²⁰ Bu düzlemde katılımcılardan gelen bazı yanıtlar, esasen travmatik olaydan sonra evrenselliğe uzanan bir ilişkisel tepki deneyimine işaret ediyor.

(Katılımcı – 6/K)...aslında burada yaşamaya başlayalı çok zaman geçti. Hani ben öyle korkak birisi de değildim. Ama buralı kimseyi tanımıyorum. Biz yerleşmeye geldiğimizde kendi kendime diyordum ki bak sen ve çocukların, eşin kurtuldunuz! Çocukların için yaşa! Yaşadım evet ama pek de öyle değilmiş. Evet, savaştan kurtulduk şükür ama burada da hayata karşı savaşım başladı. İlk geldik zaten ne yaşadık bilmiyoruz sonra kampta geçti zaman ve nihayet dışarıya çıkalım diye izin verdiler. Ama bu zamanda da eşim ve babası duvar ördü bana. Kimseyle konuşmadım, her gün bana buradaki insanların bizden nasıl nefret ettiğini ve bize

¹⁹ G. J. O. Fletcher - G. Thomas, “Knowledge structures in close relationships: A social psychological approach”, *Close relationship lay theories: Their structure and function*, 1 (Psychology Press, 1996), 22.

²⁰ Thomas Maier - Mirjam Straub, “My Head Is like a Bag Full of Rubbish’: Concepts of Illness and Treatment Expectations in Traumatized Migrants”, *Qualitative Health Research* 21/2 (Şubat 2011), 233-248.

zarar vermek için eğer fırsat bulurlarsa nasıl kötülükler yapabilecekleri söylendi de durdu. Ya tamam, beni ve çocukları koruyorlar dedim başta ama bu durum hiç bitmedi, hep arttı. Bir süre sonra ben bir baktım ki kimse beni buna zorlamadan ben kendi kendimi engellemeye başlamışım ve diyorum ki ne işin var dışarıda, evinde otur, konuştuğun kişiler sana zarar verirse ne yapabilirsin? Nereye, kime ne diye gidebilirsin?

Zihinsel ve fiziksel güvenliğimize yönelik bir yaşam tehdidi hissettiğimiz örseleyici zamanlar, içinde yaşadığımız toplum tarafından ilişkisel yönlendirilmelerle gelişen ilişkisel yaşam deneyimimiz, örseleyici zamandaki tepkimizin de bir belirleyicisi olabilmektedir. Özellikle kültürel hassasiyet alanı içerisinde değerlendirilen topluluklarda görülen, topluluk liderlerinin ve çoğunlukla erkeklerin karar verici olduğu sosyal yapılarda, örseleyici olaya yönelik tepki de bu liderlerin geri bildirimleri ve yansıttıkları üzerinden sosyal görünüm olarak ifade edilir. Zira burada kritik olan algı ve yaşantıyı etkileyen ilişki yapılarının bireydeki görünümüdür. Nitekim katılımcının belirttiği, "...aslında burada yaşamaya başlayalı çok zaman geçti. Hani ben öyle korkak birisi de değildim..." Irvin Yalom'un Varoluşçu Psikoterapilerde temel öğretileri arasında sayılan "içgörü kazandırma" hedefinin temelini oluşturmaktadır. İçgörü kazandırmak, örseleyici olaydan muzdarip kişiye sunulabilecek en önemli sağaltım hedefleri arasındadır. Çünkü ilişkisel yaşantının sosyokültürel temelinde, baskı altında yaşayan bireylerin zihni dış uyarıcılar neticesinde örtük ve bulanıktır. Temel duruma dair ilişkisel çıkarım, çoğunlukla toplumsal taraftan bireye yönelen algı ve yapılar bağlamında ilerler.²¹ Böylesi durum altındayken görüşmecinin sunacağı içgörü kazandırmaya yönelik bir motivasyonel görüşme yaklaşımı temelli konuşma, kişisel tutum ve yargıyı aktive etmeye yönelik ciddi bir teşviktir. Göçler, travma ve ruh sağlığı üzerine kültürel bağlamı araştıran bir çalışmada, toplumların giderek daha da çeşitli boylamlarda davranışlar gösterdiğini bu nedenle de yeni araştırmaların coğrafi veya etnik kökenlerine odaklanmak yerine belirli evrensel değerler ve yönelimlere dayandırarak ilişkisel yaşantı yapıları temelinde, psikolojik sıkıntının farklı ifadeleri arasındaki ilişkilerin araştırılmasına ve bunun geliştirilmesine yönelik bir nevi kültürü açmaya, dayanıklılığını arttırmaya çalışılması gerektiğini ifade ediyor.²² Nitekim kültürel psikoloji üzerine yapılan araştırmalar, kültürün temele alınmasının kültüre kas katı uyumdan ziyade kültürün enstrümanlarını keşfederek, darboğazların giderilebileceği formüle edilmiş sosyokültürel araştırma çalışmalarının bilimsel ve kanıta dayalı formlara dönüştürülmesinin önemini ifade ediyor.²³

Yeni bir kültürde yaşamaya başlamak, önceki yaşam deneyimlerini geride bırakmaktan daha çok önceki öğretilerin sonraki öğretilerle birlikte yeni bir sürecin inşasına işaret ediyor. İlişki kurma süreçlerindeki olumlu ve olumsuz deneyimler de bu sürecin bir parçası hâline geliyor. Nitekim, kültürel uyum sürecinde mülteci bir birey yeni çevreyle olan ilişkilerini şekillendirmeye çalışırken birlikte yaşadığı kişiler tarafından gelen geri bildirimleri bilinçli ya da bilinçdışı dikkate alır. Bilinçdışı dikkat olarak nitelenen durum, bir otomat gibi zihinsel uyarı sistemlerinin kültürün öğreticileri içerisinde sıkışarak dış uyaranlardan bağımsız bir tahakküm ortaya koyar. Bu sebeple de mültecilerde kültürel uyum ve ruh sağlığını araştıran

²¹ Tokiko Harada vd., "Cultural Influences on Neural Systems of Intergroup Emotion Perception: An fMRI Study", *Neuropsychologia* 137 (03 Şubat 2020).

²² A. E. Brunnet vd., "Migrations, Trauma and Mental Health: A Literature Update on Psychological Assessment", *L'Encephale* 46/5 (Ekim 2020), 364-371.

²³ Figen Karadayı, "Sosyo-Tarihsel Yaklaşım ile Kültürel Psikoloji", *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 8/8 (01 Eylül 2001), 189-218.

sosyokültürel perspektifli akademik çalışmada bahsedildiği gibi kültürel farklılıklar ve inanç sistemleri, bireylerin sosyal etkileşimlerini ve toplumsal entegrasyonlarını doğrudan etkileyebilir.²⁴ Bu yargının bir örneği olarak sosyal çevreden gelen baskı sonrasında bulanıklaşan zihin, kontrol ve güvenliğe yönelik tehdit karşısında içgörü geliştirmekte zorlanmakta ve bu durum bireyin göç sonrasında göç edilen yerde, uyum ve yaşam kalitesini bunu bağlı olarak da ilişki kurma deneyimini negatif yönde derinden etkilemektedir. Bu etki bireyde travmatik bir etki olarak ifade edilmektedir.

(Katılımcı – 6/K)...Bir süre sonra ben bir baktım ki kimse beni buna zorlamadan ben kendi kendimi engellemeye başlamışım ve diyorum ki ne işin var dışarıda, evinde otur, konuştuğun kişiler sana zarar verirse ne yapabilirsin? Nereye, kime ne diye gidebilirsin?..

Kültürün söz konusu olduğu bir araştırmada, toplumsal cinsiyet rolleri üzerinden bireylerin yaşadıkları engelleyici durumlar, demografik yapının travmatik olaydan ne tür yaşantı örnekleri ile etkilendiklerini anlamak için oldukça iyi bir referans kaynağıdır. Nitekim sosyodemografik özellikler, göç edilen yerde yeniden yaşam kurma, ilişkisel yaşantıları aktive etme sürecinde etkin bir belirleyici faktör olarak bilinir. Yaş, cinsiyet ve eğitim geçmişi gibi sosyodemografik faktörler, mültecilerin travma içeren olaya yönelik sosyodemografik düzlemde, ilişkisel deneyimlerini önemli ölçüde etkilemektedir. Özellikle kadınlar, istihdama erişim kısıtlamaları ve sosyal destek sistemleri gibi benzersiz zorluklarla karşılaşarak psikososyal iyilik hâllerini etkileyen özel durumlarla karşı karşıya kalmaktadır.²⁵

(Katılımcı – 2/K) ...Bir de biri bana haber vermeye geldiğinde mesela kardeşim annemin söylediği bir şeyi bana diyecek o söyleyene kadar gözlerimi herhangi bir yere sabit bakar hâlde durdururum. Mesela siz bana gelip bir şey diyeceksiniz, ben heyecanlandım ya o an karşımızda da bu sehpa var. Mesela ben o sehpanın sağ tarafına bakarak sizi dinlerim. Ne bileyim öyle yapsam sanki kötü bir şey olmaz diyorum.

Sosyal alanlarda mülteci topluluk üyelerinin görünürlülüklerinin azalması, arka planda ilerleyen cinsiyet temelli şiddeti ve bu şiddetin kısıtlaması nedeniyle de topluluk katılımından geride kalmalarına işaret ediyorum.

Bu durumu ifade ettikten sonra yarı yapılandırılmış görüşmeden bir kesite işaret ederek, görüşmeci bu oturumda içten içe geliştirdiği ilişki sayesinde bir yanda da sağladığı farkındalık neticesinde yaşantı üzerine içsel çatışmalarını gözden geçirme fırsatı buluyordu. İlişkisel bağlamda, örseleyici olayın yaşandığı dönemde ilişkisel düzlemde daha etkin olabileceğine ilişkin çıkarımlarda bulunan görüşmeci, esasen yapabileceği her şeyi yaptıktan sonra ailesinin göç ettiğini fark ederek, iç huzurunu teşvik edici bir farkındalık deneyimledi. Nitekim göç edilen yerdeki kültürel bariyerler, mültecilerin psikolojik zorlantılarının şiddetini arttırabilir ve sosyal etkileşimini sınırlandırabilir.²⁶ Bu katılımcı, akranları ile oldukça sınırlı ve tekdüze bir iletişimi olduğunu, bu durumun giderek kendisinin diğerleri ile ilişki kurma deneyimine tahakküm ettiğini ve kendisi gibi göç etmiş bireyler olsa bile benzer ilişkisel yaşantı deneyimi ortaya koyduğunu ifade etmiştir. Sosyal izolasyon ve ayrımcılığın ruh sağlığı üzerindeki etkilerini araştırmak için geliştirilen çalışmada sosyal etkileşimin

²⁴ John W. Berry - Feng Hou, "Acculturation, discrimination and wellbeing among second generation of immigrants in Canada", *International Journal of Intercultural Relations* 61 (2017), 29-39.

²⁵ I. P. Khumalo vd., "Socio-Demographic Variables, General Psychological Well-Being and the Mental Health Continuum in an African Context", *Social Indicators Research* 105/3 (01 Şubat 2012), 419-442.

²⁶ Nikolai Kiselev vd., "Structural and socio-cultural barriers to accessing mental healthcare among Syrian refugees and asylum seekers in Switzerland", *European Journal of Psychotraumatology* 11/1 (04 Şubat 2020).

ayrımcılık karşısında giderek azaldığı bir ortamda bireyin yalnızlık riski altında olduğu söylenebilir. Bu yalnızlık riski, ruh sağlığını tehdit ederek stres ve şizofreni de dâhil olmak üzere çeşitli ruh sağlığı bozukluklarına neden alabileceğine ulaşılmıştır.²⁷ Sosyal izolasyon, birçok ruh sağlığı bozukluğu için bir tehdit oluşturduğu gibi toplumsal huzurun ve güvenliğin önünde de bir engel olabilir. Nitekim Butanlı mültecilerin COVID-19 sürecindeki deneyimleri üzerine geliştirilen araştırmada, giderek artan şiddetteki sosyal izolasyon beraberinde, intihar ve bağımlılık gibi sosyolojik araştırmalara da konu olabilecek şiddette sosyal sorunları beraberinde tetiklediği ifade edilmektedir.²⁸ Böyle bir ortamda sosyal destek ve bunun bir hedefi olan sosyal adaleti sağlamak bir ütopyaya dönüşmektedir.²⁹

Nitekim göç deneyiminin bireylerin psikolojik ve fiziksel sağlıkları üzerinde ilişkisel temada oldukça kökten bir etki bıraktığı çokça ifade edildi. Özellikle ilişkisel bağlama işaret eden, göç öncesi ve sonrasında yaşanan değişim ve göçle birlikte yapılan yeniden yerleşim süreçleri, bireylerin sosyodemografik özellikleriyle ilişkili olarak, bireyin diğeriyle olan deneyimine dair çeşitli psikolojik sıkıntılara yol açabilmektedir.

Türkiye’de yapılan bir çalışma, ev merkezli günlük rutine sahip kadınların anksiyete, fobi, paranoid düşünceler ve somatizasyon gibi psikolojik belirtileri, ev dışında çalışan evli kadınlara göre daha yoğun yaşadıklarını ortaya koymuştur.³⁰ Bu bulgular, ev merkezli günlük rutine sahip kadınların sınırlı sosyal etkileşimleri ve monoton yaşam tarzlarının psikolojik sağlık üzerinde olumsuz etkiler yaratabileceğini göstermektedir. Bu bağlamda bir katılımcının ifadesi şu şekildedir:

(Katılımcı – 2/K) Bende ne zaman başladığını hatırlamadığım kadar eski nefes darlığı var. Yani ben bazen evde çalışırken ya da otururken falan böyle sanki biri boğazıma yapışmış beni boğuyormuş gibi oluyorum hatta bazen yemek yerken oluyor, yutkunamıyorum. Öyle olduğum için de ben çok yavaş yemek yerim kendi kendime derim ki ağır ağır çiğneyip yiyeyim ki rahat yutkunayım sonra nefesim kesilmesin. Ben bunun nedeni olarak boğazımda ya da kalbimde hastalık var diye düşünüyorum. Bir de biri bana haber vermeye geldiğinde mesela kardeşim annemin söylediği bir şeyi bana diyecek o söyleyene kadar gözlerimi herhangi bir yere sabit bakar hâlde durdururum. Mesela siz bana gelip bir şey diyeceksiniz, ben heyecanlandım ya o an karşınızda da bu sehpa var. Mesela ben o sehpanın sağ tarafına bakarak sizi dinlerim. Ne bileyim öyle yapsam sanki kötü bir şey olmaz diyorum.

Araştırmada yarı yapılandırılmış görüşmeler esnasında katılımcılar arasında nefes darlığı ve yutkunma güçlüğü gibi psikosomatik belirtilerin yaygın olduğu gözlemlenmiştir. Bu semptomlar, ifade edilemeyen duygusal ve sosyal sorunların bedensel yansımaları olarak değerlendirilmektedir. Örneğin stres ve kaygı seviyesinin artması, nefes darlığı gibi fiziksel belirtilerin ortaya çıkmasına neden olabilir. Yutma bozukluğu yaşayan hastaların sıklıkla

²⁷ Lasse Brandt vd., “The Effects of Social Isolation Stress and Discrimination on Mental Health”, *Translational Psychiatry* 12/1 (21 Eylül 2022), 7.

²⁸ Tanner McGuire vd., “The Mental Health of Refugees during a Pandemic: The Impact of COVID-19 on Resettled Bhutanese Refugees”, *Asian Bioethics Review* 13/4 (13 Eylül 2021), 375-399.

²⁹ McGuire vd., “The Mental Health of Refugees during a Pandemic”.

³⁰ Ali Savaş Çilli vd., “Ev Kadınlarında ve Çalışan Evli Kadınlarda Psikolojik Belirtilerin Karşılaştırılması”, *Genel Tıp Dergisi* 14/1 (2004), 1-5.

öfke, kaygı ve üzüntü gibi duygusal etkiler deneyimledikleri belirtilmiştir. Bu duygusal tepkilerin, hasta-terapist ilişkisini ve aile işleyişini etkileyebileceği vurgulanmıştır.³¹

Benzer şekilde, psikolojik kökenli yutkunma güçlüğü, kişinin boğazında bir tıkanıklık hissi yaşamasına yol açabilir. Bir vaka çalışmasında, psikojenik disfajinin yapısal veya fizyolojik bir bozukluktan ziyade psikolojik faktörlerden kaynaklandığı ve hastanın yaşam kalitesi üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğu belirtilmiştir. Bu durumun hastaların beslenme durumunu ve genel sağlıklarını olumsuz etkileyebileceği ifade edilmiştir.³²

Toplumsal ve ailevi dinamikler de bu psikosomatik belirtilerin gelişiminde önemli rol oynamaktadır. Özellikle, aile içinde baskın ve koruyucu tutumların, bireylerin sosyal becerilerinin gelişimini engelleyerek psikosomatik semptomların ortaya çıkmasına zemin hazırlayabileceği belirtilmiştir.³³

Sonuç olarak, psikosomatik belirtiler, bireylerin duygusal ve sosyal sorunlarının fiziksel yansımaları olarak ortaya çıkabilir ve bu durum, bireylerin yaşam kalitesini önemli ölçüde etkileyebilir.³⁴ Bu nedenle göç sürecinde bireylerin yaşadığı psikolojik ve psikosomatik sorunların anlaşılması ve bu sorunlara yönelik destek mekanizmalarının geliştirilmesi, göçmenlerin uyum süreçlerini kolaylaştırmada kritik öneme sahiptir.

Temalar bağlamında incelendiğinde katılımcılar, hem aile içi ilişkilerde hem de toplumla olan bağlarında zayıflama yaşadıklarını belirtmiş ve özellikle travma sonrası dönemde destek görmek yerine dışlandıklarını vurgulamıştır. Bu temalar, ilişkisel düzeyde derin bir yalnızlık ve anlam kaybı deneyimlendiğini göstermektedir.

Böylelikle ilişkisel yaşantı deneyimi, göç sonrası kalınan yerde karşılaşılan engeller ve özellikle de göç edilen yerdeki yerel topluluk üyeleri tarafından mültecilere yönelik artan ayrımcı tutum, mülteci topluluk üyelerinde sosyopolitik travma ortaya çıkarır. Bu sosyopolitik travma, sosyal uyumun, yeniden yaşam kurma girişiminin ve barış içerisinde bir arada yaşama karşısında ilişkisel süreç inşasına ciddi bir engel teşkil edecektir.³⁵

2.2 Zamansal Yaşantı Deneyimleri

Zamansal yaşantı deneyimi, bireylerin yaşantılarının mevcut olaya ilişkin zamansal düzlemde, değerlendirme süreçlerini nasıl etkilediğini anlamada kritik bir rol oynamaktadır. Örseleyici olaya ilişkin ruhsal ve bedensel deneyim sürecinde zamansal bağlamın önemini vurgulayan bu düzlem, bireylerin deneyimlerini belirli bir zaman çizelgesi içinde değerlendirmesinin, bireylerin yaşadığı travmatik ve psikosomatik yaşantı deneyimini anlamada etkili bir yöntem olduğunu göstermektedir.³⁶ Bu bağlamda, katılımcılar zamansal

³¹ Stefan Bushuven vd., "Emotional and Psychological Effects of Dysphagia: Validation of the Jugendwerk Dysphagia Emotion and Family Assessment (JDEFA)", *Dysphagia* 37/2 (Nisan 2022), 375-391.

³² Hana A. Alzuabi vd., "Psychogenic Dysphagia in an Elderly: A Case of Eating Disorder Due to Trauma and Grief", *Cureus* 15/10 (Ekim 2023).

³³ Gökcan Sever, "Göç ve Yalnızlık: Psiko-Sosyal ve Ekonomik Sonuçları | Göç Dergisi", *Göç Dergisi* 9/2 (2022), 225-245.

³⁴ Tülay Tarsuslu Şimşek vd., "Kronik Fiziksel Özürlü Bireylerde Ağrı, Depresyon, Anksiyete ve Fonksiyonel Bağımsızlık ile Yaşam Kalitesi Arasındaki İlişki", *Ağrı (Pain)* 22/1 (2010), 30-36.

³⁵ Lillian Comas-Díaz, "Sociopolitical trauma: Ethnicity, race, and migration", *Trauma and racial minority immigrants: Turmoil, uncertainty, and resistance*, Cultural, racial, and ethnic psychology (Washington, DC, US: American Psychological Association, 2021), 127-146.

³⁶ Angela Mazzetti - John Blenkinsopp, 2012, "Evaluating a visual timeline methodology for appraisal and coping research", *Journal of Occupational and Organizational Psychology* 85/4 (ts.), 649-665.

bağlamı kapsayan göç öncesi dönemi iki farklı aşamada ele alarak paylaşmışlardır. Genellikle, savaş ya da kriz öncesi yaşamlarını ve kriz başladıktan sonra yaşadıklarını ayrı ayrı anlatmışlardır. Savaş ve kriz öncesinden bahsederken genellikle yüzlerinde bir gülümseme belirmiş ve rahat bir şekilde ifade etmişlerdir. Neredeyse tüm katılımcılar, savaş öncesi yaşamlarına dair konuşurken mutluluk, huzur ve dinginlik içeren anılarını tercih etmişlerdir. Bu durum, zihinlerindeki imgelerin anılarla yeniden oluşturulduğunu ortaya koymaktadır. Aynı zamanda göç öncesi hayatlarından bahseden katılımcılar, savaş başladıktan sonra yaşamlarındaki değişiklikleri anlatırken zorlayıcı, acı veren olayları dile getirmişlerdir. Bu tür zorlayıcı anıları paylaşmanın bazı katılımcılar için zorlayıcı olsa da iyileştirici bir etkisi olduğu gözlemlenmiştir. Nitekim bunun bir örneği aşağıdaki gibidir:

(Katılımcı – 7/K)... sanki rüya gibi geliyor bana bazen tüm bunlar. Evet dediğiniz gibi diğer insanlara baktığımda onlarda da benimkiyle benzer acıları görebiliyorum. Fakat bu acıları duymak bana iyi geliyor. Yani iyi ki onlar da acı çekmiş demek değil. Benim gibi zor durumlar yaşamış insanları bilmek ve kendi yaşadıklarımı konuşmak bana iyi geliyor. Bazen canım sıkılır, komşuma kahveye giderim ve laf lafı açar yine yaşadığımız zorluklardan söz ederiz. Komşum çoğunlukla ağlar ama ben gülerim yani böyle kahkaha değil sanki rahatlamış gibi tebessüm eder gibi gülerim. Düşünüyorum, demek ki bana bu iyi geliyor. Öyleyse anlatmayı seçmeliyim.

Yukarıdaki katılımcı ifadesine odaklandığımızda yaşadığı örseleyici olaya dair paylaşımlarında evrensellik olgusuna dair ifadeleri görmekteyiz. Özellikle “Benim gibi zor durumlar yaşamış insanları bilmek ve kendi yaşadıklarımı konuşmak bana iyi geliyor.” ifadesi, içgörü kazanmayı net bir biçimde betimliyor. Özellikle de örseleyici olaydan sonra kişinin ahlaki kimliğini yeniden inşa etmek ve bu süreci, varoluşçu felsefe ışığında geliştirilen varoluşçu psikolojinin temel psikoterapi hedefleri arasında sayılan evrensellik algısı ve içgörü kazandırma temelinde geliştirmek, kişiye “anlaşırlık” hâli sağlamaktadır. Bununla birlikte yeniden yaşam kurma girişiminde yer aldığı göç edilen mekândaki sosyokültürel alana yabancılaşmasını engelleyerek var olan izolasyonun etkisini pasifize ederek kişiye ruhsal dayanıklılık sağlayarak otantik olma hâli kazandırır.³⁷

Travmatik yaşantılar bireylerin zihinsel takvimini çok boyutlu biçimde negatif yaşantılarla birleştirerek zamansal bir darlık hissi oluşturabilir. Bu his, tetikleyici ve örseleyici olay tarafından manipüle edilerek bireyin psikosomatik deneyim yaşamasına neden olur. Aşağıdaki katılımcının ifadeleri bu duruma bir örnek olarak verilebilir:

(Katılımcı – 11/K) Sanki kendimi zamanın içerisinde kaybetmiş gibiyim. Kafam karmakarışık. Düşünüyorum, kendi kendime diyorum ki neler neler yaşamışsın. Şimdi o zorlukları düşünsem desem ki tamam çözeyim belki daha iyi olurum ama içinden çıkamıyorum ki hem ben kaybolmuşum sanki. Yani zaman nedir, ben neredeyim bilmiyorum. Düşünüyorum, geçmişten daha mı iyiyim diyorum ondan da emin değilim. İki yol var ya her şeyi silmeye çalışacağım ya da kaybolup devam edeceğim. Bilmiyorum. Sadece bunları düşünürken zonklayan beynimin acısından kurtulmak istiyorum...

Tetikleyici ve örseleyici olay tarafından manipüle edilen zihin, evrensel travma tepkisine göre duruma bir sinyal verir. Savaş, kaç ya da donakal olarak bilinen bu tepkiden türeyen yaşantı deneyiminde, “...zonklayan beynimin acısı...” olarak dile gelen söylemin, psikosomatik bir betimlemeye işaret ettiği görülmektedir. Tıbbi literatürde “gerilim tipi baş

³⁷ Camillo Bica, “A Therapeutic Application of Philosophy”, *International Journal of Applied Philosophy* 13 (01 Ocak 1999), 81-92.

ağrısı" olarak tanımlanan bu ağrı türü, psikosomatik kökenlere sahiptir ve baş, yüz, kafa derisi, boyun ve omuz kaslarının kasılmasından kaynaklanır.³⁸ Duygusal stres, uzun süreli belirsizlik ve güvensizlik gibi faktörler, kaslarda fizyolojik gerilime yol açarak ağrıya neden olabilir. Başlangıçta kas kasılmasına bağlı olarak açıklanan bu ağrılar, zamanla şiddetini artırıp organik bir sebep bulunamadığında psikolojik etkenlerin rolü dikkate alınır. Yapılan araştırmalar, bu tür baş ağrılarının zihinsel gerginlik ve psikosomatik deneyimlerle bağlantılı olduğunu göstermektedir.³⁹ Kaygının artışıyla birlikte bilinçli ya da bilinçdışı ihtiyaçların karşılanamaması zihinsel bir çatışmaya yol açar. Zihin, bu durumu bir savunma mekanizması olarak bedensel belirtilere dönüştürerek distimik bozukluk seviyesine kadar ilerleyebilen psikosomatik tepkiler oluşturur.⁴⁰

Örseleyici bir deneyim olan zorunlu göç, savaş ve doğal afetler gibi travmatik olaylar, bireylerin sadece psikolojik sağlığını değil, aynı zamanda bedensel işlevişlerini de derinden etkileyebilir. Travmatik deneyimlerin fiziksel ve duygusal sonuçları arasında uykusuzluk, kronik ağrılar, kas gerginliği, konuşma güçlüğü ve çeşitli psikosomatik rahatsızlıklar yer almaktadır.⁴¹ Bu belirtiler, bireyin sinir sistemi üzerindeki aşırı yüklenme sonucu gelişen bir tür evrensel savunma mekanizması olarak ortaya çıkmaktadır.

Travma sonrası stres bozukluğu (TSSB) ve travmaya bağlı psikosomatik semptomlar, genellikle bireyin maruz kaldığı olayların bir sonucu olarak ortaya çıkmakta ve kişinin günlük yaşamına olumsuz etkiler bırakmaktadır. Birey, kendisini bilinçli olarak güvende hissetse bile, sinir sistemi geçmişte yaşanan travmatik olayları fiziksel olarak hatırlayabilir. Bu duruma "bedenin hafızası" (body memory) adı verilmektedir.⁴² Örneğin bir katılımcı savaş öncesinde hayatının huzurlu ve mutlu olduğunu belirtirken yaşadığı savaş ve zorunlu göç sonrası deneyimlerinin psikosomatik etkilerini şu sözlerle aktarmaktadır:

(Katılımcı – 8/K) Göçten önce Suriye'deyken hayat güzeldi. Mutluyduk, herkes yanımızdaydı, akrabalarımızla aramız iyiydi yani hayatımız iyiydi. Küçük bir evimiz vardı zaten ve bu evi biz yapmıştık. Gerçekten biz yapmıştık yani para koymaktan ziyade evin duvarlarını falan biz ördük, ettik. Tam evi bitirdik, eşimin hemen eve yakın bakkal dükkanı oldu; her şey güzel derken birden anlamadığımız ve son derece hızlı ilerleyen bir savaş başladı. O sıra neler yaşadık ne yaptık şimdi düşününce anlıyorum. Yani o kadar yoğundu ki her şey ne yaşadığımızı ve nasıl yaşadığımızı içindeyken anlamıyorduk. İlk başta yaşadığımız yerden çıkmadık, ne olacak zaten düzelir dedik. Ama durum öyle olmadı giderek arttı, giderek daha kötü oldu. Eşimin bakkal dükkanı yağmalandı, paramız çalındı, tehdit edildik, kızlarıma bile kötü insanlar zarar vermek istedi. Baktık olmayacak yakınımda bir kamp vardı, oradaki akrabalarımızla konuştuk, buraya gelin daha güvenli dediler. Çok geçmedi oraya yerleştik. Zaten orada artık nasıl bir durumun içinde kaldığımızı anladık. Kampta nasıl yaşanır, bilmezseniz de tahmin edersiniz. Orada açlık vardı, orada sert ve zor bir hayat vardı. Yani zor dediğim nasıl bir zorluk siz düşünün. Ben neler gördüm, canım akrabam, sevdiğim insan dediklerim bana ve kızlarıma

³⁸ L. Bendtsen vd., "Muscles and Their Role in Episodic Tension-type Headache: Implications for Treatment" (Erişim 10 Mart 2025).

³⁹ Bendtsen vd., "Muscles and Their Role in Episodic Tension-type Headache".

⁴⁰ M. J. Martin, "Muscle-contraction (tension) headache: Psychosomatic illness review: No. 8 in a series", *Psychosomatics* 24/4 (01 Nisan 1983), 319-324.

⁴¹ Ayrıca Bkz. Bessel A. van der Kolk, *The body keeps the score: Brain, mind, and body in the healing of trauma* (New York, NY, US: Viking, 2014).

⁴² Ayrıca Bkz. Robert Scaer, *The Body Bears the Burden* (Routledge, 2014).

zarar vermek mi istemedi, eşim tehdit mi edilmedi neler neler yaşadık (duruyor ve ellerini yüzünde kavuşturup dua ediyor). Onlar bana ne verdi; uykusuz zamanlar, ağrılar, sırt ağrıları daha neler ben konuşamıyordum bir dönem böyle ağzımdan söz çıkana kadar canım çıktıyordu sanki.

Katılımcının ifadesi, savaşın psikolojik travmalarının fiziksel belirtilerle kendini nasıl gösterebildiğine dair güçlü bir örnektir. Travmaya maruz kalan bireylerde kas gerginliği, kronik sırt ve baş ağrıları gibi psikosomatik belirtilerin literatürde sıkça görüldüğü ve bu durumun travma sonrası sinir sisteminin dengesizliğinden kaynaklandığı belirtilmektedir.⁴³

Travmanın uzun vadeli etkileri, bireyin günlük yaşantısında istem dışı geri dönüşlerle yansıyabilir. Travmatik anılar, tetikleyici uyaranlar karşısında bilinçdışı bir şekilde yeniden canlanabilir. Katılımcı 8'in anlatısı, travmanın tetikleyiciler aracılığıyla nasıl geri dönebileceğini ve bireyin bedensel reaksiyonlarını nasıl şekillendirdiğini göstermektedir. Yapılan araştırmalar, savaş ve zorunlu göç gibi travmatik deneyimlerin yalnızca psikolojik rahatsızlıklara değil, aynı zamanda kas-iskelet sistemi rahatsızlıkları, mide-bağırsak sorunları ve solunum güçlükleri gibi fiziksel problemlere de yol açabileceğini ortaya koymaktadır.⁴⁴ Bedenin travmaya verdiği bu tür tepkiler, sinir sisteminin savaş-kaç-don (fight-flight-freeze) mekanizmasını devreye sokmasıyla ilişkilidir. Sinir sistemi, geçmişte yaşanan bir tehlikeyi bugünkü bir uyaranla ilişkilendirdiğinde bireyin bedeni otomatik olarak savunmaya geçer ve bu durum kaslarda gerginlik, ağrı ve çeşitli psikosomatik semptomlara neden olabilir.⁴⁵

Zamansal deneyimlerin tematik analiz bağlamında değerlendirilmesiyle katılımcıların; savaş, göç ve afet gibi travmatik olayların ardından zamanın ilerlemediğini ya da anlamını yitirdiğini ifade etikleri görülmüştür. Bu durum, yaşantıların kronolojik değil, duygusal olarak yoğunluk merkezli algılandığını göstermektedir.

Sonuç olarak, travmatik deneyimler bireylerin sadece zihinsel sağlığını değil, aynı zamanda bedensel işleyişlerini de derinden etkileyebilir. Bu süreçte, psikosomatik belirtilerin yönetilmesi ve bireyin sinir sisteminin dengelenmesi için psikoterapi ve beden odaklı yaklaşımlar önemli bir rol oynamaktadır. Somatik Deneyimleme (SE) ve Travma Odaklı Bilişsel Davranışçı Terapi (TF-CBT) gibi terapötik yöntemlerin travmaya bağlı fiziksel semptomları hafifletmede etkili olduğu tespit edilmiştir.⁴⁶ Özellikle göçmenler ve savaş mağdurları gibi yüksek travmaya maruz kalan gruplar için travma odaklı psikososyal destek programlarının yaygınlaştırılması, bireylerin yaşam kalitelerinin artırılmasına katkıda bulunacaktır.

2.3 Duygusal Yaşantı Deneyimleri

Duygusal yaşantı deneyimleri, bireylerin yaşadıkları örseleyici olayların onların duygularını nasıl algıladıkları ve tanımladıklarıyla ilgilidir. Bu deneyim, travma ve

⁴³ Louis Cozolino, *The Neuroscience of Psychotherapy: Healing the Social Brain (The Norton Series on Interpersonal Neurobiology)* (W. W. Norton & Company, 2010).

⁴⁴ Stephen W. Porges, *The polyvagal theory: Neurophysiological foundations of emotions, attachment, communication, and self-regulation* (New York, NY, US: WW Norton & Co, 2011).

⁴⁵ Peter A. Levine, *In an Unspoken Voice: How the Body Releases Trauma and Restores Goodness* (North Atlantic Books, 2010).

⁴⁶ Bessel A. van der Kolk, *The body keeps the score: Brain, mind, and body in the healing of trauma* (New York, NY, US: Viking, 2014).

psikosomatik deneyimleri bireyin yaş ve bilişsel gelişim düzeyine bağlı olarak, kültürel olarak duyguları tanımlama biçimlerine göre değişir. Genç yaşta olanlar veya daha düşük ego seviyesi ve dilsel yeteneklere sahip bireyler, duyguları sensomotor hareketler veya dış görünüş üzerinden anlatırken yaş ilerledikçe ve bilişsel yetenekler arttıkça örseleyici olaya ilişkin duygular daha ayrıntılı, bedensel hislerle ilişkili ve esnek bir şekilde ifade edilmeye başlanır. Bu süreç, duygusal deneyimlerin ve bunlarla başa çıkma stratejilerinin yaşam boyu gelişen bir bilişsel karmaşıklıkla evrildiğini gösterir.⁴⁷ Buna göre görüşmelerde deneyimlerini ifade eden bir katılımcının durumu incelendiğinde örseleyici olayın bireydeki duygusal yaşantılara ilişkin bireysel deneyimini görmekteyiz:

(Katılımcı – 9/E) Türkiye’ye geldik bir süre kampta kaldık sonra çalışmaya başladık. Ben insanların arasına karıştım ama hep kendimi zayıf gördüm. Sanki bir şey olacak ben o olayda kötü olan ya da bir şeyi düzeltmem beklenecek ama ben onu yapamayacağım gibi hissediyordum. Bu yüzden de iş ararken sanki bana zarar gelmesin diye uğraşıyordum. Mesela ben şoförüm esasen yani bildiğiniz kocaman tırı sürmüştüm, burada bana küçük bir araçla ikinci el nakliyat işi önerdiler. Dedim ben bu arabayla kaza yaparım, ben bu arabayı kullanamam sonra başıma bir şey gelir neyime lazım boş ver, istemiyorum.

Bu ifadeler, yaşantı deneyimlerinin duygusal yaşantı boyutu açısından göç gibi zorlantıları içeren olaylarda, nasıl bir öneme sahip olduğunu göstermektedir. Duygular, insanların öznel deneyimlerini fizyolojik tepkileri yani davranışsal tepkilerini ifade etmek için gösterdikleri psikososyal ve fizyolojik bir deneyim olarak açıklanabilir.⁴⁸ Bu psikososyal ve fizyolojik tepki süreci oldukça karmaşık gibi görünebilir çünkü bu süreçte etkin olan ruh hâli, mizaç ve kişilik özellikleri ortaya çıkacak muhtemel duygu deneyiminin etkin belirleyicileridir.⁴⁹ Buradan hareketle duygusal yaşantı deneyimi düşünüldüğünde, öznel bir deneyimle karşılaşmaktadır. Özellikle travma ve psikosomatik deneyim gibi öznel örüntülerin duygular üzerinde etkili olduğu, farklı gelişim evrelerinde psikolojik travma bağlamında işlenmemiş, dönüştürülemediği zorlantı içeren duygu deneyimlerinin bireyin öz örgütlenmesinde, kişilik gelişiminde saplantılara ve zorlantılara neden olan en önemli etken olduğu bildiriliyor.⁵⁰ Katılımcının görüşmedeki paylaşımının öncesinde ve sonrasında verdiği bilgilere bakıldığında ise onun çok daha somut nedenlere ilişkin bir yaşam görüşü olduğu kuvvetle belirleniyor fakat yaşadığı deneyimler sonrasındaki zihinsel algısı, duygusal deneyimleriyle bütünleşik bir yeri çağırıyor. Özellikle de “...Sanki bir şey olacak ben o olayda kötü olan ya da bir şeyi düzeltmem beklenecek ama ben onu yapamayacağım gibi hissediyordum..” şeklinde açıkladığı durum, insanın örseleyici olay sonrasında, bütünsel bir çerçevede destek ve erişim mekanizmalarına dâhil olmasıyla iç dünyasını keşfetmek ve bununla beraber bağ kurmak için güvenli bir kanal oluşturabilme fırsatı elde edildiği takdirde dayanıklılık geliştirebileceği ve böylece daha olgun bir hissiyata sahip olacağı ifade

⁴⁷ Gisela Labouvie-Vief vd., “Speaking about feelings: Conceptions of emotion across the life span”, *Psychology and Aging* 4/4 (1989), 425-437.

⁴⁸ Kendra Cherry, “What Happens in Your Brain When You’re Angry, According to Psychology”, *Verywell Mind* (2024).

⁴⁹ Paweł Larionow vd., “Towards Psychosomatic Medicine: The Role of Age and Emotional Characteristics in People with Psychosomatic Disorders”, *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska sectio J – Paedagogia-Psychologia* 35 (19 Aralık 2022), 143-156.

⁵⁰ Zahra Mohammadi vd., “A Network Analysis of ICD-11 Complex PTSD, Emotional Processing, and Dissociative Experiences in the Context of Psychological Trauma at Different Developmental Stages”, *Frontiers in Psychiatry* 15 (12 Mart 2024).

edilmektedir.⁵¹ Fakat durum bunun tam tersi yönde ilerlerse de birey, ifade edilen olaydaki gibi mecalessiz ve zihinsel olarak dayanıksız olarak kendini bulacaktır.

Duygusal yaşantı deneyimleri psikosomatizasyon bağlamında düşünüldüğünde, psikosomatizasyonu bireyin en çaresiz durum karşısında, zihinsel ikilemlerini bastırmaya zorlaması ve bu zorlantının zihinsel belleğin taşıyamayacağı kadar büyük bir yük hâline gelmesi neticesinde bir sistemin elektrik devresinin daha fazla zarar vermemek için devre dışı kalması gibi bedeni davet ederek, var olan zorlantının paylaşmasını sağlayarak ikame bir sağaltım yolu olarak ifade edilebilir.⁵² Görüşmenin devamında ise katılımcı acil durum sonrasında Türkiye'ye geldiğini ifade etti. Katılımcı bu durum sonrasında uzun zaman boyunca yaşadığı iç çatışmalarda sıkışıp kalmanın etkisiyle tıpkı ifade edilen metafora olduğu gibi bedensel tepkilerinde istem dışı tikler, bel ve omuz çevrelerinde ağrı, deride dönemsel görülen halk arasında kurdeşen olarak bilinen ürtikere bağlı alerjik reaksiyonlar gösterdiğini ifade etmiştir.

Duygusal yaşantıları kapsayan bir başka çıkarımda, bireylerin travmatik deneyimlerle başa çıkma mekanizmalarının, inanç sistemleri ve psikosomatik tepkileri ile yakından ilişkili olduğu gerçeğidir.⁵³ Yapılan araştırmalar neticesinde, özellikle kültürel normda yaşayan bireyler için travmatik olaylar sonrasında bireylerin içsel huzur arayışı, dini pratikler veya duygusal baskıyı azaltmaya yönelik içsel süreçlerle şekillenmekte olduğu görülmüştür.⁵⁴

Aşağıdaki katılımcının ifadesi, travma sonrası dini ritüellerin bir başa çıkma mekanizması olarak nasıl kullanıldığını göstermektedir:

Katılımcı – 1/K)...her akşam uyumadan önce ve her sabah uyandıktan sonra ailem için dua ediyorum. Bu beni çok rahatlatıyor, bazen bir şeyler yolunda giderse bunun gece ya da sabah ettiğim dua sonucunda olduğunu biliyorum. Bunu bilmek benim için rahatlatıcı. Böyle yaptıktan sonra yatağıma girince huzurlu ve daha güvenli, iç huzur dolu dinlenebiliyorum. Başımı yastığa koyduğumda dış gıcırdaması, boyun ağrısı, bel ağrısı gibi farklı farklı yerlerde ağrılar çekmeden huzurla ve güvenle uyumak gerçekten çok önemli.

Bu ifade, inanç ve ritüellerin bireyin stres düzeyini nasıl azalttığını ve fiziksel semptomları hafiflettiğini göstermektedir. Yapılan çalışmalar, inanç sistemlerine bağlı kişilerin travma sonrası stresle başa çıkmada daha dirençli olabileceğini göstermektedir.⁵⁵ İnanç temelli başa çıkma mekanizmalarının psikolojik dayanıklılığı artırdığı ve stres kaynaklı psikosomatik semptomları azalttığı ifade edilmektedir.⁵⁶

İnanç temelli başa çıkma mekanizmalarına karşın bastırılmış travmaların psikosomatik semptomlar yoluyla kendini gösterdiği de bilinmektedir. Katılımcı 15/E'nin ifadesi bu sürecin tipik bir örneğidir:

⁵¹ Lisa Corbett - Martin Milton, "Existential therapy: A useful approach to trauma?", *Counselling Psychology Review* 26/1 (2011), 62-74.

⁵² Ebrar Aydoğan, *Psikosomatik yakınmaları olan ergenlerde zihinsel tasarımlar: Süreç analizi* (Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018).

⁵³ Amanda Nagulendran - Laura Jobson, "Exploring Cultural Differences in the Use of Emotion Regulation Strategies in Posttraumatic Stress Disorder", *European Journal of Psychotraumatology* 11/1 (2020).

⁵⁴ "Religious and Spiritual Coping Mechanisms", *Transpersonal Psychology* (12 Ocak 2025).

⁵⁵ Kenneth I. Pargament vd., "Patterns of positive and negative religious coping with major life stressors", *Journal for the Scientific Study of Religion* 37/4 (1998), 710-724.

⁵⁶ Pargament vd., "Patterns of positive and negative religious coping with major life stressors".

(Katılımcı – 15/E) Bugüne kadar bu yaşadıklarımı anlatmaktansa ben kendi kendime bu acıyı çekerim diyormuşum yani bakın diyormuşum diyorum çünkü bunun da farkında değilmişim. Evimizin yakınında saldırı oldu ve gözlerimizin önünde insanlara acımadılar herkese zarar verdiler. Ben bir şey yapamayacak kadar küçüktüm. Onlara durun ne içindi bu demek istedim ama diyemedim....içim şişmişti, gerçekten sanki içimde büyüyen bir ur bir yara var gibiydi. Sanki bu ur yani yara vücudum da geziyor ve gezdiği her yerde bir uyuşukluk oluyordu.

Travma sonrası sessizlik ve bastırma, bireylerde uzun vadeli psikosomatik semptomların ortaya çıkmasına neden olabilir. Zira her geri itilen farklılaşıp köktenleşerek ve daha büyük bir alarm ile geri dönecektir. Nitekim travmatik deneyimlerin anlatılmaması veya bastırılması, bireyde kronik ağrılar, mide problemleri ve kas-iskelet sisteminde rahatsızlıklar şeklinde kendini gösterebilir.⁵⁷ Yapılan araştırmalara göre anlatılamayan veya ifade edilmeyen travmaların bedensel şikâyetler yoluyla ortaya çıktığı görülmektedir.⁵⁸

Duygusal baskılanma ve psikosomatik tepkiler arasındaki bu ilişki, bireylerin sosyal destek sistemlerine erişiminin önemini vurgulamaktadır. Klinik çalışmalar, psikoterapi ve ifade odaklı tedavi yöntemlerinin özellikle kültürel normlar çerçevesinde yaşam deneyimine sahip bireylerin psikosomatik şikâyetlerini azaltmada etkili olduğunu göstermektedir.⁵⁹

Duygusal yaşantı deneyimlerinin tematik analizine odaklandığımızda katılımcıların duygusal anlatımlarında özellikle psikosomatik belirtilerle iç içe geçmiş ruhsal sıkışmışlık hâli dikkat çekici olmuştur. Duyguların bedenle ifade bulduğu bu yaşantılar, sadece travmanın duygusal etkilerini değil, aynı zamanda fiziksel yaşam üzerindeki yıpratıcı etkilerini de yansıtmaktadır. Bu temalar, travmanın bireyde yarattığı duygusal yoğunluğu çok katmanlı biçimde ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak elde edilen bulgular ve literatür araştırması sonrasında duygusal yaşantılar deneyimleri bağlamında, travmatik deneyimler karşısında bireylerin geliştirdiği başa çıkma mekanizmalarının onların psikosomatik sağlıklarını doğrudan etkileyebileceği görülmüştür. İnanç temelli ritüeller bazı bireyler için rahatlatıcı bir unsur olabilirken bastırılmış travmalar psikosomatik belirtilerle kendini gösterebilir. Bu nedenle bireylerin destekleyici mekanizmalara erişimi ve travma sonrası müdahale yöntemlerinin etkinliği, psikolojik dayanıklılık açısından kritik bir rol oynamaktadır.

Sonuç

Bu çalışma, savaş temelli zorunlu göçün bireyler üzerindeki travmatik ve psikosomatik etkilerini, geçici koruma statüsündeki Suriyelilerin deneyimleri üzerinden fenomenolojik bir perspektifle incelemeyi amaçlamıştır. Nitel araştırma yönteminin kullanıldığı çalışmada elde edilen veriler ilişkisel yaşantı deneyimleri, zamansal yaşantı deneyimleri ve duygusal yaşantı deneyimleri altında incelenmiş ve elde edilen bulgular tematik analize tabi tutulmuştur. Araştırmanın çalışma grubu ise geçici koruma statüsündeki 10'u kadın ve 6'sı

⁵⁷ Bessel A. van der Kolk, *The body keeps the score: Brain, mind, and body in the healing of trauma* (New York, NY, US: Viking, 2014).

⁵⁸ James W. Pennebaker-M. Smyth Joshua, "The Invention of the Expressive Writing Approach", *Opening Up by Writing It Down: How Expressive Writing Improves Health and Eases Emotional Pain* (Guilford Publications, 2016).

⁵⁹ Burak Erman Menkü-Behcet Coşar, "Psikosomatik Bozukluklar", *Türkiye Klinikleri Psychiatry - Special Topics* 14/4 (2021), 32-36.

erkek olmak üzere 16 Suriyeli yetişkin bireyden oluşmaktadır. Araştırmada elde edilen bulgular, zorunlu göç sürecinin bireylerin hem psikolojik hem de bedensel sağlığı üzerinde derinlemesine etkiler bıraktığını göstermektedir. Göç sürecinin her aşamasında – göç öncesi, göç sırası ve göç sonrası – bireylerin yaşadığı stres, belirsizlik ve travmatik olaylara maruz kalma oranı arttıkça, psikosomatik semptomların da yaygınlık kazandığı görülmüştür. Özellikle travma sonrası stres bozukluğu (TSSB), depresyon, anksiyete ve psikosomatik rahatsızlıklar katılımcılarla gerçekleştirilen görüşmeler neticesinde yaygın olarak gözlemlenmiştir.

Araştırma bulguları, geçici koruma statüsündeki Suriyelilerin ilişkisel, zamansal ve duygusal yaşantı deneyimlerinin, travma ve psikosomatik belirtilerin ortaya çıkışında belirleyici olduğunu göstermektedir. İlişkisel yaşantı deneyimleri bağlamında, göçmenlerin savaş öncesi ve sonrası sosyal ilişkilerinde büyük değişimler yaşadığı, toplum içindeki konumlarının yeniden inşa sürecinde sosyal izolasyon, ayrımcılık ve güven eksikliği gibi faktörlerin etkili olduğu gözlemlenmiştir. Göçmenlerin sosyokültürel adaptasyon süreçlerinde, geçmişte geliştirdikleri ilişki biçimlerinin ve sosyal destek sistemlerinin zayıflaması, travmanın etkilerini daha da derinleştirmiştir. Zamansal yaşantı deneyimleri açısından bakıldığında göçmenlerin geçmişe duydukları özlem, belirsiz bir gelecek kaygısı ve travmatik anıların tetikleyicileriyle sürekli yüzleşmeleri, psikosomatik semptomların sürekliliğini arttıran önemli bir unsur olarak öne çıkmaktadır. Duygusal yaşantı deneyimlerinde ise travmatik olayların bireylerin duygusal düzenlemelerini ve başa çıkma stratejilerini şekillendirdiği; dîn ritüellerin ve inanç temelli başa çıkma mekanizmalarının bazı göçmenler için koruyucu bir faktör olarak işlev gördüğü, ancak bastırılan travmatik deneyimlerin psikosomatik belirtilerle dışa vurulduğu gözlemlenmiştir.

Bu bulgular, göçmenlerin ruh sağlığını destekleyici politikaların geliştirilmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır. Özellikle travma odaklı psikososyal destek programlarının, göçmenlerin psikosomatik belirtilerini hafifletmede önemli bir rol oynayabileceği değerlendirilmektedir. Somatik Deneyimleme (SE) ve Travma Odaklı Bilişsel Davranışçı Terapi (TF-CBT) gibi bilimsel temelli yaklaşımlar, göçmenlerin travma sonrası uyum süreçlerinde etkin müdahale araçları olarak değerlendirilebilir. Ayrıca toplumsal entegrasyon süreçlerinde göçmenlere yönelik ayrımcılıkla mücadele eden, sosyal destek mekanizmalarını güçlendiren ve bireylerin psikolojik dayanıklılıklarını artırmaya yönelik programların yaygınlaştırılması önem arz etmektedir.

Sonuç olarak çalışmanın bulguları, tematik analiz yöntemiyle fenomenolojik metod çerçevesinde betimsel yolla ortaya konulan ortak deneyim temaları üzerinden değerlendirilmiş ve bu temalar aracılığıyla travma ve psikosomatik belirtiler arasındaki ilişkiler ortaya konmuştur. Ortaya çıkan bu analiz sonuçlarıyla; ilişkisel yaşantı deneyimi temasında ilişkisel kopuş ve sosyal izolasyonun bireylerin söylemlerinden hareketle, toplumsal dışlanma ve içe çekilmeyle karakterize bir ruh hâlinin oluşması kişilerin duyduğu desteği ifade ederken benzer düzlemde zamansal yaşantı deneyimleri bağlamında ise kopuş ve ayrışma görünümüyle birlikte hissedilen ruhsal gerginlik ve son olarak duygusal yaşantı deneyimlerinde içsel çöküş ve kaybın neden olduğu kaygı ve anlam eksikliği bu alandaki darboğazları ve müdahale stratejilerini tanımlayan kilit noktalar olarak bilinir. Bu sonuçlar, savaş temelli göçlerin bireylerin psikolojik ve bedensel sağlıklarını nasıl etkilediğini anlamaya yönelik önemli veriler sunmaktadır. Nitekim katılımcıların yaşadığı travmatik

olaylar, genellikle bedensel ağrı ve yakınmalarla yüzeye çıkmakta ve psikosomatik belirtilerin travma sonrası stres bozukluğunun kültüre de dayanan yaygın bir sonucu olduğunu göstermiştir. Zorunlu yerinden edilmeye göç deneyimi ve göç edilen yerde yaşanan zorlanma deneyimleri, bireylerin sosyal yapılarla ilişkisini derinden etkilemiştir. Bu durum psikososyal ve duygusal yaşantı deneyimini ve dolayısıyla da genel sağlık durumunu olumsuz etkilemektedir. Buradan hareketle geçici koruma statüsündeki Suriyelilerin ruh sağlığı ile ilgili yürütülecek araştırmaların göç sonrası uyum süreçlerini daha kapsamlı bir şekilde ele alarak psikosomatik semptomların önlenmesi ve tedavisine yönelik çok boyutlu müdahale stratejileri geliştirilmesine katkıda bulunması beklenmektedir.

Hakem/Peer-review: Çift Taraflı Kör/Double Blind.

Teşekkür/Acknowledgements:

-

Beyanname/Declarations:

1. Özgünlük Beyanı/Statement of Originality:

Bu çalışma "Geçici koruma statüsündeki Suriyelilerin travma ve psikosomatik yaşantı deneyimleri" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

2. Yazar Katkıları/Author Contributions:

Fikir/Concept: YAK-MDK; **Kavramsallaştırma/Conceptualization:** YAK; **Literatür Taraması/Literature Search:** YAK-MDK; **Veri Toplama/Data Collection:** YAK; **Veri İşleme/Data Processing:** YAK; **Analiz/Analysis:** YAK; **Yazma – orijinal taslak/Writing – original draft:** YAK; **Yazma – inceleme ve düzenleme/Writing – review & editing:** YAK-MDK.

3. Etik Kurul İzni/ Ethics approval:

Kilis 7 Aralık Üniversitesi Rektörlüğü Etik Kurul kararınca 14.03.2022 tarihli kararına göre bu çalışmada kullanılacak olan ölçek ve veri kaynak taramasının ilgili kişilere uygulanmasında Sosyal ve Beşerî Etik Kuralları ve İlkeleri çerçevesinde herhangi bir sakınca yoktur.

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

4. Finansman-Destek/Funding-Support:

Bu çalışma herhangi bir finansman ya da destek almamıştır.

5. Çıkar Çatışması Beyanı/Competing interests:

Yazarlar, herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan etmektedirler.

KAYNAKÇA

- Al-Baldawi, Riyadh. "Migration-related stress and psychosomatic consequences". *International Congress Series* 1241 (01 Eylül 2002), 271-278. [https://doi.org/10.1016/S0531-5131\(02\)00649-0](https://doi.org/10.1016/S0531-5131(02)00649-0)
- Alpak, Gokay vd. "Post-Traumatic Stress Disorder among Syrian Refugees in Turkey: A Cross-Sectional Study". *International Journal of Psychiatry in Clinical Practice* 19/1 (Mart 2015), 45-50. <https://doi.org/10.3109/13651501.2014.961930>
- Alzuabi, Hana A. vd. "Psychogenic Dysphagia in an Elderly: A Case of Eating Disorder Due to Trauma and Grief". *Cureus* 15/10 (Ekim 2023), 1-5. <https://doi.org/10.7759/cureus.47137>
- Aydoğar, Ebrar. *Psikosomatik yakınmaları olan ergenlerde zihinsel tasarımlar: Süreç analizi*. Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018. <https://hdl.handle.net/20.500.12415/10056>
- Bendtsen, L. vd. "Muscles and Their Role in Episodic Tension-type Headache: Implications for Treatment". Erişim 10 Mart 2025. <https://doi.org/10.1002/ejp.748>
- Bentley, Jacob vd. "Post-Migration Stress as a Moderator Between Traumatic Exposure and Self-Reported Mental Health Symptoms in a Sample of Somali Refugees". *Journal of Loss & Trauma - J LOSS TRAUMA* 17 (01 Eylül 2012), 452-469. <https://doi.org/10.1080/15325024.2012.665008>
- Berry, John W. - Hou, Feng. "Acculturation, discrimination and wellbeing among second generation of immigrants in Canada". *International Journal of Intercultural Relations* 61 (2017), 29-39. <https://doi.org/doi.org/10.1016/j.ijintrel.2017.08.003>
- Bica, Camillo. "A Therapeutic Application of Philosophy". *International Journal of Applied Philosophy* 13 (01 Ocak 1999), 81-92. <https://doi.org/10.5840/ijap19991313>
- Bogic, Marija vd. "Long-Term Mental Health of War-Refugees: A Systematic Literature Review". *BMC International Health and Human Rights* 15/29 (28 Ekim 2015), 2-41. <https://doi.org/10.1186/s12914-015-0064-9>
- Brandt, Lasse vd. "The Effects of Social Isolation Stress and Discrimination on Mental Health". *Translational Psychiatry* 12/1 (21 Eylül 2022), 1-11. <https://doi.org/10.1038/s41398-022-02178-4>
- Brunnet, A. E. vd. "Migrations, Trauma and Mental Health: A Literature Update on Psychological Assessment". *L'Encephale* 46/5 (Ekim 2020), 364-371. <https://doi.org/10.1016/j.encep.2020.03.009>
- Bushuven, Stefan vd. "Emotional and Psychological Effects of Dysphagia: Validation of the Jugendwerk Dysphagia Emotion and Family Assessment (JDEFA)". *Dysphagia* 37/2 (Nisan 2022), 375-391. <https://doi.org/10.1007/s00455-021-10289-1>
- Cherry, Kendra. "What Happens in Your Brain When You're Angry, According to Psychology". *Verywell Mind*. 2024. Erişim 10 Mart 2025. <https://www.verywellmind.com/what-happens-in-your-brain-when-youre-angry-8753372>
- Comas-Díaz, Lillian. "Sociopolitical trauma: Ethnicity, race, and migration". *Trauma and racial minority immigrants: Turmoil, uncertainty, and resistance*. 127-146. Cultural, racial, and ethnic psychology. Washington, DC, US: American Psychological Association, 2021. <https://doi.org/10.1037/0000214-008>

- Corbett, Lisa - Milton, Martin. "Existential therapy: A useful approach to trauma?" *Counselling Psychology Review* 26/1 (2011), 62-74.
- Cozolino, Louis. *The Neuroscience of Psychotherapy: Healing the Social Brain (The Norton Series on Interpersonal Neurobiology)*. W. W. Norton & Company, 2. Basım, 2010.
- Creswell, John W. - Poth, Cheryl N. *Qualitative Inquiry and Research Design: Choosing Among Five Approaches*, 2017.
- Çilli, Ali Savaş vd. "Ev Kadınlarında ve Çalışan Evli Kadınlarda Psikolojik Belirtilerin Karşılaştırılması". *Genel Tıp Dergisi* 14/1 (2004), 1-5.
- Dinçel, Esen. "Stresin Psikofizyolojisi ve Strese Bağlı Bedensel Hastalıklar". *Türk Psikoloji Bülteni* 10/34-35 (2004), 56-84.
- Fletcher, G. J. O. - Thomas, G. "Knowledge structures in close relationships: A social psychological approach". *Close relationship lay theories: Their structure and function*. 22. 1. Psychology Press, 1. Basım, 1996. <https://psycnet.apa.org/record/1995-99111-001>
- Habtamu, Kassahun vd. "Prevalence and associated factors of common mental disorders among Ethiopian migrant returnees from the Middle East and South Africa". *BMC Psychiatry* 17/1 (19 Nisan 2017), 144. <https://doi.org/10.1186/s12888-017-1310-6>
- Harada, Tokiko vd. "Cultural Influences on Neural Systems of Intergroup Emotion Perception: An fMRI Study". *Neuropsychologia* 137 (03 Şubat 2020), 107254. <https://doi.org/10.1016/j.neuropsychologia.2019.107254>
- Jamil, Hikraei vd. "Pre- and post-displacement stressors and time of migration as related to self-rated health among Iraqi immigrants and refugees in Southeast Michigan". *Medicine, conflict, and survival* 26/3 (2010), 207-222. <https://doi.org/10.1080/13623699.2010.513655>
- Karadayı, Figen. "Sosyo-Tarihsel Yaklaşım ile Kültürel Psikoloji". *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 8/8 (01 Eylül 2001), 189-218.
- Khumalo, I. P. vd. "Socio-Demographic Variables, General Psychological Well-Being and the Mental Health Continuum in an African Context". *Social Indicators Research* 105/3 (01 Şubat 2012), 419-442. <https://doi.org/10.1007/s11205-010-9777-2>
- Kiselev, Nikolai vd. "Structural and socio-cultural barriers to accessing mental healthcare among Syrian refugees and asylum seekers in Switzerland". *European Journal of Psychotraumatology* 11/1 (04 Şubat 2020), 1717825. <https://doi.org/10.1080/20008198.2020.1717825>
- Kolk, Bessel A. van der. *The body keeps the score: Brain, mind, and body in the healing of trauma*. New York, NY, US: Viking, 2014.
- Labouvie-Vief, Gisela vd. "Speaking about feelings: Conceptions of emotion across the life span". *Psychology and Aging* 4/4 (1989), 425-437. <https://doi.org/10.1037/0882-7974.4.4.425>
- Larionow, Paweł vd. "Towards Psychosomatic Medicine: The Role of Age and Emotional Characteristics in People with Psychosomatic Disorders". *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska sectio J – Paedagogia-Psychologia* 35 (19 Aralık 2022), 143-156. <https://doi.org/10.17951/j.2022.35.3.143-156>

- Levine, Peter A. *In an Unspoken Voice: How the Body Releases Trauma and Restores Goodness*. North Atlantic Books, 2010.
- Maier, Thomas - Straub, Mirjam. "My Head Is like a Bag Full of Rubbish': Concepts of Illness and Treatment Expectations in Traumatized Migrants". *Qualitative Health Research* 21/2 (Şubat 2011), 233-248. <https://doi.org/10.1177/1049732310383867>
- Martin, M. J. "Muscle-contraction (tension) headache: Psychosomatic illness review: No. 8 in a series". *Psychosomatics* 24/4 (01 Nisan 1983), 319-324. [https://doi.org/10.1016/S0033-3182\(83\)73211-1](https://doi.org/10.1016/S0033-3182(83)73211-1)
- Mazzetti, Angela - Blenkinsopp, John. 2012. "Evaluating a visual timeline methodology for appraisal and coping research". *Journal of Occupational and Organizational Psychology* 85/4 (ts.), 649-665. <https://doi.org/10.1111/j.2044-8325.2012.02060.x>
- McGuire, Tanner vd. "The Mental Health of Refugees during a Pandemic: The Impact of COVID-19 on Resettled Bhutanese Refugees". *Asian Bioethics Review* 13/4 (13 Eylül 2021), 375-399. <https://doi.org/10.1007/s41649-021-00183-1>
- Menkü, Burak Erman - Coşar, Behcet. "Psikosomatik Bozukluklar". *Türkiye Klinikleri Psychiatry - Special Topics* 14/4 (2021), 32-36.
- Meyer, Silke - Claudius, Ströhle. "Introduction: Theorizing Remittances, Social Positioning and the Making of Migrant Subjectivity". *Remittances as Social Practices and Agents of Change*. 1-25. Switzerland: Palgrave Macmillan, Cham, 2023. https://doi.org/10.1007/978-3-030-81504-2_1
- Mohammadi, Zahra vd. "A Network Analysis of ICD-11 Complex PTSD, Emotional Processing, and Dissociative Experiences in the Context of Psychological Trauma at Different Developmental Stages". *Frontiers in Psychiatry* 15 (12 Mart 2024). <https://doi.org/10.3389/fpsy.2024.1372620>
- Nagulendran, Amanda - Jobson, Laura. "Exploring Cultural Differences in the Use of Emotion Regulation Strategies in Posttraumatic Stress Disorder". *European Journal of Psychotraumatology* 11/1 (2020), 1729033. <https://doi.org/10.1080/20008198.2020.1729033>
- Nickerson, Angela vd. "Comorbidity of Posttraumatic Stress Disorder and Depression in Tortured, Treatment-Seeking Refugees". *Journal of Traumatic Stress* 30/4 (2017), 409-415. <https://doi.org/10.1002/jts.22205>
- Nickerson, Angela vd. "Comorbidity of Posttraumatic Stress Disorder and Depression in Tortured, Treatment-Seeking Refugees". *Journal of Traumatic Stress* 30/4 (Ağustos 2017), 409-415. <https://doi.org/10.1002/jts.22205>
- Pargament, Kenneth I. vd. "Patterns of positive and negative religious coping with major life stressors". *Journal for the Scientific Study of Religion* 37/4 (1998), 710-724. <https://doi.org/10.2307/1388152>
- Patton, Michael Quinn. "Qualitative Designs and Data Collection". *Qualitative Evaluation and Research Methods*. 2/207-339. 2. Sage Publications, Inc, 2. Basım, 2002. <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1002/nur.4770140111>
- Pécoud, Antoine. *Migration and Human Rights. The United Nations Convention on Migrant Workers' Rights*, 2009.

- Pennebaker, James W. - Joshua, M. Smyth. "The Invention of the Expressive Writing Approach". *Opening Up by Writing It Down: How Expressive Writing Improves Health and Eases Emotional Pain*. Guilford Publications, 2016. <https://www.guilford.com/books/Opening-Up-by-Writing-It-Down/Pennebaker-Smyth/9781462524921?srsId=AfmBOoqtQogE6roUXdEALtkNg9daohZU5Y3e7A3gNgUAcd5ehUgxUtBU>
- Porges, Stephen W. *The polyvagal theory: Neurophysiological foundations of emotions, attachment, communication, and self-regulation*. New York, NY, US: W W Norton & Co, 2011.
- Scaer, Robert. *The Body Bears the Burden*. Routledge, 2014.
- Schinkel, Willem. "Against 'immigrant integration': for an end to neocolonial knowledge production". *Comparative Migration Studies* 6/1 (25 Eylül 2018), 2-17. <https://doi.org/10.1186/s40878-018-0095-1>
- Scholten, Peter vd. "An Introduction to Migration Studies: The Rise and Coming of Age of a Research Field". *Introduction to Migration Studies: An Interactive Guide to the Literatures on Migration and Diversity*. ed. Peter Scholten. 3-24. Cham: Springer International Publishing, 2022. https://doi.org/10.1007/978-3-030-92377-8_1
- Sever, Gökcan. "Göç ve Yalnızlık: Psiko-Sosyal ve Ekonomik Sonuçları | Göç Dergisi". *Göç Dergisi* 9/2 (2022), 225-245. <https://doi.org/10.33182/gd.v9i2.822>
- Smith, Jonathan A. - Osborn, Mike. "Interpretative phenomenological analysis". *Qualitative psychology: A practical guide to research methods*. 51-80. Thousand Oaks, CA, US: Sage Publications, Inc, 2003.
- Stoddard Jr, Frederick J. "Outcomes of Traumatic Exposure". *Disaster and Trauma, An Issue of Child and Adolescent Psychiatric Clinics of North America* 23/2 (2014), 243-256. <https://doi.org/10.1016/j.j.chc.2014.01.004>
- Tarsuslu Şimşek, Tülay vd. "Kronik Fiziksel Özürlü Bireylerde Ağrı, Depresyon, Anksiyete ve Fonksiyonel Bağımsızlık ile Yaşam Kalitesi Arasındaki İlişki". *Ağrı (Pain)* 22/1 (2010), 30-36.
- Yıldırım, Ali - Şimşek, Hasan. "Betimsel Analiz". *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. 224-227. 1. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 8. Basım, 2011. <https://www.scribd.com/document/562272672/Ali-Y%C4%B1ld%C4%B1r%C4%B1m-Hasan-%C5%9Eim%C5%9Fek-Sosyal-Bilimlerde-Nitel-Ara%C5%9Ft%C4%B1rma-Yontemleri>
- Transpersonal Psychology. "Religious and Spiritual Coping Mechanisms". 12 Ocak 2025. Erişim 10 Mart 2025. <https://transpersonal-psychology.iresearchnet.com/spiritual-psychology/religious-and-spiritual-coping-mechanisms/>

 Yılmaz ÇELİK^a

^a Dr./Ph.D., Diyanet İşleri Başkanlığı
y.celik28@hotmail.com

* Sorumlu Yazar/Corresponding Author

*Bu makale 2023 yılında Ondokuz Mayıs Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü tarafından kabul edilen "Sıla-i Rahim Yalnızlık Psikolojik İyi Oluş ve Yaşam Doyumu Arasındaki İlişkiler" adlı doktora tezinden üretilmiştir.

** This article was produced from the doctoral thesis titled "The Relationships Between Silat al Rahim Loneliness, Psychological Well-Being and Life Satisfaction", which the corresponding author completed at the Ondokuz Mayıs University Graduate Education Institute in 2023.

Künye:

Cilt/Volume: 5
Sayı/Issue: 2 (Özel Sayı)
Sayfa/Page: 54-78

Geliş Tarihi/Received: 15 Mart 2025

Kabul Tarihi/Accepted: 10 Haziran 2025

Yayın Tarihi/Publication Date: 15 Haziran 2025

Atıf/Cite as: Çelik, Yılmaz. "Sıla-i Rahim ile Dinî İnanç İlişkisinin Psikolojik Değişkenler Açısından İncelenmesi". *İdrak Dinî Araştırmalar Dergisi* 5/2 (Haziran 2025), 54-78.

Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 Lisansı altında yayımlanmaktadır. İkonlar Font Awesome'a aittir.

The authors own the copyright of their work published in the journal and their work is published under the CC BY-NC 4.0 License. Icons by Font Awesome.

Sıla-i Rahim ile Dinî İnanç İlişkisinin Psikolojik Değişkenler Açısından İncelenmesi*

An Examination of The Relationship Between Sila Al-Rahim and Religious Belief Form a Psychological Perspective**

Öz

Sıla-i rahim akrabalık bağlarını sürdürmek, onlarla ilgilenmek, ziyaretlemek ve akrabalarla iyi ilişkiler kurabilmektir. Akrabalık ilişkilerini şekillendiren motivasyonlardan biri de dinî inançtır. Bu makalede sila-i rahim gerekçeleri ile yaş, cinsiyet, medeni durum, yalnızlık, psikolojik iyi oluş ve yaşam doyumu arasındaki ilişkiler ele alınmıştır. Bu çalışma, ilişkisel tarama yöntemine uygun, anket tekniğinin kullanıldığı bir saha araştırmasıdır. Araştırmanın evreni Türkiye'deki farklı demografik özelliklere sahip 18 yaş üstü 1182 katılımcıdır. Verilerin toplanmasında kişisel bilgi formu, sila-i rahim araştırma soruları, UCLA yalnızlık ölçeği, psikolojik iyi oluş ölçeği ve yaşam doyumu ölçeği kullanılmıştır. İstatistiksel analizlerde SPSS programı kullanılmıştır. Değişkenler arası ilişkilerin tahlilinde ise ki-kare, tek yönlü varyans analizi (ANOVA) tekniklerinden yararlanılmıştır. Ayrıca çok yönlü karşılaştırmalarda ise Hochberg's GT2 testinden faydalanılmıştır. Bu araştırma sonucunda, sila-i rahim gerekçelerinde dinî inanç ilişkisinin yaşlılarda, erkeklerde ve evlilerde daha yüksek olduğu gözlenmiştir. Bununla birlikte sila-i rahim gerekçelerinde dinî inancı gereği akrabalık ilişkilerini sürdüren bireylerin yalnızlık düzeylerinin daha düşük olduğu belirlenmiştir. Yine dinî inancı gereği akrabalık ilişkilerini sürdüren bireylerin psikolojik iyi oluş ve yaşam doyumu düzeylerinin de diğer alt faktörlerden daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Din Psikolojisi, Sila-i Rahim, Yalnızlık, Psikolojik İyi Oluş, Yaşam Doyumu.

Abstract

Sila al-Rahim refers to maintaining family ties, caring for relatives, visiting them, and establishing good relationships with them. One of the motivations that shapes family relationships is religious belief. This article examines the relationships between the reasons for maintaining family ties sila al-rahim is related to age, gender, marital status, loneliness, psychological well-being, and life satisfaction. In this article, the effect of religious belief on sila al-rahim is discussed with the dimensions of age, gender, marital status, loneliness, psychological well-being, and life satisfaction. This study is a field research using the survey technique, suitable for the relational survey method. The population of the research is 1182 participants over the age of 18 with different demographic characteristics in Turkey. Personal information form, sila al-rahim research questions, UCLA loneliness scale, psychological well-being scale and life satisfaction scale were used to collect data. SPSS program was used in statistical analysis. Chi-square, and one-way analysis of variance (ANOVA) techniques were used to analyze the relationships between variables. Additionally, Hochberg's GT2 test was used for post-hoc comparisons. As a result of this research, it was observed that the influence of religious belief on maintaining sila al-rahim was higher among the elderly, men, and married individuals. Additionally, it was determined that individuals who maintain kinship relationships due to their religious beliefs have lower levels of loneliness. Furthermore, it was concluded that these individuals also have higher levels of psychological well-being and life satisfaction compared to other sub-factors.

Keywords: Psychology of Religion, Sila al-Rahim, Loneliness, Psychological Well-Being, Life Satisfaction.

Giriş

Akrabalar arasındaki sosyal ilişkiler ve bağlar bireyin hem iç hem dış dünyası için önemlidir. Elbette bu ilişki ağını besleyen ve destekleyen birtakım hazırlayıcı sebepler vardır. Bu çalışmada sıla-i rahim ile dinî inanç ilişkisi demografik ve psikolojik değişkenler açısından ele alınmıştır. “Sıla-i rahim” kan bağı ve evlenme yolu ile oluşan akrabalık bağlarını yaşatma, akrabalarla ilişkiyi sürdürme, haklarını gözetme, onlara ilgi gösterme, iyilikte ve yardımda bulunma ve ziyaret etmeyi ifade eden dinî boyutlu bir kavramdır.¹ Çalışmada “sıla-i rahim” ile dilimizdeki yaygın kullanımı olan “akrabalık ilişkileri” kavramları akışı sağlamak ve çalışmayı tekdüzelikten kurtarmak için birlikte kullanılmıştır.

Akrabalık ilişkileri insanlık tarihi kadar uzun bir geçmişe sahiptir. Bir birey herhangi bir akrabasını ziyaret etmeden önce nasıl bir süreç yaşar, onun motivasyon kaynağı nedir? Ziyaret esnasında nasıl bir psikolojik hale bürünür? İnançlar bu ilişki sürecinde etkili mi yoksa belirleyici midir? Dinî inançların telkin ettiği sorumlulukların bireyin davranışları ve ruhsal boyutu ile ilişkisi nasıldır? Bu ve benzeri sorulara çalışmada cevap aranacaktır. Bu yönüyle akrabalık ilişkileri, birtakım psikolojik süreçleri ve sonuçları barındırmaktadır. Araştırmada; sıla-i rahim ile dinin inanç ilişkisi demografik açıdan yaş, cinsiyet ve medeni durum; güncelliği ve ölçülebilirliği yönüyle de yalnızlık, psikolojik iyi oluş ve yaşam doyumu boyutları ile analiz edilmiştir.

Literatürde “sıla-i rahim” konusuna ışık tutabilecek yurt içi çalışmaların bazıları şöyledir: İlbars, kentleşmenin giderek artması neticesinde geleneksel değerlerin zayıflamasına ve akraba ilişkilerinde çözümlerin başlamasına dikkat çekmiştir.² Konya il merkezinde aile-akraba ilişkileri, akrabalarla görüşme sıklığı, yardımlaşma ve sorunları paylaşma durumunu içeren bir çalışma yapılmıştır.³ Çağrıci tarafından hazırlanan “Sıla-i Rahim” başlıklı ansiklopedi maddesinde; Kur’an ve sünnette konunun kapsamı, akraba ilişkilerinin önemi ve mükâfatı üzerinde durulmuştur. Bu ilişkiyi kesmenin de dinî sakıncalarından bahsedilmiştir.⁴

Kurum; Kur’an’daki sıla-i rahim olgusunun sosyal kontrolü olumlu ve olumsuz öğeleri ile doğrudan ve dolaylı olarak etkilediğine dikkat çekmiştir. Kur’an’ın sıla-i rahime kazandırmış olduğu işlerlik ile olumlu eğilimlerin, dinin bütünleştirici rolü çerçevesinde toplumsal bir düzen ve istikrar sağladığını vurgular.⁵ Demirel; Hz. Peygamberlerin akraba ilişkilerindeki örnekliğinden, yine Kur’an kıssalarındaki akraba ilişkilerine dair olumlu olumsuz öğelerden bahseder. Çalışmada inanç birlikteliği olmayan akrabalarla ilişkinin sınırlarından çıkarımlara yer verir.⁶

Çelik araştırmasında; sıla-i rahim ilişkilerinde kıskançlık olgusunu ele almıştır. Çalışmada patolojik düzeydeki kıskançlıkların akrabalık ilişkilerini olumsuz

¹ Mustafa Çağrıci, “Sıla-i Rahim”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 37/113 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2009).

² Zafer İlbars, “Aile-Akrabalık İlişkileri ve Değişmeler Üzerine Bir Araştırma”, *Antropoloji* 7 (1972), 200-206.

³ İshak Özkan vd., “Konya İl Merkezinde Akrabalık İlişkileri”, *Selçuk Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi* 16 (2000), 151-156.

⁴ Çağrıci, “Sıla-i rahim”, 37/112-113.

⁵ Muhammed Ahmet Kurum, “Kur’an’da Sosyal Kontrol ve Sıla-i Rahim İlişkisi”, *Journal of Analytic Divinity* 5/1 (2021), 205-225.

⁶ Cumhuriyet Demirel, “Peygamberlerin İman Etmeden Ölen Akrabaları ile İlgili Ayetlere Dair Mülâhazalar”, *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 28 (2022), 76-98.

etkileyebileceğine dair tespitlerde bulunmuştur.⁷ Başka bir çalışmasında da akrabalık ilişkileri psikolojik açıdan ele almıştır. Akrabalık ilişkilerinin bireysel açıdan insanların yalnızlık düzeyini azaltabileceği, psikolojik iyi oluş, mutluluk ve ruh sağlığı gibi pozitif yönlerine ise olumlu katkı sağlayabileceğine dair açıklamalara yer vermiştir.⁸

Yurtdışında yapılan bazı çalışmalardan Milevsky; kardeşler arası nitelikli ilişkileri olan bireylerin yalnızlık ve depresyon düzeylerinin diğer gruplardan daha düşük; kardeş desteği olan bireylerin özgüven ve yaşam doyumu düzeylerinin ise diğer gruplardan daha yüksek olduğu sonucuna ulaşmıştır.⁹ Ryan ve Willits; 68-73 yaş aralığında 534 katılımcı ile Amerika'da yaptıkları bir araştırmada; bireyin eşi, çocukları ve diğer aile bireyleri ile olan ilişkileri, bireysel iyi oluşu ile doğrudan ilişkili olduğunu belirtmişlerdir. Aile içi nitelikli ilişkilerin bireylerde psikolojik ve fiziksel sağlığa olumlu yansıtacağını saptamışlardır.¹⁰

1998-2006 yılları arasında 18 yıllık süreçte toplam 6 bin 729 ölüm raporu incelenmiştir. Aile ve arkadaşları ile ilişkili olanların daha sağlıklı oldukları, bu kişilerin tansiyon değerleri, kiloları, romatizmal hastalıkları ve diyabet düzeyleri, akraba ve arkadaş ilişkileri olmayanlara göre daha iyi durumda olduğu sonucuna ulaşılmıştır.¹¹ Aile bireyleri arasındaki ilişkilerin psikolojik sonuçlarına dair bir çalışma yapmıştır. Ailede eşler arasındaki gerginliğin bireylerde depresyona neden olduğu; anne ile ilişkilerin depresyon düzeyine etkisinde ise kız çocuklarının daha fazla zarar gördüğü sonucuna ulaşılmışlardır.¹² 633 yetişkin ile 3 kuşak boyunca 2 bin 252 ebeveyn-çocuk ilişkisi incelenmiştir. Aile üyeleri arasındaki ilişkinin niteliğinin, bireyin psikolojik iyi oluş düzeyinde anlamlı bir etkisinin olduğu sonucuna ulaşılmışlardır.¹³

Araştırmanın konusu "Sıla-i rahim ile dinî inanç arasındaki ilişkinin psikolojik değişkenler açısından incelenmesi" olarak belirlenmiştir. Bu bağlamda araştırmanın temel sorusu "Sıla-i rahim ile dinî inanç ilişkisinin bazı demografik ve psikolojik değişkenler açısından ilişkisi nasıldır?" şeklinde belirlenmiştir. Alt problemlerinde ise katılımcıların sıla-i rahimi sürdürme gerekçelerine göre; yaş, cinsiyet, medeni durum, yalnızlık, psikolojik iyi oluş ve yaşam doyumu değişkenleri arasındaki ilişkinin analizi hedeflenmiştir.

Bu konudaki çalışmaların daha çok betimsel düzlemde kalması, dinî inanç ilişkisini merkeze alan araştırmaların sınırlılığı böyle bir çalışmaya ihtiyaç hissettirmiştir. Araştırmanın bu yönüyle alana katkı sağlaması, bununla birlikte yurtdışında yapılmış bazı çalışmaların dilimize kazandırılması ve araştırmacılara bu bağlamda bazı önerilerde bulunulması araştırma açısından önemli görülmektedir. Çalışma bu yönüyle özgünlük ifade etmektedir.

⁷ Yılmaz Çelik, "Kıskançlık-Sıla-i Rahim İlişkisi", *Akademik Tefsir Yazıları I*. ed. Osman Bostan ve Cemalettin Gümüş (Samsun: Üniversite Yayınları, 2022), 169- 204.

⁸ Yılmaz Çelik, "Kur'an'daki Akrabalık Bağlı İlişkilerine Bazı Değişkenler Açısından Din Psikolojik Bir Bakış", *Akademik Tefsir Yazıları II*, ed. Mustafa Kara (Samsun: Üniversite Yayınları, 2022), 125-157.

⁹ Avidan Milevsky, "Compensatory Patterns of Sibling Support in Emerging Adulthood: Variations in Loneliness, Self-Esteem, Depression and Life Satisfaction", *Journal of Social and Personal Relationships* 22/6 (2005), 743-755.

¹⁰ Andrea Kay Ryan- Fern K. Willits, "Family Ties, Physical Health, and Psychological Well-Being", *Journal of Aging and Health* 19/6 (2007), 907-920.

¹¹ Yang Claire Yang vd., "Social İsolatıon and Adult Mortality: The Role of Chronic İnflammation and Sex Differences", *Journal of Health and Social Behavior* 54/2 (2013), 183-203.

¹² Megan Gilligan vd., "Family Networks and Psychological Well-Being in Midlife", *Social Sciences* 6/3 (2017), 94.

¹³ Kyungmin Kim vd., "Typology of Parent-Child Ties Within Families: Associations with Psychological Well-Being", *Journal of Family Psychology* 34/4 (2020), 448-458.

1. ARAŞTIRMANIN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

1.1. Sıla-i Rahim Kavramı

“Sıla-i rahim”, kan bağı ve evlenme yoluyla oluşan akrabalık bağlarını yaşatma, akrabalarla ilişkiyi sürdürme, haklarını gözetme, onlara ilgi gösterme, iyilik ve yardımda bulunma, ziyaret etme, bu ilişkiyi kesmek de “kat’-ı rahim” olarak tanımlanmıştır.¹⁴

Kur’an’da akrabalar arası ilişkiler sosyal sorumluluklar arasında yer almıştır.¹⁵ Allah yakın ve uzak akrabaya iyilik edilmesini, onların ihtiyaçlarının karşılanmasını ve haklarına riayet edilmesini emretmiş,¹⁶ akrabalar arası ilişkiyi koparmayı ilahi azabın bir sebebi olduğunu bildirmiştir.¹⁷ Kur’an aile fertleri arasında sevgi dilini telkin etmiştir. Hz. Lokman’ın “*yavrucuğum*” şeklindeki örnek hitabını,¹⁸ çocukların anne-baba iletişimde ihsan ve saygı dilini,¹⁹ eşler arası iletişimde de sevgi ve merhamet dolu bir yaklaşımı öğütlemiştir.²⁰

Akrabalık ilişkilerinde adil olmayı, en yakınların aleyhine bile olsa adaletten sapmamayı, hak sahiplerine hakkını teslim etmeyi emretmiştir.²¹ Kur’an’da en güzel kıssanın yer aldığı Yûsuf suresinde akrabalar arası iletişim örnekleri vardır.²² Aile içi ilişkilerin ibretlik hikayelerine Hz. Lut, Hz. Nuh,²³ Hz. İbrahim peygamberlerin hayatlarında rastlamak mümkündür.²⁴

Hz. Peygamber Medine’ye vardığında ilk mesajlarından biri “sıla-i rahimi yerine getirin” olmuştur.²⁵ Hadislerde anne-baba hakkı, diğer haklardan üstün görülmüştür.²⁶ İslam’da yaşlı anne ve baba ile ilgilenmemek uygun olmayan bir davranış biçimidir.²⁷ Hadislerde dikkat çeken bir diğer konu ise inanç birlikteliği olmayan akrabalarla da insani ilişkilerin sürdürülmesidir.²⁸

Akraba ilişkileri dinin insana yansıyan yönünü, insandaki görünümünü, insan üzerindeki etkilerini inceleyen din psikolojisi²⁹ açısından da önemlidir. Abraham Maslow, insanların yaşam hedefleri olarak görülebilecek bazı ihtiyaçları piramit görseli ile ifade etmiştir. Bu ihtiyaçlar sistematik olarak karşılanmalıdır, aksi takdirde bir düzeyin ihmal edilmesi diğerine geçişi engeller.³⁰ Alman psikoterapist Bert Hellinger tarafından geliştirilen “*Benjamin Franklin Etkisi*” nde; iyilik yapan kişinin, iyilik yaptığı kişiye başka bir iyilik yapmaya daha yatkın olduğu gerçeği bilinmektedir.³¹

¹⁴ Çağrı, “Sıla-i Rahim”, 112.

¹⁵ en-Nisâ 4/36.

¹⁶ en-Nisâ 4/1; en-Nahl 16/90.

¹⁷ en-Nisâ 4/1; er-Ra’d 13/25; Muhammed 47/22.

¹⁸ Lokmân 31/13.

¹⁹ el-İsrâ 17/23-24.

²⁰ er-Rûm 30/21.

²¹ el-Mâide 5/106; en-Nisâ 4/135.

²² Yûsuf 12/9,15,58,78, 99,100.

²³ et-Tahrîm 66/10.

²⁴ En’âm 6/74-79.

²⁵ Tirmizî, *Sıfatü’l-Kyame*, 42.

²⁶ Tirmizî, *Birr*, 8; İbn. Mâce, *Edeb*, I.

²⁷ Sefa Saygılı, *Strese Son* (İstanbul: Elit Kültür Yayınları, 2015), 169.

²⁸ Buhârî, *Edeb*, 8; Müslim, *Zekât*, 50.

²⁹ Peker, *Din Psikolojisi*, 32.

³⁰ Ali Ayten, *Psikoloji ve Din* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2010), 125.

³¹ https://tr.wikipedia.org/wiki/Benjamin_Franklin (Erişim: 05 Aralık 2022).

Günümüzde somut pratiklerle desteklenip göz ardı edilmediği sürece sila-i rahimin, yakın ilişkilerde olumlu bir süreç teşkil etmesi, toplumun sosyal ilişkilerinin daha net tanımlanmasına fırsat sağlaması,³² kişilerin bencillik ve yalnızlık gibi olumsuz durumlardan kurtulmasına katkı sağlaması beklenir.³³

Birçok din başkasına yardım etmeyi, başkasının derdiyle dertlenmeyi, dürüst olmayı, affetmeyi öğütlemektedir.³⁴ İyilik yapmada, “ihtiyacı olana yardım” dendiğinde akla hep yardım edilen kişinin ihtiyacının karşılanması gelir. Oysa vermekle kişinin ruhu arınır ve yardımda bulunma konusunda duyarlılık kazanır.³⁵ Bu ve benzer durumlarda birey pek çok psikolojik süreç yaşar.

Sila-i rahimin bağlanma, sosyal destek ve dinî başa çıkmayla da benzer yönleri vardır. Psikolojik bağlanmada; duygusal yakınlık, güven, ihtiyaç duyma ve aidiyet hisleri gibi psikolojik durumlar ön plandadır. Sosyal destekte ise yakınlık kurma, kendini güvende hissetme, gerektiğinde bir başka kişiye ihtiyaç hissetme gibi geçiş evreleri belirgindir. Yine stresli yaşam olayları ile başa çıkmada akrabalık ilişkilerinin sosyal destek boyutunun da göz ardı edilmemesi gerekir. Sila-i rahim örneğinde olduğu gibi bir bireyin akrabasını ziyaret etmesi, onunla ilgilenmesi ve sıkıntısını gidermeye çalışması her iki taraf açısından da psikolojik anlamda olumlu sonuçlar doğurabilmektedir. Bu süreç bazı kırılmalıkların onarılmasında dinî ve psikolojik destek mahiyetindedir.³⁶

Bu açıdan sila-i rahim bir birey için Maslow’un ihtiyaçlar hiyerarşisindeki pramidin hem duygusal hem de fiziksel ihtiyaçlar kategorilerine hitap etmektedir. Ona göre insanın potansiyelini en ideal şekilde gerçekleştirme yeteneği vardır. Bunu belirli bir hiyerarşik disipline göre gerçekleştirmesi gerekir.³⁷ İyi, pozitif, yardımsever bir insan modeli için nitelikli bir akrabalık ilişkisi sonuçları açısından önemlidir.

Pargament ve Koenig başa çıkmadaki dinî unsurların, dinî olmayan başa çıkma yöntemlerinin çok üstünde ve ötesinde olduğunu, özellikle sağlık alanında yaptıkları çalışmalarla ortaya koymuşlardır.³⁸ Bazı olumsuz durumlarda akrabalarından destek alma, onlardan dinî bir telkin ve nasihat dinleme bu ilişkiyi olumlu dinî başa çıkma boyutuna çekebilir.

Dinî inancı gereği bir yakını ziyaret eden, onunla ilgilenen, akrabasının olumlu davranışlarını gören bir insanın psikolojik sağlığının bu süreçten olumlu etkilenmesi beklenir. İnancı tavsiye etmesine rağmen bu ilişkiyi farklı gerekçelerle sürdüremeyen, ihmal eden veya koparan bir bireyde de vicdani bir rahatsızlık hissi oluşabilir. Bu yönüyle nitelikli akraba ilişkilerinin başa çıkma sürecinde olumlu yansımalarının olabileceği düşünülebilir.

Sila-i rahim psikolojik sonuçları açısından bireyin yalnızlık durumunu, ruh sağlığını, sosyal ilişkilerini ve genel yaşam kalitesini olumlu etkileyen birçok boyuta sahiptir. Aile

³² Muhammed Ahmet Kurum, “Kur’an’da Sosyal Kontrol ve Sila-i Rahim İlişkisi”, *Journal of Analytic Divinity* 5/1 (2021), 218.

³³ Mehmet Eren, “Kur’an ve Sünnete Göre Sila-i Rahmin Önemi”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 12 (2008), 369-380.

³⁴ Ali Ayten (ed.), *Din, Erdem ve Sağlık* (İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2015), 72.

³⁵ Hüseyin Peker, *Din Psikolojisi* (İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2017), 122.

³⁶ Çelik, Kur’an’daki Akrabalık Bağlı İlişkilerine Bazı Değişkenler Açısından Din Psikolojik Bir Bakış”, 153-155.

³⁷ Ali Köse- Ali Ayten, *Din Psikolojisi* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2018), 58.

³⁸ K. I. Pargament vd., “Patterns of Positive and Negative Religious Coping with Major Life Stressors”, *Journal for The Scientific Study of Religion* 37/4 (1998), 710-724.

ilişkilerinin devam etmesi, bireyin sosyal çevresinin aktif kalması, duygusal ve sosyal olarak beslenmesine katkı sağlayabilir, yaşlı bireylerde bu etkinin daha fazla görülmesi beklenir.

1.2. Yalnızlık Kavramı

Sosyal ilişkiler insan yaşamında önemli bir yer tutar. Sosyal alanda yaşanan sıkıntılı durumların bireyleri olumsuz etkilediği gözlemlenmiştir. Bunlardan biri de “yalnızlık”tır.³⁹ Bu durum belki de anne karnından ayrılışla başlayan bir süreç olarak da ele alınabilir.⁴⁰ Freud çocukluktaki şefkatli bir bakıcı annenin yokluğunun yalnızlık fobisinin oluşmasında etkili olduğunu belirtir.⁴¹ Böyle bir durum kişide dış dünyadan soyutlanma hissini etkileyebilmektedir. Bu yalnızlık hissi sosyal ve duygusal bir izolasyonla da ortaya çıkabilmektedir.⁴²

Perlman ve Peplau yalnızlığı; kişinin sosyal ilişkilerinde niceliksel ya da niteliksel olarak ortaya çıkan, hoşla gitmeyen bir deneyim olarak tarif etmiştir.⁴³ Weiss, açıklanamaz öznel bir olgu olarak tanımlamış ve yalnızlığı duygusal ve sosyal yalnızlık diye iki kısma ayırmıştır. *Duygusal yalnızlık*; bireyin yakın duygusal bağlanmalarındaki eksikliklerdir. *Sosyal yalnızlık* ise kabul edilebilir sosyal ağın eksikliği, sosyal bir ağa katılma ya da topluma entegrasyonun eksikliği sonucu oluşan yalnızlıktır.⁴⁴ Sullivan yalnızlığı, kişinin yakınlık ihtiyacının giderilemediği zamanlarda ortaya çıkan, hoş olmayan acı veren deneyim olarak tanımlamıştır.⁴⁵

Bazı kuramcılar yalnızlığı *Tek Başlılık* ve *Yapayalnızlık* kavramları ile de açıklamıştır. *Tek başlılık*, bireyin kendini diğer insanlardan soyutlaması, seçilen ve tercih edilen bir yalnızlık türü olarak da görülmüştür.⁴⁶ Larson; tek başına olmayı, kişinin kendini anlaması, kendine dönmesi adına fonksiyonel bir durum olarak görür ve bireyin varlığına anlam kattığını savunur. Tek başına olma yalnızlık kadar olumsuz ve acı verici değildir.⁴⁷

Bazı dinî inanışlarda yalnızlık manevi yükselişin bir parçasıdır. Zahidlik yaşantısında yalnız kalmak, yalnız yaşamak hatta manastır geleneği, zühdün önemli bir parçası olmuştur. Özellikle Hz. Musa'nın kırk yıl çölde dolaşması zahidlerin hayatlarını çölde geçirmelerine temel kaynak olarak görülmüştür.⁴⁸

İslam geleneğinde ise bu durum, zâhidin ve sufinin Allah'a daha fazla ve ihlâşlı bir şekilde ibadet etmek için dünyevi işlerden kendini soyutlayarak bütün varlığı ile Hakk'a yönelmesini ifade eder.⁴⁹ Hz. İbrahim'in tevhid mücadelesindeki deneyimleri,⁵⁰ Hz.

³⁹ Ayhan Demir, “UCLA Yalnızlık Ölçeğinin Geçerlik ve Güvenirliği”, *Psikoloji Dergisi* 7/23 (1989), 14.

⁴⁰ Dilek Kırcaoğlu, *Yalnızlık Terapisi* (İstanbul: H2O Yayıncılık, 2013), 24.

⁴¹ Sigmund Freud, *Psikanalize Giriş*, çev. A. Can İdemen (İstanbul: Cem Yayınevi, 2018), 173.

⁴² Zehra Erol, *Yalnızlık Psikolojisi* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2018), 45.

⁴³ R Gilmour and S Duck (ed.), *Personal Relationships in Disorder* (London: Academic Press, 1981), 32/31-56.

⁴⁴ Hanife Akgül, *Yalnızlığı Azaltma Psiko-Eğitim Programının Yaşlıların Yalnızlık Düzeyine Etkisi* (Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, 2016), 50.

⁴⁵ Seval İmamoğlu, *Genç Yetişkinlikte Kişilerarası İlişkilerin Cinsiyet, Cinsiyet Roller ve Yalnızlık Algısı Açısından İncelenmesi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, 2008), 90.

⁴⁶ Akgül, *Yalnızlığı Azaltma Psiko-Eğitim Programının Yaşlıların Yalnızlık Düzeyine Etkisi*, 49.

⁴⁷ Christopher R. Long- James R. Averill, “Solitude: An Exploration of Benefits of Being Alone”, *Journal for the Theory of Social Behaviour* 33/1 (2003), 21-23.

⁴⁸ Kürşat Demirci, “Zühd”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2013), 44/533-535.

⁴⁹ İsmail Rusûhî Ankaravî, *Minhâcül-Fukara*, haz. Safi Arpağuş (İstanbul: Vefa Yayınları, 2008), 277-278.

⁵⁰ Mustafa Asım Köksal, *Peygamberler Tarihi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2004), 141-145.

Yusuf'un⁵¹ inancına aykırı eylem teklifi karşısında zindanda kalması, Hz. Musa'nın 40 gece Tur Dağı'ndaki tek başınalık deneyimi,⁵² Hz. Eyyûb'un hastalık esnasındaki yalnızlığı,⁵³ bireyin iç dünyasına yoğunlaşarak olgunlaşma sürecini tamamlaması olarak görülebilir. Hz. Muhammed'in peygamberlikten önce Hira Nur Dağı'ndaki inziva hayatı,⁵⁴ Mescid-i Nebevî'de ramazan aylarında gerçekleştirdiği itikâf yalnızlıkla tamamlanan manevî olgunluktur.⁵⁵

Yapayalnızlık ise bireyin yaşanan olumsuzluklar sonucunda ilişkilerini belli düzeyde azaltması ve ilişkilerine büyük oranda sınır koymasındır.⁵⁶ Yapayalnız insan çoğunlukla derin depresyon içindedir.⁵⁷ Bu tür halin yaşanması ile ilgili farklı yaklaşımlarda bulunulmuştur. Yalnızlık tanımlamalarında, davranışçı kuramcılar sosyal pekiştirmenin eksikliğini öne çıkarırken; bilişsel kuramcılar, sahip olunan sosyal ilişkilerle arzulan arasındaki çelişkiye dikkat çekmişlerdir. Fromm-Reichmann ve Sullivan gibi psikodinamik yönelimli kuramcılar yakın ilişki ihtiyacının giderilememesine yoğunlaşırlar.⁵⁸

Sıla-i rahim ile yalnızlık arasındaki ilişki sosyal bağlılık ve psikolojik destek açısından da oldukça önemlidir. Akrabalık ilişkileri düzenli olduğunda sosyal izolasyonu önler, birey kendini yalnız değil aile sisteminin bir parçası olarak görmeye başlar. Bu ilişki duygusal ihtiyaçların karşılanmasına da katkı sağlayabilir. Yaşlılarda ise sosyal çevredeki hareketlilik yalnızlık süreci ile başa çıkmada etkili olabilir. Dinî olarak sıla-i rahimi ibadet olarak görmek ise manevî açıdan başka bir kazanımdır. Kişi bu durumda sadece akrabaları ile değil inancıyla da bir bağ kurmuş olur.

1.3. Psikolojik İyi Oluş Kavramı

Pozitif psikoloji olumsuz öğelerin yanında olumlu öğelerin de incelenmesini beraberinde getirmiştir.⁵⁹ Bu konulardan biri de "psikolojik iyi oluş"tur. Bu kavram bireysel mutluluğun ötesinde kendini gerçekleştirmeyi de ifade etmektedir.⁶⁰ Psikolojik iyi oluş; bireyin yaşama dair olumlu değerlendirmelerini, anlam arayışını ve bağımsız karar verme becerilerini ele almaktadır.⁶¹

Bireyin çözüm odaklı olumlu düşünebilmesi, hayatı ile ilgili hedeflerinin olması, kendi problemlerinin içinde boğulmamayı bilmesi, bireydeki psikolojik yaşam doyumunu artıran

⁵¹ Yûsuf 12/33.

⁵² Köksal, *Peygamberler Tarihi*, 69.

⁵³ Köksal, *Peygamberler Tarihi*, 314-316.

⁵⁴ Fuat Günel, "Hira", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1998), 18/121.

⁵⁵ Mehmet Şener, "İtikâf", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2001), 23/457-459.

⁵⁶ Muhammed Kızılgeçit, *Yalnızlık Umutsuzluk ve Dindarlık İlişkisi* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2011), 14.

⁵⁷ Recai Yahyaoglu, *Yalnızlık Psikolojisi* (İstanbul: Hayat Yayınları, 2019), 160.

⁵⁸ Ali Karababa, *Ergenlerde Transaksyonel Analiz Ego Durumları, Yaşam Pozisyonları ve İnsani Değerler Açısından Yalnızlık* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, 2016), 18.

⁵⁹ Bülent Baki Telef, "Psikolojik İyi Oluş Ölçeği: Türkçeye Uyarlama, Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması", *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 28/3 (2013), 374.

⁶⁰ Carol D. Ryff, "Happiness Is Everything, or Is It? Explorations on the Meaning of Psychological Well-Being", *Journal of Personality and Social Psychology* 57(6) (1989), 1069-1081.

⁶¹ Carol D. Ryff- Corey Lee M. Keyes, "The Structure of Psychological Well-Being Revisited", *Journal of Personality and Social Psychology* 69/4 (1995), 719-727.

birtakım etkenlerdir.⁶² Psikolojik iyi oluş düzeyleri yüksek olan bireylerin düşük olan bireylere göre daha pozitif yönde ve işlevsel bir hayat yaşadıkları araştırma sonuçlarına yansımıştır.⁶³ Psikolojik iyi oluş bireyin tam işlevde bulunması, çevresiyle ilişkilerini önemsemesi hem iç hem de dış dünyasıyla irtibat kurmasıdır.⁶⁴

Psikolojik iyi oluş ile ilgili farklı yaklaşım ve modeller karşımıza çıkmaktadır. Araştırmada veri toplama aracı olarak da kullandığımız Ryff, çeşitli kuramlardan esinlenerek psikolojik iyi oluş kuramını geliştirmiştir.⁶⁵ Psikolojik iyi olma modelinde bireyler mutlu olma, muhtemel sıkıntılar karşısında da hedeflerine ulaşma çabasıdır.⁶⁶

Ryff çok boyutlu psikolojik iyi oluş modelini olumlu psikolojik işlevselliğin altı temel bileşeni oluşturmaktadır.⁶⁷ *Özerklik*, bağımsızlık ve kararlılığı ifade etmektedir. Kişinin kendi kararlarını kendisi verebilmesidir. Davranışlarını dış etkilerden soyutlayarak, içten geldiği gibi düzenlemesidir.⁶⁸ *Çevresel hâkimiyet*, bireyin bağımsız karar alabilmesi, kendini ve çevresini kontrol edebilmesidir.⁶⁹

İnsanın kendi psikolojik durumuna uygun çevreyi oluşturabilmesi, ruhsal olarak sağlıklı olduğunun göstergesidir.⁷⁰ *Kişisel gelişim*, iyi oluşun temel göstergelerinden biri de bireyin gelişime ve potansiyelini geliştirmeye açık olmasıdır. Bireyin kişisel gelişim düzeyi arttıkça sürekli gelişim hissi de artar, yeniliklere ve değişimlere açık hale gelir.⁷¹

Başkaları ile pozitif ilişkiler, bireyin çevresindeki insanlarla nitelikli iletişim kurabilmesidir. Olumlu iletişim düzeyi arttıkça sıcak ve güvene dayalı ilişkiler kurulabilir.⁷² *Yaşamın amacı*, Frankl'ın logo terapi olarak bilinen yaklaşımına göre; insanın temel motivasyonu anlam arayışıdır. Ona göre yaşamın amacı azalırsa anlam duygusu da kaybolur.⁷³

Ruhsal sağlık için insanda hayatın anlamı ve amacı olduğuna ilişkin kuvvetli inançların olması gerekir.⁷⁴ *Kendini kabul*, bireyin kendisi ile ilgili olumlu ve olumsuz özelliklerini kabul etmesi ve geçmişteki yaşantısı ile barışık olmasıdır.⁷⁵ Ryff'in veri toplama aracı olarak kullanılan bu modelinden alınacak toplam puan ortalamaları sıla-i rahim gerekçeleri ile analiz edilecektir.

İnancı gereği akrabalık görevini yerine getiren bireyler içsel huzuru daha fazla hissedebilirler. Bu da kişiye derin bir amaç ve anlam kazandırır. İnancın tavsiye ettiği

⁶² Nancy L. Sin – Sonja Lyubomirsky, "Enhancing Well-Being and Alleviating Depressive Symptoms with Positive Psychology Interventions: A Practice-Friendly Meta-Analysis", *Journal of Clinical Psychology* 65/5 (2009), 467-470.

⁶³ İbrahim Demirci – Ali Haydar Şar, "Kendini Bilme ve Psikolojik İyi Oluş Arasındaki İlişkinin İncelenmesi", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 6/5 (2017), 2713.

⁶⁴ Demirci- Şar, "Kendini Bilme ve Psikolojik İyi Oluş Arasındaki İlişkinin İncelenmesi", 2714.

⁶⁵ Ryff, "Happiness Is Everything, or Is It? Explorations on the Meaning of Psychological Well-Being", 1070-1071.

⁶⁶ Ryff- Singer, "Know Thyself and Become What You Are: A Eudaimonic Approach to Psychological Well-Being", 22-23.

⁶⁷ Ryff, "Psychological Well-Being in Adult Life", 100.

⁶⁸ Ryff, "Beyond Ponce de Leon and Life Satisfaction: New Directions in Quest of Successful Ageing", 45-46.

⁶⁹ Ryff, "Psychological Well-Being Revisited: Advances in the Science and Practice of Eudaimonia", 12.

⁷⁰ Ali Kahveci, *Örgütsel Erdemliliğin Etik İklim ve Psikolojik İyi Oluşa Etkisi* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019), 12.

⁷¹ Ryff, "Beyond Ponce de Leon and Life Satisfaction: New Directions in Quest of Successful Ageing", 45-46.

⁷² Ryff, "Psychological Well-Being Revisited: Advances in the Science and Practice of Eudaimonia", 12.

⁷³ Ryff, "Psychological Well-Being Revisited: Advances in the Science and Practice of Eudaimonia", 12.

⁷⁴ Kahveci, *Örgütsel Erdemliliğin Etik İklim ve Psikolojik İyi Oluşa Etkisi*, 12.

⁷⁵ Ryff, "Beyond Ponce de Leon and Life Satisfaction: New Directions in Quest of Successful Ageing", 45-46.

akrabalık ilişkisi bu süreci daha nitelikli hale getirebilir. Kişi bu durumda akrabalarına daha fazla bağlılık ve aitlik hissedebilir. Bununla birlikte inanç temelli bir yaklaşım akrabalarla yaşanan kırgınlıkların kolay onarılmasına ve duygusal yüklerin azaltılmasına yardımcı olabilir. Yaşanan bu olumlu süreç bireyin yalnızlık durumunun azalmasında ve psikolojik iyi oluş düzeyinin de artmasında etkili olabilir.

1.4. Yaşam Doyumu Kavramı

“Yaşam doyumu”, kişinin kendi hayatına yönelik algı durumu ve değerlendirmesidir.⁷⁶ Yaşam doyumu iki kavramdan oluşmaktadır. Yaşam, bireylerin iş ve iş dışında geçirdiği zamanın tamamı; doyumu ise bireyin iş, boş zaman ve diğer iş dışı zaman şeklinde ifade ettikleri yaşama gösterdiği duygusal tepkidir.⁷⁷ Yaşam doyumunun bir parçası olarak doyum, umutların, ihtiyaçların, istek ve arzuların karşılanması olarak açıklanabilir.⁷⁸

Yaşam doyumu belli bir alanla ilgili olmayıp yaşamın tümünün olumlu olarak değerlendirilmesi olarak tanımlanabilir.⁷⁹ Diener, “Bireyin sahip olduğu hayat koşulları ve bireysel koşullarına bağlı olarak değişen bir dinamizmdir.” diye tarif etmiştir.⁸⁰ Bir başka yaklaşımda, kişinin şu anki, geçmişteki ve gelecekteki yaşamının bilişsel ve duygusal olarak değerlendirilmesi, buna bağlı olarak hissedilen memnuniyet düzeyi⁸¹ şeklinde ifade edilmiştir.

Akrabalık ilişkilerinin güçlü olması bireyde sosyal destek hissini artırır, akrabaları ile anlamlı ilişki kuran bireyin yaşamdan duyduğu tatmin ve mutluluk düzeyi de artabilir. Bu ilişki aidiyet hissini güçlendirir, bunun sonucu da bireyin genel yaşam kalitesine olumlu yansıyabilir.

Yaşam doyumu doğrudan insan ilişkileri ile ilgili olduğundan, akrabalarıyla sağlıklı ilişki kurabilen bireyler için hayatın anlamı ve amacı daha pozitif hale gelebilir. Sağlıklı bir akraba ilişkisi ile de birey, kültürel mirasın paydaşı olur. Bu ilişki sonucunda bireylerde düşük düzeyde yalnızlık ve yüksek düzeyde de yaşam doyumu beklenir.

2. ARAŞIRMANIN YÖNTEMİ VE UYGULAMA

2.1. Araştırmanın Evreni, Örneklemi, Uygulama ve Ön Analizler

Araştırmanın evreni genel anlamda Türkiye’deki farklı demografik özelliklerde 18 yaş üstü bireylerdir. Dar anlamda çalışma evreni ise Erzincan (n: 30), Erzurum (n: 40), Giresun (n: 210), İstanbul (n: 340), İzmir (n: 40), Kocaeli (n: 130), Ordu (n: 67), Rize (n: 75), Samsun (n: 110) ve Trabzon (n: 140) olmak üzere 10 ilden kolayda örnekleme yöntemi ile belirlenmiş toplam 1182 katılımcıdır.

Araştırmadaki veri toplama süreci 2021 yılında yapılmıştır. Bu örneklemin tercihinde pandemi sürecinde araştırmacının ve saha uzmanlarının katılımcılara ulaşabilirliği belirleyici olmuştur. Buradaki metropol illerin Türkiye’nin her tarafından göç alması ülke

⁷⁶ Ed Diener, “Subjective Well-Being”, *Psychological Bulletin* 95 (1984), 542-575.

⁷⁷ Ahmet Alpay Dikmen, “İş Doyumu ve Yaşam Doyumu İlişkisi”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi* 50/3 (1995), 117-118.

⁷⁸ Halil İbrahim Özok, *Kültüre Duyarlı Stres Programının Yaşam Doyumu, Bilinçli Farkındalık ve Stres Düzeylerine Etkisi* (Van. Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018), 37.

⁷⁹ Abidin Dağlı – Nigah Baysal, “Yaşam Doyumu Ölçeğinin Türkçeye Uyarlanması: Geçerlik ve Güvenirlilik Çalışması”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi* 15/59 (2016), 1251.

⁸⁰ Diener “Subjective Well-Being”, 542-575.

⁸¹ David G. Myers- Diener Ed, “Who Is Happy?”, *Psychological Science* 6/1 (1995), 10-19.

örnekleme açısından önemli olduğu değerlendirilmiştir. Diğer iller ise alan araştırması tecrübesi bulunan beş saha uzmanı görüşü alınarak belirlenmiştir. Uygulamalar ortalama 30-40 dakika sürmüştür.

2.2. Veri Toplama Araçları

2.2.1. Kişisel Bilgi Formu

Kişisel bilgi formu ile katılımcıların yaş, cinsiyet, medeni durum değişkenlerine ait bulgular elde edilmiştir.

2.2.2. Sıla-i Rahim Araştırma Soruları

“Sıla-i rahimi” farklı boyutlarıyla ele almaya veri oluşturabilecek, diğer değişkenlerle karşılaştırıldığında bu ilişkinin analizine imkân sağlayacak, muhtemel sonuçlarını bilimsel bir zemine oturtabilecek tüm bu yaklaşımlar, okumalar ve gözlemlerin sonunda sıla-i rahim araştırma soruları oluşturulmuştur.

Bu araştırma sorularının düzenlenmesinde, istatistik alanında ölçek geliştirmiş ve farklı ölçeklerin geçerlik ve güvenirlik çalışmasını yapmış beş saha uzmanından görüş alınmıştır. Bu sorular araştırmanın diğer değişkenleri ve ölçeklere uygulanabilirliği açısından değerlendirilmiş ve 7 soru ile sınırlandırılmıştır. Bu makalede araştırma sorularının sadece bir tanesi bağımsız değişken olarak kullanılmıştır.

Kullanılan bu soru ise “Sıla-i rahimi sürdürmek benim için gereklidir, çünkü...” Araştırma sorusu katılımcılara sunulan altı tercih ile ölçülmeye çalışılmıştır. Bunlar: “Dini inancım gereği sıla-i rahimi sürdürüyorum”, “Bu konuda toplumsal bir beklenti vardır”, “İnsani ve vicdani bir sorumluluktur”, “Maddi ve manevi kazanç elde ediyorum”, “Onların üzerimizde hakları vardır” ve “başka” şeklindedir.

Bu araştırma sorusu, katılımcıların sıla-i rahimi sürdürme gerekçeleri ile demografik özelliklerden yaş, cinsiyet ve medeni durum; diğer testlerde ise yalnızlık, psikolojik iyi oluş ve yaşam doyumu değişkenleri karşılaştırılarak gerekli analizler yapılmıştır.

2.2.3. UCLA Yalnızlık Ölçeği

Russell, Peplau ve Ferguson tarafından geliştirilen ölçek,⁸² Russell, Peplau ve Cutrona tarafından tekrar gözden geçirilmiş ve ölçeğin maddelerinin yarısı olumlu, yarısı olumsuz yönde olacak şekilde yeniden düzenlenmiştir. Bireyin genel yalnızlık derecesini belirlemek amacıyla geliştirilen UCLA yalnızlık ölçeği 10’u düz, 10’u ters yönde kodlanmış 20 maddeden oluşmuştur. Dörtlü Likert tipinde hazırlanan ölçek, yalnız insanların yaşantılarını nasıl tanımladıklarını yansıtan ifadelerden oluşmuştur.

Kuramsal olarak her bir madde için puanlama 1 ila 4 arasında değiştiğinden ölçekten en yüksek 80 en düşük 20 puan alınabilmektedir. Puan arttıkça yalnızlık düzeyi artmakta, azaldıkça yalnızlık düzeyi de azalmaktadır. Ölçeğin araştırmada kullandığımız formatta güncel uyarlaması, geçerlik ve güvenirlik çalışması Demir tarafından yapılmıştır.⁸³

36 hasta ve herhangi bir rahatsızlığı olmayan 36 normal denekten veriler alınmıştır. Yalnızlıktan yakınan grubun ortalaması 47,5 ve standart sapması 11,5 iken yakınaması olmayan grubun ortalaması 26,44 ve standart sapması 10,8 olarak bulunmuştur. İki grup arasındaki farkın anlamlı ($t=6,29$; $p<0,001$) olduğu saptanmıştır. Ölçeğin güvenirliği ve iç tutarlılığı test-tekrar test yöntemi ile yapılmıştır. Elde edilen katsayı $\alpha=.96$ ’dır. ($p<0,001$).

⁸² Ayhan Demir, “UCLA Yalnızlık Ölçeğinin Geçerlik ve Güvenirliği”, *Psikoloji Dergisi* 7/23 (1989), 14-15.

⁸³ Demir, “UCLA Yalnızlık Ölçeğinin Geçerlik ve Güvenirliği”, 14-15.

Ölçeğin beş hafta ara ile tekrarlanması sonucunda Pearson momentler çarpımı korelasyon katsayısı ile hesaplanmış ve katsayı .94 olarak bulunmuştur ($p < 0.001$).⁸⁴

Bu çalışmada ise ölçeğin Cronbach alfa katsayısı $\alpha = .85$ ($p < 0.001$) oldukça yüksek güvenilir düzeyde bulunmuştur. Yine araştırmadaki karşılaştırmalar katılımcıların UCLA yalnızlık ölçeğinden aldıkları toplam puan esas alınarak yapılmıştır.

2.2.4. Psikolojik İyi Oluş Ölçeği

Ryff ve Keyes tarafından geliştirilen ölçeğin 18 maddelik kısa versiyonu kullanılmıştır.⁸⁵ Ölçeğin Türkçeye uyarlama, geçerlik ve güvenilirlik çalışması Olcay İmamoğlu tarafından yapılmıştır. Ölçeğin Cronbach alfa katsayısı .79 olarak belirlenmiştir. Ölçekte, alınabilecek puanlar en düşük 18, en yüksek 90'dır. Tüm maddelerin ölçek puanlarının ortalaması, genel psikolojik iyi oluş ölçümü olarak kullanılır; yüksek puanlar psikolojik olarak daha iyi bir hale işaret eder.⁸⁶

Bu çalışmada, ölçeğin Cronbach alfa katsayısı $\alpha = .666$ ($p < 0.001$)'dır. Orta düzeyde bir iç tutarlılık göstergesi olan bu sonucun, örneklemin özel durumu ve uygulama esnasındaki süreçle ilgili olduğu tahmin edilmektedir. Bu araştırmada katılımcıların psikolojik iyi oluş ölçeğine verdikleri toplam puanların ortalaması alınarak karşılaştırmalar yapılmıştır.

2.2.5. Yaşam Doyumu Ölçeği

Yaşam Doyumu Ölçeği Diener, Emmons, Larson ve Griffin tarafından genel hayat memnuniyetini ölçmek amacıyla geliştirilmiştir.⁸⁷ Likert tarzında hazırlanmış tek faktörlü bir yapıda 5 maddeden oluşmuştur. Ölçeğin Türkçeye uyarlaması, geçerlik ve güvenilirlik çalışması Olcay İmamoğlu tarafından yapılmıştır. Alınan yüksek puanlar genel yaşam doyum düzeyinin iyi olduğunu göstermektedir. Ölçeğin iki aylık ara ile yapılan test tekrar test korelasyon katsayısı .82 ve Cronbach alfa katsayısı .87 olarak belirlenmiştir. Olumlu psikometrik özellikteki ölçeğin, başka öznel iyi oluş ölçekleri ile pozitif anlamlı ilişkilere sahip olduğu tespit edilmiştir.⁸⁸

Ölçekteki puan dağılımı 5 ile 25 aralığındadır. Puanlardaki yükseklik yaşam doyum düzeyinin iyi olduğunu gösterir. Bu çalışmada ise ölçeğin Cronbach alfa katsayısı $\alpha = .834$ ($p < 0.001$) oldukça yüksek güvenilir düzeyde bulunmuştur. Bu araştırmada katılımcıların yaşam doyum ölçeğine verdikleri toplam puanların ortalaması alınarak analizler yapılmıştır.

Yalnızlık, psikolojik iyi oluş ve yaşam doyum değişkenlerinin uç değerlerinin bulunmadığı, dağılımın normal aralıklar arasında değerlendirilebileceği, değişkenlerdeki kutu içi çizgilerin ise normal dağılıma aykırılık oluşturabilecek bir görüntüde olmadığı şeklindedir.

Sonuçlar normallik varsayımını gerektiren istatistiklerde her üç değişkenin de kullanılabileceği yönündedir. Araştırma bulgularının analizlerinde; ki-kare, tek yönlü

⁸⁴ Demir, "UCLA Yalnızlık Ölçeğinin Geçerlik ve Güvenirliği", 14-15.

⁸⁵ Mustafa Ulu, "İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Psikolojik İyi Oluşları ile Değer Yönelimleri Arasındaki İlişki", *Sakarya İlahiyat Dergisi* 20/37 (2018), 195.

⁸⁶ Ulu, "İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Psikolojik İyi Oluşları ile Değer Yönelimleri Arasındaki İlişki", 195.

⁸⁷ Diener vd., "The Satisfaction with Life Scale", 71-75.

⁸⁸ Diener vd., "The Satisfaction with Life Scale", 71-75.

varyans analizi (ANOVA), çok yönlü karşılaştırmalardan Hochberg's GT2 testlerinden yararlanılmıştır.

3. ARAŞTIRMA BULGULARI

3.1. Örneklemenin Demografik Özellikleri

Katılımcıların yaş, cinsiyet ve medeni hal durumlarına göre oranlanması şu şekildedir: *Yaşa göre*; 18-24 yaş %18,4; 25-40 yaş %33,2; 41-64 yaş %35,5; 65 ve üstü %12,9 *cinsiyete göre*; erkekler %49,2; kadınlar %50,8 *medeni duruma göre*; evli %67; bekâr %30,05; boşanmış %2,5 şeklinde bir dağılım söz konusudur.

3.2. Yaş Değişkenine Göre Sıla-i Rahim Gerekçelerinin Karşılaştırılması

Bu kısımda demografik özelliklerden yaş değişkenine göre sıla-i rahimi sürdürme gerekçeleri arasındaki farklar analiz edilmiştir.

Tablo 1. Yaş ile Sıla-i Rahim Gerekçeleri Arasındaki Ki-Kare Analizi Sonuçları

Sıla-i Rahim Gerekçeleri						
Yaş Grupları		Dinî İnancım Gereği	Toplumsal Beklenti	İnsani ve Vicdani Sorumluluk	Başka	Toplam
18-24	n	80	41	73	24	218
	%	36,7	18,8	33,5	11	100
25-40	n	199	54	118	21	392
	%	50,8	13,8	30,1	5,4	100
41-64	n	257	53	88	22	420
	%	61,3	12,5	21	5,2	100
65 ve Üstü	n	86	22	36	8	152
	%	56,7	14,5	23,7	5,2	100
Toplam	n	622	170	315	75	1182
	%	52,6	14,3	26,6	6,3	100
$X^2=61,550$ $sd=9$ $p=,000$						

Tablo 1'de yaş gruplarına göre sıla-i rahimi sürdürme gerekçelerine dair bulgular verilmiştir. Ki-kare testi sonucunda gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu görülmüştür ($X^2(9) = 61,55$, $p<,05$).

Bu durum, sıla-i rahim davranışının gerekçelendirilmesinin yaşa göre değişiklik gösterdiğini ortaya koymaktadır. Örneğin 18-24 yaş grubunda bu oran %36,7 iken, 65 yaş ve üzeri grupta %56,7'ye yükselmektedir. Bu bulgu ileri yaş grubundaki bireylerin sıla-i rahimi sürdürmede dinî motivasyonlarının daha güçlü olduğunu göstermektedir.

Genç yaş grubunda ise “insani ve vicdani sorumluluk” (%33,5) ve “başka” gerekçeleri (%11) daha yüksek oranlarda ifade edilmiştir. Bu da genç bireylerde akrabalık ilişkilerine yönelik gerekçelendirmede daha çok ahlaki, sosyal ya da pragmatik nedenlerin öne çıkabileceğini düşündürmektedir.

Orta yaş (25-40) ve ileri orta yaş (41-64) gruplarında ise sırasıyla %50,8 ve %61,3 oranıyla “dinî inancım gereği” gerekçesi öne çıkmakta, diğer gerekçeler daha düşük oranda kalmaktadır. Bu gruplarda dinî motivasyonun sosyal sorumluluk ve fayda temelli gerekçelere kıyasla daha baskın olduğu görülmektedir.

3.3. Cinsiyet Değişkenine Göre Sıla-i Rahim Gerekçelerinin Karşılaştırılması

Bu kısımda cinsiyet değişkenine göre sıla-i rahimi sürdürme gerekçeleri arasındaki farklar analiz edilmiştir.

Tablo 2. Cinsiyet ile Sıla-i Rahim Gerekçeleri Arasındaki Ki-Kare Analizi Sonuçları

Sıla-i Rahim Gerekçeleri						
Yaş Grupları		Dinî İnancım Gereği	İnsani ve Vicdani Sorumluluk	Onların Üzerimizdeki Hakkı	Başka	Toplam
Erkek	n	344	163	37	37	581
	%	59,2	28,1	6,4	6,4	100
Kadın	n	298	222	48	33	601
	%	49,6	36,9	8	5,5	100
Toplam	n	642	385	85	70	1182
	%	54,3	32,6	7,2	6	100
$X^2 = 10,770$ $sd = 3$ $p = ,013$						

Tablo 2’de katılımcıların cinsiyet gruplarına göre sıla-i rahimi sürdürme gerekçelerine dair bulgular verilmiştir. Ki-kare testi sonucunda gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu görülmüştür ($X^2 (3) = 10,77$ $p < ,05$). Bu durum, sıla-i rahim davranışının gerçekleştirilmesinin cinsiyete göre değişiklik gösterdiğini ortaya koymaktadır.

İki grubun da sıla-i rahimi sürdürme gerekçelerinde “dinî inancım gereği” tercihinin belirleyici olduğu görülmektedir. Erkeklerdeki oranın kadınlardan daha yüksek olmasında erkekler lehine dinî motivasyonun daha etkin olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu veriler kadınlarda sıla-i rahim davranışı tercihlerinde; ahlaki, sosyal, fayda temelli ve diğer gerekçelerin daha ağır bastığına işaret etmektedir.

3.4. Medeni Durum Değişkenine Göre Sıla-i Rahim Gerekçelerinin Karşılaştırılması

Burada katılımcıların medeni durumlarına göre sıla-i rahimi sürdürme gerekçeleri arasındaki farklar analiz edilmiştir.

Tablo 3. Medeni Durum Değişkeni ile Sıla-i Rahim Gerekçeleri Arasındaki Ki-Kare Analizi Sonuçları

Sıla-i Rahim Gerekçeleri						
Medeni Durum		Dinî İnancım Gereği	Toplumsal Beklenti	İnsani ve Vicdani Sorumluluk	Başka	Toplam
Evli	n	482	40	194	76	792
	%	60,9	5	24,5	9,6	100
Bekâr	n	149	31	124	57	361
	%	41,3	8,5	34,3	15,8	100
Boşanmış	n	11	2	12	4	29
	%	37,9	6,9	41,4	13,7	100
Toplam	n	642	70	330	140	1182
	%	54,3	6	27,9	11,9	100
$X^2 = 38,770$ $sd = 6$ $p = ,001$						

Tablo 3’te medeni duruma göre sıla-i rahimi sürdürme gerekçelerine dair bulgular verilmiştir. Yapılan ki-kare testi sonucunda gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir

farklılık olduğu görülmüştür ($X^2(6) = 38,77, p < ,05$). Bu durum sıla-i rahimin davranışının medeni duruma göre değişiklik gösterdiğini ortaya koymaktadır.

Tüm yaş gruplarında en belirleyici gerekçe “dinî inancım gereği” tercihidir. Ancak bu tercih evlilerde %60,9 iken bekârlarda %41,3 ve boşanmışlarda %37,9 şeklindedir. Bu veriler evlilerde sıla-i rahimi sürdürmede dinî motivasyonun diğer grupların tercihlerine göre daha güçlü olduğunu göstermektedir. Bekârlarda evlilere göre bu oranın düşük olmasında yaşam şartlarındaki bazı belirsizlikler, yoğun yaşanan duygu durumları, hayattaki öncelikler ve gereksinimler etkili olabilmektedir. Burada da fayda temelli faktörleri göz ardı etmemek gerekir. Boşanmışlarda “dinî inanç gereği” tercihinin diğer gruplardan daha düşük olmasında ailevi sıkıntılar, sosyal sorumluluklar, aile içi yaşanmış olumsuz tecrübeler ve fayda temelli bazı yaklaşımlar belirleyici olabilmektedir.

3.5. Sıla-i Rahim Gerekçelerine Göre Yalnızlık Düzeyine İlişkin Bulgular

Bu kısımda katılımcıların sıla-i rahimi sürdürme gerekçelerine göre yalnızlık değişkeni karşılaştırılmış ve bulgular analiz edilmiştir. Yapılan ANOVA testinde anlamlılık düzeyinde bir fark ($p = ,000 < ,05$) ortaya çıkmıştır.

Gruplar arasındaki farkın hangi gruplardan kaynaklandığını belirlemek amacıyla varyansların homojen olduğu tespit edilmiş (Levene's Test, $p > ,05$) ancak grup büyüklüklerinin eşit olmadığı için Hochberg's GT2 çoklu karşılaştırma testi uygulanmıştır. Yapılan karşılaştırmada “dinî inancım gereği” ile “toplumsal beklenti” ve “başka” grupları arasında anlamlılık düzeyinde bir fark görülmüştür.

Tablo 4. Sıla-i Rahim Gerekçelerine Göre Yalnızlık Düzeyine İlişkin Puan Dağılımı

Sıla-i Rahim Gerekçeleri	n	$\bar{x}$	S.S
Dinî inancım gereği	642	36,169	9,601
Toplumsal beklenti	55	43,272	9,27253
İnsani ve vicdani sorumluluk	330	35,166	9,093
Maddi ve manevi kazanç	15	39,266	11,093
Onların üzerimizdeki hakkı	85	37,094	9,687
Başka	55	40,781	10,584
Toplam	1182	36,540	9,691

Tablo 4'te gruplar arası puan dağılımı incelendiğinde; “dinî inancım gereği” ($\bar{X} = 36,16$) ile “insani ve vicdani gerekçeler” ($\bar{X} = 35,16$) diğer alt faktörlere göre daha düşük yalnızlık puanına sahiptirler. Bu iki grubun toplam sayısı $n = 972$ ile katılımcıların büyük çoğunluğunu temsil etmektedir. Bu veriler katılımcılardan “dinî inancı gereği” ve “insani ve vicdani sorumluluk” gerekçeleri ile sıla-i rahim yapan bireylerin diğer tercihte bulunanlara göre daha düşük yalnızlık puanına sahip olduklarını göstermiştir.

3.6. Sıla-i Rahim Gerekçelerine Göre Psikolojik İyi Oluş Düzeyine İlişkin Bulgular

Katılımcıların sıla-i rahimi sürdürme gerekçelerine göre psikolojik iyi oluş değişkeni karşılaştırılmıştır. Yapılan ANOVA testinde anlamlılık düzeyinde bir fark ortaya çıkmıştır ($p = ,000 < ,05$). Gruplar arasındaki farkın hangi gruplardan kaynaklandığını belirlemek amacıyla varyansların homojen olduğu tespit edilmiş (Levene's Test, $p > ,05$) ancak grup büyüklüklerinin eşit olmadığı için Hochberg's GT2 çoklu karşılaştırma testi uygulanmıştır.

Yapılan karşılaştırmada “dinî inancım gereği” ile “toplumsal beklenti” ve “başka” grupları arasında anlamlılık düzeyinde bir fark görülmüştür.

Tablo 5. Sıla-i Rahim Gerekçelerine Göre Psikolojik İyi Oluş Düzeyine İlişkin Puan Dağılımı

Sıla-i Rahim Gerekçesi	n	$\bar{x}$	S.S
Dinî inancım gereği	642	3,728	,384
Toplumsal beklenti	55	3,365	,439
İnsani ve vicdani sorumluluk	330	3,788	,398
Maddi ve manevi kazanç	15	3,488	,509
Onların üzerimizdeki hakkı	85	3,673	,423
Başka	55	3,492	,404
Toplam	1182	3,710	,408

Tablo 5’te gruptaki psikolojik iyi oluş düzeyi puan dağılımlarında en yüksek değer “insani ve vicdani sorumluluk” ($\bar{X}= 3,78$) ve “dinî inancım gereği” ($\bar{X}= 3,72$) tercihlerinin olduğu görülmektedir. Bu iki grup araştırmada 972 katılımcı ile yüksek bir oranla temsil edilmektedir. Bu sonuçlar, katılımcıların sıla-i rahimi sürdürmekle hem dinî bir sorumluluğu yerine getirmenin hem de insani ve vicdani bir eylemde bulunmanın manevi hazzını yaşadığını düşündürülebilir. Bulgular “dinî inancım gereği” ile “insani ve vicdani sorumluluk” gerekçeleriyle sıla-i rahimi sürdüren grubun diğer gerekçelere sahip gruplara kıyasla daha yüksek psikolojik iyi oluş düzeyi puanına sahip olduklarını göstermiştir.

3.7. Sıla-i Rahim Gerekçelerine Göre Yaşam Doyumu Düzeyine İlişkin Bulgular

Burada sıla-i rahimi sürdürme gerekçelerine göre yaşam doyumu değişkeni karşılaştırılmıştır. Yapılan ANOVA testinde anlamlılık düzeyinde bir fark ortaya çıkmıştır ($p=,000<,05$). Gruplar arasındaki farkın hangi gruptan kaynaklandığını belirlemek amacıyla varyansların homojen olduğu tespit edilmiş (Levene’s Test, $p> .05$) ancak grup büyüklüklerinin eşit olmadığı için Hochberg’s GT2 çoklu karşılaştırma testi uygulanmıştır. Yapılan karşılaştırmada “dinî inancım gereği” ile “toplumsal beklenti” ve “başka” grupları arasında anlamlılık düzeyinde bir fark görülmüştür.

Tablo 6. Sıla-i Rahim Gerekçelerine Göre Yaşam Doyumu Düzeyine İlişkin Puan Dağılımı

Sıla-i rahim gerekçesi	n	$\bar{x}$	S.S
Dinî inancım gereği	642	3,234	,847
Toplumsal beklenti	55	2,676	,805
İnsani ve vicdani sorumluluk	330	3,180	,843
Maddi ve manevi kazanç	15	2,640	1,000
Onların üzerimizdeki hakkı	85	3,028	,900
Başka	55	2,687	1,027
Toplam	1182	3,145	,874

Tablo 6’da grupta oluşan puan dağılımları incelendiğinde “dinî inancım gereği” ($\bar{x}= 3,23$) ve “insani ve vicdani sorumluluk” ($\bar{x}= 3,18$) tercihinde bulunanların yaşam doyumu düzeyi puanlarının en yüksek olduğu görülmektedir. Sıla-i rahimi dinî gerekçelerle açıklayan

katılımcıların sayısı diğer alt faktörlerin tamamından daha fazladır (n=642). Bu iki grup katılımcıların motivasyon gerekçelerindeki belirleyici etkenin dinî ve vicdani olduğu görülmektedir.

Akrabalık ilişkisini sürdürmeyi inancın bir parçası olarak görmek iki yönlü bir kazanım ortaya koymaktadır. Bu gruplarda dinî sorumluluğu yerine getirmek, vicdani rahatlık, herhangi bir akrabanın yanında ve yardımında bulunma hissi katılımcıların yaşam doyumu düzeylerine olumlu yansdığı düşünülmektedir.

4. TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Yaş ile dindarlık değişkenleri arasında yapılan çalışmalarda farklı sonuçlar görebilmek mümkündür. Yaş ile dindarlık ilişkisinin araştırıldığı bir çalışmada; Kur'an kurslarındaki kadınların dindarlık algıları üzerine yapılan bir çalışmada; katılımcıların yaşa bağlı olarak dindarlık düzeylerinin yükseldiği görülmüştür.⁸⁹ 840 kişi örnekleminde yapılan bir araştırmada dindarlık ile yaş değişkeni arasında anlamlı bir farklılaşma belirlenmiştir.⁹⁰ Motivasyonel dindarlık ile yaş ilişkisinin incelendiği bir çalışmada; motivasyonel dindarlık düzeyinin yaş gruplarında etkili olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.⁹¹

Yapılan çalışmalarda dindarlık ile yaş değişkeni arasında genel olarak anlamlılık düzeyinde bir ilişki olduğu, yaşa bağlı dindarlık düzeyinin arttığı görülmüştür. Çalışma bu yönüyle literatür ile örtüşmektedir. Yaşa bağlı olgunluk, sorumluluk alma, hayata farklı anlamlar yükleme bu süreçte önemli bir etken olabilmektedir. Emekli bireylerde zaman kavramının daha serbest olması, ölüm ve ahiret kavramları üzerine düşünme eğilimlerinin artması gibi gerekçeler de burada etkili olabilmektedir.

Dinî inanç ve yönelimlerin cinsiyet üzerindeki etkisi üzerine farklı çalışmalar yapılmıştır. Yapıcı tarafından yapılan araştırmada, cinsiyete göre dindarlığın farklılaşmadığı sonucu elde edilmiştir.⁹² Bir başka araştırmada cinsiyet ile dindarlık ve dindarlığın alt boyutları arasında istatistiksel olarak anlamlılık düzeyinde bir ilişki saptanmamıştır.⁹³

Diğer bir araştırmada; dindarlığın çeşitli göstergelerinde üniversiteli kızlarla erkeklerin birbirlerinden anlamlı derecede farklılaştığı tespit edilmiştir.⁹⁴ Bir başka araştırmada; cinsiyet değişkenine göre erkeklerin motivasyonel dindarlık düzeylerinin kadınlardan daha yüksek olduğu gözlenmiştir.⁹⁵ Başka bir araştırmada ise cinsiyet değişkeni ile dindarlık düzeyinin farklılık gösterdiği, kadınların erkeklerden kısmi de olsa dindarlık puanlarının yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır.⁹⁶

⁸⁹ Abdulkadir Çekin, "Kur'an Kurslarına Giden Kadınların Dindarlık Algıları: Normatif ve Popüler Dindarlık Üzerine Nicel Bir Çalışma", *EKEV Akademi Dergisi* 58 (2014), 523.

⁹⁰ Asım Yapıcı, "Yeni Bir Dindarlık Ölçeği ve Üniversiteli Gençlerin Dinin Etkisini Hissetme Düzeyi: Çukurova Üniversitesi Örneği", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/1 (2006), 66.

⁹¹ Berrin Güner, "Üniversite Öğrencilerinin Motivasyonel Dindarlık Düzeylerinin Yaş ve Cinsiyet Değişkenlerine Göre İncelenmesi", *Gaziantep University Journal of Social Sciences* 20/4 (2021), 2042.

⁹² Yapıcı, "Gençlerde Dindarlığın Farklı Görüntüleri ile Yalnızlık Arasındaki İlişkiler: Çukurova Üniversitesi Örneği", 192.

⁹³ Ayten- Sağır, "Dindarlık, Dinî Başa Çıkma ve Depresyon İlişkisi: Suriyeli Sığınmacılar Üzerine Bir Araştırma", 12.

⁹⁴ Asım Yapıcı, *Ruh Sağlığı ve Din Psiko-Sosyal Uyum ve Dindarlık* (Adana: Karahan Kitabevi, 2013), 311.

⁹⁵ Güner, "Üniversite Öğrencilerinin Motivasyonel Dindarlık Düzeylerinin Yaş ve Cinsiyet Değişkenlerine Göre İncelenmesi", 2042.

⁹⁶ Baynal, "Yetişkinlerde Dindarlık ve Ruh Sağlığı İlişkisinin Çeşitli Değişkenlere Göre İncelenmesi", 213.

Sabır ve dindarlık üzerine yapılan bir araştırmada; kadınların dinî tutum düzeyinin erkeklerden daha yüksek olduğu saptanmıştır.⁹⁷ Yapılan bir meta-analiz çalışmasında; cinsiyete göre genel dindarlık, dinî inanç ve ibadet boyutlarında kadınların lehine bir durum olduğu tespit edilmiştir.⁹⁸ Farklı bir araştırmada; kadın katılımcıların erkeklere göre, dinin etkisini hissetme ve dinî dogmatik puan ortalamalarının daha yüksek olduğu saptanmıştır.⁹⁹

Yapılan benzer ve yakın çalışmalarda farklı sonuçların olduğu gözlemlenirken, bu araştırmada sıla-i rahimi dinî inancı gereği sürdüren katılımcıların cinsiyete göre farklılaştığı, her iki grupta da dinî inanç tercihleri en yüksek oranda iken erkekler lehine puan dağılımında bir yükselme olduğu görülmüştür. Geleneksel rollerde erkekler daha çok ailenin dışa dönük temsilcisi olarak görülmektedir. Erkeklerin akrabalık ilişkilerini daha çok önemsemeleri, dinî inançların da bu ilişkiyi tavsiye etmesi ikinci bir motivasyon kaynağı olabilmektedir. Toplumda erkeklerin genellikle aile birliğini koruyan, sorumluluk alan, bağ kurucu rolleri de vardır. Dinî referansların bu süreci destekler mahiyette olması, akrabalık bağlarını koruma sorumluluğunu erkeklerin daha fazla üstlenmesini sağlar niteliktedir.

Medenî durum ve dindarlık üzerine yapılan çalışmalarda farklı sonuçların elde edildiği görülmüştür. Evli yetişkinlerin içgüdüsel dindarlık modeline sahip olma eğilimlerinin, bekârlar ve boşanmışlardan daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.¹⁰⁰ Medenî durumun dindarlık üzerine etkisinin araştırıldığı bir çalışmada; evli bireylerin bekârlara göre dindarlık düzeylerinde farklılaşma olduğu belirlenmiştir.¹⁰¹

Medeni durum, bireylerin bireysel ve sosyal sorumluluklarını etkileyebilmektedir. Dinî inancı yüksek evli bireyler, bu sorumluluğu ibadet ve sosyal bir görev olarak algıladıklarında daha düzenli bir şekilde bu ilişkiyi sürdürebilmektedir. Bu araştırmada evli bireylerin yaşam şartları, geniş aile özellikleri, aile ortamındaki dinî inancın etkisi; boşanmış bireylerde ise ayrılık, geçim sıkıntısı, ailevi sorumlulukları adil paylaşamama, dinî sorgulamalar ve başa çıkamama gibi gerekçeler akrabalık ilişkilerinin seyrinde etkili olabilmektedir. Bu çalışmada medeni durumları farklı olan katılımcıların tamamında dinî inancı gereği akrabalık ilişkilerini sürdürme gerekçelerinin diğer faktörlerden daha yüksek çıkması, katılımcıların bu ilişkiyi sürdürmedeki gerekçelerinin dinî inançları olduğunu göstermektedir.

Bu araştırmada; sıla-i rahim gerekçeleri ile yalnızlık değişkeni arasında anlamlılık düzeyinde bir ilişki saptanmıştır. Yalnızlık ile yakın ilişkilerde güvenli bağlanma ve Allah'a güvenli bağlanma düzeyleri arasında negatif yönlü anlamlı bir korelasyon bulunmuştur.¹⁰² Kızılgeçit, dindarlık ile yalnızlık arasında negatif bir ilişki belirlemiştir.¹⁰³ Yapıcı, dindarlıkla yalnızlık arasındaki ilişkinin değişkenlere göre çeşitlilik arz ettiğini saptamıştır.¹⁰⁴ Duru,

⁹⁷ Necmi Karşı, "Üniversite Öğrencilerinde Sabır ve Dindarlık İlişkisi", *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17 (2020), 53.

⁹⁸ Sezai Korkmaz, "Cinsiyete Göre Dindarlık: Bir Meta-Analiz Çalışması", *Bilimname* 43 (2020), 437-460.

⁹⁹ Şimşek- Kalgı, "Dinî Dogmatizm ve Dindarlık Bağlamında Yaşam Doyumu: Bir Karma Yöntemli Yaklaşım", 1137.

¹⁰⁰ Koç, "Demografik Özellikler ile Dindarlık Arasındaki İlişki: Yetişkinler Üzerine Ampirik Bir Araştırma", 241.

¹⁰¹ Baynal, "Yetişkinlerde Dindarlık ve Ruh Sağlığı İlişkisinin Çeşitli Değişkenlere Göre İncelenmesi", 214.

¹⁰² Elif Çağlayan, *Allah'a Güvenli ve Güvensiz Bağlanmanın Yalnızlık Duygusu ile İlişkisi Üzerine Bir Araştırma* (Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022), 142.

¹⁰³ Kızılgeçit, *Yalnızlık Umutsuzluk ve Dindarlık İlişkisi*, 2011.

¹⁰⁴ Yapıcı, "Gençlerde Dindarlığın Farklı Görüntüleri ile Yalnızlık Arasındaki İlişkiler: Çukurova Üniversitesi Örneği", 2011.

arkadaş desteği, aile desteği, özel insan desteği ve sosyal bağlılığın yalnızlıkla negatif ilişkili olduğunu tespit etmiştir.¹⁰⁵

Yapılan çalışmalar dindarlık ile yalnızlık arasında genellikle negatif bir ilişki olduğu yönündedir. Akrabalık ilişkilerindeki iletişim sosyal yalnızlığı azaltan önemli bir destektir. Akrabalarla yapılan dinî içerikli bir faaliyet, sohbet ve farklı birliktelikler bu sürece olumlu yansıyabilmektedir. Bu çalışmada da dinî inancı gereği akrabalık ilişkilerini sürdüren katılımcıların yalnızlık düzeylerinin diğer alt faktörlerden daha düşük düzeyde bir puana sahip oldukları görülmüştür.

Sıla-i rahim gerekçeleri ile psikolojik iyi oluş arasında anlamlılık düzeyinde bir ilişki saptanmıştır. Çelik, dinî inancı gereği akraba ilişkilerine önem veren ve bu ilişkiyi sürdüren bireylerin psikolojik iyi oluş düzeylerinin de yüksek olduğunu belirtmiştir.¹⁰⁶ Karşlı, psikolojik iyi oluş ile içsel dinî motivasyon arasında pozitif bir ilişki tespit etmiştir.¹⁰⁷ Karşlı, dışadönüklük ile psikolojik iyi oluş ve içsel dinî motivasyon arasında pozitif bir ilişki belirlemiştir.¹⁰⁸ Temiz, alçak gönüllülikle psikolojik iyi olma, yaşam doyumu ve iç kaynaklı dinî yönelim arasında pozitif yönlü bir ilişki saptamıştır.¹⁰⁹

Bu çalışmada da sıla-i rahimi dinî inancı gereği sürdüren katılımcıların psikolojik iyi oluş düzeylerinin diğer gerekçelere göre daha yüksek olduğu görülmüştür. Bu süreçte birey dinî bir sorumluluğu yerine getirmenin mutluluğunu yaşamaktadır. Bu durum da doğal olarak iyi oluş düzeyine olumlu yansımaktadır. Yakın çalışmalarda da benzer sonuçların elde edildiği gözlenmiştir.

Araştırmanın bir diğer değişkeni de yaşam doyumudur. Sıla-i rahim gerekçeleri ile yaşam doyumu arasında da anlamlılık düzeyinde bir farklılaşma söz konusudur. Çelik, akrabalık ilişkilerini dinî inancı gereği önemseyen, sürdüren ve yaşayan insanların iyi oluş ve mutluluk düzeylerinin bu ilişkinin sonucuna bağlı olarak daha yüksek olabileceğini belirtmiştir.¹¹⁰ Batan ve Ayten, olumlu dinî başa çıkma ile yaşam doyumu ve psikolojik dayanıklılık arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki belirlemişlerdir.¹¹¹ Batan, bireylerin olumlu dinî başa çıkma yöntemlerini kullanma eğilimlerinin yaşam doyumu düzeylerine olumlu yansıdığını saptamıştır.¹¹² Temiz, alçak gönüllülikle psikolojik iyi olma, yaşam doyumu ve iç kaynaklı dinî yönelim arasında pozitif bir ilişki tespit etmiştir.¹¹³ Kökcü, aile içi dinî aktivite, dinî tutum ve yaşam doyumunun, bireylerin anne baba tutumlarını algılamalarına göre anlamlı düzeyde farklılaştığı sonucuna ulaşmıştır.¹¹⁴

¹⁰⁵ Erdinç Duru, "Yalnızlığı Yordamada Sosyal Destek ve Sosyal Bağlılığın Rolü", *Türk Psikoloji Dergisi* 23/61 (2008), 15-24.

¹⁰⁶ Çelik, "Kur'an'daki Akrabalık Bağlı İlişkilerine Bazı Değişkenler Açısından Din Psikolojik Bir Bakış", 125-157.

¹⁰⁷ Karşlı, "İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinde Psikolojik İyi Oluş ve Dindarlık", 2021.

¹⁰⁸ Necmi Karşlı, "Psikolojik İyi Oluş ve Dindarlık İlişkisi: Trabzon İlahiyat Örneği", *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15 (2019), 173-205.

¹⁰⁹ Temiz, *Alçakgönüllülük Dindarlık Psikolojik İyi Olma ve Yaşam Doyumu Değişkenleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*, 2019.

¹¹⁰ Çelik, "Kur'an'daki Akrabalık Bağlı İlişkilerine Bazı Değişkenler Açısından Din Psikolojik Bir Bakış", 125-157.

¹¹¹ Batan- Ayten, "Dinî Başa Çıkma, Psikolojik Dayanıklılık ve Yaşam Doyumu İlişkisi Üzerine Bir Araştırma", 2015.

¹¹² Batan, *Yetişkinlerde Psikolojik Dayanıklılık ve Dinî Başa Çıkmanın Yaşam Doyumuna Etkileri*, 2016.

¹¹³ Temiz, *Alçakgönüllülük Dindarlık Psikolojik İyi Olma ve Yaşam Doyumu Değişkenleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*, 2019.

¹¹⁴ Hamza Kökcü, *Üniversite Öğrencilerinde Aile İçi Dinî Aktiviteler Dinî Tutum ve Yaşam Doyumu Arasındaki İlişki* (İstanbul: Sabahattin Zaim Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019).

17 şehit yakını ve 7 gazi ile yapılan yüz yüze görüşme sonucunda; din kaynaklı, empatik ve geleneksel, tüm sosyal destek türlerinin başa çıkma sürecine olumlu katkı sağladığı görülmüştür.¹¹⁵ Yine dinî gerekçelerle insanların bir araya gelmelerinin ve birlikte ibadet yapmalarının bireylerin kendilerini iyi hissetmelerine ve mutlu olmalarına katkı sağladığı belirlenmiştir.¹¹⁶

Doğu dinleri üzerine Tayvan'da yapılan bir araştırmada; Taoizm, Budizm, Konfüçyanizm ve Hristiyanlık gibi farklı inanç gruplarındaki dindar bireylerin, dinî etkinliklere katılmasının yaşam doyumu düzeylerine olumlu yansıdığı sonucuna ulaşılmıştır.¹¹⁷ Kuzey Afrikalı Amerikalılar üzerinde 2.370 kişi örnekleminde sosyal destek ile dinî sosyal desteğin hastalara fiziksel sağlıklarına etkileri üzerine yapılan bir çalışmada; dinî sosyal desteğin çeşitli boyutlarının genel sosyal desteğin rolünün çok üzerinde olduğu saptanmıştır. Buradan hareketle dinî gerekçelerle yapılan bir davranışın sonuçlarının diğer gerekçelerle yapılan aynı davranışın sonuçlarından daha etkili olduğu bulgusu ortaya konulmuştur.¹¹⁸

Yapılan bu çalışmada, sıla-i rahimi dinî inancı gereği sürdüren bireylerin yaşam doyumu düzeylerinin diğer tercihlerde bulunan gruplara göre daha yüksek olduğu görülmüştür. İnançlı bir birey için akrabalık ilişkileri dinî sorumluluklar kapsamındadır. Bu bağları güçlü tutmak inandığı ve bağlandığı değerlerle iç içe yaşamak anlamına gelir. Herhangi bir akrabayı ziyaret etmek, onlara yardım etmek, ihtiyaçları ile ilgilenmek, onların yanında ve yakınında olmak insanı mutlu eden dinî boyutlu davranışlardır. Araştırma sonuçları literatürdeki yakın çalışmalarla da benzerlik göstermektedir.

Genel olarak dinler özelde ise İslam, akraba ilişkilerini teşvik etmekte ve bu ilişkiyi kesmeyi yasaklamaktadır. Bireyselleşen ve yalnızlaşan günümüz dünyasında akrabalık ilişkilerinin sürdürülmesi toplumsal açıdan da önemlidir. Dinî gerekçelerin bu davranışın şekillenmesinde önemli bir rolünün olması psikolojik açıdan birtakım sonuçları ortaya koymuştur.

Akrabalık ilişkileri psikolojik, sosyal ve dinî açıdan önemlidir. Bu ilişki karşılıklı yardımlaşmayı artıran, maddi ve manevi destek boyutları olan, bireylerin kimlik gelişiminde rol oynayan önemli bir olgudur. Akrabalık bağları birey için bir sosyal sermaye ve ilişki ağıdır, psikolojik sağlığa yansımaları vardır. Sıla-i rahim yaşam kalitesini ve toplumun yapısını doğrudan etkileyen bir unsurdur. Bu bağın güçlü olmasının sosyal bütünleşmeye, kültürel aktarıma ve duygusal refah düzeyinin gelişmesine katkısı vardır. Ayrıca bu ilişkiyi sürdürmek inanca bir insan için dinî sorumluluklar kapsamındadır. Bu ilişkiyi kesmek ise kişilerin aile ve akrabalarından kopmasına, bireyselleşmesine ve yalnızlaşmasına neden olabilir.

Bu çalışmada sıla-i rahimi sürdürme gerekçelerini dinî temeller üzerine oturtan bireyler; yaş, cinsiyet ve medeni durum değişkenlerine göre tahlil edilmiştir. Bununla birlikte sıla-i rahim gerekçeleri ile yalnızlık, psikolojik iyi oluş ve yaşam doyumu değişkenleri

¹¹⁵ Nesibe Esen Ateş, "Sosyal Destek ve Dinî Başa Çıkma: Şehit Aileleri ve Gaziler Örneği", *Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/1 (2019), 73-100.

¹¹⁶ Myers - Diener, "Who Is Happy?", 15-17.

¹¹⁷ Wen-Chun Chang, "Religious Attendance and Subjective Well-Being in an Eastern-Culture Country: Empirical Evidence from Taiwan", *Marburg Journal of Religion* 14/1 (2009), 14.

¹¹⁸ Katrina, Debnam vd., "Relationship Between Religious Social Support and General Social Support with Health Behaviors in a National Sample of African Americans", *Journal of Behavioral Medicine* 35 (2012), 179-189.

karşılaştırılmıştır. Yapılan çalışmadan elde edilen sonuçları şu şekilde özetlemek mümkündür:

Araştırmada akrabalık ilişkilerini şekillendiren unsurlardan birinin de dinî inanç olduğu varsayılmış ve çalışmada bu yaklaşım test edilmiştir. Yine dinî gerekçelerle sıla-i rahim yapanların daha düşük yalnızlık durumları ile daha yüksek psikolojik iyi oluş ve yaşam doyumu düzeylerine sahip olması varsayımı ile hareket edilmiştir.

Araştırmada özetle; temel hedef olarak izi sürülen sıla-i rahimde dinî inanç gereği bu ilişkiyi sürdüren katılımcıların yaş, cinsiyet, medeni durum gibi demografik özellikler; yalnızlık, psikolojik iyi oluş ve yaşam doyumu gibi değişkenlerle yapılan analizler sonucunda anlamlılık düzeyinde farklılaşma olduğu görülmüştür.

“Dinî inancım gereği sıla-i rahimi sürdürüyorum” tercihinde; yaş değişkenine göre yaşlıların, cinsiyete göre erkeklerin ve medeni duruma göre evlilerin diğer tercihlerde bulunan gruplara göre daha yüksek puan düzeyine sahip oldukları gözlenmiştir. Dinî inancı gereği sıla-i rahimi sürdüren katılımcıların, diğer gerekçelere sahip gruplara kıyasla daha düşük yalnızlık, daha yüksek psikolojik iyi oluş ve yaşam doyumu puanlarına sahip oldukları görülmüştür. Bu sonuçlar dinî inancın akrabalık ilişkilerinde önemli psikolojik sonuçlarının olduğunu ortaya koymuştur. Yalnızlık düzeyi düşük, psikolojik iyi oluş ve yaşam doyumu yüksek kişilerin hem bireysel hem de toplumsal hayatın diğer alanlarında da pozitif davranış sergilemesi beklenir. Bu boyutu ile sıla-i rahim dinî açıdan olduğu kadar psiko-sosyal açıdan da önemlidir.

Bu araştırma sıla-i rahimin psikolojik sonuçları açısından önemli bulgular içermekle birlikte, özgün bilgilerin alana kazandırılması yönüyle de önemlidir. Çalışmanın öncelikle akrabalık ilişkilerinde inanç faktörü üzerine yapılacak çalışmalara ışık tutması beklenir. Araştırmacılara akrabalık ilişkileri, dindarlık ve psikolojik sağlamlık üzerine bir çalışma yapmaları da önerilebilir.

Hakem/Peer-review: Çift Taraflı Kör/Double Blind.

Teşekkür/Acknowledgements:

-

Beyanname/Declarations:

1. Özgünlük Beyanı/Statement of Originality:

Bu çalışma, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü tarafından 2023 yılında kabul edilen “Sıla-i Rahim Yalnızlık Psikolojik İyi Oluş ve Yaşam Doyumu Arasındaki İlişkiler” adlı doktora tezinden üretilmiştir.

2. Yazar Katkıları/Author Contributions:

Makale tek yazarlıdır.

3. Etik Kurul İzni/ Ethics approval:

Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu 30.04.2021 tarih ve 2021/319 sayılı kararına göre bu çalışmada kullanılacak olan anket ve ölçeklerin ilgili kişilere uygulanmasında Sosyal ve Beşerî Etik Kuralları ve İlkeleri çerçevesinde herhangi bir sakınca yoktur. Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

4. Finansman-Destek/Funding-Support:

Bu çalışma herhangi bir finansman ya da destek almamıştır.

5. Çıkar Çatışması Beyanı/Competing interests:

Yazar, herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan etmektedir.

KAYNAKÇA

- Akgül, Hanife. *Yalnızlığı Azaltma Psiko-Eğitim Programının Yaşlıların Yalnızlık Düzeyine Etkisi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, 2016.
- Ankaravî, İsmail Rusûhî. *Minhâcî'l-Fukara*. nşr. Safi Arpaguş. İstanbul: Vefa Yayınları, 2008.
- Ateş, Nesibe Esen. "Sosyal Destek ve Dinî Başa Çıkma: Şehit Aileleri ve Gaziler Örneği". *Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/1 (2019), 73-100.
- Ayten, Ali. *Psikoloji ve Din*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2010.
- Ayten, Ali (ed.). *Din, Erdem ve Sağlık*. İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2015.
- Batan, Sabriye Nazlı- Ayten, Ali. "Dinî Başa Çıkma, Psikolojik Dayanıklılık ve Yaşam Doyumu İlişkisi Üzerine Bir Araştırma". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 15 /3 (2015), 67-92.
- Batan, Sabriye Nazlı. *Yetişkinlerde Psikolojik Dayanıklılık ve Dinî Başa Çıkmanın Yaşam Doyumuna Etkileri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2016.
- Baynal, Fatma. "Yetişkinlerde Dindarlık ve Ruh Sağlığı İlişkisinin Çeşitli Değişkenlere Göre İncelenmesi". *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 4/1 (2015), 206-231.
- Chang, Wen-Chun. "Religious Attendance and Subjective Well-Being in an Eastern-Culture Country: Empirical Evidence from Taiwan". *Marburg Journal of Religion* 14/1 (2009), 1-25.
- Çağlayan, Elif. *Allah'a Güvenli ve Güvensiz Bağlanmanın Yalnızlık Duygusu ile İlişkisi Üzerine Bir Araştırma*. Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022.
- Çağrıncı, Mustafa. "Sıla-i Rahim". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* 37/112-113. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2009.
- Çekin, Abdulkadir. "Kur'an Kurslarına Giden Kadınların Dindarlık Algıları: Normatif ve Popüler Dindarlık Üzerine Nicel Bir Çalışma." *EKEV Akademi Dergisi* 58 (2014), 523-536.
- Çelik, Yılmaz. "Kıskançlık-Sıla-i Rahim İlişkisi". *Akademik Tefsir Yazıları I*. ed. Osman Bostan ve Cemalettin. Gümüş. 169- 204. Samsun: Üniversite Yayınları, 2022.
- Çelik, Yılmaz. "Kur'an'daki Akrabalık Bağlı İlişkilerine Bazı Değişkenler Açısından Din Psikolojik Bir Bakış". *Akademik Tefsir Yazıları II*, ed. Mustafa Kara. 125-157. Samsun: Üniversite Yayınları, 2022.
- Çelik, Yılmaz. *Sıla-i Rahim Yalnızlık Psikolojik İyi Oluş ve Yaşam Doyumu Arasındaki İlişkiler*. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Doktora Tezi, 2023.
- Dağlı, Abidin- Baysal, Nigah. "Yaşam Doyumu Ölçeğinin Türkçeye Uyarlanması: Geçerlik ve Güvenirlilik Çalışması". *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi* 15/59 (2016), 1250-1262. <https://doi.org/10.17755/esosder.263229>
- Debnam, Katrina vd. "Relationship Between Religious Social Support and General Social Support with Health Behaviors in a National Sample of African Americans". *Journal of Behavioral Medicine* 35 (2012), 179-189.
- Demir, Ayhan. "UCLA Yalnızlık Ölçeğinin Geçerlik ve Güvenirliği". *Psikoloji Dergisi* 7/23 (1989), 14-18.

- Demirci, Kürşat. "Zühd". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 44/533-535. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2013.
- Demirci, İbrahim- Şar, Ali Haydar. "Kendini Bilme ve Psikolojik İyi Oluş Arasındaki İlişkinin İncelenmesi". *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 6/5 (2017), 2710-2728. <https://doi.org/10.15869/itobiad.346203>
- Demirel, Cumhur. "Peygamberlerin İman Etmeden Ölen Akrabaları ile İlgili Ayetlere Dair Mülahazalar". *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 28 (2022), 76-98. <https://doi.org/10.35415/sirnakifd.1059815>
- Diener, Ed. "Subjective Well-Being". *Psychological Bulletin* 95 (1984), 542-575.
- Diener, Ed vd. "The Satisfaction with Life Scale". *Journal of Personality Assessment* 49/1 (1985), 71-75.
- Dikmen, Ahmet Alpay. "İş Doyumu ve Yaşam Doyumu İlişkisi". *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi* 50/3 (1995), 115-140.
- Duru, Erdinç. "Yalnızlığı Yordamada Sosyal Destek ve Sosyal Bağlılığın Rolü". *Türk Psikoloji Dergisi* 23/61 (2008), 15-24.
- Eren, Mehmet. "Kur'an ve Sünnete Göre Sıla-i Rahmin Önemi". *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 12 (2008), 369-380.
- Erol, Zehra. *Yalnızlık Psikolojisi*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2018.
- Erul, Bünyamin. "Ümmü Eymen". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* 42/317. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2012.
- Freud, Sigmund. *Psikanalize Giriş*. çev. A. Can İdemen. İstanbul: Cem Yayınevi, 2018.
- Gilligan, Megan vd. "Family Networks and Psychological Well-Being in Midlife". *Social Sciences* 6/3 (2017), 94. <https://doi.org/10.3390/socsci6030094>
- Günel, Fuat. "Hira". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 18/121-122. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1998.
- Güner, Berrin. "Üniversite Öğrencilerinin Motivasyonel Dindarlık Düzeylerinin Yaş ve Cinsiyet Değişkenlerine Göre İncelenmesi." *Gaziantep University Journal of Social Sciences* 20/4 (2021), 2042-2054. <https://doi.org/10.21547/jss.911295>
- <https://tr.wikipedia.org/>, "Benjamin Franklin Etkisi". Erişim: 05 Aralık 2022, https://tr.wikipedia.org/Benjamin_Franklin_etkisi.
- İlbars, Zafer. "Aile-Akrabalık İlişkileri ve Değişmeler Üzerine Bir Araştırma". *Antropoloji* 7 (1972), 200-206. https://doi.org/10.1501/antro_0000000120
- İmamoğlu, Seval. *Genç Yetişkinlikte Kişilerarası İlişkilerin Cinsiyet, Cinsiyet Roller ve Yalnızlık Algısı Açısından İncelenmesi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, 2008.
- Kahveci, Ali. *Örgütsel Erdemliliğin Etik İklim ve Psikolojik İyi Oluşa Etkisi*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019.
- Karababa, Ali. *Ergenlerde Transaksyonel Analiz Ego Durumları, Yaşam Pozisyonları ve İnsani Değerler Açısından Yalnızlık*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, 2016.

- Karlı, Necmi. "Üniversite Öğrencilerinde Sabır ve Dindarlık İlişkisi". *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17 (2020), 52-72. <https://doi.org/10.32950/rteuifd.677871>
- Karlı, Necmi. "İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinde Psikolojik İyi Oluş ve Dindarlık". *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* (2021), 165-194. <https://doi.org/10.21054/deuifd.895059>
- Kırcaoglu, Dilek. *Yalnızlık Terapisi*. İstanbul: H2O Yayıncılık, 2013.
- Kızılgöçer, Muhammed. *Yalnızlık Umutsuzluk ve Dindarlık İlişkisi*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2011.
- Kim, Kyungmin vd. "Typology of Parent-Child Ties Within Families: Associations with Psychological Well-Being". *Journal of Family Psychology*. 34/4 (2020), 448-458. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/fam0000595>
- Korkmaz, Sezai. "Cinsiyete Göre Dindarlık: Bir Meta-Analiz Çalışması". *Bilimname* 43 (2020), 437-460. <https://doi.org/10.28949/bilimname.693951>
- Kökcü, Hamza. *Üniversite Öğrencilerinde Aile İçerisinde Dinî Aktiviteler Dinî Tutum ve Yaşam Doyumu Arasındaki İlişki*. İstanbul: Sabahattin Zaim Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Köksal, Mustafa Asım. *Peygamberler Tarihi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2004.
- Köse, Ali – Ayten, Ali. *Din Psikolojisi*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2018.
- Kurum, Muhammed Ahmet. "Kur'an'da Sosyal Kontrol ve Sıla-i Rahim İlişkisi". *Journal of Analytic Divinity* 5/1 (2021), 205-225. <https://doi.org/10.46595/jad.859770>
- Long, Christopher R.- Averill, James R. "Solitude: An Exploration of Benefits of Being Alone". *Journal for the Theory of Social Behaviour* 33/1 (2003), 21-44. <https://doi.org/10.1111/1468-5914.00204>
- Milevsky, Avidan. "Compensatory Patterns of Sibling Support in Emerging Adulthood: Variations in Loneliness, Self-Esteem, Depression and Life Satisfaction". *Journal of Social and Personal Relationships* 22/6 (2005), 743-755. <https://doi.org/10.1177/0265407505056447>
- Myers, David G.- Diener, Ed. "Who Is Happy?". *Psychological Science* 6/1 (1995), 10-19. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9280.1995.tb00298.x>
- Özkan, İshak vd. "Konya İl Merkezinde Akrabalık İlişkileri". *Selçuk Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi* 16 (2000), 151-156.
- Özok, Halil İbrahim. *Kültüre Duyarlı Stres Programının Yaşam Doyumu, Bilinçli Farkındalık ve Stres Düzeylerine Etkisi*. Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018.
- Pargament, K. I. vd. "Patterns of Positive and Negative Religious Coping with Major Life Stressors". *Journal for The Scientific Study of Religion* 37/4 (1998), 710-724. <https://doi.org/10.2307/1388152>
- Peker, Hüseyin. *Din Psikolojisi*. İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2017.
- Peker, Hüseyin. *Ruh Sağlığı ve Dinî İnanç*. İstanbul: Ensar Yayınları, 2017.
- R Gilmour and S Duck. (ed.). *Personal Relationships in Disorder*. Perlman, Daniel- Peplau, L. Anne. "Toward a Social Psychology of Loneliness". 31-56. London: Academic Press, 1981.

- Ryan, Andrea Kay- Willits, Fern K. "Family Ties, Physical Health, and Psychological Well-Being". *Journal of Aging and Health* 19/6 (2007), 907-920. <https://doi.org/10.1177/0898264307308340>
- Ryff, Carol D. "Happiness Is Everything, or Is It? Explorations on the Meaning of Psychological Well-Being". *Journal of Personality and Social Psychology* 57/6 (1989), 1069.
- Ryff, Carol D. "Beyond Ponce de Leon and Life Satisfaction: New Directions in Quest of Successful Ageing". *International Journal of Behavioral Development* 12/1 (1989), 35-55. <https://doi.org/10.1177/016502548901200102>
- Ryff, Carol D.- Keyes, Corey Lee M. "The Structure of Psychological Well-Being Revisited". *Journal of Personality and Social Psychology* 69/4 (1995), 719-727.
- Ryff, Carol D.- Singer, Burton H. "Know Thyself and Become What You Are: A Eudaimonic Approach to Psychological Well-Being". *Journal of Happiness Studies* 9 (2008), 13-39.
- Ryff, Carol D. "Psychological Well-Being Revisited: Advances in the Science and Practice of Eudaimonia". *Psychotherapy and Psychosomatics* 83/1 (2013), 10-28. <https://doi.org/10.1159/000353263>
- Sin, Nancy L.- Lyubomirsky, Sonja. "Enhancing Well-Being and Alleviating Depressive Symptoms with Positive Psychology Interventions: A Practice-Friendly Meta-Analysis". *Journal of Clinical Psychology* 65/5 (2009), 467-487. <https://doi.org/10.1002/jclp.20593>
- Şener, Mehmet. "İ'tikâf". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 23, 457-459. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2001.
- Şimşek, Nihat- Kalgı, M. E. "Dinî Dogmatizm ve Dindarlık Bağlamında Yaşam Doyumu: Bir Karma Yöntemli Yaklaşım". *Turkish Studies* 13/4 (2018), 1137-1152.
- Telef, Bülent Baki. "Psikolojik İyi Oluş Ölçeği: Türkçeye Uyarlama, Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması". *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 28/3 (2013), 374-384.
- Temiz, Yunus Emre. *Alçakgönüllülük Dindarlık Psikolojik İyi Olma ve Yaşam Doyumu Değişkenleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019.
- Ulu, Mustafa. "İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Psikolojik İyi Oluşları ile Değer Yönelimleri Arasındaki İlişki". *Sakarya İlahiyat Dergisi* 20/37 (2018), 183-215. <https://doi.org/10.17335/sakaifd.414012>
- Yang, Yang Claire vd. "Social İsolation and Adult Mortality: The Role of Chronic İnflammation and Sex Differences". *Journal of Health and Social Behavior* 54/2 (2013), 183-203. <https://doi.org/10.1177/0022146513485244>
- Yapıcı, Asım. "Yeni Bir Dindarlık Ölçeği ve Üniversiteli Gençlerin Dinin Etkisini Hissetme Düzeyi: Çukurova Üniversitesi Örneği". *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/1 (2006), 65-115.
- Yapıcı, Asım. Gençlerde Dindarlığın Farklı Görüntüleri ile Yalnızlık Arasındaki İlişkiler: Çukurova Üniversitesi Örneği". *Değerler Eğitimi Dergisi* 9/22 (2011), 181-208.
- Yapıcı, Asım. *Ruh Sağlığı ve Din Psiko-Sosyal Uyum ve Dindarlık*. Adana: Karahan Kitabevi, 2013.
- Yahyaoglu, Recai. *Yalnızlık Psikolojisi*. İstanbul: Hayat Yayınları, 2019.

 Yeliz Akkaya TÜRKOL^{a*}

^a Dr. Öğr. Gör./Lecturer, Ph.D., Hitit Üniversitesi, yelizakkaayturkol@hitit.edu.tr

* Sorumlu Yazar/Corresponding Author

Künye:

Cilt/Volume: 5

Sayı/Issue: 2 (Özel Sayı)

Sayfa/Page: 79-93

Geliş Tarihi/Received: 5 Mart 2025

Kabul Tarihi/Accepted: 20 Mayıs 2025

Yayın Tarihi/Publication Date: 15 Haziran 2025

Atf/Cite as: Türkol, Yeliz Akkaya. "Gazzâlî'nin Kendini Gerçekleştirme Sürecinde Yaşadığı Bilinç Farklılıkları (el-Münkız Mine'd-Dalâl Merkezli Bir İnceleme)". *İdrak Dini Araştırmalar Dergisi* 5/2 (Haziran 2025), 79-93.

Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaların CC BY-NC 4.0 Lisansı altında yayımlanmaktadır. İkonlar Font Awesome'a aittir.

The authors own the copyright of their work published in the journal and their work is published under the CC BY-NC 4.0 License. Icons by Font Awesome.

Gazzâlî'nin Kendini Gerçekleştirme Sürecinde Yaşadığı Bilinç Farklılıkları (el-Münkız Mine'd-Dalâl Merkezli Bir İnceleme) The Differences in Consciousness Experienced by Ghazali in the Process of Self-Realization (A Study Centered on al-Munqiz Minad-Dalal)

Öz

Maslow'a göre insanın kendisini gerçekleştirebilmesi için "ihtiyaçlar piramidi"nin doyuma ulaşması gerekir. Hümanist psikolojinin bu piramidinde fizyolojik ihtiyaçlar, güvenlik ihtiyacı, sevgi ve ait olma ile saygı ihtiyaçları karşılandığında kişi kendini gerçekleştirebilmektedir. Maslow, kendini gerçekleştirme güdüsü tatmin olduğunda "aşkın bilinç deneyimleri" yaşanabileceğini belirtmiştir. Ona göre aşkın bilinç deneyimlerinde; bireyin tüm evrenle bir olma hissi bulunmakta, bilinç durumu değişerek kişi iç dünyasında gerçek hayattan farklı deneyimler yaşamaktadır. İslam dininin mistik yönü olan tasavvufta yer alan bilinç hâlleri ile aşkın bilinç deneyimleri arasında benzerlikler ve farklar göze çarpmaktadır. İslam tasavvufunda Maslow'un aksine; fiziksel ihtiyaçlar, güvenlik ihtiyacı, sevgi, ait olma, saygı ve diğer dünyevi ihtiyaçlar aç bırakıldığında ham görülen bilinç hâlinin olgunlaşması söz konusu olmaktadır. Böylece birey insan-ı kâmil olabilmekte ve metafizik deneyimler yaşayabilmektedir. *El-Münkız Mine'd-Dalâl* adlı otobiyografik nitelikteki eserinde Ebû Hâmid Muhammed el-Gazzâlî'nin (öl. 505/1111), kendini keşfetme süreci bağlamında çeşitli bilinç hâli farklılıkları deneyimlediği; bu deneyimlerin öncesine ve sonrasına ilişkin yaşantılarını ayrıntılı biçimde aktardığı görülmektedir. Bu çalışmada doküman incelemesi yöntemi ile modern psikolojide yer alan bilinç çeşitleri ile İslam tasavvufu açısından insanın kendisini keşfetmesi sürecinde yaşadığı krizleri nasıl atlattığı ve nasıl aşkın bilinç deneyimleri yaşaması tek bir örnek üzerinden incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Din Psikolojisi, Transpersonel Psikoloji, Kendini Gerçekleştirmek, Gazzâlî, El-Münkız Mine'd-Dalâl.

Abstract

According to Maslow, the "pyramid of needs" must be satisfied in order for human beings to realize themselves. In this pyramid of humanistic psychology, when physiological needs, the need for security, love, belonging and respect are met, a person can realize himself/herself. Maslow stated that "transcendental consciousness experiences" can be experienced when the motive of self-actualization is satisfied. According to him, in transcendental consciousness experiences, the individual has the feeling of being one with the whole universe, the state of consciousness changes and the person experiences different experiences in the inner world than real life. There are similarities and differences between the states of consciousness in Sufism, the mystical aspect of Islam, and transcendental consciousness experiences. In Islamic mysticism, contrary to Maslow, when physical needs, the need for security, love, belonging, respect and other worldly needs are starved, the raw state of consciousness matures. Thus, the individual can become a human being and have metaphysical experiences. In his autobiographical work *Al-Munqiz Mine'd-Dalâl*, it is seen that Abû Hâmid Muhammad al-Ghazzâlî (d. 505/1111) experienced various differences in the state of consciousness in the context of the process of self-discovery; he narrates his experiences before and after these experiences in detail. In this study, with the document analysis method, it is analyzed how he overcame the crises he experienced in the process of human self-discovery in terms of the types of consciousness in modern psychology and Islamic mysticism.

Keywords: Psychology of Religion, Transpersonal Psychology, Self Actualization, Ghazali, Al-Munqiz Mine al-Dalal.

Giriş

Ortak paydası insan olan psikoloji ve din bilimlerinin çalışma sahası girift yapıdadır. Din psikolojisi de dini öğelerin psikolojik açılımı ile psikolojik açılımların dinî boyutunu inceleyen bir bilim dalıdır.¹ Din psikolojisi insanın dinî yönü ile psikolojik yönünü birleştirerek inceleyen bir bilim dalıdır. Din, İnanç, Tanrı tasavvuru, dini şüphe konularının yanı sıra transpersonel psikoloji araştırdığı konular arasındadır.² Transpersonel süreç içerisinde insanın metafiziksel yönünü oluşturan ruh, bütünleştirici bilinç, mutluluk, öz, varoluş, huşu, hayret gibi özelliklerin yanı sıra aşkın yönünü kapsayan doruk deneyimler, mistik tecrübeler, kozmik farkındalık, sinerji, meditasyon gibi kavram deneyim ve uygulamaları içermektedir.³

Bilinç konusu psikoloji biliminin temel konularından olup birçok psikolog tarafından araştırılmıştır.⁴ Bilinç; karar vermek, hatırlamak, düş kurmak, işe yoğunlaşmak, uyumak, rüya görmek gibi hayatımızın tamamını içeren zihinsel süreçlerinin farkındalığının tümüdür. Bilinç durumu değişken olup birçok bilinç durumundan söz edilebilir. Hipnoz, alkol ve madde kullanımı, sentetik ilaç etkisi, meditasyon gibi farklı bilinç durumlarını kişi kendi çabasıyla deneyimleyebilir. Ancak bilinç bireyin isteği dışında da değişebilmektedir. Örneğin kişi birdenbire düş kurma, uyuduğunda rüya görme gibi kendiliğinden farklılaşan bilinç durumlarını deneyimleyebilir. Bilinç durumunda yaşadığımız bu farklılıklar ise değişik bilinç durumları olarak isimlendirilmektedir.⁵

Psikoloji literatüründe, bireyin psikolojik ve ruhsal gelişiminin temelini, öncelikle kendini tanıma ve keşfetme süreci oluşturmaktadır. Kendi benliğini anlama, bireyin hem içsel kaynaklarını hem de değerler sistemini fark etmesini sağlayarak, anlamlı bir yaşam inşasının ilk adımı olarak değerlendirilir. Kendini keşfetme süreci Psikoloji Terimler Sözlüğünde; “kişinin kendi eşsiz benliğini bulması ve kimlik arayışı” olarak geçer.⁶ Ancak kendini keşfetme sancılı bir süreçtir. Bu sancılı süreci atlattırken kimi zaman psikoterapi kimi zaman farmakoterapi kişiye destek sunmaktadır. Günümüzde tüm bunların yanı sıra alternatif tıp uygulamaları, reiki, yoga, mindfulness (bilinçli farkındalık), nefes ve kas egzersizleri ile meditasyon seansları gibi tekniklerden de yardım alınabilmektedir. Bu çalışmada ise İslam dininin mistik yönünü oluşturan sufizmde yer alan kendini keşfetme sürecindeki sancılara çare olabilecek yollar tek bir örnek üzerinden incelenmiş ve sonuç bölümünde öneriler verilmiştir.

Modern psikolojide 4 büyük ekol bulunmaktadır; ilki psikanaliz, ikincisi davranışçı terapi, üçüncü ise hümanist psikolojidir. Hümanist psikolojide kendini gerçekleştirmek için insanın bazı aşamalardan geçmesi gerektiği ileri sürülür. Maslow'a göre kendini gerçekleştirme güdüsü ancak temel ihtiyaçlar doyurulduktan sonra ortaya çıkabilmektedir.

¹ Hayati Hökelekli, *Din Psikolojisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2017), 6-18.

² Ali Köse-Ali Ayten, *Din Psikolojisi*, (İstanbul: Timaş Yayınları, 2012), 1-5.

³ David M. Wulff, “Transpersonel (Benötesi) Psikoloji”, çev. Ali Ulvi Mehmedoğlu ve Saliha Uysal, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 30/1 (2006), 244, 243-254.

⁴ Duane P. Schultz ve Sydney Ellen Schultz, *Modern Psikoloji Tarihi*, çev. Yasemin Aslay (İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2007), 131-145.

⁵ Charles G. Morris, *Psikolojiyi Anlamak*, çev. Belgin Ayvaşık ve Melike Sayıl (Ankara: Türk Psikologlar Derneği Yayınları, 2002), 150-151.

⁶ Selçuk Budak, *Psikoloji Sözlüğü*, (Ankara: Bilim Sanat Yayınları, 2000), 444.

O, her insanın doğasında kendini gerçekleştirmeye yönelik bir eğilim bulunduğunu ve bireyin, daha bütünleşmiş bir varlık hâline gelmek için çaba gösterdiğini ifade etmektedir. Bu çaba, yalnızca kişisel gelişimi değil, aynı zamanda insan olmanın özünü daha eksiksiz bir şekilde yaşama arzusunu da içermektedir. Başka bir deyişle insan hem kendini tanıma hem de insani potansiyelini en üst düzeye çıkarma yönünde doğal bir itkiyle hareket eder.⁷ Kendini keşfeden insan, içsel kaynaklarını tanır, kişisel hedefleri doğrultusunda hareket eder ve bütüncül bir benlik algısına ulaşarak kendini gerçekleştirmeye başlar. Kendini gerçekleştiren insan da yetenekleri, hedefleri ve yetileriyle beraber kişiliğin tüm yönlerini dengeli ve uyumlu büyütme çalışır.⁸ Böyle bir süreç sonunda birey, varoluşsal anlamını derinleştirerek manevi olgunluğa erişir. Kendi benliğini tanıyan insan olumlu ve olumsuz özelliklerinin ve nedenlerinin farkına varır ve kabul eder. Maslow'a göre kendini tanıyan insan kendi potansiyelini, kendi ihtiyaçlarını, kendi arzularını ve kendine uygun mesleği bilmesini içeren bir zincirdir.⁹ Bu zincir, "potansiyelini gerçekleştirmek için arzu hisseden insan, potansiyelini sergileyebileceği mesleği seçmeye eğilimlidir" ifadesi ile özetlenebilir.¹⁰ Örneğin birey estetik kaygıları yüksek ise moda onun kabiliyetini öne çıkaran bir meslek iken memur olarak masa başı evrak işleri onun içindeki potansiyelini bastırır ve kişide rahatsızlık oluşur. Estetik kaygılarının farkında olan insan ise iş seçimini ve kariyer planını bu yönde geliştirerek iş doyumu ve yaşam memnuniyetini sağlayabilir.

Maslow, daha sonra bireyin kendini gerçekleştirme sürecinin yalnızca psikolojik ihtiyaçlarla sınırlı olmadığını fark etmiş ve insan doğasının daha derin, manevi boyutlarını da açıklayabilmek amacıyla kuramsal yaklaşımını genişletme gereği duymuştur. Bu farkındalık, onu hümanist psikolojinin ötesine geçerek, insanın aşkın deneyimlerini ve manevi yönelimlerini de kapsayan transpersonel psikoloji anlayışını geliştirmeye yöneltmiştir.¹¹ Psikolojide dördüncü büyük ekol olarak anılan transpersonel psikoloji "ben ötesi, ego ötesi" olarak tanımlanmakta, insanın kendisini gerçekleştirmesini ve üst bilinç deneyimlerini incelemektedir. Bu kurama göre her insanın gündelik yaşamında diğer insanların tanıdığından daha yüce bir yönü bulunmaktadır. Maslow, transpersonel psikolojide insanın rasyonel yönü ile sezgisel yönünü birleştirerek ele almaya çalışmıştır.¹²

Transpersonel psikolojide kendini gerçekleştiren bireylerden bazılarının "Aşkın Bilinç Deneyimleri" olarak isimlendirdiği bilinç durumlarını açıklamıştır. Bu deneyimlerde en yüksek düzeyde mutluluk ve doyumun sağlandığı, bireyin tüm evrenle bir olma hissinin bulunduğu, bilinç durumunun değişerek iç dünyasında gerçek hayattan farklı deneyimler yaşandığını bildirmiştir. Maslow, aşkınlık durumunu bağımsızlık ve kimlik başarısı olarak nitelendirmektedir.¹³ Kendini gerçekleştiren insan; erdemli, üretici, içten, problem çözücü, önyargısız ve kabul edebilir olma özellikleri taşımaktadır.¹⁴ Anne babalık deneyimi, yarış deneyimleri, engin ya da doğal deneyimler ve estetik algılama, üretici anlar, içgörü, orgazmik deneyimleri ve özellikle mistik deneyimlerde yaşanan temel bilişsel olayları Maslow, aşkın

⁷ Abraham Maslow, *Toward A Psychology Of Being* (New York: Van Nostrand Reinhold Co., 1968), 21.

⁸ Darren L. Dunner, *Current Psychiatric Therapy*, (Philadelphia: Saunders Company Press, 1993), 67.

⁹ Abraham H. Maslow, "The Farther Reaches of Human Nature", *Journal of Transpersonal Psychology* 1/1 (1969), 1-9.

¹⁰ Abraham H. Maslow, "A Theory of Human Motivation", *Psychological Review* 50 (1943), 382.

¹¹ Abraham Maslow, *İnsan Olmanın Psikolojisi*, çev. Okhan Gündüz (İstanbul: Kuraldışı Yayınları, 2011), 70-75.

¹² Stanislav Grof, *Geleceğin Psikolojisi*, çev. Sezer Soner (İzmir: Ege Meta yayınları, 2002), 14.

¹³ Maslow, "The Farther Reaches of Human Nature", 1-9.

¹⁴ Maslow, "A Theory of Human Motivation", 380.

bilinç deneyimleri olarak tanımlamaktadır.¹⁵ Ona göre aşkın bilinç deneyimleri müzik, şiir, estetik, sanat, felsefe, siyaset ve din gibi alanlarda yaşanabilmektedir.¹⁶

Maslow'un da vurguladığı üzere kendini gerçekleştirme süreci, belirli aşamaları içeren karmaşık ve zahmetli bir süreçtir. Bu süreçte birey, aşkın bilinç hâllerine ulaşarak daha derin bir varoluşsal anlam deneyimleyebilir. Dinî bağlamda ise bu tür aşkın bilinç deneyimleri, mistik tecrübeler aracılığıyla yaşanmaktadır. Özellikle Uzakdoğu felsefesinde yoga, reiki ve meditasyon gibi uygulamalar, bireyin kendini gerçekleştirme sürecinde karşılaştığı zorlukların aşılmasına yönelik çeşitli tekniklerle geniş bir literatürde yer bulmuştur. Buna karşın, İslam düşüncesinin mistik yönünü temsil eden tasavvuf (sufizm) ve bu gelenek içerisinde geliştirilen yöntemler, akademik literatürde görece daha az incelenmiş ve bilimsel araştırmalara konu edilme bakımından sınırlı kalmıştır. Kur'an-ı Kerim'in ilk nüzul edilen Alak Sûresi 1-5. ayetlerde; "Yaratan Rabbinin adıyla oku, O insanı alaktan yarattı. Oku! Kalemle yazmayı öğreten, böylece insana bilmediğini bildiren Rabbin sonsuz kerem sahibidir." denilerek inananlara öncelikle kendilerini keşfetmeleri emredilmiştir.¹⁷ İslam filozoflarının çoğuna göre bireyin kendisini bilmesi ile doğru bilgiyi elde etmesi, Allah'a ulaşması ve mutluluğa ermesi arasında ilişki bulunmaktadır. Örneğin İlk İslam filozofu olarak kabul edilen Kindî "*Kitab fi'l-Felsefe*" isimli eserinde; "Kendini bilen, Rabbin bilir ve gücü yettiğinde O'nun fiillerine benzer davranışlarda bulunmaya çalışır" diye ifade etmiştir.¹⁸ "*Bireysel Özün Keşfi*" olarak çevrilen İbn Bâcce'nin, "*Kitabu'n Nefs*" adlı eserinde kişinin kendi nefisini tanımadan karşısına çıkanların doğru ya da yanlış olduğu konusunda hüküm veremeyeceğini vurgular. Ona göre kişi kendi nefisini bilmeden diğer ilimleri de bilemeyecektir. Bundan dolayı nefis ilminin diğer ilimlerden üstün olduğunu belirtmiştir.¹⁹ Anadolu mutasavvıflarından olan Yunus Emre; "İlim ilim bilmektir, İlim kendini bilmektir, Sen kendini bilmezsen, Ya nice okumaktır" dizeleri ile en önemli bilginin kişinin kendisinin farkına vararak elde edeceğini, kendini tanımayan insanın da edindiği tüm bilgilerin yetersiz kalacağını vurgulamıştır.²⁰ İslam tasavvufunda insanların kendini keşfetmesi ile Allah'a ulaşması arasında aşamalar olarak adlandırabileceğimiz makamlar bulunmaktadır. Tevbe, nefis-i insani; vera, nefis-i levvame; zühd, nefis-i mülhime; fakr, nefis-i mutmainne, sabr, nefis-i razıyye; tevekkül, nefis-i marziyye; rıza nefis-i safiye/nefis-i kâmile olarak isimlendirilmektedir.²¹

İslam mutasavvıflarından Gazzâlî'nin kendini keşfetme deneyimi yaşadığı bilinmektedir.²² Gazzâlî, otobiyografik özellik taşıyan "*El Münkız Mine'd-Dalâl*" isimli eserinde tüm yaşadığı krizler ve çözüm yollarını dile getirmiştir.²³ İslam âleminde "Hüccetü'l-İslam" (İslam'da Otorite- İslam'ın Delili) unvanıyla anılan, âlim, kelâmcı, filozof, baş müderris ve mutasavvıf olarak Gazzâlî'nin kendini keşfetme sürecinde yaşadığı farklı bilinç durumları ile beraber krizleri ve başa çıkma yöntemlerini psikolojik olarak

¹⁵ Maslow, *İnsan Olmanın Psikolojisi*, 78.

¹⁶ Abraham Maslow, *Motivation and Personality* (New York: Harper and Row, 1970), 165.

¹⁷ Kur'an-ı Kerîm Mealî, Elmalılı Hamdi Yazır (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010), el-Alak 96/1-5.

¹⁸ Ya'küb b. İshak el-Kindî, *İlk Felsefe/Kitab fi'l-Felsefetü'l-Ula*, çev. Mahmut Kaya (İstanbul: İz Yayınları, 1994), 1-2.

¹⁹ İbn Bâcce, *Kitabu'n Nefs, Bireysel Özün Keşfi*, tlf. trc. Mevlüt Uyanık vd. (Ankara: Elis Yayınları, 2020), 16-24.

²⁰ Mustafa Özçelik, *Bizim Yunus* (Ankara: Eskişehir Valiliği Sistem Ofset, 2010), 210.

²¹ Kemal Sayar, *Sûfi Psikoloji* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2015), 28.

²² Öznur Özdoğan, "Gazzâlî ve Benötesi Yaklaşım", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 52/2 (2011), 5.

²³ Sabri Orman, "Gazzâlî'nin Hayatı ve Eserleri", *İslami Araştırmalar Dergisi* 13/4 (2000), 237-239.

²⁴ Ali Ayten, *Psikoloji ve Din* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2012), 140.

incelenmesi alan yazın için değerlidir.²⁴ İnsan hayatında dönüm noktaları oluşturarak hafızaya kazınan olaylar psikolojik açıdan “kriz” olarak adlandırılır.²⁵ Bu durum kişinin düzenli hayatını alt üst edebilir. Hatta günümüzde modern psikoloji açısından kriz ile başa çıkmak için birçok krize müdahale programları geliştirilmiştir.²⁶ Bu çalışmada Gazzâlî'nin kendini keşfetme süreci içerisinde dönemsel olarak krizler yaşadığı bilinç farklılıkları deneyimlediği tespit edilmiştir. Gazzâlî'nin sufizm yaşamını doküman inceleme methodology modern psikoloji öğretileri açısından incelemek bilinç krizler ile başa çıkma yollarını ele almak hedeflenmiştir.

Literatüre bakıldığında hedeflenen çalışma özelliklerini taşıyan araştırmalar mevcuttur. Sağır'ın 2023 yılında bitirdiği doktora tezinde; manevi uygulamaların psikolojik uygulamalarda hızla yerini aldığına işaret edilmiş ve bunun insan sağlığına faydaları sıralanmıştır.²⁷ Koçak ve Gündoğdu ise benötesi psikoloji bağlamında Yunus Emre'nin hayatını incelemişlerdir.²⁸ Kur'an-ı Kerim'e göre psikolojik sağlığın nasıl elde edileceği üzerine araştırmalar yapan Şener Güney; hırs, cimrilik, kibir, riya, hased, öfke, kin, nankörlük, korku ve şüphe hastalıklarını tevekkül, dua, sabır, tövbe, şükür, takva ve tevazu merhemleri ile iyileştirilebileceğini tezinde açıklamıştır. Bunu yaparken de; İbni Sina'dan Mevlana'ya, Yunus Emre'den Gazzâlî'ye birçok âlimin görüşlerinden faydalanmıştır.²⁹ Görüldüğü üzere transpersonel psikoloji ile tasavvuf/sufizm psikoloji birçok araştırmacının çalışmalarına konu olmuştur. Özdoğan, çalışmasında benötesi psikolojisi bağlamında Gazzâlî'nin yaşamını incelemiştir. Onun kendini keşfetme deneyimini makale ile açıklamıştır.³⁰ Tunç Özkan, 2019 yılında hazırladığı tezinde Gazzâlî'nin nefis anlayışını inceleyerek din psikolojisine katkılarını sunmuştur.³¹ Akkaya, ruh hastalıklarının tedavisinde sufilerin yaklaşımı inceleyerek Gazzâlî merkezli araştırma yapmıştır. Beden hastalıkları ile ruhsal hastalıkların benzer olduğunu ve günahlardan arınmak ile son bulacağına değinmiştir.³² Bu çalışmanın özgünlüğü ise “*El Mümkîz Mine'd-Dalâl*” isimli eserinde yer alan Gazzâlî'nin yaşadığı bilinç farklılıklarının modern psikoloji penceresinden incelenmiş olması ve kendini keşfetme, kendini gerçekleştirme ve kendi aşma süreçlerine somut örnek vermesidir.

²⁴ İbrahim Çapak, “Gazzâlî ve Dikkat Çektiği Bazı Meseleler”, *Yakın Doğu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/1 (Bahar 2016), 6-9; Orman, “Gazzâlî'nin Hayatı ve Eserleri”, 237-239.

²⁵ Aylin Demirli Yıldız ve diğer. “Kriz, Kriz Tepkileri ve Kriz Danışmanlığı”, *Kriz Danışmanlığı*, Edt. Özgür Erdur Baker ve Türkan Doğan (Ankara: Pegem Akademi, 2017), 3.

²⁶ Yıldız Öztan Ulusoy-Nergiz Cihangül, “Uzaktan Eğitim Sürecinde Psikolojik Danışmanların Krize Müdahale Deneyimlerinin İncelenmesi”, *Millî Eğitim Özel Eğitim ve Rehberlik Dergisi* 1/1 (2021), 199-200.

²⁷ Cemile Sağır, *Tasavvuf ve Psikoloji İlişkisi: Varoluşçu, İnsancıl ve Benötesi Psikoloji Kuramları Çerçevesinde (XXI. Yüzyıl)*, (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2023), 309-328.

²⁸ Aynur Koçak- Sümeyye Gündoğdu, “Ben Ötesi Psikolojinin İzinde Yunus Emre'yi Anlamak”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 104 (2022): 15.

²⁹ Nihal Şener Güney, *Kuran-ı Kerim'de Psikolojik Sağlık*, (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016), 151-156.

³⁰ Özdoğan, “Gazzâlî ve Benötesi Yaklaşım”, 5.

³¹ Hacer Tunç Özkan, *Gazzâlî'nin Nefs Anlayışı ve Din Psikolojisine Katkıları*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 108-116.

³² Muhammed Veyssel Akkaya, “Ruhsal Hastalıkların Manevi Tedavisine Sufilerin Yaklaşımları-İmam Gazzâlî Örneği”, *Akademik Platform İslami Araştırmalar Dergisi* 8/3 (2024), 501.

Hâlihazırdaki bu çalışmada Gazzâlî'nin kendini keşfetme sürecinde yaşadığı bilinç farklılıkları ile beraber atlattığı krizleri hangi teknikler ile başardığı ele alınmıştır.³³ Gazzâlî'nin *El Münkız Mine'd-Dalâl* isimli eseri kendi ruhsal yaşantısının yer aldığı tek eser olup bu yönü ile eser otobiyografik özellik kazanmaktadır.³⁴ Nitel araştırma yöntemlerinden olan doküman incelemesi yöntemi kullanılarak çalışma oluşturulmuştur.³⁵ Doküman inceleme yönteminde önemli şahsiyetlerin (eserleri, eşyaları, mektupları vs.) şahsi eserlerinin incelenmesinden elde edilen veriler incelenmekte analiz ve sentezler ile yorumlanmaktadır. Çalışma modern psikoloji alt kollarından olan bilişsel psikoloji, davranışsal psikoloji, varoluşsal psikoloji, gestalt psikolojisi, hümanist psikoloji, transpersonel psikoloji verileri ile tasavvuf psikolojisini tek bir örnek üzerinden analiz ve sentez yapmayı hedeflemiştir. *El Münkız Mine'd-Dalâl* merkeze alınarak modern psikoloji ekollerine göre Gazzâlî'nin yaşadığı sofistik krizi; "Gazzâlî'nin Şüphe Krizi ve Bilinç Durumları" başlığı, inanç krizi; "Gazzâlî'nin İnanç Krizi ve Bilinç Durumları" başlığı ve son olarak aşkın bilinç durumları yaşadığı sufizm dönemini "Gazzâlî'nin Sufizmi ve Aşkın Bilinç Deneyimleri" başlığı altında incelenecektir.

1. Gazzâlî'nin Şüphe Krizi ve Bilinç Durumları

Gazzâlî'de henüz hayatın başında iken yaşamını adayabileceği bir hedef belirlemiştir. Eserinde ilmel yâkîn bilgiyi bulmaya kendini adayışını şöyle dile getirir;

.... Bir hadiste; " her çocuk fitrat üzere doğar; sonra ebeveyni onu Yahudî, Nasrânî ve Mecûsî olarak yetiştirir" belirtilmiştir. Bundan dolayı asli fitratın hakikati ile anne-babamı ve üstatlarımı taklitte oluşan arızı inançların hakikatini araştırmaya içsel bir arzu duydum. Bu taklidi öğretileri ve bunların başlangıçtaki ilk telkinlerini ayırt etmek gerekir. Çünkü bunların hangisi hak olduğu hangisi batıl olduğu hususunda farklı görüşler vardır. Kendime dedim ki: İlim talep etme sebebim işlerin /nesnelerin hakikatini bilmek istememdir. Benim için yakînî/kesin bilginin üzerinde herhangi bir şüphe barındırmayan, yanlış olma imkânı bulunmayan, vehim de barındırmayan bir bilgi olduğu ortaya çıktı.³⁶

Bu ifadeler Gazzâlî'nin kendi istediği ve farkındalığı doğrultusunda, bilinçli olarak hayatının amacını belirlediğini göstermektedir. Gazzâlî'nin kendini keşfetme deneyiminin ilk basamağı, dinî inancına uygun varoluşsal bir amaç edinmek olmuştur.

....Bu şüphe bende iyice yoğunlaşmaya başladı ve "Duyusal bilgilere güvenin nereden geliyor?" dedi. Bunların en güçlüsü görme duyusudur. Göz gölgeye baktığında onu hareketsiz durduğunu görür ve hareketin olmadığına hükmeder. Bir saat sonra tecrübe ve müşahede ile gölgenin hareket ettiğini anlar...Bunun üzerine mahsus bana şöyle dedi: Akli bilgilere olan güveninin duyusal bilgilere olan güvenin gibi olmadığından nasıl emin olacaksın?... "Uykuda gördüğün şeylere inandığını ve bazı durumları tahayyül ettiğini görmüyor musun?". Onun doğru olduğuna istikrarlı bir şekilde devam ettiğine inanıyorsun ve bu durumdan asla şüphe etmiyorsun! Sonra uyanıyorsun tahayyül ettiğin şeylerin hiçbirinin gerçekleşmediğini öğreniyorsun. Peki

³³ Özdoğan, "Gazzâlî ve Benötesi Yaklaşım", 5.

³⁴ Orman, "Gazzâlî'nin Hayatı ve Eserleri", 237.

³⁵ Yüksel Dede, "Nitel Yöntemler", *Araştırma Deseni Nitel, Nicel ve Karma Yöntem Yaklaşımları*, Edt. John W. Creswell,, trc. Selçuk Beşir Demir (Ankara: Eğiten Kitap, 2017),190.

³⁶ Ebû Hâmid Muhammed Gazzâlî, *El-Münkız Mine'd-Dalâl*, *Aklı Karışıklar İçin Kılavuz*, tlf., trc. Mevlüt Uyanık ve Aygün Akyol (Ankara: Elis Yayınları, 2020), 58-60.

uyanırken duyu ve akılla doğru olduğuna inandığın şeylerin hepsinin içinde bulunduğun duruma dâhil olduğundan nasıl emin olabilirsin? ³⁷

Gazzâlî'nin gerçek bilgiye ulaşmak için gerçek olarak bilinen somut dünyanın gerçekliğini sorguladığı görülmektedir. Tek bir olguya odaklanırken seçici dikkati kullandığı görülmektedir. ³⁸ Bilinçli farkındalıkta kişinin kendi duygu ve düşüncelerinden kopmadan ortamdaki seslerin, kokuların, ısı gibi etkenlerinde farkında olması gerekir. İnsanın hem içsel hem de dışsal uyaranlara seçici dikkatini verebilmesi gerekir. ³⁹ Birçok uyaran içinden tek bir şeye odaklanabilmek için niyete göre seçici dikkat kullanılır. Gazzâlî düşüncelerini yönetmekte o kadar ustalaşmıştır ki aklı ile aklını sorgulamaya ve yine aklı ile cevap aramaya ve aklından aklı ile şüpheyi düşmeye başlamıştır.

....Bu illet beni iyice kemirmeye başladı ve yaklaşık olarak iki ay sürdü. İşin doğrusu bu süre zarfında ben tam bir sofisttim. Ancak bu düşünce ve söylem açısından değildi. Ta ki Allah Teâlâ beni bu hastalıktan kurtardı ve nefsim sağlığına kavuştu, sıhhat ve itidale döndüm. Akli zaruri bilgileri kabul ettim ve onların doğru ve kesin olduğundan emin oldum ancak bu bir kanıt getirme ve kanıt oluşturmak şeklinde olmadı. Bilakis bu Allah Teâlâ'nın göğsüme yerleştirdiği bir nurla oldu. Bu nur pek çok bilginin anahtarıdır. Bir kimse keşfin kaydedilen kanıtlara bağlı olduğunu düşünürse Allah'ın geniş rahmetini daraltmış olur. "Allah, kimi hidayete erdirmek dilerse, onun göğsünü İslâm'a açar, gönlüne genişlik verir." ayetindeki "şerh/açmak" terimi sorulduğunda Peygamber Efendimiz 'in (s.a.v.): "O, Allah'ın kalbe akıttığı bir nurdur. Fani olan dünyadan yüz çevirip, ebedi vatan olan ahirete yönelmektir." buyurduğunu belirterek açıklamıştır. Yine Resûlullah (s.a.v.): "Allah kullarını karanlık içinde yarattı. Sonra da onların üzerine kendi nurundan serpti". Keşf için istenilmesi gereken nur budur. Bu nur bazı zamanlar ilahi lütuf olarak dolup taşar. Resûlullah'ın (s.a.v.): "Rabbimizin cömertlik rüzgârlarını estirdiği öyle zamanlar vardır ki bu vakitlerden azami oranda faydalanmaya bakın" dediği üzere bu vakitleri yakalamak gerekir. ⁴⁰

Hakiki bilgiyi bulma hususunda bu denli imtina eden ve hayatının amacı olarak niteleyen Gazzâlî, epistemolojik kökenli ilk bunalımını yaşamıştır. Bilginin imkânları üzerine yaptığı düşünceler onu septisizme kadar sürüklemiştir. ⁴¹ Görüldüğü gibi onun bu şüphe krizi Allah'ın varlığı, yaşamının anlamı konusunda olmayıp, Allah'ın gerçek bilgiyi kullarına öğretip öğretmeyeceği hususundadır. Şüphe durumundan dini inancı ile kurtulduğu, düşünsel krizinin üstesinden inancı ile geldiği ve artık apaçık olan ve akıl ile ulaşılan bilgilerin gerçek olduklarından şüphe duymadığı öğrenilmektedir.

2. Gazzâlî'nin İnanç Krizi ve Bilinç Durumları

Gazzâlî hakiki bilginin var olduğundan ve bulunabileceğinden emin olduktan sonra yine hakiki bilgi arayışında doğru yol olduğunu düşündüğü dört fırka belirlediğini ve bu fırkaların hakikatini anlamadan reddetmeyi "karanlığa ok atmak" olarak görüp uzun süre araştırmalar yaptığını belirtmiştir. Eserinde belirttiği üzere kelâm ⁴² ve bâtniyye ⁴³

³⁷ Gazzâlî, *El-Mümkûz Mine'd-Dalâl, Akli Karışıklar İçin Kılavuz*, 62-64.

³⁸ Zümra Atalay, *Mindfulness-Bilinçli Farkındalık* (İstanbul: İnkılap Kitapevi, 2020), 15-33.

³⁹ Charles G. Morris, *Psikolojiyi Anlamak*, 150-151.

⁴⁰ Gazzâlî, *El-Mümkûz Mine'd-Dalâl, Akli Karışıklar İçin Kılavuz*, 66.

⁴¹ Orman, "Gazzâlî'nin Hayatı ve Eserleri", 239.

⁴² Gazzâlî, *El-Mümkûz Mine'd-Dalâl, Akli Karışıklar İçin Kılavuz*, 68.

⁴³ Gazzâlî, *El-Mümkûz Mine'd-Dalâl, Akli Karışıklar İçin Kılavuz*, 96.

konusunda uzun süre, felsefe⁴⁴ konusunda 2 yıl eğitim ve 1 yıl çalışma ile toplam 3 yıl araştırmalar yapmış ve sonrasında ise tasavvuf yoluna kendini adadığını belirtmiştir.⁴⁵ Gazzâlî her ne kadar İslam dinini anlatsa da ders vermekteki niyetinin temeline baktığında şân, şöret ve makam arzusu olduğunu fark ettiğini ve bu yaşantı ile inancı gereği öldükten sonra cehennemlik olduğunu idrak ettiğini belirtmiştir.⁴⁶

....1095 yılının Temmuz ayının başlarından itibaren yaklaşık 6 ay dünyevi tutkularla ahiretin çağrıları arasında hangisini tercih edeceğim hususunda sürekli gidip geldim. Bu ayda mesele tercih olmaktan çıkıp zorunluluğa dönüştü. Çünkü Allah dilimi kilitledi, ders veremez hale geldim...Dilimdeki bu tutukluk kalbimde derin bir hüzne sebep oldu bu hüznle birlikte hazım kuvvetimi yitirdim ve yemeden içmeden kesildim.... Bu durum beni o kadar zayıflattı ki doktorlar tedaviden umutlarını kestiler ve şöyle dediler: "Bu kalbe yerleşmiş bir durum olup, oradan mizaca sirayet etmiştir. Bunun tedavisi ancak ona elem veren bu duygu durum bozukluğunun giderilmesiyle olur."⁴⁷

Psikolojiye göre depresyon; ruhsal olarak demoralize, kaygı, asosyallik, uyku iştah kaybı ya da her zamanki faaliyetlere karşı ilgisizlikle belirginleşen bir duygu durum bozukluğudur. DSM-IV tanı kriterlerine göre en az beş semptomun iki hafta her gün yaşanması bireyin tanı almasını sağlamaktadır.⁴⁸ Buradan yola çıkarak Gazzâlî'nin hakikati arama yolunda düşünce ve inanç dünyasındaki araştırmaları neticesinde sorgulamalarının kendisine ve yaşantısına yöneldiği, böylelikle depresif duygu bozukluğu belirtileri gösterdiği, ancak tüm bunlar yaşanırken Gazzâlî'nin neden fiziksel ve psikolojik olarak bu duruma geldiğinin farkında olduğu söylenebilir.

....Irak'tan elde ettiğim gelirlerin Müslümanların ihtiyaçları için ayrılmış olmasından hareketle kendime ve aileme yetecek kadar olanın dışındaki servetimi dağıttım ve Bağdat'tan ayrıldım...İki sene kaldığım Şam'a geldim. Burada tasavvuf ilminden edindiğim bilgilerde gördüğüm üzere uzlet, halvet, riyazet ve mücahede dışında hiçbir şeyle uğraşmadım; sadece Allah'ı zikrederek nefsi tezkiye etmek, ahlaki güzelleştirmek ve kalbi arındırmakla uğraştım. Bir müddet Dimaşk Mescidi'nde (Emevi Camii) itikâfa girdim. Gün boyu mescidin minaresine çıkar kapısını üzerime kilitler orada dururdum. Sonra Kudüs'e seyahat ettim. Her gün Kubbetü's-Sahre'ye giriyor ve kapıyı üzerime kilitliyordum. Sonra hac farızasını yerine getirmek, Mekke ve Medine'nin bereketinden istifade etmek arzusu içimde uyandı... Halvet esnasında tam olarak sayamayacağım ve açıklayamayacağım bir çok keşif hali yaşadım.⁴⁹

Transpersonel psikolojiye göre Gazzâlî'nin yaşadığı bu inanç krizini dini inancı ile dünyevi yaşantısını eşleyerek aştığı ve böylelikle kendisini keşfettiği söylenebilir. İslam dinine inanan bireyin ahiret inancı, kader inancı, dua, ibadet ve sabır öğretilerine uygun yaşaması yani inancının ve yaşantısının aynı çizgide olması sinir sistemine güç vermekte bireyi ağır depresyondan koruduğu bilinmektedir.⁵⁰ Gazzâlî'nin yaşamış olduğu bu sorgulama onu depresif duygu durumuna itmiş, ancak aynı zamanda psikolojik olarak

⁴⁴ Gazzâlî, *El-Mümkız Mine'd-Dalâl, Akı Karışıklar İçin Kılavuz*, 74.

⁴⁵ Gazzâlî, *El-Mümkız Mine'd-Dalâl, Akı Karışıklar İçin Kılavuz*, 68-72.

⁴⁶ Gazzâlî, *El-Mümkız Mine'd-Dalâl, Akı Karışıklar İçin Kılavuz*, 113.

⁴⁷ Gazzâlî, *El-Mümkız Mine'd-Dalâl, Akı Karışıklar İçin Kılavuz*, 114.

⁴⁸ Gerald C. Davidson ve John M. Neale, *Anormal Psikolojisi*, çev. ed. İhsan Dağ (Ankara: TPD Yayınları, 2004), 234.

⁴⁹ Gazzâlî, *El-Mümkız Mine'd-Dalâl, Akı Karışıklar İçin Kılavuz*, 114.

⁵⁰ Muammer Cengil, "Depresyonu Önlemede Dini İncanın Koruyucu Rolü", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 3/2 (2003), 139.

kendisini ağır depresyondan kurtarmıştır. Böylelikle kendini keşfetme ve aşkın bilinç deneyimlerini yaşama fırsatı yakalamıştır.

3. Gazzâlî'nin Sufizmi ve Aşkın Bilinç Deneyimleri

Gazzâlî, İslam inancına göre yapılan ibadetlerin kişinin kendisini keşfetmesine yardım ettiğini ve metafiziksel etkiler oluşturduğunu iddia etmiştir. Gazzâlî tasavvuf ehlinin sohbetini dinleyerek sufizmi akıl yolu ile anlamaya çalıştığını ifade etmiştir. Ona göre, bu esnada zevk duyulması gerektiğini aksi halde zevk olmadığında kelime öğrenmekten öteye geçilemeyeceğinin önemini belirtmiştir. Anlatılanlara iyi ve güzel bir kanaat besleyerek tecrübe ile kabul etmenin mistik yaşantıların yaşanmasının yolunu açtığını bildirmiştir. Gazzâlî sufizmde önce kalpten Allah'tan başka her şeyi çıkarmak gerektiğini anlatmış, bunun yolunun ise kişinin Allah'ın varlığında yok olması olarak tanımlamaktadır. Kur'an-ı Kerim'e, hadislerle ve sünnetlere göre yaşamının yanı sıra nafil ibadetler yapıldığında aklın da ötesinde bir kapı açıldığını belirtmiştir.⁵¹ Gazzâlî tasavvuf ehlinin gördüklerini anlattıklarında hezeyan denildiğini, dalga geçildiğini; ancak bunun gerçek olduğunu kendisinin deneyimlediğini iddia etmiştir. Gazzâlî, peygamberlerden öğrenilen miktarı belirli ibadetlerin, akıl ve duyu ile algılanamaz etkilerinin bulunduğunu belirtmiştir. Ona göre farz ibadetlerin yanında sünnetler ve nafileler kalbin diğer besleyicileridir.⁵²

....Aklın ötesinde başat bir aşama daha vardır; burada başka bir göz/yeti açılır. Kişi onunla gaybı, gelecekte ne olacağını ve aklın kavramakta güçlük çektiği diğer şeyleri görür....Allah Teala insanlara nübüvvetin temel özelliğini basit bir örnek vererek anlaşılır kılmıştır; bu da uykudur. Çünkü uyuyan kişi gaybta olacakları ya apaçık görür ya da örtülü olarak idrak eder...

Gazzâlî burada kendisinin yaşamış olduğu aşkın bilinç deneyiminin adeta yol haritasını vermektedir. Hatta bu bilgilerin yer aldığı *El-Mümkûz Mine'd-Dalâl* ise Türkçeye "Akı Karışıklar İçin Kılavuz" olarak çevrilmiştir.⁵³ İslam dinine göre gönül gözünün açılması sahnede oynanan oyunu başka bir gözle görmeyi ve hayretler içerisinde kalmayı sağlamakta ve yalnızca insanı kâmile nasip olmaktadır.⁵⁴

... Netice itibarıyla Allah'a yakın olma durumu o dereceye varır ki onlardan bir grup bunun hulul, bir grup ittihat, bir grup ise vüsûl olduğunu tahayyül eder. Bunların hepsi yanlıştır. *El-Maksadü'l Esnâ* adlı kitapta bunun yanlısını açıklamıştır. Bu olağan üstü duruma erişen kişi şu sözden fazlasını söylememelidir. "Olan oldu ben bir şey hatırlamıyorum! Hayır düşün ve buna dair başka bir şey sorma!"....

Burada ise Gazzâlî'nin tasavvufta son aşama olarak Allah ile bütünleşmekten bahsettiği görülmektedir. İslam Felsefesinde ise keşf; bir sırrı öğrenme, Allah tarafından ilham olunan manalarına gelmektedir. Tasavvufta âlemden gelen feyz-u nur ile birleştiğinde Rahman-i Keşf zuhur eder.⁵⁵

⁵¹ Gazzâlî, *El-Mümkûz Mine'd-Dalâl*, *Aklı Karışıklar İçin Kılavuz*, 123-124.

⁵² Gazzâlî, *El-Mümkûz Mine'd-Dalâl*, *Aklı Karışıklar İçin Kılavuz*, 118-132.

⁵³ Gazzâlî, *El-Mümkûz Mine'd-Dalâl*, *Aklı Karışıklar İçin Kılavuz*, 118-120.

⁵⁴ Mustafa Merter, *Dokuz Yüz Katlı İnsan* (İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2007), 86-215

⁵⁵ Merter, *Dokuz Yüz Katlı İnsan*, 227.

Tartışma ve Sonuç

Gazzâlî hayatını gerçek bilgiyi bulmaya adanmıştır. Hayatın bir amaca hizmet etmesinin önemi logoterapinin kurucusu Frankl tarafından sıklıkla vurgulanmaktadır. Logoterapi’de amaç ve hedefleri olan anlamlı bir hayat birçok insan için en büyük arzudur.⁵⁶ Frankl, bireyin kendisini ve yaşamını bir kişiye ya da inandığı bir düşünceye adanması durumunda bireysel varoluşunu aşarak yaşamın anlamını keşfedebileceğini öne sürmektedir. Ona göre bu süreç, bireyin kendini keşfetmesini ve kendini gerçekleştirmesini içeren temel bir olgu olarak değerlendirilmelidir. Frankl, insanın yaşamının anlamını sorgulamasının bir ruhsal bozukluk değil, aksine varoluşsal bir gerçeklik olduğunu belirtir. En zor koşullar altında bile yaşamın anlamını kavramanın bireye güç verdiğini vurgulayan Frankl, bu varoluşsal gerilimin insan ruh sağlığının vazgeçilmez bir unsuru olduğunu savunmaktadır.⁵⁷

Gazzâlî gerçek bilgiyi öğrenebilmek için önce gözle gördüğü dünyanın gerçekliğini sorgulamıştır. Bilişsel psikolojiye göre Gazzâlî hayata bilinçli farkındalığın ana odaklama tekniği ile bakmaktadır. Bilinçli farkındalık, makul düzeyde uyarılmış olarak tüm algı, duygu ve düşünceler olarak tanımlanmaktadır. Kişi kendi duygu, düşünce ve davranışlarına odaklanır. Farkındalık günlük hayatın normal akışında sabit bir özellik olarak karşımıza çıkmakta iken; bilinçli farkındalık belirli bir olay esnasında artırılmış dikkat ve farkındalık olarak tanımlanabilir.⁵⁸ Bu yöntem ile Gestalt psikolojisinde yer alan “Algıda Yanılmayı” keşfettiği söylenebilir. Gazzâlî’nin iç gözü geliştirerek Gestalt Psikoloji’de yer alan “algıda yanılma” örneklerini keşfettiği görülmektedir. Bilinçli farkındalık teknikleri zihni anlık deneyimlere odaklanma ile eğiterek beyni temizleme biçimi ve bilinçliliğin bütünleşmesini sağlamaktadır.⁵⁹ Buradan yola çıkarak Gazzâlî’nin hayat gayesini belirledikten sonra ilk olarak seçici dikkati artırma, ana odaklanma gibi bilinçli farkındalık teknikleri ile bilincinin bütünleşmesini sağladığını söyleyebiliriz. Ancak Gazzâlî hemen aklın da üstünde başka bir yol olup olmadığını sorgulamaya başladığını belirtmiştir. Bilişsel psikolojiye göre Gazzâlî’nin, bilinçli farkındalığını ikiye katlayarak aklı ile aklını değerlendirdiği görülmektedir. Düşünce hakkında düşünme yüksek bilinç etkinliğine sahip insanlara aittir.⁶⁰ Bundan dolayı Gazzâlî’nin yüksek bilinç etkinliğini deneyimlediği görülmektedir.

Gazzâlî’nin gerçek bilgiye ulaşamama krizini “Allah’ın nuru” ile aştığını belirtmesi günümüzde birçok tanıma öncülük etmektedir. Sorokin, sezgiyi “bilinçötesi” ismini vererek sonsuz zekânın en yüksek yaratıcı enerjide yani Tanrı’nın kudretinde bulunduğunu söylemektedir. Hatta öyle ki Sorokin bu sezgisel ilhamı, zaman ve koşulların tahmin edilmesi mümkün olmayan beklenmedik anda ve koşullarda gerçekleşen “anlık bir ışık” olarak tasvir etmektedir.⁶¹ Günümüzde teknolojinin gelişmesi ile giyilebilir teknoloji, sanal gözlük deneyimleri ve metaverse dünyası düşünüldüğünde gerçeklik algısı ve şüphesi

⁵⁶ Abdulkerim Bahadır, *İnsanın Anlam Arayışı ve Din: Logoterapik Bir Araştırma* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2002), 24.

⁵⁷ Viktor E. Frankl, *Anlam Arayışı*, çev. Selçuk Budak (İstanbul: Okuyan Yayınları, 2018), 117-125.

⁵⁸ Charles G. Morris, *Psikolojiyi Anlamak*, 150-151.

⁵⁹ Daniel J. Siegel, *Aklgözü Bilinçli Farkındalık ve Kendini İyileştiren Beyin*, çev. Ladin Arda (İstanbul: Diyojen Yayınları, 2019), 141.

⁶⁰ Merter, *Dokuz Yüz Katlı İnsan*, 108.

⁶¹ Jack Ensıgn Addington, *%100 Düşünce Gücü* (İstanbul: Akaş Yayınları, 2004), 65. (Harvard Üniversitesi’nde Transpersonel Psikoloji’ye bağlı Yaratıcı Özgeçilicilik Araştırma Merkezi’nin başında bulunan Dr. Pitirim A. Sorokin bilinç konusunda çalışmaktadır.)

gittikçe yaygınlaşmakta, gerçek dünyanın gerçekliği sorularına Gazzâlî "maneviyat" çözümü sunmaktadır.

Hakiki bilgiye ulaşmak için en son Allah tarafından seçilmiş sûfilerin tasavvuftaki keşif ve müşahade yollarını incelediğini belirtmiştir. Tasavvuf yolunun tamamlanması için hem ilmin hem de amelin gerekli olduğunu bilmek ile zâhid olarak yaşamak arasında fark olduğunu, tasavvuf yoluna bağlanmadan bu yolun anlaşılamayacağını ifade etmiş ve sufizme girmeye karar vermiştir.⁶² Gazzâlî, İslam inancına göre doğru olanın ancak nefesine hoş gelen her şeyden uzaklaşarak Allah'a yönelmek olduğunu, baş müderris olduğu medresede bunun bilgisini verdiğini, ancak kendi yaşantısı ile çelişkiler içinde bulunduğunu fark ederek sofistlik kökenli krizinden sonra, yaşadığı hayatının anlamı ve değeri üzerine ikinci bir kriz yaşamıştır. Bireyin inancının gereklerini ne derece doğru yaptığı konusundaki kendisini ve hayatını sorgulamayı anlatan Din psikolojisinde yer alan "Sadakat Şüphesi" ile Gazzâlî'nin ikinci bir inanç krizi içine girdiği görülmüştür.⁶³ Gazzâlî'nin yaşamış olduğu bu inanç krizinin, kendini keşfetme yolunda büyük bir ilerleme olduğu görülmektedir. O kendi hayatını irdeleyerek, iç ve dış dünyası arasındaki dengesizliği fark etmeye başlamış ve bu fark ediş onun hayatını şekillendirmesi ile birlikte kendini gerçekleştirmesinin ve kendini aşmasının yolunu açmıştır.

İslam tasavvufunda da hâl olarak adlandırılan bilinç durumları ile dünya yaşamını sabit ve dengeli duruma getirebilmek için metodik bir şuur eğitiminden geçmek, yani seyr-û sulûk denilen eğitime tabii olmak gerekir.⁶⁴ Gazzâlî de gerçek ve sarsılmaz bilginin tasavvuf yolunda bulanabileceği ihtimali üzerine sufizme yönelmiştir. Ancak bu durumun bilgi edinmek ile mümkün olmadığını, sufizmi anlamak için bu yola kendini adanması gerektiğini düşünerek nefis terbiyesine tabii olmuştur. Bu durum kendini gerçekleştirmeyi açıklayan Maslow'un anlattıkları ile çelişmektedir. Maslow'a göre bireyin kendini gerçekleştirmesi ve aşkın bilinç deneyimleri yaşaması için şartların iyileştirilmesi gerekir. Kurama göre insanın temel ihtiyaçları bulunup giderildiği takdirde birey bütünlük kazanmakta ve içinde bulunan yüce yön ortaya çıkmaktadır. Maslow'a göre insan davranışlarına yön veren güdülerden doğan ihtiyaçlar piramidi bulunmaktadır. Bu piramitte fizyolojik ihtiyaçlar, güvenlik ihtiyacı, sevgi ve ait olma ihtiyacı, saygı ihtiyacı ile son olarak kendini gerçekleştirme ihtiyacı bulunmaktadır.⁶⁵ Ancak yaşadığı çağda bulunduğu ülkede yer alan günümüzün en büyük üniversitesinde "Baş Müderris" olarak görev yapan Gazzâlî'nin görevini bıraktığı, servetini dağıttığı, ailesinden uzaklaşarak sevgi ve ait olma ihtiyacı tatminini terk ettiği, yine bilmediği şehirlerde ismini saklayarak güvenlik ve fizyolojik ihtiyaçlarını yok sayıp itikâfa girdiği, tüm bunlara rağmen depresyonu aştığı ve "kendini keşfettiği" ve "aşkın bilinç deneyimleri" yaşadığı görülmektedir.

Gazzâlî'nin, Kur'an-ı Kerim'e, hadislere ve sünnetlere göre yaşamanın yanı sıra nafile ibadetler yapıldığında aklın da ötesinde bir kapı açıldığını belirtmesi ile Maslow'un deyimiyle aşkın bilinç deneyimleri yaşadığını söylenebilir. Maslow, bu dünyanın kendini gerçekleştiren insanlar için oldukça haz verici olabileceğini; hatta kişi tarafından "cennet" olarak adlandırılabileceğini belirtir. Ona göre aşkın bilinç deneyimleri ile beraber cennet her zaman ziyaret edilebilmektedir. Bu bilinç deneyimi insana sağlığı getirdiği gibi aslında

⁶² Montgomery W. Watt, *Müslüman Aydın*, çev. Hanifi Özcan (Samsun: Etüt Yayınları, 2003), 125-126.

⁶³ Hökelekli, *Din Psikolojisi*, 200.

⁶⁴ Merter, *Dokuz Yüz Katlı İnsan*, 111-112.

⁶⁵ Maslow, *İnsan Olmanın Psikolojisi*, 163.

kendisi sağlıklı bir “an” dır. Bu deneyimler Maslow’a göre yaşamı yaşanmaya değer kılan anlardır.⁶⁶ Maslow’a göre aşkın bilinç deneyimleri, doğal hayatın içinde var olan, araştırılabilir, incelenebilir, herkes tarafından yaşanabilir, kişiyi özgünleştiren ve gerçek bir insan olmasını sağlayan deneyimlerdir.⁶⁷ Ancak Maslow’dan farklı olarak Gazzâlî “Nübüvvet Hakikati” olarak belirttiği aşkın bilinç durumunu herkesin yaşayamayacağını, ancak çoğunluğun deneyimleyebildiği rüya ile kavrayabileceklerini belirtmiştir. Tranpersonel psikoloji öncülerinden Frager da benzer şekilde zühd olarak tefekkür ve ibadetlerin mistik tecrübe olmadıklarını, daha ziyade ilahi tecellinin insan ruhuna aksettirilmesi için bir platform oluşturduğunu, mistik tecrübenin garantisini vermediğini ve mistik tecrübelerin daha az sayıda insan tarafından deneyimlendiğini belirtmektedir.⁶⁸

Transpersonel psikolojinin diğer bir öncü ismi Stanislav Grof, Maslow’un aşkın bilinç deneyiminin daha ileri boyutu olarak görerek “bütünlüğe giden yol” manasına gelen holotropik şuur hâli olarak ele almıştır. O, batı psikiyatrisinin mistik deneyimler ile psikozu ayırt etmediğinden dem vurarak, holotropik deneyimlerin geçici hezeyan ya da organik psikoz olmadığını, hasta kişilerin uyum zorluğu çektiklerini, kim oldukları, nerede oldukları, hangi ayda oldukları bilemeyecek kadar zihin bulanıklığı yaşadıklarını ve deneyimlerini hatırlayamadıklarını belirtmiştir. Holotropik şuur hâlinde ise şuur kaybedilmeyip, yani gerçekten kopuş söz konusu olmayıp iki gerçeklik aynı anda yaşanmakta ve kişi sağlıklı ruh hâline sahip olmaktadır.⁶⁹

Transpersonel psikolojide Maslow bu hususta; Allah ile bütünleşme konusunda aşkın bilinç deneyimleri yaşayan bireylerin dünya hayatıyla ilgili istek duyamamaya, gereksinim hissetmemeye başladıklarını ve Tanrısal bir özellik kazandıklarını belirtmiştir.⁷⁰ Bilinç üzerine yayımlanmış en önemli çalışmalardan kabul edilen Wilber’in “Atman” kitabında bahsettiği üzere gelişimin asıl hedefi, aşkınlık barındırarak son hedefi Tanrı’ya ulaşma ve nihai birlik bilinci oluşturmaktadır.⁷¹ Ancak transpersonel psikolojiye entegre olan yeniçağ manevi arayışlarında ise kendi başına yapılan keşifler narsisizmi körükleyebilmektedir.⁷² Kişi mükemmeliyetçi bir tutumla mümkün olmayı çözmeye çabaladığında kendini değil kendilik imajını gerçekleştirmeye çalışmaktadır. Ancak kendini değil de kendilik imajını hedef alan bireylerin; kariyer, dış görünüş, para gibi nesnelere odaklandıkları neticede ise mutlu olamadıkları gözlenmiştir.⁷³

Sonuç olarak Gazzâlî; varoluşçu psikolojiye göre hayatını bir ideolojiye adayan, bilişsel psikoloji’ye göre bilinçli farkındalık geliştiren, gestalt psikolojisi’ne göre algı yanılgılarını keşfeden, din psikolojisine göre sadakat şüphesi yaşayan, hümanist psikoloji’ye göre kendini keşfetme, kendini gerçekleştirme deneyimi yaşayan, transpersonel psikolojiye göre ise aşkın bilinç deneyimleri ile holotropik şuur hâli yaşayan bir âlimdir. Hayatını İslam dinine göre hakiki bilgiyi bulmaya adayan Gazzâlî’nin modern psikolojide yer aldığı üzere sofististik krizi, İslam din ve maneviyatı ile aştığı görülmektedir. Gazzâlî’nin psiko-somatik belirtiler

⁶⁶ Maslow, *İnsan Olmanın Psikolojisi*, 223-226.

⁶⁷ Maslow, *Dinler Değerler Doruk Deneyimler*, 25.

⁶⁸ Robert Frager, *Manevi Rehberlik*, çev. Ömer Çolakoğlu (İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2009), 128.

⁶⁹ Stanislav Grof, *Kozmik Oyun*, çev. Levent Kartal (İstanbul: Omega Yayınları, 2020), 22-23.

⁷⁰ Maslow, *Dinler Değerler Doruk Deneyimler*, 46.

⁷¹ Merter, *Dokuz Yüz Katlı İnsan*, 113-114.

⁷² Merter, *Dokuz Yüz Katlı İnsan*, 227.

⁷³ Ceylan Daş, *Geştalt Terapi Bütünleşmek ve Büyümek* (Ankara: Altınordu Yayınları, 2020), 49-51.

gösterdiği, sadakat şüphesi krizini dünyevi yaşantısını inanç dünyasına göre düzenleyerek aştığı görülmüştür. Son olarak aşkın bilinç deneyimlerini Maslow'un belirttiği ihtiyaçlar piramidinde yer alan fizyolojik, güvenlik, ait olma ve sevgi, saygı basamakları tatmin olduğundan değil aksine sufizme göre nefis terbiyesi ile tüm bu basamaklardan yoksun kalarak gerçekleştirdiği öğrenilmiştir.

Bireysellik temelli Batı ve Uzak Doğu felsefesi öğeleri taşıyan kişisel gelişim yöntemlerine nazaran İslam dini perspektifinde yer alan ve yüzyıllardır “Kendini bilen, Rabb’ini bilir” düsturu ile kişisel gelişimi yaşıtan tasavvuf ekolünün incelenmesinin ruh sağlığında yeni bir paradigma oluşturabileceği düşünülmektedir. Bu bağlamda kendini keşfetme deneyimi yaşadığı bilinen Gazzâlî’nin, epistemolojik ve otobiyografik özelliklerle bulunan *el-Mümkîz mine'd-dalâl* eserinde yer alan değişik bilinç durumları, bilinçli farkındalık teknikleri, aşkın bilinç deneyimleri ve holotropik bilinç durumları incelenmiştir. Modern psikoloji bağlamında tasavvuf psikolojisi disiplini içeren bu çalışma, otobiyografik eser üzerinden bilinç durumlarının incelenmesi ile orijinal olup gelecek çalışmaların istifadesine sunulmuştur.

Hakem/Peer-review: Çift Taraflı Kör/Double Blind.

Teşekkür/Acknowledgements:

Prof. Dr. Muammer Cengil’e Teşekkür Ederim.

Beyanname/Declarations:

1. Özgünlük Beyanı/Statement of Originality:

Bu çalışma özgündür.

2. Yazar Katkıları/Author Contributions:

Makale tek yazarlıdır.

3. Etik Kurul İzni/ Ethics approval:

Bu çalışma, etik kurul izni gerektirmeyen nitelikte olup kullanılan veriler literatür taraması/yayınlanmış kaynaklar üzerinden elde edilmiştir. Çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

4. Finansman-Destek/Funding-Support:

Bu çalışma herhangi bir finansman ya da destek almamıştır.

5. Çıkar Çatışması Beyanı/Competing interests:

Yazar, herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan etmektedir.

KAYNAKÇA

- Addington, Jack Ensıgn. *%100 Düşünce Gücü*. İstanbul: Akaşa Yayınları, 2004.
- Akkaya, Muhammed Veysel. "Ruhsal Hastalıkların Manevi Tedavisine Sufilerin Yaklaşımları- İmam Gazzâlî Örneği". Akademik Platform İslami Araştırmalar Dergisi 8/3 (2024).
- Atalay, Zümra. *Mindfulness-Bilinçli Farkındalık*. İstanbul: İnkılap Kitapevi, 2020.
- Ayten, Ali. *Psikoloji ve Din*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2012.
- Bahadır, Abdulkерim. *İnsanın Anlam Arayışı ve Din: Logoterapik Bir Araştırma*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2002.
- Bahçe, Kemal. *İmam-ı Gazzâlî ve Nübüvvet Anlayışı*. Konya: Selçuklu Üniversitesi, Temel İslam Bilimleri, Yüksek Lisans Tezi, 2008.
- Budak, Selçuk. *Psikoloji Sözlüğü*. Ankara: Bilim Sanat Yayınları, 2000.
- Cengil, Muammer. "Depresyonu Önlemede Dini İncanın Koruyucu Rolü". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 3/2 (2003).
- Çapak, İbrahim. "Gazzâlî ve Dikkat Çektiği Bazı Meseleler". *Yakın Doğu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/1 (Bahar 2016).
- Daş, Ceylan. *Geştalt Terapi Bütünleşmek ve Büyümek*. Ankara: Altınordu Yayınları, 2020.
- Davidson, Gerald C. ve Neale, John M. *Anormal Psikolojisi*. çev. ed. İhsan Dağ. Ankara: TPD Yayınları, 2004.
- Dede, Yüksel. "Nitel Yöntemler". *Araştırma Deseni Nitel, Nicel ve Karma Yöntem Yaklaşımları*. Edt. John W. Creswell, trc. Selçuk Beşir Demir. Ankara: Eğiten Kitap, 2017.
- Demirli Yıldız, Aylin vd."Kriz, Kriz Tepkileri ve Kriz Danışmanlığı" . *Kriz Danışmanlığı*, Edt. Özgür Erdur Baker ve Türkan Doğan. Ankara: Pegem Akademi, 2017.
- Dunner, Darren L. *Current Pshychiatric Therapy*. Philadelphia: Saoundes Company Press, 1993.
- Elmalılı Hamdi Yazır, *Kur'an-ı Kerim Meali*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010.
- Frager, Robert. *Manevi Rehberlik*. çev. Ömer Çolakoğlu. İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2009.
- Frankl, Viktor E. *Anlam Arayışı*, çev. Selçuk Budak. İstanbul: Okuyanüs Yayınları, 2018.
- Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed. *El-Münkız Mine'd-Dalâl, Aklı Karışıklar İçin Kılavuz*, tlf., trc. Mevlüt Uyanık ve Aygün Akyol. Ankara: Elis Yayınları, 2020.
- Grof, Stanislav. *Geleceğin Psikolojisi*. çev. Sezer Soner. İzmir: Ege Meta yayınları, 2002.
- Grof, Stanislav. *Kozmik Oyun*. çev. Levent Kartal. İstanbul: Omega Yayınları, 2020.
- Hökelekli, Hayati. *Din Psikolojisi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2017.
- İbn Bâcce, *Kitabu'n Nefs, Bireysel Özün Keşfi*, tlf. trc. Mevlüt Uyanık, Aygün Akyol ve Bayram Tamtürk. Ankara: Elis Yayınları, 2020.
- Kindî, Ya'küb b. İshak. *İlk Felsefe/ Kitab fi'l-Felsefeti'l-Ula*, çev. Mahmut Kaya. İstanbul: İz Yayınları, 1994.
- Maslow, Abraham. The Farther Reaches of Human Nature. *Journal of Transpersonal Psychology* 1/1 (1969).
- Maslow, Abraham. "A Theory of Human Motivation". *Psychological Review* 50 (1943).

- Maslow, Abraham. *Toward A Psychology Of Being*. New York: Van Nostrand Reinhold Co., 1968.
- Maslow, Abraham. *Motivation and Personality*. New York: Harper and Row, 1970.
- Maslow, Abraham. *İnsan Olmanın Psikolojisi*. çev. Okhan Gündüz. İstanbul: Kuraldışı Yayınları, 2011.
- Merter, Mustafa. *Dokuz Yüz Katlı İnsan*. İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2007.
- Morris, G. Charles. *Psikolojiyi Anlamak*. çev. Belgin Ayvaşık ve Melike Sayıl. Ankara: Türk Psikologlar Derneği Yayınları, 2002.
- Orman, Sabri. "Gazzâlî'nin Hayatı ve Eserleri". *İslami Araştırmalar Dergisi* 13/4 (2000)
- Özçelik, Mustafa *Bizim Yunus*. Ankara: Eskişehir Valiliği Sistem Ofset, 2010.
- Özdoğan, Öznur. "Gazzâlî ve Benötesi Yaklaşım". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 52/2 (2011)
- Özcan Ulusoy, Yıldız - Cihangül, Nergiz. "Uzaktan Eğitim Sürecinde Psikolojik Danışmanların Krize Müdahale Deneyimlerinin İncelenmesi". *Milli Eğitim Özel Eğitim ve Rehberlik Dergisi* 1/1 (2021).
- Sağır, Cemile. *Tasavvuf ve Psikoloji İlişkisi: Varoluşçu, İnsancıl ve Benötesi Psikoloji Kuramları Çerçevesinde (XXI. Yüzyıl)*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2023.
- Kemal Sayar, *Sûfi Psikoloji*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2015.
- Koçak, Aynur - Gündoğdu, Sümeyye. "Ben Ötesi Psikolojinin İzinde Yunus Emre'yi Anlamak". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 104 (2022).
- Köse, Ali- Ayten, Ali. *Din Psikolojisi*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2012.
- Schultz, P.Duane ve Schultz, Sydney Ellen. *Modern Psikoloji Tarihi*. çev. Yasemin Aslay. İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2007.
- Siegel, J.Daniel. *Akıl Gözü Bilinçli Farkındalık ve Kendini İyileştiren Beyin*. çev. Ladin Arda. İstanbul: Diyojen Yayınları, 2019.
- Şener Güney, Nihal. *Kuran-ı Kerim'de Psikolojik Sağlık*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016.
- Tunç Özkan, Hacer. *Gazzâlî'nin Nefs Anlayışı ve Din Psikolojisine Katkıları*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Watt, W. Montgomery. *Müslüman Aydın*. çev. Hanifi Özcan. Samsun: Etüt Yayınları, 2003.
- Wulff, David M. "Transpersonel (Benötesi) Psikoloji". çev. Ali Ulvi Mehmedoğlu ve Saliha Uysal. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 30/1 (2006).

Christian Zwingmann'da Din Psikolojisi

Psychology Of Religion in Christian Zwingmann

Öz

Bu çalışmada, Christian Zwingmann'ın din psikolojisi ile ilişkili çalışmaları literatür tarama yapılarak değerlendirilmiş ve belli-başlı çalışmalarının bulgularına kısaca değinilmiştir. Zwingmann, Almanya Frankfurt am Main'de dünyaya gelmiş bir bilim insanıdır. Psikoloji, felsefe ve ilahiyat lisans eğitimi aldıktan sonra eğitimi ile ilişkili mesleki çalışmalarına devam etmektedir. Zwingmann, akademik çalışmalarında psikoloji biliminin genel konularının yanında, psikolojinin alt bilim dalları ve özellikle din psikolojisi ile ilişkili araştırmalar yapmaktadır. Bu çalışmalarda kullanılan yöntem ve teknikler çeşitlilik göstermektedir. Din psikolojisi ile ilişkili yaptığı çalışmalarda nitel ve nicel yöntem sıklıkla kullanılmıştır. O, din psikolojisinin kapsamına giren konuların hemen hemen hepsine dönük araştırmalar yapmıştır. Örneğin, kişilik, dindarlık, maneviyat, ruh sağlığı, yaşam doyumu vb. din psikolojisinin son dönem araştırılan konuları onun ilgi alanı içerisinde. Yöntemsel olarak da nicel araştırmalarda kullanılmak üzere ölçek geliştirme, geliştirilmiş ölçekleri Almancaya uyarlama gibi çalışmalar yapmıştır. Tek başına yaptığı çalışmaların yanında diğer bilim insanları ile birlikte yaptığı çalışmaları da bulunmaktadır. Zwingmann akademik çalışmalarına Almanya'nın Kuzey Ren-Vestfalya eyaletinde bulunan Protestan Uygulamalı Bilimler Üniversitesinde devam etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Din Psikolojisi, Christian Zwingmann, Maneviyat Psikolojisi, Dindarlık, Ruh Sağlığı.

Abstract

In this study, Christian Zwingmann's studies related to the psychology of religion were evaluated by literature review and the findings of his main studies were briefly mentioned. Zwingmann was a scientist born in Frankfurt am Main, Germany. After receiving undergraduate education in psychology, philosophy and theology, he continued his professional studies related to his education. In his academic studies, Zwingmann conducts research on the general subjects of psychology as well as sub-branches of psychology and especially the psychology of religion. The methods and techniques used in these studies are diverse. Qualitative and quantitative methods were frequently used in his studies related to the psychology of religion. He conducted research on almost all the subjects that fall within the scope of the psychology of religion. For example, personality, religiosity, spirituality, mental health, life satisfaction, etc. are among the recently researched subjects of the psychology of religion that are within his field of interest. Methodologically, he has conducted studies such as developing scales for use in quantitative studies and adapting developed scales to German. In addition to his studies alone, he also has studies with other scientists. Zwingmann continues his academic studies at the Protestant University of Applied Sciences in North Rhine-Westphalia, Germany.

Keywords: Psychology Of Religion, Christian Zwingmann, Psychology Of Spirituality, Religiosity, Mental Health.

Halil APAYDIN^{a*}

^a Prof. Dr./Prof., Amasya Üniversitesi, halil.apaydin@amasya.edu.tr

* Sorumlu Yazar/Corresponding Author

Künye:

Cilt/Volume: 5

Sayı/Issue: 2 (Özel Sayı)

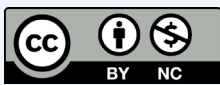
Sayfa/Page: 94-106

Geliş Tarihi/Received: 10 Mart 2024

Kabul Tarihi/Accepted: 6 Mayıs 2025

Yayın Tarihi/Publication Date: 15 Haziran 2025

Atıf/Cite as: Apaydın, Halil. "Christian Zwingmann'da Din Psikolojisi". *İdrak Dini Araştırmalar Dergisi* 5/2 (Haziran 2025), 94-106.

Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 Lisansı altında yayımlanmaktadır. İkonlar Font Awesome'a aittir.

The authors own the copyright of their work published in the journal and their work is published under the CC BY-NC 4.0 License. Icons by Font Awesome.

Giriş

Din psikolojisi bilimi psikolojinin bir alt disiplini olarak gelişimini sürdüren yeni bilim dallarından birisidir. Farklı coğrafyalarda gelişimi farklı nedenlerle farklı zaman ve içerikle oluşmuş ve oluşmaktadır. Din psikolojisini ilk olarak ABD'de kurulan bir bilim dalı olarak görülür. Almanca konuşulan bölgelerdeki gelişimi bundan sonra olmuştur.¹ Din psikolojisinin psikoloji içerisindeki gelişimi dikkate alındığında Almanca konuşulan bölgelerde din psikolojisinin üvey evlat olarak psikolojinin gelişimine eşlik edecek düzeyde olmasa da gelişmeye ve arkadan yürümeye devam ettiği söylenebilir. Almanya'da din psikolojisinin kurucusu olarak Friedrich Daniel Schleiermacher (1768-1834) kabul edilir² ve din psikolojisinin tarihi onunla başlatılır. Almanya'da (Almanca konuşulan bölgelerde) da din psikolojisinin oluşum dönemi 19. Yüzyılın ortalarından başlayıp 20. Yüzyılın başlarına kadar devam etmektedir. Bu süreçte fizyoloji, nöroloji ve psikiyatri disiplinleri ile tıp; psikoloji ve din felsefesi gibi iki önemli disiplini içerisinden çıkaran felsefe ile Protestan ve Katolik teoloji din psikolojisini besleyen alanlar olmuştur.³ Özellikle teoloji içerisinde yer alan aşırı uzmanlaşmaya karşı gelişen anlayış; dini yaşayışa yeni bir soluk getirmesi bakımından din psikolojisinin önünü açmıştır.⁴ Şunu da belirtmek gerekir psikoloji geleneği içerisinde psikolojinin geliştiği diğer ülkelerde olduğu gibi (özellikle de davranışçılık akımının etkisi ile) Almanya'da da din psikolojisinin dışlanan bir üvey evlat olduğu bir vakiydir.⁵

Almanya'da din psikolojisinin gelişim dönemleri kronolojik olarak şu şekilde sıralanır.⁶ 1-Yapılaşma dönemi: 1850-1900, 2-İlk Çiçeklenme Dönemi: 1900-1930, 3-Çöküş Evresi: 1930-1950, 4-Gizlide Kaldığı Dönem: 1950-1990 ve 5-Yeniden Canlanma Dönemi: 1990'dan bugüne. İşte kendisinin din psikolojisi ile ilgili çalışmalarına yer vereceğimiz C. Zwingmann Almanya'da yetişmiş bir bilim insanıdır. Zwingmann'ında içerisinde yer aldığı bu dönem din psikolojisine ilginin yeniden canlanma dönemi denilebilir. 1990 yılından itibaren hem psikoloji hem de Protestan ve Katolik teoloji uluslararası din psikolojisi araştırmalarıyla bağlantı kurma girişimlerine başlamıştır.⁷

¹ Christian Henning vd. "Die Geschichte der Religionspsychologie im deutschsprachigen Raum", *Einführung in die Religionspsychologie*, ed. Christian Henning vd. (Paderborn: Verlag Ferdinand Schöningh, 2003), 9.

² Halil Apaydın, "Almanya'da Din Psikolojisinin Dünyü Bugünü", *Dünyada Din Psikolojisi (Dünyü Bugünü-I)*, ed. Nevzat Gencer-Muammer Cengil (Ankara: Sonçağ Yayınları, 2024), 83.

³ Nils G. Holm, *Einführung in die Religionspsychologie* (UTB Reinhardt Verlag, 1990), 11; Nils G. Holm, "Religionspsychologie gestern und heute: Einige Entwicklungslinien", *Archiv für Religionspsychologie* 22 (1997), 15-16; Christian Henning, "100 Jahre Religionspsychologie im deutschsprachigen Raum", *Religiösität: Messerfahren und Studien zu Gesundheit und Lebensbewältigung-Neue Beiträge zur Religionspsychologie*, ed. Christian Zwingmann-H. Moosbrugger (Münster: Waxmann Verlag GmbH, 2004), 23.

⁴ Nurettin Topçu, "Din Psikolojisi", *İslam Mecmuası*, I (2) (1956), (A. İmamoğlu tarafından yayına hazırlanan: "Nurettin Topçu, Din Psikolojisi Bahisleri, 1995: Erzurum baskısı esas alınmıştır), 8; Henning. "100 Jahre Religionspsychologie im deutschsprachigen Raum", 23.

⁵ Holm, *Einführung in die Religionspsychologie*, 12-13.

⁶ Henning vd. "Die Geschichte der Religionspsychologie im deutschsprachigen Raum", 23.

⁷ Sebastian Murken, "Religionspsychologie in Deutschland: eine Bestandsaufnahme", *In Psychologie auf dem Prüfstand psychologischer Forschung, Sonderheft der Reihe Wege zum Menschen* 54 (2002), 188; Henning vd. "Die Geschichte der Religionspsychologie im deutschsprachigen Raum", 66.

1. Hayatı

1963 yılında doğan Zwingmann Frankfurt am Main’de psikoloji, felsefe ve Katolik İlahiyatı eğitimi almıştır. 1991-2001 yılları arasında doğduğu bu şehrin farklı bölgelerinde psikoloji alanında çalışmalarda bulundu ve rehabilitasyon çalışmalarında araştırma görevlisi olarak çalışmış ve çeşitli araştırma gruplarında proje yöneticiliği yürütmüştür. 2002’den itibaren Alman Emeklilik Sigortası Kurumları Birliği’nin rehabilitasyon bilimi bölümünde görev yapmıştır. Yine bu süre içerisinde, özellikle 2003 yılından sonra Trier Üniversitesi FPP’nin din psikolojisi çalışma grubuna katılmış ve ayrıca serbest danışmanlık da yapmıştır.⁸ 2010 yılından bu yana Bochum’daki Rhineland-Westphalia-Lippe Evangelical Üniversitesinde ampirik sosyal araştırmalar profesörü olarak görev yapmaktadır.⁹ Eschmann ve Zwingmann kendisini bizzat psikolog ve sosyal bilimci olarak tanımlamaktadır.¹⁰ Din psikolojisi alanıyla ilgili temel kitap olarak kabul edilebilecek temel iki çalışması: *Religiösität und Lebenszufriedenheit* (1991): *Dindarlık ve Yaşam Doyumu* ve *Religiösität, Persönlichkeit und Verhalten* (1996) (ed., H. Moosbrugger ve D. Frank ile birlikte): *Dindarlık, Kişilik ve Davranış*.¹¹

Genel akademik çalışmaları ise Aralık 2023 tarihi itibari ile şunlardır:

- 1- Uluslararası indeksli dergilerde yayınlanmış makale sayısı dokuz; ulusal indeksli dergilerde yayınlanmış makale sayısı yirmi sekiz ve indeksli olmayan dergilerde yayınlanmış makale sayısı ise on sekizdir. Yedi dergide ise editörlük süreçlerinde yer almaktadır.
- 2- Psikoloji ve din psikolojisi alanında yapılan tezlerin kitaplaştırılması ile oluşan dört yayın, kitap editörlüğü sayısı yedi, ders kitabı sayısı bir, kitap bölümü sayısı kırk, sözlük katkı sayısı bir ve önsöz yazılan çalışma sayısı birdir.
- 3- Akademik çalışma alanları ile ilgili yayınlanmış özet bildiri sayısı altmıştır.
- 4- Normal baskıda olmayan çalışma sayısı otuzdur.
- 5- Çeşitli çalışmalara yapılmış ve yayınlanmış olan yorum sayısı on birdir.

2. C. Zwingmann’da Din Psikolojisi:

Henning’in belirttiğine göre,¹² Almanya’da akademik psikolojinin din psikolojisine ilgisinin arttığını 1990 yıllardan itibaren; din psikolojisinin farklı araştırma alanlarına dönük çalışmalara şahit olmaktayız. Bu çalışmaların odağında, çeşitli araştırma grupları çerçevesinde oluşturulan veya onlar tarafından başlatılan yeterlilik tezleri (yüksek lisans, diploma vb.), nitel ve nicel yöntemlerle yapılan din psikolojisinin farklı alanlarına yönelik çabalar bulunmaktadır.¹³ Bu çalışma gruplarından birisi, klinik psikolog Eckart R. Straube’nin etrafında yer alan ve özellikle gençlerin dini tutumlarını ele alan ve onların

⁸ Christian Zwingmann - Helfried Moosbrugger, *Religiösität: Messverfahren und Studien zu Gesundheit und Lebensbewältigung, Neue Beiträge zur Religionspsychologie* (Waxmann Verlag GmbH, 2004), 334.

⁹ <https://www.evh-bochum.de/persoennliche-homepage-prof-dr-dr-christian-zwingmann.html> (30 Kasım 2024).

¹⁰ Holger Eschmann - Christian Zwingmann, “Islam im interreligiösen Kontext von Spiritual Care”, *Spiritual Care* 7 (1), (2017).

¹¹ Zwingmann ve Moosbrugger, *Religiösität: Messverfahren und Studien zu...*, 335.

¹² Henning, “100 Jahre Religionspsychologie im deutschsprachigen Raum”, 32-33.

¹³ Apaydin, “Almanya’da Din Psikolojisinin Dünü Bugünü”, 94.

mezheplere ve yeni dini gruplara (hareketlere) yakınlıklarını inceleme konusu haline getiren araştırma grubudur.¹⁴

Henning'in¹⁵ aktardığına göre bu çalışma gruplarından ikincisi ise, Sebastian Murken ve Stefan Huber tarafından oluşturulmuştur. Bu gruba iki binli yılların başında Christian Zwingmann da katılmıştır. Bu çalışma grubu daha çok standardize edilmiş dindarlık envanteri üzerine yoğunlaşmıştır. Ayrıca, dini benlik kavramlarının birey merkezli ölçümü için de bir araç geliştirme üzerine çalışmışlardır. Halihazırda bu iki ölçek alanda bir taraftan da araştırmalarda kullanılmaktadır. Bu grubun araştırma konularının çeşitliliği söz konusudur ve bu araştırma alanlarından bir diğeri de kadınların meme kanseri ile mücadelede dini başa çıkma biçimleri üzerinedir. Ayrıca Murken'nin çalışmalarında dindarlık ve sağlık ilişkisinin çokça araştırıldığı da görülmektedir.¹⁶ Bu çalışma grubu sistematik din psikolojisi araştırmalarının geliştirilmesini hedeflediği için; dindarlık konusunun üzerinde çok fazla durmuşlar ve onun önemini ortaya çıkarabilmek için bir dizi veri seti geliştirmeyi hep öncelemişlerdir. Araştırmalardaki bu çok yönlülüğü öne çıkarmış olmaları neticesinde bireysel faktörler konusunu da ele aldıkları; hangi bireysel faktörlerin kişiyi belirli bir dini gruba katılmaya yakın hale getirdiği, ne kadar süreyle bu grup içerisinde kalmaya ikna ettiği gibi kişilik özelliklerini tespit etmeye dönük psikososyal dinsel yönelimleri tespit etmeyi amaçladıkları görülmektedir.¹⁷

¹⁴ G. Hellmeister vd. "Religiösität, magisches Denken und Affinität zu Sekten bei Jugendlichen in den neuen Bundesländern", *Religiösität, Persönlichkeit und Verhalten. Beiträge zu Religionspsychologie*, ed. H. Moosbrugger, C. Zwingmann - D. Frank, (Münster: Waxmann Verlag, 1996); K. Selinger - E.R. Straube, "Christologie Jugendlichen. Coping-Funktion religiöser Glaubenssysteme", *Konversion. Zur Aktualität eines Jahrhundertthemas*, ed. C. Henning & E. Nestler, Frankfurt am Main: Lang Verlag, 2000a, 213-256; K. Selinger - E.R. Straube, "Glaube versetzt Berge. Bei jedem die gleichen? Individuelle psychische Einflussfaktoren auf religiöse Bewältigung", *Wege zum Menschen*, 54, 205-220; Apaydın, "Almanya'da Din Psikolojisinin Dünü Bugünü", 95.

¹⁵ Henning, "100 Jahre Religionspsychologie im deutschsprachigen Raum", 23-40.

¹⁶ Bkz.: Sebastian Murken, *Religiösität, Kontrollüberzeugung und seelische Gesundheit bei Anonymen Alkoholikern* (Frankfurt am Main: Peter Lang, 1994); Sebastian Murken, "Ungesunde Religiösität-Entscheidungen der Psychologie?", *Kritik an Religionen*, ed. G. M. Klinkhammer, S. Rink, T. Frick, (Marburg: Diagonal, 1997); Sebastian Murken, *Gottesbeziehung und psychische Gesundheit. Die Entwicklung eines Modells und seine empirische Überprüfung* (Münster: Waxmann, 1998a); Sebastian Murken, "Soziale und psychische Auswirkungen der Mitgliedschaft in neuen religiösen Bewegungen unter besonderer Berücksichtigung der sozialen Integration und psychischen Gesundheit", *Neue religiöse und ideologische Gemeinschaften und Psychogruppen. Forschungsprojekte und Gutachten der Enquete-Kommission "Sogenannte Sekten und Psychogruppen"*, ed. Deutscher Bundestag Enquete-Kommission "Sogenannte Sekten und Psychogruppen, (Hamm: Hoheneck, 1998b), 297-354; Sebastian Huber, *Dimensionen der Religiosität. Skalen, Messmodelle und Ergebnisse einer empirisch orientierten Religionspsychologie* (Bern: Huber, 1996); Sebastian Huber, "Nonmetrische Multidimensionale Skalierung (NMDS) als Meßmodell für subjektive Sichtweisen der Religiosität", *Konversion. Zur Aktualität eines Jahrhundertthemas*, ed. C. Henning & E. Nestler, (Frankfurt am Main: Lang, 2000), 361-377; Sebastian Huber, *Zentralität und Inhalt. Ein neues multidimensionales Messmodell der Religiosität*. Opladen: Leske+Budrich, 2003; Christian Zwingmann - Sebastian Murken, "Coping with an uncertain future: Religiosity and millenarianism", *Archiv für Religionspsychologie* 23, (2000a), 11-28; Christian Zwingmann - Sebastian Murken, "Religiösität, Zukunftsbewältigung und Endzeiterwartungen", *Psychologie und Zukunft. Prognosen, Probhezeugungen, Pläne*, ed. J. Möller, B. Strauß & S. M. Jürgensen (Göttingen: Hogrefe, 2000b), 255-278.

¹⁷ Henning vd., "Die Geschichte der Religionspsychologie im deutschsprachigen Raum", 69'den akt.: Apaydın, "Almanya'da Din Psikolojisinin Dünü Bugünü", 95-96.

Din psikolojisi için günümüzde dağılmış olan üçüncü bir çalışma grubu Münihli Katolik din eğitimcisi ve din psikoloğu Bernhard Grom'un¹⁸ etrafında oluşmuştur. Bu çalışma grubu, Grom, Hellmeister ve Zwingmann'dan¹⁹ (1998) oluşmuştur ve insan dindarlığının motivasyonelliğini psikolojik perspektiften değerlendirmeyi amaçlayan bir araştırma aracı geliştirmişlerdir (Münih Motivasyonel Psikolojik Dindarlık Envanteri-MMRI). Bu envanterin dört yazar tarafından tekrar istatistiksel süreçlerinin farklı yönlerinin ele alındığı ve boyutsal denetiminin yapıldığı bir nüshası 2010 yılında Türkçeye de kazandırılmıştır.²⁰ İnancın motivasyonelliğinin tek başına araştırılmasının yeterli olmadığı; dindarlık ve yaşam doyumu perspektifinde bir dizi daha geniş bir saha deneyimi araştırmasını da zorunlu kılmıştır. Aslına bakılırsa MMRI'nın kavramsal arka planının uzman psikologlarca da kabul gören Grom'un ilk basıldığı yıl 1992 olan din psikolojisi kitabının bir parçası olarak sunduğu insan dindarlığının motivasyonel psikolojik değerlendirmesine yönelik bölümüne dayanmaktadır. O'nun teorisine göre, bireysel dindarlığın ilgili tezahürleri, altı ana noktada özetlenebilecek güdülere dayanmaktadır. Bu güdüler şunlardır: (1) içsel zorlama ve korku yoluyla ahlaki öz kontrolü uygulama isteği, (2) önemli yaşam olaylarının dışsal kontrolüne, keder ve korkunun içsel kontrolüne duyulan arzu, (3) olumlu benlik saygısı arayışı, (4) şükran ve saygı gösterme isteği, (5) olumlu sosyal duygu ve davranışlara sahip olma isteği ve (6) ideolojik bilgiye ve mantıksal koordinasyona ilgi arzusudur.²¹ Adı geçen iç yönelimli-dış yönelimli dindarlığın ölçülmesine dönük geliştirilen bu ölçeğin Almanca uyarlaması ve alan yazında araştırmalarda kullanılmasına dönük çalışmaların daha önceye uzandığını görmekteyiz. Muhtemelen son uyarlama çalışması ilgili ölçek ile ilgili önceki çalışmaların üzerine bina edilmiştir.²²

Zwingmann'ın din psikolojisi çalışmalarının yöntemsel açıdan çeşitlilik gösterdiğini söyleyebiliriz. Nitel ve nicel çalışmalar yapan Zwingmann'ın bu çalışmalarında alanın yöntemsel bakışını yansıtan çeşitli tekniklerle yapılmış birçok çalışması bulunmaktadır.

Zwingmann, din psikolojisi ile ilgili tek başına, ikinci bir bilim insanı ile ve birden çok bilim insanı ile birlikte çalışmalar yürüten bir bilim insanıdır. Çok isimli çalışmaların bir kısmında kendisi ilk isim iken bazı çalışmalarda kendisi, ikinci, üçüncü vb. sıralarda bulunmaktadır.

Zwingmann'ın ilk isim olmadığı çalışmalardan birisi *Katholische Kirchengemeinden zwischen Tradition und Pluralisierung. Ein quasiexperimenteller Beitrag zum Zusammenhang zwischen kirchlichem Dogmatismus und ekklesiogenen Neurosen/Gelenekçilik ve çoğulculuk arasında Katolik cemaatleri. Kilise dogmatizmi ile din kaynaklı nevrozlar*

¹⁸ Bernard Grom, *Religionspsychologie* (München/Göttingen: Kösel/Vandenhoeck & Ruprecht, 1992); Bernard Grom, "Religion und subjektives Wohlbefinden", *Psychotherapie Psychosomatik medizinische Psychologie* 50 (2000), 187-192.

¹⁹ Bernard Grom vd. "Münchner Motivationspsychologisches Religiösitäts-Inventar (MMRI). Entwicklung eines neues Meßinstruments für die religionspsychologische Forschung", *Religion und Religiösität zwischen Theologie und Psychologie. Bad Boll Beiträge zur Religionspsychologie*, ed. C. Henning & E. Nestler (Frankfurt am Main: Lang, 1998), 181-203.

²⁰ Bkz.: Christian Zwingmann vd. "Münchner Motivasyonel Dindarlık Envanteri: Boyutsal Kontrol ve Denetim", çev. Halil Apaydın, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 10/2 (2010), 287-312.

²¹ Gromm, *Religionspsychologie*, 112 akt., Apaydın, "Almanya'da Din Psikolojisinin Dünyü Bugünü", 96.

²² Christinan Zwingmann vd. "Intrinsische und extrinsische religiöse Orientierung: Fragebogenskalen zum Einsatz in der empirisch-religionspsychologischen Forschung", *Zeitschrift für Differentielle und Diagnostische Psychologie* 15 (1994), 131-139.

arasındaki bağlantıya yarı deneysel bir katkı (1993)²³ adlı makaledir. Bu makalede, kilise dogmatizminden kaynaklanan “kilise nevrozu” temelinde bir araştırma yapılmıştır. Ana varsayım kilise dogmatizminin zihinsel bir sorun olarak “kilise nevrozu” denilen bir hastalığı doğurduğu tezi üzerine bina edilmektedir. “Kilise nevrozu”na neden olduğu düşünülen “geleneksel cemaat”ten 93 katolik (yüksek kilise dogmatizmi) ve daha düşük nevroz göstereceği düşünülen “çoğulcu cemaat”ten 70 katılımcı (düşük kilise dogmatizmi) ile istatistiksel olarak anılan niteliklere sahip oldukları ortaya konmuş bu katılımcılarla çalışmışlardır. Araştırmada nevrozlu iki ana yönde araştırma konusu yapılmıştır, bunlar: “dini kaygı” ve “depresiflik”tir. Araştırma sonucunda “geleneksel cemaat”in dinsel kaygı ve depresiflik düzeylerinin “çoğulcu cemaat” katılımcılarına göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Zwingmann'ın ilk isim olduğu bir diğer çalışma *Religiöse Endzeiterwartungen. Möglichkeiten und Risiken/Dinsel bakış açılı ahir zaman beklentileri. Fırsatlar ve riskler* (1998)²⁴ adlı makaledir. Bu çalışmada, özellikle ölümden sonraki yaşama dair tasavvurları olmayan ya da net olarak açıklaması bulunmayan inançlar bağlamında bu dünyada beklenen bir dizi eskatolojik olaylar dizisi inançları üzerinde din psikolojisi perspektifinde durulmuştur. “Chilastik fikirler”²⁵ olarak da ele alınabilecek bu inançlar özellikle kriz dönemlerinde daha sık ortaya çıkma eğiliminde olarak betimlenirler. Bu türden inançlara sahip bireylerin, dünyada yaşanan bariz acı ve kötülükler karşısında hayatlarına anlam katma ya da var olan anlamı sürdürme konusunda direnç kazandıkları, bununla birlikte gelecek tasavvurunu yöneten bu inançlarının onların var olan günü erteleme davranışı gibi riskleri de barındırdığı söylenebilir.

Zwingmann'ın nicel veri ile yaptığı *Erfassung von Spiritualität/Religiosität im Kontext der gesundheitsbezogenen Lebensqualität/Sağlıkla ilişkili yaşam kalitesi bağlamında maneviyat/dindarlığın değerlendirilmesi*²⁶ adlı makalede, Anglo-Amerikan bölgesinde ele alınan sağlıkla ilgili yaşam kalitesinin bir bileşeni olarak araştırılan maneviyat/dindarlık konusundaki bulguların Almanya'da pek bulunmaması nedeniyle ilgili literatürün ve bu literatür içerisinde yer alan ölçme araçlarının muhtevasını açıklamak ve bu araçların varsa boyutlarının Alman toplumuna uyarlanması ve mümkünse yeni araştırmalara gidilmesine dönük ufuk açmak amaçlanmıştır.

Nicel nitelikte adından söz edilecek çalışmalardan birisi *Religious commitment, religious coping, and anxiety: A study in German patients with breast cancer/Dini bağlılık, dini başa çıkma ve kaygı: Alman meme kanseri hastaları (üzerine) bir çalışma*²⁷ adlı makaledir. Bir grup bilim insanı ile yapılan bu çalışmada ana hatlarıyla son yılların ilgi çeken konularından

²³ H. Spring vd. “Katholische Kirchengemeinden zwischen Tradition und Pluralisierung. Ein quasiexperimenteller Beitrag zum Zusammenhang zwischen kirchlichem Dogmatismus und ekklesiogenen Neurosen”, *Zeitschrift für Klinische Psychologie, Psychopathologie und Psychotherapie* 41 (1993), 31–42.

²⁴ Christian Zwingmann - Sebastian Murken, “Religiöse Endzeiterwartungen. Möglichkeiten und Risiken”, *Stimmen der Zeit*, 123 (1998), 619–628.

²⁵ “Bin yıcılık, milenyum inançlar” denilen bu anlayışın temel fikri, Mesih'in her şeyin tamamlanmasından önce bin yıl boyunca hüküm süreceği teorisi. (Bkz.: The Concise Oxford Dictionary of World Religions “Chiliasm”; Mehmet Ali Kirman. *Din Sosyolojisi Sözlüğü* (Adana: Karahan, 2016), “bin yıcılık”, 97.

²⁶ Christian Zwingmann, “Erfassung von Spiritualität/Religiosität im Kontext der gesundheitsbezogenen Lebensqualität”, *Psychotherapie, Psychosomatik, Medizinische Psychologie* 55 (2005), 241–246.

²⁷ Christian Zwingmann vd. “Religious commitment, religious coping, and anxiety: A study in German patients with breast cancer”, *European Journal of Cancer Care* 17 (2008), 361–370.

olan dindarlık ve prososyal uyum arasındaki ilişkiyi ele almasıdır. Önceki çalışmalardan ayırıcı bir nitelik olarak bu makalede eğilimsel dinsel bağlılık ile duruma özgü dinsel başa çıkma arasında açık bir ayırma gidilmiştir. Makale, dinsel bağlılığın, olumlu ve olumsuz dinsel başa çıkmanın ve dinsel bağlılık-dinsel başa çıkma etkileşimlerinin kaygı tahmin etmedeki göreceli gücünü araştırmıştır. 167 Alman meme kanserli hastadan oluşan örneklem üzerinde yapılan bu çalışmada; olumlu ve olumsuz dinsel başa çıkmanın kaygı ile eğilimsel dinsel bağlılıktan daha güçlü bir şekilde ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Diğer bir bulgu ise, hiyerarşik regresyon analizi dinsel bağlılık-olumsuz başa çıkma etkileşimini ortaya koymuştur. Bu etkileşime göre, yüksek düzeyde dinsel bağlılık ile yüksek düzeyde olumsuz dinsel başa çıkmanın sinerjik bir etkisi olduğu tespit edilmiştir. Buna karşılık, olumlu dinsel başa çıkma bir düzenleyici olarak işlev görmemiş ve dinsel bağlılıkla yakından ilişkili görünmektedir.

Nitel nitelikte adından söz edilebilecek ikinci çalışma Measuring religiosity/spirituality: Theoretical differentiations and categorization of instruments/Dindarlığın/maneviyatın ölçülmesi: Teorik farklılaşmalar ve araçların kategorilendirilmesi²⁸ adlı makaledir. Bu makalede, kavramsal olarak dindarlık/maneviyat kavramları üzerinde durulmuş ve bu iki kavramın birbirinden farklı iki yönü yansıttığını belirtmişlerdir. Başlangıçta aynı anlamda kullanılan bu iki kavramın süreç içerisinde farklılıkların daha bariz olarak ortaya çıktığı tespit edilmiştir. Özellikle daha seküler olan toplumlarda kendini dindar olarak tanımlamayan ama manevi olarak nitelendiren bireylerin var olduğundan bahsedilmektedir. Bahsedilen bu farklılıklarla birlikte dindarlık/maneviyat ölçümünün bileşenleri, oluşturulacak ölçeklerin birincil amaçları, ara değişkenlerin birincil ya da ikincil düzeyde belirleyicilik olasılıkları ve bu ana kavramlarla ilişkili, üzerinde çalışılacak diğer kavramların nasıl oluşturulacağı ele alınmış ve değerlendirilmiştir.

Zwingmann'ın Klein ile birlikte yürüttüğü Sind religiöse Menschen gesünder, und wenn ja, warum? Ergebnisse empirisch-sozialwissenschaftlicher Forschung/Dindar insanlar daha mı sağlıklıdır, eğer öyleyse neden? Ampirik sosyal bilim araştırmalarının sonuçları (2013)²⁹ adlı çalışmada, ABD'de yapılmış olan ruh sağlığı dindarlık ilişkisi araştırmalarının ulaştığı sonuçların genel bir değerlendirmesinin yapılmıştır. Ulaşılan sonuçların genel özeti şu şekildedir: dindarlığın olumlu yönleri bakımından ruh sağlığı ile anlamlı bir ilişkinin olduğu; dindarlığın olumsuz yönleri bakımından ise (suçluluk duygusu, cezalandırılma korkusu ve Tanrı ile yaşanan çatışmalar) az da olsa anlamlı ilişkiselliği ortaya koyan bulgular söz konusudur. Fiziksel sağlıkla dindarlık arasında da olumlu bir ilişkinin bulunduğu; bu ilişkiselliğin Almanca konuşulan bölgeler için genellenebilir bir yönünün olup-olmadığı tartışılmaktadır.

Zwingmann'ın Gottschling ile birlikte kaleme aldığı Religiosity, spirituality, and God concepts. Interreligious and interdenominational comparisons within a German sample/Dindarlık, maneviyat ve Tanrı kavramları: Alman örneklem grubunda dinler arası ve

²⁸ Zwingmann vd. "Measuring religiosity/spirituality: Theoretical differentiations and categorization of instruments", *Religions* 2 (2011), 345–357.

²⁹ Christian Zwingmann - C. Klein, "Sind religiöse Menschen gesünder, und wenn ja, warum? Ergebnisse empirisch-sozialwissenschaftlicher Forschung", *Spiritual Care – Zeitschrift für Spiritualität in den Gesundheitsberufen* 2/2 (2013), 21–36.

mezhepler arası bir karşılaştırma³⁰ adlı makale 478 kişiden oluşan farklı inanç grupları (Protestanlar, Serbest Kilise Protestanları, Bahailer, Müslümanlar, Spiritüalistler: kendilerini spiritüalist olarak tanımlayıp herhangi bir inanca sahip olmayanlar) üzerinde yapılan kesitsel bir çalışmadır. Çalışmada, dindarlık ve spiritüalitenin değerlendirmelerine, Merkezi Dindarlık Ölçeği ile değerlendirilen dindarlığın merkeziliğine ve Tanrı kavramına atıfta bulunarak karşılaştırmalar yapılmıştır. Araştırmanın sonunda ulaşılan veriler şu şekildedir: Protestanlar kendilerini büyük ölçüde spiritüel olarak tanımlarken; bu tanımlama iki ayrı uca dağılmaktadır. Örneklemin diğer inanç grupları bakımından ise, belirli farklılıklar göstermekle birlikte dindar olmayan katılımcılar da dahil genelde kendilerini spiritüel olarak tanımlama eğiliminde oldukları tespit edilmiştir.

Zwingmann'ın ikinci yazar olarak yer aldığı *Religiosität/Spiritualität und rigides Kohärenzgefühl* (2017): *Dindarlık/Maneviyat ve Katı Tutarlılık Duygusu*³¹ adlı çalışmada, genel olarak dindarlık ve maneviyatın tutarlılık duygusunu geliştirici bir fonksiyonunun olduğu ve bu tutarlılığın kaynağı olduğu belirtildikten sonra Aaron Antonovsky'nin geliştirdiği din ve sağlık araştırmalarının odağında yer alan "tutarlılık duygusu"nun "katı" haliyle tasvir edilen ve "katı tutarlılık duygusu" olarak ortaya çıkan durumun daha farklı sonuçlar doğurduğu belirtilir. Katı bütünlük (tutarlılık) duygusu, aşırı bir iç kontrol odağı, zayıf bir benlik, sabit bir sosyal rol kimliği ve esnek olmayan kural ve değer sistemlerinin esnek olmayan bir şekilde uygulanmasıyla karakterize edilir. Bu çalışmada yine yazarlar, çeşitli dini yönelim biçimlerinin ve maneviyat biçimlerinin "katı" veya "zayıf" tutarlılık duygusunun gelişimine ne ölçüde katkıda bulunduğu ve dolaylı olarak sağlık (refah, huzur) üzerinde olumsuz bir etkiye sahip olabileceğini tartışılmaktadır.

Onun Hodapp ile yaptığı "Religiosität/Spiritualität und psychische Gesundheit: Zentrale Ergebnisse einer Metaanalyse über Studien aus dem deutschsprachigen Raum" (2018): *Dindarlık/Maneviyat ve Ruh Sağlığı: Almanca Konuşulan Bölgelerdeki Merkezi Çalışmalar Üzerine Metaanaliz Bir Araştırma* çalışma bu türe tipik bir örnek olarak verilebilir. Bu araştırmada ana hatlarıyla Almanca konuşulan bölgelerde (Almanya, Avusturya ve İsviçre) yapılan 67 adet ruh sağlığı ile dindarlık/maneviyat ilişkisini ortaya koyan çalışmaların meta-analiz bulgularının ABD'de yapılan çalışmalardan biraz farklılık gösterdiği; örneğin, genel bulguların ABD'de yapılan çalışmalarla benzerlik göstermekle birlikte inanç ve kültürel farklılıklardan kaynaklanan bir dizi farklılığın da söz konusu olduğunu ortaya koymuştur. Yine, Almanca konuşulan bölgelerde dindarlık/maneviyat ile ruh sağlığı ilişkisinin ABD'de yapılmış olan çalışmalara göre daha düşük düzeyde ilişkisellik tespit edilmiştir. Örneğin, "dine ve Tanrıya negatif yaklaşım" ile "zihinsel sağlık" arasında anlamlı düzeyde ortaya çıkan negatif ilişki ve diğer göstergeler arası karşılaştırmalarda anlamlılık gösteren bulguların skorları Almanca konuşulan bölgelerde daha düşük ilişkiselliği ortaya koymaktadır.³²

³⁰ Christian Zwingmann - S. Gottschling, "Religiosity, spirituality, and God concepts. Interreligious and interdenominational comparisons within a German sample", *Archive for the Psychology of Religion* 37 (2015), 98-116.

³¹ F. Jeserich vd. "Religiosität/Spiritualität und rigides Kohärenzgefühl", *Religiosität: Die dunkle Seite. Beiträge zur empirischen Religionsforschung*, ed. C. Zwingmann, C. Klein & F. Jeserich, (Waxmann, 2017) 91-113.

³² Christian Zwingmann - Bastian Hodapp, "Religiosität und psychische Gesundheit: Zentrale Ergebnisse einer Metaanalyse über Studien aus dem deutschsprachigen Raum", *Spiritual Care – Zeitschrift für Spiritualität in den Gesundheitsberufen* 7 (2018), 69-70.

Zwingmann'ın Klein ile birlikte yayınladığı *Religion and health from the view of psychology of religion: Empirical results – possible pathways – cultural context: Din Psikolojisinde Din ve Sağlık: Ampirik sonuçlar -olası yollar- Kültürel Bağlam*³³ adlı kitap bölümünde din ve sağlık arasındaki ilişkiye ilişkin sosyal bilimsel araştırmaların bulgularına genel bir bakış ele alınmaktadır. ABD'de konu ile ilişkili 1990 yıllardan itibaren ağırlıklı olarak çalışılan konulardan birisi olduğu tespiti yapılır; özellikle MEDLINE veri tabanını kullanarak 1986 yılı ile 1990 yılları arasında din ve sağlık konusu ile ilişkili çalışma sayısının 247 iken 1990 yılından 2018 yılına kadar 1728 olduğu belirtilir.

Zwingmann'ın Eschmann ile birlikte yaptıkları *Islam im interreligiösen Kontext von Spiritual Care: Dinlerarası Manevi Bakım Bağlamında İslam*³⁴ adlı çalışmada, manevi bakımın köklerinin ağırlıklı olarak Hristiyan geleneğinde olduğunu belirtirler de; diğer kültür ve inançların manevi bakıma nasıl baktıklarının da önemli olduğunu, çünkü dünyadaki göç hareketlerinin ve bunun uzantısı olarak ortaya çıkan değişimlerin bunu zorunlu kıldığını belirtip “Uluslararası Sağlık ve Maneviyat Derneği”nin hedeflerinden birisinin de, farklı inançlarda manevi ve pastoral bakıma getirecekleri farklı açılımların ortaya çıkarılması olduğudur. Bu nedenle yazarlarımız, Almanca konuşulan bölgelerde oluşturulmuş olan sağlıkta Müslümanlar için manevi bakım çalışmalarının bazılarını değinmişler ve kavramsal arka planlarını ele alıp değerlendirmişlerdir. Ayrıca, manevi bakım ve pastoral bakım bağlamında işbirlikçi yaklaşımların literatür verilerine yer vermişlerdir. Çalışmada yine, Kuzey Amerika ve Almanya’da yapılan manevi bakım ve pastoral bakım çalışmalarının benzerliklerinin yanında kültürel çeşitlilikten kaynaklanan kendine has yönlerine de değinmişlerdir.

Sonuç

Kendini sosyal bilimci ve psikolog olarak tanımlayan Christian Zwingmann, psikolojisinin birçok alt dalında çalışma yaptığı bilinmektedir ve bu çalışma alanlarından birisi de din psikolojisidir. Onun din psikolojisi ile ilişkili çalışmalarının hem yöntemsel yaklaşım biçimleri hem de içerik bakımından çeşitlilik gösterdiğini söyleyebiliriz. Nitel ve nicel çalışmaların iç içe aynı çalışma içerisinde ve ayrı ayrı farklı çalışmalar içerisinde konunun içeriğine göre kullanıldığını görmekteyiz. Bir taraftan din psikolojisinin evrensel ve yerel tarihsel gelişimine odaklanan nitel çalışmalar yapmış, diğer taraftan din psikolojisinin ölçme araçlarına dönük geliştirilmiş çalışmaların Almancaya uyarlanması, uyarlanan çalışmaların sahada uygulanarak verilerinin bilimsel bilgi birikimine dönüştürülmesi gayreti güdülmüştür. Ayrıca, din psikolojisi alanında yapılmış nicel çalışmalardan hareketle metaanaliz çalışmalar da yürütülmüştür.

Zwingmann'ın din psikolojisi ile ilgili araştırma ve yayınları konu bakımından çeşitlilik göstermektedir. Bu çeşitliliği ana hatlarıyla maddeler halinde şöyle özetleyebiliriz.

1- Onun çalışma alanlarından birisi dindarlık envanterleridir. Bir grup bilim insanı ile birlikte oluşturdukları çalışma grubu ile ya kendileri ölçek geliştirmişler ya da geliştirilmiş ölçekleri Almancaya çevirip uyarlama yaparak standardize etmişlerdir. Ayrıca “dini benlik”

³³ Christian Zwingmann - C. Klein, “Religion and health from the view of psychology of religion: Empirical results – possible pathways – cultural context”, *Spirituality, mental health, and social support. A community approach Studies in Spiritual Care* 7 (2020), 38–55.

³⁴ Eschmann - Zwingmann. “Islam im interreligiösen Kontext von Spiritual Care”.

kavramlarının birey merkezli ölçümü için de bir araç geliştirmişlerdir. Bahsi geçen bu ölçekler hem kendileri hem de diğer bilim insanları tarafından araştırmalarda kullanılmaktadır. Örneğin, geliştirdikleri ölçeklerden hareketle meme kanseri kadınların dini başa çıkma biçimlerini, sağlıklı olmak ile dindarlık/dini başa çıkma biçimleri vb. konuları kültürel bağlam dahil farklı perspektiflerle araştırma konusu yapmışlardır.

2- Onun çalışma alanlarından bir diğeri ise genel sağlık ile dindarlık ilişkisini ele aldığı çalışmalarıdır. Örneğin, kilise dogmatizmi ve dini kaynaklı nevrozların genel dini kaygıyı ve depresif olmayı etkileyip etkilemediği araştırma konusu yapılmıştır. Aynı şekilde, farklı inanç grupları ve mezhepler bakımından ruh sağlığı, dini başa çıkma, öznel iyi oluş ve dindarlık ilişkisi konulu çalışmaları da bulunmaktadır.

3. Onun disiplinler arası ve kültürlerarası karşılaştırmaya dönük çalışmaları da bulunmaktadır. Örneğin, din psikolojisi açısından ruh sağlığı, maneviyat ve genel sağlık algısının kültürel bağlamda ele alındığı çalışma ile İslam inancı perspektifinde çalışma konusu yapılan manevi bakım araştırmalarını değerlendirdiği inceleme bu çerçevede dikkate değerdir.

Hakem/Peer-review: Çift Taraflı Kör/Double Blind.

Teşekkür/Acknowledgements:

-

Beyanname/Declarations:

1. Özgünlük Beyanı/Statement of Originality:

Bu çalışma özgündür.

2. Yazar Katkıları/Author Contributions:

Makale tek yazarlıdır.

3. Etik Kurul İzni/ Ethics approval:

Bu çalışma, etik kurul izni gerektirmeyen nitelikte olup kullanılan veriler literatür taraması/yayınlanmış kaynaklar üzerinden elde edilmiştir. Çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

4. Finansman-Destek/Funding-Support:

Bu çalışma herhangi bir finansman ya da destek almamıştır.

5. Çıkar Çatışması Beyanı/Competing interests:

Yazar, herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan etmektedir.

KAYNAKÇA

- Apaydın, Halil. "Almanya'da Din Psikolojisinin Dünü Ve Bugünü". *Dünyada Din Psikolojisi (Dünü Bugünü-I)*. ed. Nevzat Gencer - Muammer Cengil, 83-109. Ankara: Sonçağ, 2024.
- Eschmann, H. - Zwingmann, C. "Islam im interreligiösen Kontext von Spiritual Care". *Spiritual Care* 7/1 (2017), 1-2.
- Hellmeister vd. "Religiösität, magisches Denken und Affinität zu Sekten bei Jugendlichen in den neuen Bundesländern". *Religiösität, Persönlichkeit und Verhalten. Beiträge zu Religionspsychologie*. Ed. H. Moosbrugger, C. Zwingmann - D. Frank. 59-64. Münster: Waxmann, 1996.
- Henning, Christian. "100 Jahre Religionspsychologie im deutschsprachigen Raum". *Religiösität: Messverfahren und Studien zu Gesundheit und Lebensbewältigung-Neue Beiträge zur Religionspsychologie*. ed. Christian Zwingmann - H. Moosbrugger. 23-40. Münster: Waxmann Verlag GmbH, 2004.
- Henning, Christian vd. "Die Geschichte der Religionspsychologie im deutschsprachigen Raum". *Einführung in die Religionspsychologie*. Ed. C. Henning, S. Murken & E. Nestler. 9-90. Paderborn: Verlag Ferdinand Schöningh, 2003.
- Holm, Nils G. *Einführung in die Religionspsychologie*. München: UTB Reinhardt Verlag, 1990.
- Holm, Nils G. "Religionspsychologie gestern und heute: Einige Entwicklungslinien". *Archiv für Religionspsychologie* 22 (1997), 15-27.
- <https://www.evch-bochum.de/persoennliche-homepage-prof-dr-dr-christian-zwingmann.html> (30 Kasım 2024).
- Huber, S. *Dimensionen der Religiosität. Skalen, Messmodelle und Ergebnisse einer empirisch orientierten Religionspsychologie*. Bern: Huber Verlag, 1996.
- Huber, S. "Nonmetrische Multidimensionale Skalierung (NMDS) als Meßmodell für subjektive Sichtweisen der Religiosität". *Konversion. Zur Aktualität eines Jahrhundertthemas*. Ed. C. Henning - E. Nestler. 361-377. Frankfurt am Main: Lang, 2000.
- Huber, S. *Zentralität und Inhalt. Ein neues multidimensionales Messmodell der Religiosität*. Opladen: Leske+Budrich, 2003.
- Jeserich, F. vd. "Religiosität/Spiritualität und rigides Kohärenzgefühl". *Religiosität: Die dunkle Seite. Beiträge zur empirischen Religionsforschung*. Ed. Christian Zwingmann. 91-113. Münster: Waxmann, 2017.
- Kirman, Mehmet Ali. *Din Sosyolojisi Sözlüğü*. Adana: Karahan Yayınları, 2016.
- Murken, Sebastian. *Religiösität, Kontrollüberzeugung und seelische Gesundheit bei Anonymen Alkoholikern*. Frankfurt am Main: Peter Lang Verlag, 1994.
- Murken, Sebastian. "Ungesunde Religiösität-Entscheidungen der Psychologie?". *Kritik an Religionen*. Ed. G. M. Klinkhammer vd. 157-172. Marburg:Diagonal, 1997.
- Murken, Sebastian. *Gottesbeziehung und psychische Gesundheit. Die Entwicklung eines Modells und seine empirische Überprüfung*. Münster: Waxmann, 1998a.
- Murken, Sebastian. "Soziale und psychische Auswirkungen der Mitgliedschaft in neuen religiösen Bewegungen unter besonderer Berücksichtigung der sozialen Integration und psychischen Gesundheit". *Neue religiöse und ideologische Gemeinschaften und*

- Psychogruppen. Forschungsprojekte und Gutachten der Enquete-Kommission "Sogenannte Sekten und Psychogruppen".* Ed. Deutscher Bundestag Enquete-Kommission "Sogenannte Sekten und Psychogruppen". 297-354. Hamm: Hoheneck, 1998b.
- Murken, Sebastian. "Religionspsychologie in Deutschland: eine Bestandsaufnahme". In *Psychologie auf dem Prüfstand psychologischer Forschung, Sonderheft der Reihe Wege zum Menschen 54* (2002), 185-196.
- Selinger, K. - Straube, E. R. "Christologie Jugendlichen. Coping-Funktion religiöser Glaubenssysteme". *Konversion. Zur Aktualität eines Jahrhundertthemas*. Ed. Christian Henning - E. Nestler. 213-256. Frankfurt am Main: Lang Verlag, 2000a.
- Selinger, K. - Straube, E. R. "Glaube versetzt Berge. Bei jedem die gleichen? Individuelle psychische Einflussfaktoren auf religiöse Bewältigung". *Wege zum Menschen 54*, (2000b), 205-220.
- Spring, H. vd. "Katholische Kirchengemeinden zwischen Tradition und Pluralisierung. Ein quasiexperimenteller Beitrag zum Zusammenhang zwischen kirchlichem Dogmatismus und ekklesiogenen Neurosen". *Zeitschrift für Klinische Psychologie, Psychopathologie und Psychotherapie 41* (1993), 31-42.
- The Concise Oxford Dictionary of World Religions.*
- Topçu, Nurettin. "Din Psikolojisi", *İslam Mecmuası 1/2* (1956), 4-8. (A. İmamoğlu tarafından yayına hazırlanan: "Nurettin Topçu, Din Psikolojisi Bahisleri, 1995: Erzurum" çalışma esas alınmıştır).
- Zwingmann, Christian. - Klein, C. "Religion and health from the view of psychology of religion: Empirical results – possible pathways – cultural context". *Spirituality, mental health, and social support. A community approach*. Ed. B. Jakob & B. Weyel. Berlin: de Gruyter. *Studies in Spiritual Care 7* (2020), 38-55.
- Zwingmann, Christian - Gottschling, S. "Religiosity, spirituality, and God concepts. Interreligious and interdenominational comparisons within a German sample". *Archive for the Psychology of Religion 37* (2015), 98-116.
- Zwingmann, Christian. - Hodapp, B. "Religiosität und psychische Gesundheit: Zentrale Ergebnisse einer Metaanalyse über Studien aus dem deutschsprachigen Raum". *Spiritual Care – Zeitschrift für Spiritualität in den Gesundheitsberufen 7* (2018), 69-80.
- Zwingmann, Christian. - Klein, C. "Sind religiöse Menschen gesünder, und wenn ja, warum? Ergebnisse empirisch-sozialwissenschaftlicher Forschung". *Spiritual Care – Zeitschrift für Spiritualität in den Gesundheitsberufen 2(2)* (2013), 21-36.
- Zwingmann, Christian. - Moosbrugger, H. *Religiösität: Messverfahren und Studien zu Gesundheit und Lebensbewältigung, Neue Beiträge zur Religionspsychologie*. München: Waxmann Verlag, 2004.
- Zwingmann, Christian. - Murken, Sebastian. "Religiöse Endzeiterwartungen. Möglichkeiten und Risiken". *Stimmen der Zeit 12* (1998), 619-628.
- Zwingmann, Christian. - Murken, Sebastian. "Coping with an uncertain future: Religiosity and millenarianism". *Archiv für Religionspsychologie 23* (2000a), 11-28.

- Zwingmann, Christian. - Murken, Sebastian. "Religiösität, Zukunftsbewältigung und Endzeiterwartungen". *Psychologie und Zukunft. Prognosen, Probhezeigungen, Pläne*. Ed. J. Möller, B. Strauß & S. M. Jürgensen. 255-278. Göttingen: Hogrefe Verlag. 2000b.
- Zwingmann, Christian. "Erfassung von Spiritualität/Religiosität im Kontext der gesundheitsbezogenen Lebensqualität". *Psychotherapie, Psychosomatik, Medizinische Psychologie* 55. (2005), 241-246.
- Zwingmann, Christian vd. "Münchener Motivasyonel Dindarlık Envanteri: Boyutsal Kontrol ve Denetim". Çev. Halil Apaydın. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 10/2 (2010), 287-312.
- Zwingmann, Christian vd. "Intrinsische und extrinsische religiöse Orientierung: Fragebogenskalen zum Einsatz in der empirisch-religionspsychologischen Forschung". *Zeitschrift für Differentielle und Diagnostische Psychologie* 15 (1994), 131-139.
- Zwingmann, Christian vd.. "Measuring religiosity/spirituality: Theoretical differentiations and categorization of instruments". *Religions* 2 (2011), 345-357.
- Zwingmann, Christian vd. "Religious commitment, religious coping, and anxiety: A study in German patients with breast cancer". *European Journal of Cancer Care* 17 (2008), 361-370.

 Cüneyd AYDIN^{a*}

^a Doç. Dr./Assoc. Prof., Sinop Üniversitesi,
cuneydaydin@sinop.edu.tr

* Sorumlu Yazar/Corresponding Author

* Bu makale, sorumlu yazarın 2008 yılında, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde tamamladığı "Dinsel Fundamentalizm ile Yeni Çağ İnançlarına Yönelik Tutumlar Arasındaki İlişkiler" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

** This article is derived from the master's thesis titled "Relations Between Attitudes of Religious Fundamentalism and New Age Beliefs", completed by the corresponding author in 2008 at the Graduate School of Social Sciences, Dokuz Eylül University.

Künye:

Cilt/Volume: 5

Sayı/Issue: 2 (Özel Sayı)

Sayfa/Page: 107-127

Geliş Tarihi/Received: 20 Mart 2025

Kabul Tarihi/Accepted: 6 Mayıs 2025

Yayın Tarihi/Publication Date: 15 Haziran 2025

Atıf/Cite as: Aydın, Cüneyd. "Yeni Çağ Hareketi: Modern Bir İnanç Formunun Din Psikolojisi Açısından Analizi". *İdrak Dini Araştırmalar Dergisi* 5/2 (Haziran 2025), 107-127.

Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaların CC BY-NC 4.0 Lisansı altında yayımlanmaktadır. İkonlar Font Awesome'a aittir.

The authors own the copyright of their work published in the journal and their work is published under the CC BY-NC 4.0 License. Icons by Font Awesome.

Yeni Çağ Hareketi: Modern Bir İnanç Formunun Din Psikolojisi Açısından Analizi*

New Age Movement: An Analysis of a Modern Form of Belief from the Perspective of Psychology of Religion**

Öz

İnsanlar tarih boyunca inanma ihtiyacı içerisinde olmuşlar ve bu yüzden de birtakım semavi veya beşerî dinlere tabi olmuşlardır. Bireylerin tabi olduğu bu dinler ise sahip oldukları inanç, ibadet ve ahlaki ilkelerle bireyin ruh sağlığının korunmasında, zorluklarla başa çıkmasında ve hayatı anlamlandırmasında etkili olmaktadır. Ancak dinlerin birey üzerindeki bu etkileri dünyanın gelenekselden modern döneme geçişi sonrası değişmiştir. Çünkü modern öncesi dönemde daha çok geleneksel ve dinî kuralların ön planda olduğu bir yaşam tarzı süren bireyler, modernizmle birlikte geleneklerin ve dinî kuralların ikinci plana atıldığı bir yaşam felsefesiyle karşı karşıya kalmışlardır. Bu durum bir yandan dinlerin bireyler üzerindeki etkisini azaltırken diğer yandan inanma ihtiyacı içinde olan bireyleri yeni dinî hareketlere/inanç sistemlerine yöneltmiştir. "Modernizmin çocuğu" olarak görülen Yeni Çağ Hareketi de bireylerin inanma ihtiyacına cevap vermek için ortaya çıkmış bir tür dinî hareket ve/veya inanç sistemidir. İşte bu çalışma bir tür inanç sistemi olan Yeni Çağ Hareketi'ni konu edinmektedir. Araştırmanın amacı ise Türkiye'de farklı yollarla yaygınlık kazanmaya başlayan Yeni Çağ Hareketi'ni Din Psikolojisi açısından ele alıp incelemektir. Çalışmada literatür tarama yöntemi kullanılmıştır. Çalışma sonuçları Yeni Çağ inanışlarının daha çok kadınlar tarafından benimsendiğini, genç ve bekârlar arasında yaygınlık gösterdiğini, şehirde yaşayan bireyleri etkilediğini, eğitim durumu açısından farklılıklar gösterdiğini; bireyleri zihinsel, fiziksel, ruhsal ve sosyal açıdan genelde olumlu yönde etkilediğini; maneviyat arayışlarına cevap vermeye çalıştığını, anlam arayışı ve dine önem vermeyle negatif yönde ilişkili olduğunu ortaya koymuştur. Araştırma Yeni Çağ Hareketi konusunun Din Psikolojisi bilim alanında farklı yöntem ve değişkenlerle çalışılması gerektiğini vurgulamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Din Psikolojisi, Din, Dinî Hareketler, Yeni Çağ Hareketi, Yeni Çağ İnanışları.

Abstract

Throughout history, people have had the need to believe and therefore they have been subject to some divine or human religions. These religions that individuals follow, with their beliefs, worship and moral principles, are effective in protecting the mental health of individuals, coping with difficulties and making sense of life. However, these effects of religions on individuals have changed after the world's transition from traditional to modern era. Because in the pre-modern era, individuals who lived a lifestyle that was more traditional and religiously motivated were faced with a philosophy of life in which traditions and religious rules were pushed to the background with modernism. This situation, on the one hand, reduces the influence of religions on individuals, and on the other hand, directs individuals who need to believe to new religious movements/belief systems. The New Age Movement, which is seen as the "child of modernism", is a kind of religious movement and/or belief system that emerged to respond to individuals' need to believe. This study is about the New Age Movement, which is a kind of belief system. The aim of the research is to examine the New Age Movement, which has begun to gain popularity in Turkey in different ways, from the perspective of the Psychology of Religion. Literature review method was used in the study. The study results revealed that New Age beliefs are mostly adopted by women, are prevalent among the young and single, affect individuals living in cities, differ in terms of educational status; generally affect individuals positively in terms of mental, physical, spiritual and social aspects; try to respond to spirituality searches and are negatively related to the search for meaning and giving importance to religion. The research emphasizes that the subject of the New Age Movement should be studied with different methods and variables in the field of Psychology of Religion.

Keywords: Psychology of Religion, Religion, Religious Movements, New Age Movement, New Age Beliefs.

Giriş

Din ve inanç konusu bireylerin yaşamındaki önemini her zaman korumuştur. Bu sebeple dinler veya inanç sistemleri bir şekilde bireyin hayatında yer edinmeye devam etmiştir. Ancak geleneksel dönemde bireyin yaşamında ön planda tutulan din, modern döneme geçilmesiyle arka plana atılmış, birey üzerindeki etkisini bir ölçüde kaybetmiş hatta dinlerin tamamen kaybolup gideceği düşünülmüştür. Ne var ki durum tam olarak beklendiği gibi olmamıştır.

Zira insanlar modern dönemde de inanma ihtiyaçlarını karşılamak üzere ya geleneksel dinlere daha bireysel bir anlayışla bağlı kalmaya devam etmişler ya da kurumsal dinlere tepki olarak yeni inanç sistemleri veya dinî hareketler ortaya çıkarak insanları bu inanç sistemlerine çekmeye, manevi ve anlam ihtiyaçlarını karşılamaya çalışmışlardır. Söz konusu bu dinî hareketlerden birisi de sahip olduğu seçmeci (eklektik) ve birleştirici (senkretik) yapısı dolayısıyla bünyesinde İslam dini ve tasavvuf geleneği de dahil olmak üzere birçok dinden ve felsefeden unsurlar barındıran Yeni Çağ Hareketi (YÇH)'dir.

1960'lı yıllarda Batı'da ortaya çıkan ve 1990'lı yıllardan itibaren ülkemizde çok farklı mecralarda (yayınları, şifa çalışmaları, kurslar, seminerler, alternatif tıp ve yoga pratikleri gibi) görülmeye başlayan, giderek yaygınlaşan ve böylece bireylerin dini yaşamını bir şekilde etkileyen bu dinî hareketin Din Psikolojisi bilimi alanında ele alınarak çalışılması önemli görülmektedir.

İşte bu çalışma dini bir inanç sistemi olan Yeni Çağ Hareketini ve bu hareketin birey üzerindeki yansımalarını ele alıp incelemeyi amaçlamaktadır. Buradan hareketle, makalede ilk olarak Yeni Çağ Hareketi'nin tanımına, özelliklerine, tarihçesine, ortaya çıkış sebeplerine ve temel inanışlarına kısaca yer verilmiştir. İkinci olarak, bu inanç sistemiyle ilgili yapılmış olan çalışma ve değerlendirmeler sunulmuştur. Son olarak ise makalede ulaşılan fikrî sonuçlara yer verilmiş ve bazı önerilerde bulunulmuştur.

1. Yeni Çağ Hareketi (New Age Movement)

1.1. Tanımı

Kendine ait bir felsefesi, kutsal metni ve kurumsal yapılanması olmayan Yeni Çağ Hareketi'ni (YÇH) tanımlamak oldukça güçtür. Ancak yine de konuyla ilgili çalışma yapan araştırmacılar kendi çalışma alanlarından ve bakış açılarından hareketle bazı tanımlamalar yapmaya çalışmışlardır. Buna göre YÇH, geleneksel bir dinî otorite yerine bireyi merkeze alan, bireye dayalı kutsallık anlayışını öne çıkaran bir inanç sistemidir.¹ Ruhsal konulara kişisel ve eklektik bir yaklaşımı benimseyen bu hareket² psikolojik, terapötik (şifa verici), mistik ve bilimsel materyali harmanlayarak bireyin kullanımına sunan dinsel bir yapıyı ifade etmektedir.³

¹ Şafak Başkaya, *New Age Hareketi: Modern Bir Dinsellik Biçiminin Sosyo-Kültürel Analizi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006), 9.

² Mustafa Arslan, "Değişim Sürecinde Yeni Dindarlık Formları: 'Yeni Çağ' İnanışları Örneği", *Değerler Eğitimi Dergisi* 4/11 (2006), 16.

³ Stef Aupers-Dick Houtman, "Beyond the Spiritual Supermarket: The Social and Public Significance of New Age Spirituality", *Journal of Contemporary Religion* 21/2 (2006), 201.

Astrolojik kökenleri bulunan ve özel anlamda “Kova Burcu” kavramı ile ilişkilendirilen YÇH,⁴ bireyi Tanrı ile özel bir ilişki içinde gören ve eski halk dini pratiklerini içeren bir sistem olarak da değerlendirilmektedir.⁵ Bu yönüyle, kişisel deneyime ve içsel aydınlanmaya vurgu yapan yeni bir dinî hareket⁶ veya dünya görüşü olarak ele alınmaktadır.⁷

Konuyla ilgili çalışma yapan bazı araştırmacılar YÇH'nin kendi içinde tutarsız olan birtakım dinsel fikir ve uygulamaları içermesi dolayısıyla farklı tanımlamalarının olduğunu ifade etmektedirler. Örneğin Baerveldt bu hareketi *kendi işini kendisi yapan bir din* olarak görürken; Hamilton, *karma bir din*; Possamai, *dini ihtiyaçlar menüsü*; Bruce, *yayılımcı bir din*; Lyon, *dini bir süpermarket*;⁸ Köse, *bir hareketten ziyade bir düşünce veya felsefi sistem*;⁹ Albasan ise *bireyin içsel dönüşümünü ve ruhsal uyanışını merkeze alan bir yapı*¹⁰ olarak görmektedir. Bu çalışmada ise YÇH, bir tür inanç sistemi olarak ele alınmaktadır.

1.2. Karakteristik Bazı Özellikleri

YÇH, diğer birçok dini hareket gibi seküler bir niteliğe sahip olsa da birçok yönden onlardan farklı özellikler taşımaktadır.¹¹ Bunlardan biri, “evrim” kavramının önemli görülmesidir.¹² Bu düşünce, manevi bir anlamda kullanılmakta olup ruhun ve bedenin evrimini temsil etmektedir.¹³ Yani evrim, biyolojideki anlamından farklı olarak insanın psikolojik ve spiritüel yönden gelişmesini ifade etmektedir.¹⁴

YÇH’de “ekoloji düşüncesi” de önemli bir yer tutmaktadır. Bu düşünceye göre dünya; insandan daha üstün olan, canlı ve kutsal bir organizmadır. Bu sebeple birey, yaşadığı gezegene zarar vermemeli, onunla uyum içinde olmalı; vejetaryenlik, organik ziraat ve ev dokumaları gibi pratiklerin olduğu bir hayat tarzını benimsemelidir.¹⁵

YÇH’nin sahip olduğu bir başka özellik ise “birlik” fikrine önem vermesidir. Buna göre, Tanrı ve insan birbirinden farklı değildir. Onlar en derin özünde birdir.¹⁶ YÇH’nin ayırt edici bir diğer özelliği ise “binyılcılık” fikridir. Bu düşünce 18. yüzyıldaki binyılcılığı andırsa da¹⁷ geleneksel Hristiyanlık ve diğer dinlerdeki anlayıştan farklıdır. Buradaki binyılcılık düşüncesi, dinî bir figürün etrafında dönmekten ziyade bireyin ve insanlığın kolektif olarak bilinç düzeyini yükseltmesi anlamında yorumlanmaktadır. Söz gelimi Hristiyanlık

⁴ Ali Rafet Özkan, *Kıyamet Tarikatları* (İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2006), 124.

⁵ Lennart Sjöberg-Anders af Wahlberg, “Risk Perception and New Age Beliefs”, *Risk Analysis* 22/4 (2000), 751–764.

⁶ Wouter J. Hanegraaff, “New Age Religion and Secularization”, *NVMEN* 47/3 (2000), 293, 307.

⁷ Torsten Norlander vd., “New Age: Exploration of Outlook-on Life Frameworks from a Phenomenological Perspective”, *Mental Health, Religion & Culture* 6/1 (2003), 3.

⁸ Aupers-Houtman, “Beyond the Spiritual Supermarket: The Social and Public Significance of New Age Spirituality”, 201, 202.

⁹ Ali Köse, *Milenyum Tarikatları* (İstanbul: Truva Yayınları, 2006), 159.

¹⁰ Metin Albasan, *Yeni Çağda İçsel Kıyamet ve Değişim Zamanı* (İstanbul: New Age Yayınları, 2006), 14.

¹¹ Ramazan Biçer, “Küreselleşme: İslam Teolojisi Bağlamında Bir Yaklaşım”, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18 (2008), 72.

¹² Köse, *Milenyum Tarikatları*, 160.

¹³ Wikipedia, “New Age” (Erişim: 22 Eylül 2024).

¹⁴ Başkaya, *New Age Hareketi: Modern Bir Dinsellik Biçiminin Sosyo-Kültürel Analizi*, 84.

¹⁵ Köse, *Milenyum Tarikatları*, 160, 164.

¹⁶ Hanegraaff, “New Age Religion and Secularization”, 291.

¹⁷ Norlander vd., “New Age: Exploration of Outlook-on Life Frameworks from a Phenomenological Perspective”, 13–14.

âlemindeki İsa'nın ikinci kez dünyaya gelişi, YÇH'de bireyin içindeki Mesih doğasının uyanışı olarak kabul edilmektedir.¹⁸

Bunların yanı sıra YÇH, birbirinden farklı ve hatta çelişkili görünen öğretileri bir araya getiren bir yaklaşıma sahiptir. Bu durum, onun “birleştirici” (senkretik) ve “seçmeci” (eklektik) bir özelliğe sahip olmasından kaynaklanmaktadır.¹⁹ Söz gelimi bir yandan Yeni Çağ inanışlarına bağlı olan kimseler diğer yandan geleneksel bir dine bağlı olabilirler. Örneğin, bir kişi hem İslam'a inanabilir hem de astroloji veya fal gibi Yeni Çağ pratiklerine ilgi duyabilir.²⁰ Ayrıca bünyesinde Budizm, Hinduizm, Şamanizm, mistisizm, astroloji, sufizm, meditasyon, simya, enerji terapileri, alternatif tıp, akupunktur, tarot, kehanet, reenkarnasyon, çakra sistemleri gibi birçok farklı öğreti ve unsuru barındırmaktadır.²¹ Bu çerçeveden bakıldığında, bir nevi dinlerin ve organizasyonların koalisyonu olan bu hareketin geleneksel dinlerden ve inanç sistemlerinden bazı unsurları bünyesine kattığı;²² böylece bilimden ticarete, sağlıktan tıbbı, eğitimden dine ve politikadan sanata kadar birçok alanda kendine yer bulduğu söylenebilir.²³

YÇH'nin bir başka özelliği ise temelde bir din olmayışıdır. Zira bu inanç sisteminin bir doktrini, merkez binası, merkezî yönetimi, ibadethaneleri, lideri, kutsal bir şamanı, ortak bir kitabı,²⁴ belirli üyeleri ve kesin çizgilerle belirlenmiş hükümleri yoktur.²⁵ Bunların yerine her bireyin kendi iç dünyasında Tanrı ile bağlantı kurabileceği ve kişisel gelişim yoluyla spiritüel aydınlanmaya ulaşabileceği bir durum söz konusudur.²⁶ Bu bilgilerden hareketle denebilir ki, YÇH'nin gerek belirli bir liderinin ve kurumsal yapısının olmaması gerekse kendine has bazı öğreti ve uygulamalara sahip olması onu diğer birçok dinî hareketten ve yaşayan büyük dinlerden bir bütün olarak ayırmaktadır.²⁷

1.3. Tarihçesi

YÇH'nin bilinen bir kurucusu yoktur. Ancak yaygınlık kazanması ve popüler hâle gelmesinde Alice Ann Bailey etkili olmuştur. Daha sonra Marilyn Ferguson, Ingo Mörrth ve Ina-Maria Greverus/Gisela Wela bu hareketle yoğun bir şekilde meşgul olmuşlardır. Ferguson ise önemli temsilcilerinden biri olarak kabul edilmektedir.²⁸ Her ne kadar YÇH'nin birçok fikri binlerce yıl öncesine dayansa da başlangıç tarihi 1950'lerdeki bazı süreçlerin

¹⁸ Clarke Garrett, “Swedenborg and the Mystical Enlightenment in Late Eighteenth-Century England”, *Journal of the History of Ideas* 45/1 (1984), 67–68.

¹⁹ Cüneyd Aydın, *İnsanın Anlam Arayışı ve Yeni Çağ İnançları* (Ankara: Araştırma Yayınları, 2016), 83.

²⁰ Mustafa Arslan, *Paranormalizm ve Din* (Malatya: Bilsam Yayınları, 2011), 69.

²¹ Başkaya, *New Age Hareketi: Modern Bir Dinsellik Biçiminin Sosyo-Kültürel Analizi*, 87; Sakine Ak, *Yeni Dini Akımlar Bağlamında Dünya Kardeşlik Birliği Mevlana Yüce Vakfı Örneği* (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008), 10; Lorna St. Aubyn, *New Age: Yeni Çağ Akımı*, çev. Nuray Mines-Ercan Arısoy (İzmir: Ege Meta Yayınları, 1998), 47-51.

²² Arslan, *Paranormalizm ve Din*, 69.

²³ Özkan, *Kıyamet Tarikatları*, 124–125.

²⁴ Bk. Albasan, *Yeni Çağda İçsel Kıyamet ve Değişim Zamanı*, 18-24; James Tucker, “New Age Religion and The Cult of The Self”, *Society* 1 (2002), 46–50.

²⁵ Wikipedia, “New Age”.

²⁶ Bk. Albasan, *Yeni Çağda İçsel Kıyamet ve Değişim Zamanı*, 18-24.

²⁷ S. J. Sutcliffe, *Children of the New Age* (New York: Routledge Press, 2002), 24.

²⁸ Özkan, *Kıyamet Tarikatları*, 127–128.

sonucuna dayandırılmaktadır.²⁹ Buna karşın bir kısım araştırmacı bu hareketin 1960'lı yıllarda³⁰ ABD'de ortaya çıkıp oradan da Avrupa'ya yayıldığını ifade etmektedir.³¹

1970'lerden itibaren ise Hristiyanlığın ve laik hümanizmin eksikliklerine bir tepki olarak daha da güçlenmiştir. Bu süreçte özellikle Blavatsky'nin Teosofi ve Hanegraaff'ın Yeni Çağ üzerine yaptığı araştırmalar bu inanışlara meyilli olan bireyleri önemli derecede etkilemiştir.³² 1980'li yıllardan itibaren psikoloji biliminin Doğu ruhçuluğu ile karışması sonucunda, YÇH'nin bazı unsurları ortaya çıkmıştır.³³ Son yıllarda pek çok insan artık yaşam felsefelerini Hristiyanlık yerine Yeni Çağ inanışlarına göre biçimlendirdiğini ifade etmektedir.³⁴

Günümüze gelindiğinde ise bilinen büyük dinlerin etrafındaki mistik inanışlar ile birtakım yerel inanışlar YÇH'nin içinde yer almaya başlamıştır. Böylece YÇH, daha bireyselleşmiş bir manevi anlayış olarak birçok farklı kültürde benimsenmiş ve çeşitli inanç sistemleriyle bütünleşmiştir.³⁵ Diğer bir ifadeyle, geleneksel inançların işlevlerini yitirmesi dinsel anlamda yeni bakış açılarının ortaya çıkmasına yol açmış³⁶ ve bu durum da YÇH'nin dünya üzerinde geniş bir yayılım sağlayabilmesine katkı sağlamıştır.

1.4. Ortaya Çıkma Sebepleri

YÇH'nin ortaya çıkmasında birçok faktörün etkili olduğundan bahsedilmektedir. Bunların en önemlileri psikolojik, sosyolojik ve dinî olmak üzere üç başlık altında toplanabilir.

a) *Psikolojik sebepler*: YÇH'yi doğuran psikolojik sebeplerin başında bireylerin yaşadığı “anlamsızlık” duygusunun geldiği ifade edilmektedir.³⁷ Buna göre kimlik ve kişilik bunalımları, kimlik arayışı ve kimlik inşası eğilimleri YÇH'nin ortaya çıkmasına ve taraftar toplamasına zemin oluşturmuştur.³⁸ Özellikle Batı toplumlarında insanların katı bilimsel düşünceye ve rasyonaliteye karşı tepki göstermeleri, kendi ruhsal deneyimleri aracılığıyla gerçekliği keşfetmeye çalışmaları, modernizmin sebep olduğu manevi bunalımlardan kurtulma çabaları ile modern psikoterapi ve psikiyatriye alternatif yollar aramaları bu hareketin doğmasındaki önemli psikolojik etkenlerdendir. Nitekim baskın kültüre ve resmî kiliselere karşı çıkarak kendini var eden bu hareket, Batı'da ortaya çıkan aşırı modernleşme akımlarının doğal bir sonucu olarak görülmektedir.³⁹ Ayrıca sekülerleşme de bu hususta önemli bir role sahiptir. Nitekim sekülerleşmeyle birlikte tarih boyunca tecrübe edilerek

²⁹ Albasan, *Yeni Çağda İçsel Kıyamet ve Değişim Zamanı*, 24.

³⁰ Köse, *Milenyum Tarikatları*, 159.

³¹ Özkan, *Kıyamet Tarikatları*, 123.

³² Aupers-Houtman, “Beyond the Spiritual Supermarket: The Social and Public Significance of New Age Spirituality”, 6.

³³ Başkaya, *New Age Hareketi: Modern Bir Dinsellik Biçiminin Sosyo-Kültürel Analizi*, 39, 41.

³⁴ Sutcliffe, *Children of the New Age*, 14.

³⁵ Başkaya, *New Age Hareketi: Modern Bir Dinsellik Biçiminin Sosyo-Kültürel Analizi*, 53.

³⁶ Sutcliffe, *Children of the New Age*, 14.

³⁷ Mustafa Arslan, “Yeni Toplum, Yeni Dinsellikler: Küreselleşme Sürecinde Dinin Gelişen Soft Power Etkisi”, *Turgut Özal Uluslararası Ekonomi ve Siyaset Kongresi-II, Küresel Değişim ve Demokratikleşme* (Malatya: İnönü Üniversitesi, 2012), 859.

³⁸ Halil Doğan, *Batı'da Ortaya Çıkan Yeni Dini Hareketler: Hare Krishna Hareketi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009), 8.

³⁹ Orhan Türkdöğen, “Türk toplumunda Yeni Dini Hareketler ve Cemaatlaşma”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* (Özel Sayı) 39/2 (1999), 67.

kesinlik atfedilen değerler tehdit edilmiş ve hayat kutsalla olan bağından soyutlanmıştır. Bu kapsamda YÇH ve benzeri dinî hareketler, söz konusu değerlere tekrar önem kazandırmak için ortaya çıkmıştır.⁴⁰

Bunların yanı sıra bireylerin sevgi ve ilgi ihtiyacı içerisinde olmaları ve ihtiyaçlarını karşılamak için bir arayış içine girmeleri de bu hareketin doğmasına yol açmıştır. Nitekim bu tür dinî hareketlerin eğitilmiş, zengin, zeki ve güçlü olmalarına rağmen sevgi ve ilgi özlemi çeken insanları kendilerine çekmeye çalıştığı bilinmektedir.⁴¹

b) *Sosyolojik sebepler*: Küreselleşme sürecinde iletişim teknolojilerindeki gelişmeler yeni dinî inanışların dünya çapında yayılıp tanınmasına neden olmuştur.⁴² Benzer şekilde endüstrileşme ve şehirleşme de bu tür hareketlerin ortaya çıkması ve yayılmasında etkili olmuştur. Zira bakıldığında YÇH ve benzeri dinî hareketlerin, genellikle büyük ve önemli şehirlerin çevresinde yayıldığı görülmektedir. Özellikle şehirlere göç edenler geleneksel inançlarından bağlarını koparmakta ve kendilerini geleneklerinden soyutlamaktadırlar. Bu da YÇH'nin ortaya çıkmasında, taraftar toplamasında ve yaygınlaşmasında önemli rol oynamıştır.⁴³

Bunların yanı sıra, modernleşme bireyin ruhsal dünyasında bunalım ve anlam kaybı meydana getirmiştir. Bunlardan kurtulmak isteyen bireyler ise özgürlük arayışına girmiştir. Bireyler bu arayışlarını YÇH ve benzeri akımlarla gidermeye çalışmıştır.⁴⁴ Bu durumda YÇH, özgürlük ve anlam arayışı içerisinde olan bireylerin sarılabilecekleri bir kurtarıcı olarak ortaya çıkmıştır.⁴⁵ Ayrıca 1960'lardaki Amerikan gençliğinin hedonist yaşam felsefesine sahip olması ve Doğu dinleriyle hemhâl olması da YÇH'nin ortaya çıkışındaki diğer sosyolojik sebepler arasında sayılabilir.⁴⁶

Kültürler arası etkileşim de YÇH ve benzeri dinî akımların kendilerine uygun zemin bulmalarına, tanınıp yaygınlaşmalarına katkı sağlayan sosyolojik sebeplerdendir. Zira farklı kültürler, globalleşen dünyada daha fazla temas hâlinde olmakta ve bu durum ise toplumların birbirlerinin kültür ve din anlayışlarından etkilenmesine yol açmaktadır. Bu da YÇH gibi dini hareketlerin ortaya çıkmasında önemli rol oynamıştır.⁴⁷

c) *Dini sebepler*: YÇH'nin ortaya çıkmasında dinî sebepler de önemli bir rol oynamıştır. Geleneksel dinlerin bireylerin manevi ihtiyaçlarına yeterince cevap veremediği düşüncesi, insanları alternatif inanç sistemlerine yönlendirmiştir.⁴⁸ Özellikle kilisenin kendisinden beklenenleri karşılayamaması, inananlarını memnun edememesi ve yozlaşması bu

⁴⁰ Köse, *Milenyum Tarikatları*, 15-19; Iryna Shavrina-Volodymyr Skrebets, "New Age as a form of Individual Religiosity", *SKHID (EAST)* 7/1 (2025), 71.

⁴¹ Mehmet Ali Kirman, "Beyin Yıkama Teorileri", *AÜİFD XLV/1* (2004), 124-125.

⁴² Hüseyin Ezber Bodur, "Moonculuk Hareketi ve Türkiye'de Benzer Bir Cemaat Yapılanmasının Sosyolojik Analizi", *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1 (2003), 15, 32-34.

⁴³ Ahmet Faruk Kılıç, "Din Sosyolojisinde Dini Grup Tipolojileri", *Değerler Eğitimi Dergisi* 5/13 (2007), 48-49.

⁴⁴ Başkaya, *New Age Hareketi: Modern Bir Dinsellik Biçiminin Sosyo-Kültürel Analizi*, 115-116.

⁴⁵ Adem Efe, "Küreselleşme: Yeni Dini Hareketler ve İnternet", *Uluslararası Davraz Kongresi* (Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, 2009), 4.

⁴⁶ Özkan, *Kıyamet Tarikatları*, 124-125.

⁴⁷ Ak, *Yeni Dini Akımlar Bağlamında Dünya Kardeşlik Birliği Mevlana Yüce Vakfı Örneği*, 15.

⁴⁸ Norlander vd., "New Age: Exploration of Outlook-on Life Frameworks from a Phenomenological Perspective", 2.

faktörlerin başında gelmektedir.⁴⁹ Bu durumun bir sonucu olarak geleneksel olmayan yeni bakış açılarının ortaya çıkmasına ve taraftar bulmasına yol açmıştır.⁵⁰

Modern dönemde yaşanan hızlı değişimler de dünyevi yaşama düşkünlüğü, aşırı rasyonalizmi, pozitivizmi ve materyalizmi beraberinde getirmiştir. Bu durum ise bireylerde bir inanç boşluğunun doğmasına yol açmıştır. Geleneksel dinler veya inançlar bu boşluğu dolduramayınca YÇH ve benzeri dinî hareketler devreye girmiştir. Böylece bilinen kurumsal dinlerin veya inanç sistemlerinin bireylere sunamadığı manevi ihtiyacı bu hareketler sağlamaya çalışmıştır. Nitekim YÇH de geleneksel, dinî ve toplumsal değerleri sorgulayarak müntesiplerine yeni bir yaşam felsefesi sunmaya çalışmaktadır.⁵¹

Bunların yanı sıra yaşayan büyük dinlerin bireye verdiği değer yetersiz kalması ile teknolojinin bireye sunduğu yeniliklere dinin yetişememesi, bireyin kimliğinde karmaşa meydana getirmiştir. Bu da insanların; bireye değer veren, onu önemli gören ve ona kendini işe yarar hissettiren YÇH gibi dinî hareketlere yönelmelerine yol açmıştır.⁵² Yani ruhsal ihtiyaçlar karşısında çıkış yolu arayan bireyler, kendilerine hitap etmeyen dinî sunumlarla karşılaştıklarında YÇH tarzı dinsel hareketlere yönelmişlerdir.⁵³

Bu bilgilerden hareketle denebilir ki, bireylerin dinî kimlik ve manevi ihtiyaçlarını karşılamak adına mevcut dinî yapıların yetersiz kalması YÇH'nin ortaya çıkmasında ve toplumlar arasında hızla benimsenmesinde önemli rol oynamıştır. Zira din, insanların toplum içindeki yerlerinin belirlenmesinde önemli bir referans olarak kullanılmaktadır. Bu sebeple; mevcut dinî inançların bireysel tatmin sağlayamaması, kişinin kendisini ifade etmesine engel teşkil etmesi, YÇH ve benzeri dinî hareketlerin doğmasına zemin hazırlamıştır.⁵⁴

1.5. Temel İnançları

Yeni Çağ Hareketi, daha önce de ifade edildiği üzere seçmeci ve birleştirici bir özelliğe sahip olduğundan bünyesinde farklı din ve dünya görüşüne ait olan birçok inancı barındırmaktadır. Bunlardan öne çıkanları şu şekilde sıralamak mümkündür:

a) *Tanrı inancı*: YÇH'de Tanrı, geleneksel dinlerdeki özelliklerine sahip değildir. O, kişisel varlığı olmayan bir güç olarak kabul edilmektedir.⁵⁵ YÇH'de doğanın hepsine bir Tanrı olarak tapılabilir.⁵⁶ Yani YÇH'de bütün insanlar bir Tanrı olabilir. Zira herkes Tanrı'nın ruhundan bir parça taşımaktadır.⁵⁷

YÇH'de Tanrı, olayları ve kişileri yargılamaz. Çünkü bu inanç sistemine göre Tanrı, bireyler üzerinde hakimiyeti olan üstün bir varlık olarak görülmemektedir. Diğer bir ifadeyle

⁴⁹ Özlem Uluç, *Yeni Dini Hareketler* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006), 76, 83.

⁵⁰ Norlander vd., "New Age: Exploration of Outlook-on Life Frameworks from a Phenomenological Perspective", 1.

⁵¹ Ünver Günay, *Din Sosyolojisi* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2011), 499, 497-498; Tucker, "New Age Religion and the Cult of the Self", 50.

⁵² Ak, "Yeni Dini Akımlar Bağlamında Dünya Kardeşlik Birliği Mevlana Yüce Vakfı Örneği", 15.

⁵³ Ramazan Biçer, "Heretik Bir New Age Tarikatı Dünya Kardeşlik Birliği Mevlana Yüce Vakfı", *EKEV Akademik Dergisi* 29 (2006), 29-30.

⁵⁴ Ak, "Yeni Dini Akımlar Bağlamında Dünya Kardeşlik Birliği Mevlana Yüce Vakfı Örneği", 14.

⁵⁵ Özkan, *Kıyamet Tarikatları*, 129; Steve Keohane, "The Age-Old New Age Movement" (Erişim: 24 Eylül 2024).

⁵⁶ Jeremiah Project, "Seven Major Teachings of the New Age" (Erişim: 24 Eylül 2024).

⁵⁷ Sjöberg-Wahlberg, "Risk Perception and New Age Beliefs", 752.

Tanrı, herkes tarafından kabul gören Yüce bir varlık olmaktan ziyade çağrıldığında yardıma gelecek olan bir varlıktır.⁵⁸ Sonuç olarak denebilir ki, Yeni Çağ inanışlarında bilinen kurumsal dinlerde olduğu şekliyle bir Tanrı yoktur. Geleneksel inançlarda daha çok doğaüstü varlıklara atfedilen sıfatlar veya güçler, Yeni Çağ felsefesinde bireyin içsel dünyası ile zihinsel ve ruhsal yapısında konumlandırılmaktadır.⁵⁹

b) *İnsanla ilgili inanç*: YÇH'ye göre, ileriki dönemde insanın kendisi Tanrı olacaktır. Kendindeki güçleri fark ederek onları kullanacaktır. Buna göre insan, hayatın ruhudur ve Tanrı'nın bir parçasıdır.⁶⁰ Yani insan kendi kendisinin tanrısıdır ve bu sebeple de gücün yaratıcısıdır.⁶¹ Bu harekette birey tek ve biricik olarak görülür. Yani insan, kendini geliştirme ve ifade etme noktasında benzersiz bir potansiyele sahiptir.⁶² Bu açıdan insanla ilgili en dikkat çekici unsurlardan biri, benliğinin kutsal olarak kabul edilmesidir.⁶³ Yeni Çağ felsefesine göre kişi hem yaratıcı bir potansiyele sahiptir hem de kendi hayatının yaratıcısıdır. Bu sebeple de kişisel sorumluluk ön plandadır.⁶⁴

İnsanı kutsallaştırarak her şeyin merkezine koyan bu yaklaşım, bireysel duygular ve hisler temelinde bir yaşam perspektifinin benimsenmesini savunmaktadır. Başka bir deyişle, bireyin kendi yaşamında başarılı ve öz saygı seviyesi yüksek iyi bir vatandaş olabilmesi öncelikli olarak kendisiyle ve diğer insanlarla sağlıklı ilişkiler kurabilmesine bağlıdır. Bunun için de bireyin içsel dünyasının güçlü ve donanımlı olması oldukça önemlidir. Sonuç olarak YÇH, bireye kendisinin merkezde olduğunu anlatan bir evren tasarımı sunar. Kişinin kendi narsisizmi ile başa çıkmasını ise ruhsal çalışmalarla kolaylaştırmaya çalışır. Böylece ben ve öteki ilişkisini yeniden tanımlar.⁶⁵

c) *Reenkarnasyon inancı*: Bu inanç “yeniden ete kemiğe bürünme/bedenlenme” anlamına gelir⁶⁶ ve ruhun bedenler arasındaki göçünü ifade eder. Diğer bir deyişle, bedenin ölümü sonrası ruhun başka bir bedende görünmesi anlamını ifade eder. Buna Arapça “tenasüh” anlamında yeniden doğmak da denebilir.⁶⁷

Bu inancın kökenleri, tarihin çok eski dönemlerine kadar uzanmaktadır. Başta Şamanizm olmak üzere Hinduizm ve Caynizm gibi Uzak Doğu dinleri ve bu dinlerin ezoterik yorumları çerçevesinde geniş bir coğrafyada yaygınlık göstermektedir. Söz konusu inancın iki farklı şekli bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, ruhların bedeni terk ettikten sonra aynı ya da farklı türdeki bedensel formlara geçiş yapmasıdır. Bu bedensel formlar insan, hayvan veya bitki olabilir. İkincisi ise ruh göçünün yalnızca aynı türler arasında gerçekleşmesi ve

⁵⁸ Tucker, “New Age Religion and the Cult of the Self”, 51.

⁵⁹ Başkaya, *New Age Hareketi: Modern Bir Dinsellik Biçiminin Sosyo-Kültürel Analizi*, 90.

⁶⁰ Özkan, *Kyamet Tarikatları*, 136.

⁶¹ Albasan, *Yeni Çağda İçsel Kıyamet ve Değişim Zamanı*, 16; Jeremiah Project, “Seven Major Teachings of the New Age”.

⁶² Norlander vd., “New Age: Exploration of Outlook-on Life Frameworks from a Phenomenological Perspective”, 12.

⁶³ Tucker, “New Age Religion and the Cult of the Self”, 47.

⁶⁴ Inger Askehave, “If Language is a Game-these are the Rules: A Search into the Rhetoric of the Spiritual Self-help Book if Life is a Game-these are the Rules”, *Discourse & Society* 15/1 (2004), 11.

⁶⁵ Bk. K. Oya Paker, “Postmodern Bilgelik: Yeni Çağ Söyleminde Kişisel Gelişim ve Ruhsal Alıştırmalar”, *Psikolojik Çalışmaları Dergisi* 31 (2011), 64-65, 81, 94-95.

⁶⁶ Ali İhsan Yitik, “İslam Dini ve Hint Karma-Tenasüh İnancı”, *TDV-İstanbul Müftülüğü Dergisi* 16 (2012), 46.

⁶⁷ Adnan Bülent Baloğlu, *Reenkarnasyon* (Ankara: Kitabiyat, 2000), 9.

tekâmül süreci doğrultusunda işlemesidir. Yani ruhun ölümü sonrasında yeniden bir insan bedenine geçiş yapması anlamına gelmektedir.⁶⁸

d) *Karma inancı*: Bu inanç, ahlaki bir evren düzenini ifade etmekte olup mevcut hayatta gerçekleştirilen eylemlerin canlının kaderini etkileyeceğini ve yeniden doğuş sürecinde belirleyici bir rol oynayacağını anlatır. Dolayısıyla karmada her canlı, içinde bulunduğu durumu kendi amelleri aracılığıyla kazanır ve bu yönüyle de tenasüh inancıyla birlikte çalışır.⁶⁹ Bunun yanı sıra karma, ideal bir temel ilke olarak değerlendirilebilir. Buna göre karma, dışsal bir yargılamaya gerek duymaksızın hayatın kendisinde doğrudan var olan bir olgudur ve bireyin hak ettiği deneyimlerle karşılaşacağı anlamını taşımaktadır.⁷⁰ Bu açıdan YÇH'de karma inancı bireyin yaşamı sonlandığında hangi kriterlere göre ödüllendirilip hangilerine göre cezalandırılacağına dair merkezi bir inanç olarak kabul edilmektedir.⁷¹

e) *Astroloji inancı*: Bu inançta göre, yıldızların gözlemlenmesi yoluyla gelecek önceden bilinebilir. Astroloji, gökyüzünde yer alan yıldızların oluşturduğu burçların insanlar üzerinde belirli etkiler meydana getirdiğine inanmayı ifade etmektedir. Bu inanç çerçevesinde, bireylerin mizaç ve huylarındaki değişiklikler dahi burçlarla ilişkilendirilmektedir.⁷² Astroloji, temelde gök cisimlerinin hareketlerinin yeryüzündeki canlı ve cansız varlıklar üzerindeki etkilerini inceleyerek bu etkiler ışığında geleceği tahmin etme sanatıdır. Diğer bir deyişle astroloji, gök cisimlerinin hareketleri ile dünya üzerindeki olaylar arasında bir ilişki olduğu tezini işlemektedir.⁷³ Bireylerin astrolojiye yönelmesinde ise geleceği merak etmek, mistik güçlerden yardım alma ihtiyacı duymak ve kişisel sorunlara çözüm aramak gibi faktörler etkili olmaktadır.⁷⁴

f) *Panteizm inancı*: Tanrı ile âlemin tek ve bir olduğu inancıdır. Bu açıdan Tanrı'nın müstakil bir şahsiyeti yoktur. Bu inanç, yoktan var edilen ile yaratıcı arasındaki ayrımı ortadan kaldırdığı için bütün dinlere muhalif bir özelliğe sahiptir. Çünkü Panteizm, maddi dünyanın ezeli ve ebedi olduğunu savunmakta ve bu görüş çerçevesinde ahiret hayatını reddetmektedir.⁷⁵ YÇH'nin temel inançlarından sayılan bu inanç; çeşitli kaynaklarda Tanrı-âlem ikiliğini ortadan kaldıran felsefi bir doktrin,⁷⁶ Tanrı'nın her şeyde ve her yerde olduğunu öne süren bir görüş,⁷⁷ evreni Tanrı'nın varlığının devamı olarak gören bir düşünce⁷⁸ ve tabii olan her nesnenin ilahi olduğuna dair bir inanış olarak tanımlanmaktadır.⁷⁹

⁶⁸ Caner Işık, "Halk İnançlarında Kalıp Değiştirme, Ruh Göçü", *ACTA TURCICA Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi* 2 (2012), 48-49.

⁶⁹ Ekrem Sarıncıoğlu, *Dinler Tarihi* (Isparta: Fakülte Kitabevi, 2004), 168-169.

⁷⁰ Aubyn, *New Age: Yeni Çağ Akımı*, 35.

⁷¹ Sjoberg-Wahlberg, "Risk Perception and New Age Beliefs", 752.

⁷² Robert Fleury, *Yıldızname ve Büyü*, çev. Sema Parlak (İstanbul: Kibele Yayınları, 1996), 4, 9.

⁷³ Bk. Giovanni Scognamiglio, *Astroloji ve Yıldızbilimi*, çev. Arif Arslan (İstanbul: Karizma Yayıncılık, 1999), 11-15.

⁷⁴ Türkan Düztepe, *Popüler Kültür Ürünü Olarak Gazetelerin Astroloji Köşelerinin Değerlendirilmesi* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005), 51.

⁷⁵ Ell Hacc Hüseyin Vedad, *Vahdet-i Vücûd* (İstanbul: Ferda Kitabevi, 2009), 20.

⁷⁶ Mehmet S. Aydın, *Din Felsefesi* (İzmir: İzmir İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2002), 186.

⁷⁷ Ahmet Arslan, *Felsefeye Giriş* (Ankara: Vadi Yayınları, 2002), 231.

⁷⁸ Selçuk Budak, *Psikoloji Sözlüğü* (Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2000), 590.

⁷⁹ Musa Kazım Arıcan, "Panteizm ve Panenteizm Tartışmaları Arasında Spinoza", *Beytulhikme an International Journal of Philosophy* 3/1 (2013), 19.

f) *Panenteizm inancı*: Tanrı'nın evrenin her anında varlık göstermesi ve evrenle sürekli bir bağlantı içinde olması anlamına gelen bir inançtır. Buna göre Tanrı, evrende içkin bir varlık olarak kabul edilir, ancak evren Tanrı'nın ta kendisi değildir. Yani, Tanrı evrenden aşkındır. Panenteizm anlayışında, Tanrı hem evrende içkin hem de evrenden aşkındır ve bu yönüyle Tanrı, iki kutuplu bir öz taşımaktadır.⁸⁰

Tüm bu temel inançların yanı sıra *kurtuluş inancı* (olağanüstü bilgiler için şuurun serbest kalması⁸¹ ve aydınlanmış olmak);⁸² *günah inancı* (cehennem ve hesap gününün inkârı,⁸³ günah kavramının reddedilmesi);⁸⁴ *evrensel din inancı* (diğer dinlerin geçerliliğini kaybettiği ve asıl olanın kendisi olduğu)⁸⁵ ve *çağdaş konular* (fal, tarot, meditasyon ihtiyacı, büyü pratikler, alternatif tıp)⁸⁶ gibi bazı tali inanç ve ilkeler YÇH bünyesinde yer almaktadır.

Bu bilgilerden hareketle denebilir ki, YÇH kurumsal dinler tarafından sapkın olarak görülmekle birlikte insanlardaki inanmaya yönelik ihtiyacı belli bir düzeyde karşılayabileceği tezini savunmaktadır. Zira bu tür dinî akımlar, genellikle bireylerin manevi ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla ortaya çıkmaktadır. Eğer kurumsal dinler, bireylerin manevi ihtiyaçlarını yeterince karşılayamıyorsa ya da toplumsal olarak ilgi görmüyorsa, bu durumda Yeni Çağ gibi inanışlar, geleneksel dinlerin bıraktığı boşluğu doldurmaya çalışmaktadır.⁸⁷

2. Yeni Çağ İnanışları ile Bazı Değişkenler Arasındaki İlişkiler

Son yıllarda özellikle Türkiye'deki alan yazın incelendiğinde geleneksel dinlere veya inançlara bir tepki olarak ortaya çıkan YÇH ve dolayısıyla onun sahip olduğu inançlarla bazı kavramlar, konular veya değişkenler arasındaki ilişkileri ele alan birtakım saha çalışmalarının yapıldığı görülmektedir. Bu çalışmalarda Yeni Çağ inanışlarının hem demografik (yaş, cinsiyet, eğitim durumu, yaşanılan yer, medeni durum vb.) hem de çeşitli değişkenlerle (dinsel fundamentalizm, anlam arayışı vb.) ele alındığı anlaşılmaktadır.

2.1. Yeni Çağ İnanışları ile Demografik Değişkenler

Medeni durum ile Yeni Çağ inanışları arasındaki ilişkileri ele alan yurt içi ve yurt dışı birtakım çalışmalar mevcuttur. Bunlardan bazılarında iki değişken arasında anlamlı ilişki tespit edilmişken diğer bazılarında ise herhangi bir ilişki saptanmamıştır. Örneğin Aydın (2015) tarafından yapılan bir çalışmada medeni durum açısından katılımcıların Yeni Çağ inanç düzeyi puan ortalamaları arasında anlamlı farklılık bulunmuştur. Buna göre bekârların ortalama puanları evlilerden daha yüksek çıkmıştır.⁸⁸ Yurt dışında yapılan bazı çalışmalara bakıldığında da paralel sonuçların olduğu görülmektedir. Örneğin Tucker

⁸⁰ Metin Yasa, "Panenteizmin Tarihsel Ardalanı Üzerine", *OMÜİFD* 18-19 (2005), 131.

⁸¹ Özkan, *Kıyamet Tarikatları*, 132-133.

⁸² Keohane, "The Age-Old New Age Movement".

⁸³ Jeremiah Project, "Seven Major Teachings of the New Age".

⁸⁴ Keohane, "The Age-Old New Age Movement".

⁸⁵ Uğur Özdemir, *Yeniçağ Dini Akımların Teolojik Açıdan İncelenmesi* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011), 37.

⁸⁶ Keohane, "The Age-Old New Age Movement".

⁸⁷ Aydın, *İnsanın Anlam Arayışı ve Yeni Çağ İnançları*, 75.

⁸⁸ Cüneyd Aydın, *İnsanın Anlam Arayışı ile Yeni Çağ İnanışları Arasındaki İlişki* (Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015), 128.

(2002), Batı toplumlarındaki Yeni Çağ inançlarına sahip kimselerin genellikle uzun süreli ilişkilere girmekten kaçınan bekâr insanlardan oluştuğunu ifade etmektedir.⁸⁹ Benzer şekilde diğer bazı araştırmacılar da Yeni Çağ müntesiplerinin çoğunlukla hiç evlenmemiş kişiler olduğunu belirtmektedirler.⁹⁰ Bunlara karşın Aydın (2008) tarafından yapılan başka bir çalışmada iki değişken arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmemiştir.⁹¹ Araştırmacılar evli olmayan bireylerin daha yüksek ortalama puana sahip olmasını, bekârların Yeni Çağ etkinlikleri için daha uygun zaman ve ortama sahip olmalarına bağlarken; değişkenler arasında herhangi bir ilişki olmamasını ise kullanılan örneklemin ait olduğu kültürel yapıya dayandırmaktadır.⁹²

Öğrenim durumu ile Yeni Çağ inanışları arasındaki ilişkilere yönelik çalışmalara bakıldığında, farklı sonuçların tespit edildiği anlaşılmaktadır. Örneğin Possamai (2000), Yeni Çağ inanışlarına bağlı olan kişilerin eğitim düzeyi bakımından üst seviyede olduğunu söylerken;⁹³ Sjöberg ve Wahlberg (2000) eğitim düzeyi ile Yeni Çağ inanışları arasında negatif bir ilişki olduğunu ifade etmektedir.⁹⁴ Aydın (2008, 2015) tarafından yapılan çalışmalarda ise iki değişken arasında anlamlı ilişki bulunmadığı gibi gruplar arasında anlamlı farklılık da tespit edilmemiştir.⁹⁵

Sonuçları değerlendiren araştırmacılar, ilişkilerin anlamlı olmasını bireylerin eğitimi olsalar bile yaşadıkları bazı yoksunluk duygularını Yeni Çağ inanışlarıyla telafi etmeye çalışmalarına bağlamaktadır.⁹⁶ Değişkenler arasında ilişki olmamasını ise Yeni Çağ ile ilgili inanışların katılımcıların zihinlerinde net olarak yerleşmemiş olmasına, katılımcıların Yeni Çağ inanışları hakkında yeterli bilgiye sahip olmamasına, eğitim düzeyi bakımından bireylerin inanma ile yaşamı anlamlandırma ihtiyacını gidermek isteme konusunda benzer özelliklere sahip olmasına dayandırmaktadırlar.⁹⁷

Cinsiyet ile Yeni Çağ inanışları arasındaki ilişkiye yönelik çalışmalar da yapılmıştır. Aydın (2015), iki değişken arasında anlamlı ilişki olduğunu ve kadınların daha yüksek ortalama puan aldığını tespit etmiştir. Ona göre sonucun bu şekilde çıkmasında kadınların bu tür inançlara daha eğilimli olmaları, başkalarının telkinine daha kolay maruz kalmaları, olağanüstü olaylara daha çok eğilim göstermeleri ve duygusal yönlerinin daha baskın olması nedeniyle dinî meselelerde akılcı muhakemeye erkeklere kıyasla daha az başvurmaları etkili olmuştur. Bunun yanı sıra, geleneksel din eğitimi bağlamında sunulan imkânlardan erkeklere oranla daha sınırlı şekilde yararlanmaları da bu durumu pekiştiren unsurlar

⁸⁹ Tucker, "New Age Religion and the Cult of the Self", 50.

⁹⁰ Daniel P. Mears-Christopher G. Ellison, "Who Buys New Age Materials? Exploring Sociodemographic, Religious, Network, and Contextual Correlates of New Age Consumption", *Sociology of Religion* 61/3 (2000), 302, 305; Robert D. Fath, *A Pastoral Approach to the New Age: Neopaganism and Reincarnation* (Mount Angel Seminary, Doctoral Dissertation, 2006), 21.

⁹¹ Cüneyd Aydın, *Dinsel Fundamentalizm ile Yeni Çağ İnançlarına Yönelik Tutumlar Arasındaki İlişkiler* (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008), 60.

⁹² Bk. Aydın, *İnsanın Anlam Arayışı ile Yeni Çağ İnanışları Arasındaki İlişki*, 130; Aydın, *Dinsel Fundamentalizm ile Yeni Çağ İnançlarına Yönelik Tutumlar Arasındaki İlişkiler*, 71-72.

⁹³ Adam Possamai, "A Profile of New Agers: Social and Spiritüel Aspects", *Journal of Sociology* 36/3 (2000), 364.

⁹⁴ Sjöberg-Wahlberg, "Risk Perception and New Age Beliefs", 757.

⁹⁵ Bk. Aydın, *Dinsel Fundamentalizm ile Yeni Çağ İnançlarına Yönelik Tutumlar Arasındaki İlişkiler*, 60; Aydın, *İnsanın Anlam Arayışı ile Yeni Çağ İnanışları Arasındaki İlişki*, 139.

⁹⁶ Bk. Kirman, "Beyin Yıkama Teorileri", 124, 132.

⁹⁷ Aydın, *Dinsel Fundamentalizm ile Yeni Çağ İnançlarına Yönelik Tutumlar Arasındaki İlişkiler*, 73-74; Aydın, *İnsanın Anlam Arayışı ile Yeni Çağ İnanışları Arasındaki İlişki*, 142.

arasında yer almaktadır. Öte yandan, Türkiye’de toplumsal roller erkeklerin astroloji, büyü, falcılık ve medyumluk gibi pratiklerle ilgilenmesini sınırlayarak bu tür inanış ve uygulamalara yönelmeleri hâlinde olumsuz toplumsal tepkilere maruz kalmalarına neden olabilmektedir. Bu durum, dolaylı olarak kadınların söz konusu inanış ve uygulamalara erkeklere kıyasla daha fazla ilgi gösteriyor gibi görünmesine yol açmış olabilir.⁹⁸

Benzer başka çalışmalarda da kadınların Yeni Çağ inanışlarına daha fazla yöneldiği ifade edilmektedir. Bu araştırmalara göre sonuçların bu şekilde çıkmış olmasında kadınların erkeklere göre Yeni Çağ fikir ve pratiklerine daha meyilli olmasının, kendilerine söz konusu hareket tarafından pozitif ayrımcılık yapılmasının, onlara içinde bulundukları geleneksel olanın dışına çıkma fırsatı sunulmasının ve erkeklerin kadınlara göre Yeni Çağ düşüncesine daha olumsuz bakmasının etkisi vardır.⁹⁹ Bunlara karşın Aydın (2008) tarafından yapılan başka bir çalışmada, cinsiyet ile Yeni Çağ inanışları arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır.¹⁰⁰

Sosyo-ekonomik durum ile Yeni Çağ inanışları arasındaki ilişkileri inceleyen çalışmalara gelince, elde edilen sonuçların farklılık gösterdiği söylenebilir. Bazı araştırmalarda sosyo-ekonomik düzeyi daha üst olanların bu tür hareket ve inanışlara meyledeceği ifade edilse de¹⁰¹ diğer bazılarında orta gelir düzeyinde olanların bu tür inanışlara daha yatkın olduğu belirtilmektedir.¹⁰² Bu araştırmalara göre, üst sosyo-ekonomik düzeyde olanların bu inançlara daha meyilli olması söz konusu hareketin kapitalizmle daha bağlantılı olmasından kaynaklanmaktadır.¹⁰³ Bunlara karşın iki değişken arasında anlamlı herhangi bir ilişki tespit etmeyen bazı araştırmalar da mevcuttur.¹⁰⁴ Bunlardan bazılarında göre iki değişken arasında ilişki çıkmaması, örneklemin büyük oranda kendini sosyoekonomik olarak orta düzeyde görmesinden kaynaklanmaktadır.¹⁰⁵

Yaşanılan yer ile Yeni Çağ inanışları arasındaki ilişkileri inceleyen yerli ve yabancı bazı araştırmalara bakıldığında, genellikle şehirde yaşayanların YÇH ve benzeri dinî hareketlere

⁹⁸ Bk. Aydın, *İnsanın Anlam Arayışı ile Yeni Çağ İnanışları Arasındaki İlişki*, 130-134.

⁹⁹ Mears-Ellison, "Who Buys New Age Materials? Exploring Sociodemographic, Religious, Network, and Contextual Correlates of New Age Consumption", 293; J. P. Bloch, "Countercultural Spiritualists' Perceptions of the Goddess", *Sociology of Religion* 58/2 (1997), 181-190; Tucker, "New Age Religion and the Cult of the Self", 50; Gregory C. R. Yates-Margaret Chandler, "Where Have all the Skeptics Gone?: Patterns of New Age Beliefs and Anti-scientific Attitudes in Preservice Primary Teachers", *Research in Science Education* 30/4 (2000), 383; Burcu Doğan Koçak, *Anlam Arayışı, Alternatif Kutsallıklar, İhtiyaca Uyarlanmış İtikatler: Türkiye’de Yeni Çağ İnanışları ve Pratikleri* (İstanbul: İstanbul Beykent Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Doktora Tezi, 2024), 257; Deniz Topaloğlu, *Yeni Çağ İnanışlarına Katılım Motivasyonunun Sosyolojik Görünümleri: İzmir Örneği* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022), 108-109; Ekber Şah Ahmedî, "Yeni Çağ İnanışlarının Çeşitli Değişkenlerle İlişkisi Üzerine Bir Araştırma: Bursa Örneği", *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 26/1 (2022), 144.

¹⁰⁰ Aydın, *Dinsel Fundamentalizm ile Yeni Çağ İnançlarına Yönelik Tutumlar Arasındaki İlişkiler*, 60.

¹⁰¹ Kirman, "Beyin Yıkama Teorileri", 132; Doğan, *Batı’da Ortaya Çıkan Yeni Dini Hareketler: Hare Krishna Hareketi*, 98; Ali Bayer, *Sosyolojik Perspektiften Sekülerleşme ve Din İlişkisine Yeniden Bakış* (Kahramanmaraş: KSIÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006), 90; Koçak, *Anlam Arayışı, Alternatif Kutsallıklar, İhtiyaca Uyarlanmış İtikatler: Türkiye’de Yeni Çağ İnanışları ve Pratikleri*, 257-258.

¹⁰² Tucker, "New Age Religion and the Cult of the Self", 50.

¹⁰³ Bayer, *Sosyolojik Perspektiften Sekülerleşme ve Din İlişkisine Yeniden Bakış*, 90.

¹⁰⁴ Aydın, *Dinsel Fundamentalizm ile Yeni Çağ İnançlarına Yönelik Tutumlar Arasındaki İlişkiler*, 76; Aydın, *İnsanın Anlam Arayışı ile Yeni Çağ İnanışları Arasındaki İlişki*, 148; Ahmedî, "Yeni Çağ İnanışlarının Çeşitli Değişkenlerle İlişkisi Üzerine Bir Araştırma: Bursa Örneği", 145.

¹⁰⁵ Aydın, *Dinsel Fundamentalizm ile Yeni Çağ İnançlarına Yönelik Tutumlar Arasındaki İlişkiler*, 76.

daha fazla yöneldiği görülmektedir.¹⁰⁶ Örneğin Aydın (2008), yaptığı çalışmada şehirde yaşayanların Yeni Çağ inanç düzeylerinin, kırsalda yaşayanların Yeni Çağ inanç düzeylerinden daha yüksek olduğunu bulmuştur.¹⁰⁷ Sonuçların bu şekilde olması söz konusu inançların öncelikle şehirlerde yaygınlık göstermesine bağlanmaktadır.¹⁰⁸ Ancak iki değişken arasında ilişki tespit etmeyen çalışmalar da vardır. Buna göre değişkenler arasında ilişki olmamasının temel sebebi gelişen teknolojiyle birlikte kırsalla kent arasındaki farklılıkların ortadan kalkması olarak gösterilmektedir.¹⁰⁹

Yaş ile Yeni Çağ inanışları arasındaki ilişkileri inceleyen çalışmalarda anlamlı ilişkiler tespit edilmiştir. Örneğin Aydın (2008) iki değişken arasında anlamlı ilişki tespit etmiştir.¹¹⁰ Benzer başka bir çalışmada Aydın (2015) yaş grupları bakımından katılımcıların Yeni Çağ inanç düzeyleri arasında farklılaşmalar olduğunu, daha genç olanların puan ortalamalarının daha yaşlı olanlardan yüksek çıktığını bulmuştur.¹¹¹ Sonuçların gençler lehine çıkmasında genç yetişkinlikten itibaren geleneksel dine karşı ilginin azalmaya başlamasının etkili olabileceği ileri sürülmektedir. Nitekim özellikle bu yaş grubunda bulunanlar, dinî düşüncelerini oluşturma sürecinde olduklarından farklı inanç sistemlerine yönelebilmektedirler. Ayrıca genç bireylerin sosyal etkileşime daha açık olmaları, akran ilişkilerinden güçlü bir şekilde etkilenmeleri ve yaşlı bireylere kıyasla hayatın çeşitli alanlarında geleneksel normlara karşı doğal bir tepki içinde bulunmaları, onları alternatif inanç arayışlarına yönlendirebilecek faktörler arasında yer almaktadır.¹¹² Bunlara karşın bazı çalışmalarda ise geçlerden ziyade orta yaş grubunda olanların Yeni Çağ inanışlarına yöneldiği ortaya konmuştur.¹¹³

2.2. Yeni Çağ İnanışları ile Diğer Bazı Değişkenler

Literatür incelendiğinde Yeni Çağ inanışlarının demografik değişkenlerin dışındaki başka değişkenlerle de ele alındığı anlaşılmaktadır. Örneğin Aydın (2008, 2015) tarafından konuyla ilgili yapılan çalışmalarda Yeni Çağ inançları ile “*dinsel fundamentalizm*” ve “*anlam arayışı*” değişkenleri arasındaki ilişkiler ele alınmıştır. Elde edilen sonuçlara bakıldığında Yeni Çağ inanışları ile dinsel fundamentalizm arasında anlamlı bir ilişki bulunmamışken,¹¹⁴ anlam arayışı arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur.¹¹⁵ Aydın (2008, 2015) yaptığı araştırmalardan elde ettiği sonuçların bu şekilde çıkmış olmasında örneklem zihninde konuya dair bilgilerin belirsizliğinin, Türk-Müslüman kültüre sahip bir toplumun büyük bir kısmında bu tür inançların kabul görmemesinin ve anlam boşluğu yaşayan

¹⁰⁶ Başkaya, *New Age Hareketi: Modern Bir Dinsellik Biçiminin Sosyo-Kültürel Analizi*, 62, 139; Possamai, “A Profile of New Agers: Social and Spiritüel Aspects”, 364; Ahmedî, “Yeni Çağ İnanışlarının Çeşitli Değişkenlerle İlişkisi Üzerine Bir Araştırma: Bursa Örneği”, 145.

¹⁰⁷ Aydın, *Dinsel Fundamentalizm ile Yeni Çağ İnançlarına Yönelik Tutumlar Arasındaki İlişkiler*, 60.

¹⁰⁸ Aydın, *İnsanın Anlam Arayışı ile Yeni Çağ İnanışları Arasındaki İlişki*, 144.

¹⁰⁹ Bk. Aydın, *Dinsel Fundamentalizm ile Yeni Çağ İnançlarına Yönelik Tutumlar Arasındaki İlişkiler*, 76-77.

¹¹⁰ Aydın, *Dinsel Fundamentalizm ile Yeni Çağ İnançlarına Yönelik Tutumlar Arasındaki İlişkiler*, 60, 77-78.

¹¹¹ Aydın, *İnsanın Anlam Arayışı ile Yeni Çağ İnanışları Arasındaki İlişki*, 134-135.

¹¹² Hüseyin Peker, *Din Psikolojisi* (Samsun: Aksiseda Yayınları, 2000), 174; Hayati Hökelekli, *Din Psikolojisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1998), 282.

¹¹³ Bk. Koçak, *Anlam Arayışı, Alternatif Kutsallıklar, İhtiyaca Uyarlanmış İtikatler: Türkiye’de Yeni Çağ İnanışları ve Pratikleri*, 258.

¹¹⁴ Aydın, *Dinsel Fundamentalizm ile Yeni Çağ İnançlarına Yönelik Tutumlar Arasındaki İlişkiler*, 58.

¹¹⁵ Aydın, *İnsanın Anlam Arayışı ile Yeni Çağ İnanışları Arasındaki İlişki*, 149.

bireylerin hayatlarını anlamlandırmak için bu inançlara yönelmelerinin etkili olabileceğini vurgulamaktadır.¹¹⁶

Ulu ve Osmanoğlu (2023) da Aydın'ın (2015) çalışmasını aynı değişkenleri kullanarak üniversite öğrencileri örnekleminde tekrarlamışlardır. Elde ettikleri sonuçlar zaman içerisinde durumun çok değişmediğini göstermektedir. Yani onlar da Yeni Çağ inanışları ile hayatın anlamı arasında negatif yönde ve düşük düzeyde bir ilişki tespit etmişlerdir.¹¹⁷ Benzer şekilde Ahmedî (2022), “*dine özel önem verme*” ile Yeni Çağ inanışları arasında negatif yönde anlamlı ilişki tespit etmiştir.¹¹⁸

Doğan (2020) tarafından Yeni Çağ Hareketi, “*enerji şifacılığı*” bağlamında ele alınmıştır. Elde edilen sonuçlar dindarların enerji şifacılığı tekniklerini kullanmaya meyilli olduğunu, bu tekniklerin yaygınlaşması için dinin bir meşrulaştırma aracı olarak kullanıldığını ortaya koymuştur. Ayrıca bireylerin bu tür inanç ve uygulamalara yönelmesinde hastalıkların, bunalımdan kurtulma arayışlarının ve maneviyat alanındaki eksiklerin etkili olduğu tespit edilmiştir.¹¹⁹

Develi (2019), Yeni Çağ hareketini “*topluma etkisi*” bağlamında ele almıştır. Sonuçlar bireylerin anlam arayışına Yeni Çağ inançlarının içkin bir şekilde cevap verdiğini, mutluluk ve maneviyat ihtiyacına katkı sağladığını ve zorluklarla başa çıkmada ruhsal destek sunduğunu göstermiştir.¹²⁰ Soylu (2022) ise bu hareketi, “*sağlık*” kavramı çerçevesinde incelemiştir. Sonuçlar YÇH'nin maddi-manevi şifa kaynağı arayış mekânı olarak görüldüğünü ortaya koymuştur. Sağlık ve şifa arayışında olan bireylerin bu sebeple sözü edilen harekete veya inanışlara yöneldiği ifade edilmektedir.¹²¹

Gürbüz (2020) tarafından yapılan çalışmada Yeni Çağ inanışları temelde “*deneyimler*”, “*kişisel özelliklerin belirlenmesi*” ve “*bireysel algı*” çerçevesinde incelenmiştir. Buna göre, bu tür inançları deneyimleyen bireylerin zihinsel olarak rahatladıkları ve kendilerini daha iyi hissettikleri bulunmuştur. Bununla beraber değişik kişisel özelliklere sahip bireylerin farklı nedenlerle bu hareketlere yöneldiği belirlenmiştir. Örneğin sosyal, esnek ve araştırmacı kişilik özelliklerine sahip bireylerin günlük yaşamın dinamikleri içinde yeni deneyimler edinme motivasyonu bu tür uygulamalara yöneldikleri bulunmuşken mistik ve sezgisel eğilimleri baskın olan bireylerin ise doğaüstü ve gizemli güçlere yönelik güçlü inançları nedeniyle bu tür uygulamalara daha fazla ilgi gösterdikleri tespit edilmiştir. Bireysel algı bağlamında ise bu etkinliklere katılan bireylerin kendileriyle ilgili çoğunlukla pozitif duygulara sahip oldukları, fiziksel olarak iyi hissettikleri ve sosyal açıdan fayda sağladıkları ortaya konmuştur.¹²²

¹¹⁶ Bk. Aydın, *İnsanın Anlam Arayışı ile Yeni Çağ İnanışları Arasındaki İlişki*, 153; Aydın, *Dinsel Fundamentalizm ile Yeni Çağ İnançlarına Yönelik Tutumlar Arasındaki İlişkiler*, 83.

¹¹⁷ Mustafa Ulu-Cemil Osmanoğlu, “İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinde Hayatın Anlamı ve Yeni Çağ İnançları Üzerine Bir Araştırma”, *İlahiyat Tetkikleri Dergisi* 60/1 (2023), 90-91.

¹¹⁸ Ahmedî, “Yeni Çağ İnanışlarının Çeşitli Değişkenlerle İlişkisi Üzerine Bir Araştırma: Bursa Örneği”, 148.

¹¹⁹ Elif Doğan, *Türkiye’de New Age Hareketi: Şifacı Grupların Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Tabanı Üzerine Sosyolojik Bir İnceleme* (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Bursa 2020), 166-168.

¹²⁰ Hazal Develi, *Modern Toplumda Batıl İnançlar ve New Age Akımı* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 156-157.

¹²¹ Feyza Fatma Soylu, *Yeni Çağ Hareketleri ve Sağlık* (Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022), 99-100.

¹²² Gamze Gürbüz, *Yeni Çağ İnanışları: Faaliyet Alanları, Etkileri ve Görünümlerinin Sosyolojik Analizi (Antalya Örneği)* (Antalya: Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020), 116-119; Gamze

Bir başka teorik araştırmada Yeni Çağ inanışları “teolojik” çerçevede incelenmiştir. Elde edilen sonuçlar söz konusu inançların daha ziyade Hristiyanlık âleminde kendine yer bulduğunu, İslam âleminde ise bu denli yer edinemediğini ortaya koymuştur. Bunun temel nedeni olarak da söz konusu dinlerin sahip oldukları inançlar, ilkeler ve özlerini ne derece korudukları hususundaki farklılıklar gösterilmektedir.¹²³

Mirza (2014), konuyu “maneviyat arayışları” bağlamında işlemeye çalışmıştır. Nitel bir araştırma olan çalışmanın sonucunda, Yeni Çağ inanışlarının seküler yaşam düzeninden ödün vermeksizin bireyin kendini manevi açıdan ifade edebileceği bir dinsel anlayışına zemin hazırladığı görülmektedir. Bu doğrultuda, söz konusu inanışların geleneksel bir dine yönelme biçiminden ziyade seküler yaşamın benimsendiği bir çerçevede ortaya çıkan boşlukların manevi unsurlarla giderilmesine yönelik bir işlev üstlendiği ifade edilmektedir.¹²⁴

Bunların yanı sıra YÇH’yi arka planı, temel inanç ve uygulamaları, anlam arayışı, maneviyat, alternatif tıp, bireyselliğin ön plana çıkarılması, sosyal medya ve televizyon dizileri çerçevesinde ele alan teorik ve saha çalışmalarının¹²⁵ yanında bireylerin Yeni Çağ inanlarına ne düzeyde bağlı olduklarını ölçmek için gerçekleştirilen bir ölçek çalışması da mevcuttur.¹²⁶

Sonuç

İnsanoğlu tarih boyunca bir şekilde inanma ihtiyacı içerisinde olmuştur. Bireyler tarafından inanılan yüce varlık ve ilkeler değişse de bu ihtiyaç pek değişmemiştir. Dünya modern dönemi yaşayana kadar insanlar geleneksel kabul edilen dinlere veya inanç sistemlerine (Yahudilik, Hristiyanlık, İslam, Budizm, Hinduizm vb.) bağlı kalmış ve yaşamlarını bunlara göre düzenlemeye çalışmışlardır. Ancak 17. yüzyıldan itibaren Batı’da başlayan aydınlanma süreci peşinden sanayi devrimini ve modern bir yaşam tarzını getirmiştir. Bu süreçten sonra insanların sosyal, ekonomik ve siyasi yaşamlarında köklü değişiklikler olduğu gibi dinî yaşamlarında da önemli değişiklikler meydana gelmiştir. Zira artık yaşama bakış dinî zaviyeden değil daha çok bilim ve akılcılık penceresinden olmaya başlamış, din ise arka plana atılmaya çalışılmıştır. Her ne kadar din, insan hayatından tamamen çıkmamışsa da insanın onunla olan iletişimi çehre değiştirmiştir. Din, kurumsal

Gülbüz-Hasan Hüseyin Aygül, “Arayıştan Uyanışa, Şifadan Estetiğe Yeni Çağ İnançları”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 23/43 (2021), 19-51.

¹²³ Özdemir, *Yeni Çağ Dini Akımların Teolojik Açısından İncelenmesi*, 124-126.

¹²⁴ Gözde Aynur Mirza, *Yeni Dinselleşme Eğilimleri ve Maneviyat Arayışları* (Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2014), 250.

¹²⁵ Bk. Rümeyza Acar, *New Age Hareketi* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 68-69; Emre Uysal, 20. Yüzyıl New Age Akımı Üzerine Karşılaştırmalı Bir Analiz (Adana: Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015), 102-104; Hakan Kara, “Örgütlerde Yeni Çağ Değerleri’nin Din ve Maneviyat Kavramlarının Oluşturduğu Anlam Kayması Üzerinden Araştırılması”, *Researcher: Social Science Studies* 5/9 (2017), 122-141; Gülenay Pınarbaşı, “New Age Uygulamalarının/İnançlarının Bir Yansıması Olarak Astroloji ve Facebook’ta Kullanımının Betimsel Analizi”, *OPUS* 18/39 (2021), 126-174; Ayşe Dede-Cevdet Yılmaz, “New Age Hareketi Bağlamında Toplumsal Eğilimler ve Dönüşümler: Arayış Dizisi Üzerine Sosyolojik Bir Değerlendirme”, *Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi* 7/6 (2024), 471-484.

¹²⁶ Bk. Mevlüt Kaya-Cüneyd Aydın, “Yeni Çağ İnanışları Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 35/35 (2013), 5-19.

yapısının gücünü büyük oranda kaybederek daha çok bireyin öznel yaşamında varlığını sürdürmeye başlamıştır.

Modernizmle birlikte bir yandan geleneksel din anlayışı sorgulanmaya başlanmış diğer yandan sekülerleşmeye zemin hazırlanmıştır. Toplumsal bir yaşam tarzından bireysel yaşam tarzına yönelen insanların zamanla ruhsal arayışlarını tetikleyen bir atmosfer ortaya çıkmıştır. Geleneksel dinlerin sorgulanması ve bireyin nezdinde etkilerini kaybetmeleri bazı yeni dini hareketlerin doğmasına yol açmıştır. Yeni dini hareketlerden birisi olan Yeni Çağ Hareketi de böyle bir zeminde ortaya çıkarak bireylere modern dünyanın sunduğu bilimsel ve kültürel çeşitlilikten beslenen yeni bir maneviyat anlayışı sunmaya başlamıştır. Böylece YÇH özgürlük ve kişisel deneyime vurgu yapma bakımından modernizmle ortak noktada buluşarak bireyin manevi arayışına cevap vermeye çalışan yeni bir inanç formu hâline dönüşmüştür. Zira bu hareket hem modernizmin bireyci ve özgürlükçü ruhunu taşımakta hem de geleneksel dinlere uzaklaşmanın bireyde bıraktığı manevi boşluğu doldurmaya çalışan yeni bir ruhsal deneyim sunmaktadır.

Bu çerçevede Tanrı'nın veya kurumsal dinin yerine insan merkezli bir kutsallığı koyan ve ruhsal konularda bireysel ve seçmeci bir perspektifi benimseyen bu hareket; 1950'lerden itibaren bazı süreçlerin sonunda psikolojik, sosyolojik ve dinî sebepler dolayısıyla Batı'da ortaya çıkmış olup evrim, ekoloji, düalizm, binyılcılık gibi düşünceler ile eklektik ve senkretik bazı özellikler göstermektedir. Ayrıca birçok geleneksel dinden veya inanç sisteminden beslenen bu hareket bünyesinde Tanrı, reenkarnasyon, karma, astroloji, panteizm, panenteizm gibi temel inançların yanında günah inancı, evrensel din inancı ve bazı çağdaş konular hakkındaki düşünceleri de barındırmaktadır.

Batı'dan dünyaya yayılan bu hareketin ve sahip olduğu inançların son yıllarda Türkiye'de de yayınevleri, dergiler, dernekler, radyo kanalları, internet sayfaları, kurslar, seminerler, fuar ve festivaller, atölye çalışmaları, alternatif tıp pratikleri yoluyla toplumun bir kesimi tarafından benimsendiğinin işaretleri görülmektedir. Bu sebeple bazı bilim dallarında akademik çalışmalar yapılmaya başlamıştır. Özellikle Sosyoloji, Kelam, Din Sosyolojisi ve Din Psikolojisi gibi bilim alanlarında YÇH ile ilgili teorik ve saha çalışmaları az da olsa literatüre girmiştir.

Yapılan çalışmalarda elde edilen sonuçlara bakıldığında genel literatürle de paralel olarak Yeni Çağ inanç ve uygulamalarının demografik özellikler açısından daha çok kadınlar tarafından benimsendiği, genç ve bekârlar arasında yaygınlık gösterdiği, şehirde yaşayan bireyleri etkilediği; eğitim durumu bakımından ise farklı sonuçların elde edildiği anlaşılmaktadır. Diğer bazı değişkenlerle olan ilişkileri ele alan sınırlı sayıdaki çalışmalar incelendiğinde Yeni Çağ inanışları ile anlam arayışı ve dine özel önem verme arasında negatif yönde ilişkinin olduğu, dinsel fundamentalizm arasında ise herhangi bir ilişkinin olmadığı saptanmıştır.

Bunlarla birlikte yapılan bazı çalışmalarda, Yeni Çağ Hareketi veya inanışlarının dindar bireyler tarafından kullanıldığı, bireylerin mutluluk ve maneviyat ihtiyacına katkı sağladığı, zorluklarla başa çıkmada ruhsal destek sunduğu, maddi-manevi şifa kaynağı olarak görüldüğü, bireyleri zihinsel olarak rahatlattığı ve daha iyi hissettirdiği, pozitif duyguları desteklediği, fiziksel olarak iyi hissettirdiği, sosyal açıdan fayda sağladığı, bireyin maneviyat arayışlarına cevap vermeye çalıştığı ortaya konulmuştur.

Tüm bu bilgilerden hareketle denebilir ki, YÇH hem bir inanç sistemi olması hem de bireyin anlam ve manevi arayışına cevap verebileceği iddiasında bulunması bakımından özellikle Din Psikolojisi bilim alanında farklı yöntem ve değişkenlerle daha çok çalışılmalıdır. Böylece YÇH ve sahip olduğu inançların bireylerin dinî ve psikolojik yaşamları üzerinde etkili olup olmadığı, etkili ise bunun ne yönde ve düzeyde olduğu bilimsel verilerle ortaya konulabilir.

Hakem/Peer-review: Çift Taraflı Kör/Double Blind.

Teşekkür/Acknowledgements:

-

Beyanname/Declarations:

1. Özgünlük Beyanı/Statement of Originality:

Bu çalışma “Dinsel Fundamentalizm ile Yeni Çağ İnançlarına Yönelik Tutumlar Arasındaki İlişkiler” başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

2. Yazar Katkıları/Author Contributions:

Makale tek yazarlıdır.

3. Etik Kurul İzni/Ethics approval:

Bu çalışma, etik kurul izni gerektirmeyen nitelikte olup kullanılan veriler literatür taraması/yayınlanmış kaynaklar üzerinden elde edilmiştir. Çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

4. Finansman-Destek/Funding-Support:

Bu çalışma herhangi bir finansman ya da destek almamıştır.

5. Çıkar Çatışması Beyanı/Competing interests:

Yazar, herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan etmektedir.

KAYNAKÇA

- Acar, Rümeysa. *New Age Hareketi*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Ahmedi, Ekber Şah. "Yeni Çağ İnanışlarının Çeşitli Değişkenlerle İlişkisi Üzerine Bir Araştırma: Bursa Örneği", *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 26/1 (2022), 135-152. <https://doi.org/10.18505/cuid.1080308>
- Ak, Sakine. *Yeni Dini Akımlar Bağlamında Dünya Kardeşlik Birliği Mevlana Yüce Vakfı Örneği*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008.
- Albaskan, Metin. *Yeni Çağda İçsel Kıyamet ve Değişim Zamanı*. İstanbul: New Age Yayınları, 2006.
- Arıcan, Musa Kazım. "Panteizm ve Panenteizm Tartışmaları Arasında Spinoza". *Beytulhikme an International Journal of Philosophy* 3/1 (2013), 17-32.
- Arslan, Ahmet. *Felsefeye Giriş*. Ankara: Vadi Yayınları, 2002.
- Arslan, Mustafa. "Değişim Sürecinde Yeni Dindarlık Formları: 'Yeni Çağ' İnanışları Örneği". *Değerler Eğitimi Dergisi* 4/11 (2006), 9-25.
- Arslan, Mustafa. "Yeni Toplum, Yeni Dinsellikler: Küreselleşme Sürecinde Dinin Gelişen Soft Power Etkisi". *Turgut Özal Uluslararası Ekonomi ve Siyaset Kongresi-II, Küresel Değişim ve Demokratikleşme*. Malatya: İnönü Üniversitesi, 2012.
- Arslan, Mustafa. *Paranormalizm ve Din*. Malatya: Bilsam Yayınları, 2011.
- Arslan, Mustafa. *Türk Popüler Dindarlığı*. İstanbul: Dem Yayınları, 2004.
- Askehave, Inger. "If Language is a Game-these are the Rules: A Search into the Rhetoric of the Spiritual Self-help Book if Life is a Game-these are the Rules". *Discourse & Society* 15/1 (2004), 5-31. <https://doi.org/10.1177/0957926504038941>
- Aubyn, Lorna St. *New Age: Yeni Çağ Akımı*, çev. Nuray Mines - Ercan Arısoy. İzmir: Ege Meta Yayınları, 1998.
- Aupers, Stef - Houtman, Dick. "Beyond the Spiritual Supermarket: The Social and Public Significance of New Age Spirituality". *Journal of Contemporary Religion* 21/2 (2006), 201-222. <https://doi.org/10.1080/13537900600655894>.
- Aydın, Cüneyd. *Dinsel Fundamentalizm ile Yeni Çağ İnançlarına Yönelik Tutumlar Arasındaki İlişkiler*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008.
- Aydın, Cüneyd. *İnsanın Anlam Arayışı ile Yeni Çağ İnanışları Arasındaki İlişki*. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015.
- Aydın, Cüneyd. *İnsanın Anlam Arayışı ve Yeni Çağ İnançları*. Ankara: Araştırma Yayınları, 2016.
- Aydın, Mehmet S. *Din Felsefesi*. İzmir: İzmir İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2002.
- Baloğlu, Adnan Bülent. *Reenkarnasyon*. Ankara: Kitabiyat, 2000.
- Başkaya, Şafak. *New Age Hareketi: Modern Bir Dinsellik Biçiminin Sosyo-Kültürel Analizi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.
- Bayer, Ali. *Sosyolojik Perspektiften Sekülerleşme ve Din İlişkisine Yeniden Bakış*. Kahramanmaraş: KSİÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.

- Biçer, Ramazan. "Heretik Bir New Age Tarikatı Dünya Kardeşlik Birliği Mevlana Yüce Vakfı", *EKEV Akademi Dergisi* 29 (2006), 27-50.
- Biçer, Ramazan. "Küreselleşme: İslam Teolojisi Bağlamında Bir Yaklaşım". *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18 (2008), 49-88.
- Bloch, J. P. "Countercultural Spiritualists' Perceptions of the Goddess". *Sociology of Religion* 58/2 (1997), 181-190. <https://doi.org/10.2307/3711876>
- Bodur, Hüseyin Ezber. "Moonculuk Hareketi ve Türkiye'de Benzer Bir Cemaat Yapılanmasının Sosyolojik Analizi". *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1 (2003), 13-39.
- Budak, Selçuk. *Psikoloji Sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2000.
- Dede, Ayşe- Yılmaz, Cevdet. "New Age Hareketi Bağlamında Toplumsal Eğilimler ve Dönüşümler: Arayış Dizisi Üzerine Sosyolojik Bir Değerlendirme". *Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi* 7/6 (2024), 471-484.
- Develi, Hazal. *Modern Toplumda Batıl İnançlar ve New Age Akımı*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Doğan, Elif. *Türkiye'de New Age Hareketi: Şifacı Grupların Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Tabanı Üzerine Sosyolojik Bir İnceleme*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Bursa 2020.
- Doğan, Halil. *Batı'da Ortaya Çıkan Yeni Dini Hareketler: Hare Krishna Hareketi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009.
- Düztepe, Türkan. *Popüler Kültür Ürünü Olarak Gazetelerin Astroloji Köşelerinin Değerlendirilmesi*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005.
- Efe, Adem. "Küreselleşme: Yeni Dini Hareketler ve İnternet". *Uluslararası Davraz Kongresi*. 3232-3238. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, 2009.
- Fath, Robert D. *A Pastoral Approach to the New Age: Neopaganism and Reincarnation*. Mount Angel Seminary, Doctoral Dissertation, 2006.
- Fleury, Robert. *Yıldızname ve Büyü*. çev. Sema Parlak. İstanbul: Kibele Yayınları, 1996.
- Garrett, Clarke. "Swedenborg and the Mystical Enlightenment in Late Eighteenth-Century England". *Journal of the History of Ideas* 45/1 (1984), 67-81. <https://doi.org/10.2307/2709331>.
- Günay, Ünver. *Din Sosyolojisi*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2011.
- Gürbüz, Gamze- Aygül, Hasan Hüseyin. "Arayıştan Uyanışa, Şifadan Estetiğe Yeni Çağ İnançları". *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 23/43 (2021), 19-51. <https://doi.org/10.17335/sakaifd.872353>
- Gürbüz, Gamze. *Yeni Çağ İnanışları: Faaliyet Alanları, Etkileri ve Görünümlerinin Sosyolojik Analizi (Antalya Örneği)*. Antalya: Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.
- Hanegraaff, Wouter J. "New Age Religion and Secularization". *NVMEN* 47/3 (2000), 228-312.
- Hökelekli, Hayati. *Din Psikolojisi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1998.
- Işık, Caner. "Halk İnançlarında Kalıp Değiştirme, Ruh Göçü". *ACTA TURCICA Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi* 2 (2012), 46-60.

- Jeremiah Project. "Seven Major Teachings of the New Age". Erişim: 24 Eylül 2024. <http://jeremiahproject.com/prophecy/newage01.html>
- Kara, Hakan. "Örgütlerde Yeni Çağ Değerleri'nin Din ve Maneviyat Kavramlarının Oluşturduğu Anlam Kayması Üzerinden Araştırılması". *Researcher: Social Science Studies* 5/9 (2017), 122-141.
- Kaya, Mevlüt-Aydın, Cüneyd. "Yeni Çağ İnanışları Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması". *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 35/35 (2013), 5-19.
- Keohane, Steve. "The Age-Old New Age Movement". Erişim: 24 Eylül 2024. http://bibleprobe.com/new_age.htm
- Kılıç, Ahmet Faruk. "Din Sosyolojisinde Dini Grup Tipolojileri". *Değerler Eğitimi Dergisi* 5/13 (2007), 37-58.
- Kirman, Mehmet Ali. "Beyin Yıkama Teorileri". *AÜİFD* XLV/1 (2004), 107-132.
- Koçak, Burcu Doğan. *Anlam Arayışı, Alternatif Kutsallıklar, İhtiyaca Uyarlanmış İtikatler: Türkiye'de Yeni Çağ İnanışları ve Pratikleri*. İstanbul: İstanbul Beykent Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Doktora Tezi, 2024.
- Köse, Ali. *Milenyum Tarikatları*. İstanbul: Truva Yayınları, 2006.
- Mears, Daniel P. - Ellison, Christopher G. "Who Buys New Age Materials? Exploring Sociodemographic, Religious, Network, and Contextual Correlates of New Age Consumption". *Sociology of Religion* 61/3 (2000), 289-313. <https://doi.org/10.2307/3712580>
- Mirza, Gözde Aynur. *Yeni Dinselleşme Eğilimleri ve Maneviyat Arayışları*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2014.
- Norlander, Torsten vd. "New Age: Exploration of Outlook-on Life Frameworks from a Phenomenological Perspective". *Mental Health, Religion & Culture* 6/1 (2003), 1-20. <https://doi.org/10.1080/13674670210130054>.
- Özdemir, Uğur. *Yeniçağ Dini Akımların Teolojik Açıdan İncelenmesi*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011.
- Özkan, Ali Rafet. *Kıyamet Tarikatları*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2006.
- Paker, K. Oya. "Postmodern Bilgelik: Yeni Çağ Söyleminde Kişisel Gelişim ve Ruhsal Alıştırmalar". *Psikoloji Çalışmaları Dergisi* 31 (2011), 65-104.
- Peker, Hüseyin. *Din Psikolojisi*. Samsun: Aksiseda Yayınları, 2000.
- Pınarbaşı, Gülenay. "New Age Uygulamalarının/İnançlarının Bir Yansıması Olarak Astroloji ve Facebook'ta Kullanımının Betimsel Analizi". *OPUS* 18/39 (2021), 126-174. <https://doi.org/10.26466/opus.834298>
- Possamai, Adam. "A Profile of New Agers: Social and Spiritüel Aspects". *Journal of Sociology* 36/3 (2000), 364-377. <https://doi.org/10.1177/144078330003600306>
- Sankıoğlu, Ekrem. *Dinler Tarihi*. Isparta: Fakülte Kitabevi, 2004.
- Scognamillo, Giovanni. *Astroloji ve Yıldızbilimi*, çev. Arif Arslan. İstanbul: Karizma Yayıncılık, 1999.
- Shavrina, Iryna - Skrebets, Volodymyr. "New Age as a form of Individual Religiosity", *SKHID (EAST)* 7/1 (2025), 71-77. <https://doi.org/10.21847/2411-3093.2025.7110>

- Sjoberg, Lennart - Wahlberg, Anders af. "Risk Perception and New Age Beliefs". *Risk Analysis* 22/4 (2000), 751-764. DOI: 10.1111/0272-4332.00066.
- Soylu, Feyza Fatma. *Yeni Çağ Hareketleri ve Sağlık*. Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022.
- Sutcliffe, S. J. *Children of the New Age*. New York: Routledge Press, 2002.
- Topaloğlu, Deniz. *Yeni Çağ İnanışlarına Katılım Motivasyonunun Sosyolojik Görünümleri: İzmir Örneği*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022.
- Tucker, James. "New Age Religion and The Cult of The Self". *Society* 1 (2002), 46-51.
- Türkdoğan, Orhan. "Türk toplumunda Yeni Dini Hareketler ve Cemaatlaşma". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* (Özel Sayı) 39/2 (1999), 65-90.
- Ulu Mustafa-Osmanoğlu, Cemil. "İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinde Hayatın Anlamı ve Yeni Çağ İnançları Üzerine Bir Araştırma". *İlahiyat Tetkikleri Dergisi* 60/1 (2023), 82-96. <https://doi.org/10.5152/ilted.2023.23423>
- Uluç, Özlem. *Yeni Dini Hareketler*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.
- Uysal, Emre. *20. Yüzyıl New Age Akımı Üzerine Karşılaştırmalı Bir Analiz*. Adana: Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015.
- Vedad, Ell Hacc Hüseyin. *Vahdet- i Vücûd*. İstanbul: Ferda Kitabevi, 2009.
- Wikipedia. "New Age". Erişim: 22 Eylül 2024. https://en.wikipedia.org/wiki/New_Age
- Yasa, Metin. "Panenteizmin Tarihsel Ardalını Üzerine". *OMÜİFD* 18/18-19 (2005), 129-146.
- Yates, Gregory C. R. - Chandler, Margaret. "Where Have all the Skeptics Gone?: Patterns of New Age Beliefs and Anti-scientific Attitudes in Preservice Primary Teachers". *Research in Science Education* 30/4 (2000), 377-387.
- Yitik, Ali İhsan. "İslam Dini ve Hint Karma-Tenasüh İnanıcı". *TDV-İstanbul Müftülüğü Dergisi* 16 (2012), 46-51.

